

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Samyuttanikāye

Sagāthāvaggaṭīkā

Ganthārambhakathāvaṇṇanā

1. Saṃvaṇṇanārambhe (1.0001) ratanattayavandanā saṃvaṇṇetabbassa dhammassa pabhavanissayavisuddhipaṭivedanatthaṃ, taṃ pana dhammasaṃvaṇṇanāsu viññūnaṃ bahumānuppādanatthaṃ, taṃ sammadeva tesam uggaṇṇadhāraṇādikkamaladdhabbāya sammāpaṭipattiyā sabbahitasukhanipphādanatthanti. Atha vā maṅgalabhāvato, sabbakiriyāsu pubbakiccabhāvato, paṇḍitehi samācaritabhāvato, āyatim paresam diṭṭhānugati-āpajjanato ca saṃvaṇṇanāyaṃ ratanattayapaṇāmakiriyāti. Atha vā ratanattayapaṇāmakaraṇaṃ pūjanīyapūjāpuññavisesanibbattanatthaṃ, taṃ attano yathāladhasampattinimittakassa kammaṃ balānuppādānatthaṃ, antarā ca tassa asaṃkocāpanatthaṃ, tadubhayaṃ anantarāyena aṭṭhakathāya parisamāpanatthanti idameva ca payojanaṃ ācariyena idhādhippetam. Tathā hi vakkhati “iti me pasannamatino ...pe... tassā-nubhāvenā”ti. Vatthuttayapūjā hi niratisayapuññakkhettsaṃbuddhiyā aparimeyyapabhāvo puññātisayoti bahuvīdhantarāyepi lokasannivāse antarāyanibandhanasakalasaṃkilesaviddhaṃsanāya pahoti, bhayādi-upaddavañca nivāreti. Yathāha “pūjārahe pūjayato”ti-ādi (dha. pa. 195; apa. therā 1.10.1), tathā “ye, bhikkhave, buddhe pasannā, agge te pasannā, agge kho pana pasannānaṃ aggo vipāko hoti”ti-ādi (itivu. 90).

“Buddhoti (1.0002) kittayantassa, kāye bhavati yā pīti;

vameva hi sā pīti, kasiṇenapi jambudīpassa;

dhammoti ...pe..., saṅghoti ...pe..., jambudīpassā”ti. (dī. ni. aṭṭha. 1.6);

Tathā “yasmim, mahānāma, samaye ariyasāvako tathāgataṃ anussarati, nevassa tasmim samaye rāgapariyuṭṭhitam cittaṃ hoti, na dosa ...pe... na mohapariyuṭṭhitam cittaṃ hoti”ti-ādi (a. ni. 6.10; 11.11). “Araññe rukkhamaṃ vā ...pe... bhayaṃ vā chambhitattam vā lomahaṃso na hessati”ti (saṃ. ni. 1.249) ca.

Tattha yassa vatthuttayassa vandanaṃ kattukāmo, tassa guṇātisayayogasa-ndassanatthaṃ “**karuṇāsītalahaḍayan**”ti-ādinā gāthattayamāha. Guṇātisayayogena hi vandanaṃrahābhāvo, vandanaṃrahe ca katā vandanaṃ yathādhippetam payojanaṃ sādhetīti. Tattha yassā desanāya saṃvaṇṇanaṃ kattukāmo, sā na vinayadesanā viya karuṇāppadhānā, nāpi abhidhammadesanā viya paññāppadhānā,

atha kho karuṇāpaññāppadhānāti tadubhayappadhānameva tāva sammāsambuddhassa thomaṇaṃ kātuṃ tammūlakattā sesaratanānaṃ “**karuṇāsītalahadayan**”-ti-ādi vuttaṃ. Tattha kiratīti **karuṇā**, paradukkhaṃ vikkhipati apanetīti attho. Atha vā kiṇātīti **karuṇā**, Paradukkhe sati kāruṇikaṃ hiṃsati vibādhatīti attho. Paradukkhe sati sādhuṇaṃ kampanaṃ hadayakhedaṃ karotīti vā **karuṇā**. Atha vā kamitī sukhaṃ, taṃ rundhatīti **karuṇā**. Esā hi paradukkāpanayanakāmatālakkaṇā attasukhanirapekkhatāya kāruṇikānaṃ sukhaṃ rundhati vibandhatīti attho. Karuṇāya sītaṃ **karuṇāsītaṃ**, karuṇāsītaṃ hadayaṃ assāti **karuṇāsītalahadayo**, taṃ karuṇāsītalahadayaṃ.

Tattha kiñcāpi paresaṃ hitopasaṃhārasukhādi-aparihānicchanasabhāvatāya, byāpādāratīnaṃ ujuvipaccanīkatāya ca sattasantānagatasantāpavicchedanākārapavattiyā mettāmutitānampi cittasītalabhāvakāraṇatā upalabbhati, tathāpi paradukkāpanayanakārapavattiyā parūpatāpāsahanarasā avihiṃsābhūtā karuṇāva visesena bhagavato cittassa citta-passaddhi viya sītibhāvanimittanti vuttaṃ “**karuṇāsītalahadayan**”-ti. Karuṇāmukhena vā mettāmutitānampi hadayasītalabhāvakāraṇatā vuttāti daṭṭhabbā (1.0003).

Atha vā cha-asādhāraṇaññānavisesanibandhanabhūtā sātisaṃyaṃ niravasesaṅca sabbaññutaññānaṃ viya savisaṃyabyāpitāya mahākaruṇābhāvamupagatā karuṇāva bhagavato abhisayena hadayasītalabhāvahetūti āha “**karuṇāsītalahadayan**”-ti.

Atha vā satipi mettāmutitānaṃ sātisaṃye hadayasītibhāvanibandhanatte sakalabuddhaguṇavisesakāraṇatāya tāsampi kāraṇanti karuṇāva bhagavato “hadayasītalabhāvakāraṇan”-ti vuttā. Karuṇānidānā hi sabbepi buddhaguṇā, karuṇānubhāvānibbāpiyamānasamaṃsāradukkhasantāpassa hi bhagavato paradukkāpanayanakāmatāya anekānipi asaṅkhyeyyāni kappānaṃ akilantarūpasseva niravasesabuddhakaradhammasambharaṇaniyatassa samadhigatadhammādhipeyyassa ca sannihitesupi satta-saṅghāṭasamupanītahadayūpatāpanimittesu na īsakampi cittasītibhāvassa aññathattamahosīti. Etasmiṅca atthavikappe tīsupi avatthāsu bhagavato karuṇā saṅgahitāti daṭṭhabbā.

Pajānātīti **paññā**, yathāsabhāvaṃ pakārehi paṭivijjhatīti attho. Paññāva ñeyyāvaraṇappahānato pakārehi dhammasabhāvajotanaṭṭhena pajjototi **paññāpajjoto**. Savāsanappahānato visesena hataṃ samugghāṭitaṃ **vihataṃ**. Paññāpajjotena vihataṃ **paññāpajjotavihataṃ**. Muihanti tena, sayaṃ vā muihati, mohanamatta-meva vā tanti **moho**, avijjā. Sveva visayasabhāvapaṭicchādanakaraṇato andhakārasarikkhatāya tamo viyāti **tamo**. Paññāpajjotavihato mohatamo etassāti **paññāpajjotavihatamohatamo**, Taṃ paññāpajjotavihatamohatamaṃ. Sabbesampi hi khīṇā-savānaṃ satipi paññāpajjotena avijjandhakārassa vihatabhāve saddhādhimuttehi viya diṭṭhippattānaṃ sāvakehi paccekasambuddhehi ca savāsanappahānena sammāsambuddhānaṃ kilesappahānassa viseso vijjatīti sātisaṃyena avijjāppahānena bhagavantaṃ thomenta āha “**paññāpajjotavihatamohataman**”-ti.

Atha vā antarena paropadesaṃ attano santāne accantaṃ avijjandhakāravigamassa nibbattitattā, tathā sabbaññutāya balesu ca vasībhāvassa samadhigatattā,

parasantatiyañca dhammadesanātisayānubhāvena sammadeva tassa (1.0004) pavattitattā bhagavāva visesato mohatamavigamena thometabboti āha “**paññāpajjotavihatamohataman**” ti. Imasmiñca atthavikappe “paññāpajjoto” ti padena bhagavato paṭivedhapaññā viya desanāpaññāpi sāmāññaniddesena, ekasesanayena vā saṅgahitāti daṭṭhabbā.

Atha vā bhagavato ñāṇassa ñeyyapariyantikattā sakalañeyyadhammasabhāvā-vabodhanasamatthena anāvaraṇañāṇasañkhātena paññāpajjotena sabbañeyyadhammasabhāvachādakassa mohandhakārassa vidhamitattā anaññasādhāraṇo bhagavato mohatamavināsoti katvā vuttaṃ “**paññāpajjotavihatamohataman**” ti. Ettha ca mohatamavidhamanante adhigatattā anāvaraṇañāṇaṃ kāraṇūpacārena sasantāne mohatamavidhamananti daṭṭhabbaṃ. Abhinhārasampattiyā savāsana-ppahānameva hi kilesānaṃ ñeyyāvaraṇapahānanti, parasantāne pana mohatamavidhamanassa kāraṇabhāvato phalūpacārena anāvaraṇañāṇaṃ “mohatamavidhamanan” ti vuccatīti.

Kiṃ pana kāraṇaṃ avijjāsamugghātōyeveko pahānasampattivasena bhagavato thomanānimittaṃ gayhati, na pana sātisayaṃ niravasesakilesapahānanti? Tappahānavacaneneva tadekaṭṭhatāya sakalasaṃkilesagaṇasamugghātassa jotitabhāvato. Na hi so tādiso kilesa atthi, yo niravasesa-avijjāppahānena na pahiyatīti.

Atha vā vijjā viya sakalakusaladhammasamuppattiyā niravasesākusaladhammanibbattiyā saṃsārappavattiyā ca avijjā padhānakāraṇanti tabbighātavacanena sakalasaṃkilesagaṇasamugghāto vutto eva hotīti vuttaṃ “**paññāpajjotavihatamohataman**” ti.

Narā ca amarā ca **narāmarā**, saha narāmarehīti **sanarāmaro**, sanarāmaro ca so loko cāti **sanarāmaraloko**, tassa garūti **sanarāmaralokagaru**, taṃ sanarāmaralokagaruṃ. Etena devamanussānaṃ viya tadavasiṭṭhasattānampi yathārahaṃ guṇavisesāvahatāya bhagavato upakārataṃ dasseti. Na cettha padhānāppadhānabhāvo codetabbo. Añño hi saddakkamo, añño atthakkamo. Edisesu hi samāsapadesu padhānampi appadhānaṃ viya niddisīyati yathā “sarājikāya parisāyā” ti (1.0005) (apa. aṭṭha. 1.1.82). Kāmañcettha sattasañkhārokāsavasena tividho loko, garubhāvassa pana adhippetattā garukaraṇasamatthasseva sattalokassa vasena attho gahetabbo. So hi lokīyanti ettha puññapāpāni tabbipāko cāti “loko” ti vuccati. Amaraggahaṇena cettha upapattidevā adhippetā.

Atha vā samūhattho **loka**-saddo samudāyavasena lokīyati paññāpīyatīti. Saha narehīti **sanarā**, sanarā ca te amarā cāti **sanarāmarā**, tesam lokoti **sanarāmaralokoti** purimanayeneva yojetabbaṃ. Amara-saddena cettha visuddhidevāpi saṅgahanti. Te hi maraṇābhāvato paramatthato amarā, narāmarānaṃyeva gahaṇaṃ ukkaṭṭhaniddesavasena yathā “sathā devamanussānan” ti (dī. ni. 1.157). Tathā hi sabbānatthapariharaṇapubbaṅgamāya niravasesahitasukhavidhānatapparāya niratisayāya payogasampattiyā sadevamanussāya pajāya accantamupakāritāya aparimitanirupamappabhāvaguṇavisesasamaṅgitāya ca sabbasattuttamo bhagavā aparimāṇāsu lokadhātūsu aparimāṇānaṃ sattānaṃ uttamaṃ gāravaṭṭhānaṃ. Tena vuttaṃ “**sanarāmaralokagarun**” ti.

Sobhanaṃ gataṃ gamaṇaṃ etassāti **sugato**. Bhagavato hi veneyyajanupasa-
ṅkamaṇaṃ ekantena tesāṃ hitasukhanipphādanato sobhanaṃ, tathā lakkhaṇānu-
byañjanapaṭimaṇḍitarūpakāyatāya dutavilambitakhalitānukaḍḍhananippīlanukku-
ṭtikakuṭṭilākulatādi dosarahitamavahasitarājahaṃsavasabhavāraṇamigarājaga-
manaṃ kāyagamaṇaṃ ñāṇagamaṇaṃ vipulanimmalakaruṇāsativīriyādiguṇavi-
sesasahitamabhinīhārato yāva mahābodhi niravajjatāya sobhanamevāti.

Atha vā sayambhūñāṇena sakalamapi lokaṃ pariññābhisaṃmayavasena parijā-
nanto ñāṇena sammā gato avagatoti **sugato**, tathā lokasamudayaṃ pahānābhisa-
mayavasena pajahanto anuppattidhammataṃ āpādentō sammā gato atītoti **sugato**,
lokanirodhaṃ nibbānaṃ sacchikiriyābhisaṃmayavasena sammā gato adhigatoti
sugato, lokanirodhagāminiṃ paṭipadaṃ bhāvanābhisaṃmayavasena sammā (1.0006)
gato paṭipannoti **sugato**. “Sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti
na pacceṭi na paccāgacchatīti sugato”ti-ādinā nayena (mahāni. 38) ayamatto
vibhāvetabboti.

Atha vā sundaraṃ ṭhānaṃ sammāsambodhiṃ, nibbānameva vā gato adhiga-
toti **sugato**. Yasmā vā bhūtaṃ tacchaṃ atthasaṃhitaṃ veneyyānaṃ yathārahaṃ
kālayuttameva ca dhammaṃ bhāsati, tasmā sammā gadati vadatīti **sugato** da-kā-
rassa ta-kāraṃ katvā. Iti sobhanagamaṇatādīhi **sugato**, taṃ sugataṃ.

Puññapāpakehi upapajjanavasena gantabbato **gatiyo**, upapattibhavavisesā. Tā
pana nirayādivasena pañcavidhā. Tā hi sakalassapi bhavagāmikammaṃ ariya-
maggādhigamena avipākārahābhāvakaraṇena nivattitattā bhagavā pañcahipi
gatīhi suṭṭhu mutto viṣaṃyuttoti āha “**gativimuttan**”ti. Etena bhagavato katthacipi
apariyāpannataṃ dasseti, yato bhagavā “devātidevo”ti vuccati. Tenāha-

“Yena devūpapatyassa, gandhabbo vā vihaṅgamo;
yakkhattaṃ yena gaccheyyaṃ, manussattañca abbaje;
te mayhaṃ āsavā khīṇā, viddhastā vinaḷikatā”ti. (a. ni. 4.36);

Taṃtaṃgatisaṃvattanakānañhi kammakilesānaṃ aggamaggena bodhimūle-
veva suppahīnattā natthi bhagavato gatipariyāpannatāti accantameva bhagavā

sabbabhavayonigativinñāṇaṭṭhitisattāvāsasattanikāyehi suparimutto. Taṃ gativimuttam. **Vandeti** namāmi, thomemīti vā attho.

Atha vā **gativimuttanti** anupādisesanibbānadhātuppattiyā bhagavantam thometi. Ettha hi dvīhi ākārehi bhagavato thomanā veditabbā attahitasampattito parahitapaṭipattito ca. Tesu **attahitasampatti** anāvaraṇañāṇadhigamato, savāsānānam sabbesaṃ kilesānam accantapahānato, anupādisesanibbānappattito ca veditabbā. **Parahitapaṭipatti** lābhasakkārādinirapekkhacittassa sabbadukkhanīyānikadhammadesanato, viruddhesupi niccam hitajjhāsayavasena ñāṇaparipākakālāgamanato ca. Sā panettha āsayato payogato ca duvidhā parahitapaṭipatti, tividhā (1.0007) ca attahitasampatti pakāsītā hoti, katham? “Karuṇāsītalahadayan”-ti etena āsayato parahitapaṭipatti, sammāgadanatthena sugata-saddena payogato parahitapaṭipatti, “paññāpajjotavihatamohatamam gativimuttan”-ti etehi catusaccaṭivedhatthena ca sugata-saddena tividhāpi attahitasampatti, avasiṭṭhatthena tena “paññāpajjotavihatamohataman”-ti etena ca sabbāpi attahitasampatti parahitapaṭipatti pakāsītā hotīti.

Atha vā tīhi ākārehi bhagavato thomanā veditabbā- hetuto phalato upakārato ca. Tattha **hetu** mahākaruṇā, sā paṭhamapadena dassitā. **Phalam** catubbidham ñāṇasampadā pahānasampadā ānubhāvasampadā rūpakāyasampadā cāti. Tāsu ñāṇapahānasampadā dutiyapadena saccapaṭivedhatthena ca sugata-saddena pakāsītā honti, ānubhāvasampadā pana tatiyapadena, rūpakāyasampadā yathāvuttakāyagamanasobhanatthena sugata-saddena lakkhaṇānubyañjanapāripūriyā vinā tadabhāvato. **Upakāro** anantaram abāhiraṃ karitvā tividhayānamukhena vimutti-dhammadesanā. So sammāgadanatthena sugata-saddena pakāsito hotīti veditabbam.

Tattha “karuṇāsītalahadayan”-ti etena sammāsambodhiyā mūlam dasseti. Mahākaruṇāya sañcoditamānaso hi bhagavā saṃsārapaṅkato sattānam samuddharaṇattham katābhinihāro anupubbena pāramiyo pūretvā anuttaram sammāsambodhiṃ adhigatoti karuṇā sammāsambodhiyā mūlam. “Paññāpajjotavihatamohataman”-ti etena sammāsambodhiṃ dasseti. Anāvaraṇañāṇapadaṭṭhānañhi maggañāṇam, maggañāṇapadaṭṭhānañca anāvaraṇañāṇam sammāsambodhīti vuccatīti. Sammāgamanatthena sugata-saddena sammāsambodhiyā paṭipattiṃ dasseti līnuddhaccapatiṭṭhānāyūhanakāmasukhallikattakilamathānuyoga-sassatucchedābhīnivesādi-antadvayarahitāya karuṇāpaññāpariggahitāya majjhimāya paṭipattiyā pakāsanato sugata-saddassa. Itarehi sammāsambodhiyā padhānāppadhānabhedaṃ payojanam dasseti. Saṃsāramahogho sattanāraṇaṇhettha padhānam payojanam, tadanñamappadhānam. Tesu padhānena parahitapaṭipattiṃ dasseti, itarena attahitasampattiṃ, tadubhayena attahitāya paṭipannādīsu catūsu puggalesu bhagavato (1.0008) catutthapuggalabhāvam dasseti. Tena ca anuttaradakkhiṇeyyabhāvam, uttamavandanīyabhāvam, attano ca vandanakiriyāya khettaṅgatabhāvam dasseti.

Ettha ca karuṇāgahaṇena lokiyesu mahaggatabhāvappattāsādhāraṇaguṇadīpanato bhagavato sabbalokiyaguṇasampatti dassitā hoti, paññāgahaṇena sabbaññu-

taññāṇapadaṭṭhānamaggaññānadīpanato sabbalokuttaraguṇasampatti. Tadubhaya-ggaṇasiddho hi attho “sanarāmaralokagarun”ti-ādinā vipaṅciyatīti. Karuṇāgahaṇena ca upagamaṇaṃ nirupakkilesaṃ dasseti, paññāgahaṇena apagamaṇaṃ. Tathā karuṇāgahaṇena lokasamaññānurūpaṃ bhagavato pavattiṃ dasseti lokavo-hāravisaṃyattā karuṇāya, paññāgahaṇena samaññāya anatidhāvanaṃ. Sabhāvā-
navabodhena hi dhammānaṃ samaññaṃ atidhāvitvā sattādirāmasanaṃ hotīti. Tathā karuṇāgahaṇena mahākaruṇāsamāpattivihāraṃ dasseti, paññāgahaṇena tīsu kālesu appaṭihataññaṃ catusaccaññaṃ catupaṭisambhidāññaṃ catuvesā-
raññaṃ, karuṇāgahaṇena mahākaruṇāsamāpattiññaṃ gahitattā sesādhāra-
ṇāññaṃ cha abhiññā aṭṭhasu parisāsu akampanaññaṃ dasa balāni cuddasa
buddhaññaṃ soḷasa ñāṇacariyā aṭṭhārasa buddhadhammā catucattālīsa ñāṇava-
tthūni sattaṣattati ñāṇavatthūnīti evamādīnaṃ anekesaṃ paññāpabhedānaṃ
vasena ñāṇacāraṃ dasseti. Tathā karuṇāgahaṇena caraṇasampattiṃ, paññāga-
haṇena vijjāsampattiṃ. Karuṇāgahaṇena attādhipatitā, paññāgahaṇena dhammā-
dhipatitā. Karuṇāgahaṇena lokanāthabhāvo, paññāgahaṇena attanāthabhāvo.
Tathā karuṇāgahaṇena pubbakāribhāvo, paññāgahaṇena kataññutā. Karuṇāgaha-
ṇena aparantapatā, paññāgahaṇena anattantapatā. Karuṇāgahaṇena vā buddha-
karadhammasiddhi, paññāgahaṇena buddhabhāvasiddhi. Tathā karuṇāgahaṇena
paresaṃ tāraṇaṃ, paññāgahaṇena sayamaṃ tāraṇaṃ. Tathā karuṇāgahaṇena
sabbasattesu anuggahacittatā, paññāgahaṇena sabbadhammesu virattacittatā
dassitā hoti.

Sabbesañca buddhaguṇānaṃ karuṇā ādi tannidānabhāvato, paññā pariyo-
sānaṃ tato uttari karaṇīyābhāvato. Iti ādipariyosānadassanena sabbe buddha-
guṇā dassitā honti. Tathā karuṇāgahaṇena sīlakkhandhapubbaṅgamo (1.0009)
samādhikkhandho dassito hoti. Karuṇānidānañhi sīlaṃ tato pāṇātipātādiviratippa-
vattito, sā ca jhānattayasampayoginīti. Paññāvacaṇena paññākkhandho. Sīlañca
sabbabuddhaguṇānaṃ ādi, samādhī majjhe, paññā pariyosānanti evampi ādimā-
jjhapariyosānakalyāṇadassanena sabbe buddhaguṇā dassitā honti nayato dassi-
tattā. Eso eva hi niravasesato buddhaguṇānaṃ dassanupāyo, yadidaṃ nayagga-
haṇaṃ, aññathā ko nāma samattho bhagavato guṇe anupadaṃ niravasesato
dassetuṃ. Tenevāha-

“Buddhōpi buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṃ,

kappampi ce aññaṃabhāsamaṇo;

khīyetha kappo ciradīghamantare,

vaṇṇo na khīyetha tathāgatassā”ti. (dī. ni. aṭṭha. 1.304; 3.141; ma. ni. aṭṭha.

3.425; udā. 53; bu. vaṃ. aṭṭha. 4.5; cariyā. aṭṭha. nidānakathā, pakiṇṇakakathā;
apa. 2.7.20)-

Teneva ca āyasmatā sārīputtattherenapi buddhaguṇaparicchedanaṃ pati anuyu-
ttena “no hetamaṃ, bhante”ti paṭikkhipitvā “api ca me, bhante, dhammanvayo vidito”-
ti (dī. ni. 2.146) vuttaṃ.

2. Evaṃ saṅkhepena sakalasabbaññuguṇehi bhagavantaṃ abhitthavitvā idāni
saddhammaṃ thometuṃ “**buddhōpi**”ti-ādimāha. Tattha **buddhoti** kattuniddeso.

Buddhabhāvanti kammaniddeso. **Bhāvetvā sacchikatvāti** ca pubbakālakiriyāniddeso. **Yanti** aniyamato kammaniddeso. **Upagatoti** aparakālakiriyāniddeso. **Vandeti** kiriyāniddeso. **Tanti** niyamaṇaṃ. **Dhammanti** vandanakiriyāya kammaniddeso. **Gatamalaṃ anuttaranti** ca tabbisesanaṃ.

Tattha buddhasaddassa tāva- “bujjhitaṃ saccānīti buddho, bodhetā pajāyāti buddho”ti-ādinā niddesanayena (mahāni. 192; cūḷani. pārāyanatthutigāthāniddesa 97) attho veditabbo. Atha vā savāsanāya aññāṇaniddāya accantavigamato, buddhiyā vā vikaṣitabhāvato buddhavāti **buddho** jāgaraṇavikasanatthavasena. Atha vā kassacipi ñeyyadhammassa anavabuddhassa abhāvena ñeyyavisesassa kammabhāvena (1.0010) aggahaṇato kammavacanicchāya abhāvena avagamanaṭthavaseneva kattuniddeso labbhatīti buddhavāti **buddho** yathā “dikkhito na dadāti”ti. Atthato pana pāramitāparibhāvito sayambhūñāṇena saha vāsanāya vihataviddhastaniravasesakilesa mahākaruṇā sabbaññutaññāṇādi-aparimeyyaguṇaṅgaṇādhāro khandhasantāno buddho. Yathāha- “buddhoti yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṃ saccāni abhisambujjhi. Tattha ca sabbaññutaṃ patto balesu ca vasībhāvan”ti (mahāni. 192). **Apisaddo** sambhāvane. Tena “evaṃ guṇavisesayutto sopi nāma bhagavā”ti vakkhamānaguṇe dhamme sambhāvanaṃ dīpeti. **Buddhabhāvanti** sammāsambodhiṃ. **Bhāvetvāti** uppādetvā vaḍḍhetvā ca. **Sacchikatvāti** paccakkhaṃ katvā. **Upagatoti** patto, adhigatoti attho. Etassa “buddhabhāvan”ti etena sambandho. **Gatamalanti** vigatamalaṃ, niddosanti attho. **Vandeti** paṇamāmi, thomemi vā. **Anuttaranti** uttaraṭṭhitaṃ, lokuttaranti attho. **Dhammanti** yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamāne apāyato saṃsārato ca apatamāne dhāretīti **dhammo**.

Ayañhettha saṅkhepattho- evaṃ vividhaguṇaṅgaṇasamannāgato buddhopi bhagavā yaṃ ariyamaggasaṅkhātaṃ dhammaṃ bhāvetvā phalanibbānasaṅkhātaṃ pana dhammaṃ sacchikatvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ adhigato, tametaṃ buddhānampi buddhabhāvahetubhūtaṃ sabbadosamalarahitaṃ attano uttaritarābhāvena anuttaraṃ paṭivedhasaddhammaṃ namāmīti. Pariyattisaddhammassapi tappakāsanattā idha saṅgaho daṭṭhabbo. Atha vā “abhidhammanayasamuddaṃ adhigacchi, tīṇi piṭakāni sammasi”ti ca aṭṭhakathāyaṃ vuttattā pariyattidhammassapi sacchikiriyasammasanapariyāyo labbhatīti sopi idha vutto evāti daṭṭhabbaṃ.

Tathā “yaṃ dhammaṃ bhāvetvā sacchikatvā”ti ca vuttattā buddhakaradhamma- bhūtāhi pāramitāhi saha pubbabhāge adhisīlasikkhādayopi idha dhamma-saddena saṅgahitāti veditabbaṃ. Tāpi hi malapaṭipakkhatāya gatamalā anaññasādhāraṇatāya anuttarā cāti. Tathā hi sattānaṃ sakalavaṭṭadukkhanissaraṇatthāya katamahābhinihāro mahākaruṇādhivāsapesalajjhāsayo paññāvisesaparidhotanimmalānaṃ dānadamasaññamādīnaṃ uttamadhammānaṃ (1.0011) satahassādhikāni kappānaṃ cattāri asaṅkhyeyyāni sakkaccaṃ niraṇṭaraṃ niravasesānaṃ bhāvanāpaccakkhakarāṇehi kammādīsu adhigatavasībhāvo acchariyācinteyyamahānubhāvo adhisīlādhicittānaṃ paramukkaṃsapāramippatto bhagavā paccayā- kāre catuvīsatiakoṭisatasahassamukhena mahāvajiraññaṃ pesetvā anuttaraṃ

sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti.

Ettha ca “bhāvetvā”ti etena vijjāsampadāya dhammaṃ thometi, “sacchikatvā”ti etena vimuttisampadāya. Tathā paṭhamena jhānasampadāya, dutiyena vimokkhasampadāya. Paṭhamena vā samādhisampadāya, dutiyena samāpattisampadāya. Atha vā paṭhamena khayeñāṇabhāvena, dutiyena anuppādeñāṇabhāvena. Purimena vā vijjūpamatāya, dutiyena vajirupamatāya. Purimena vā virāgasampattiyā, dutiyena nirodhasampattiyā. Tathā paṭhamena niyyānabhāvena, dutiyena nissaraṇabhāvena. Paṭhamena vā hetubhāvena, dutiyena asaṅkhatabhāvena. Paṭhamena vā dassanabhāvena, dutiyena vivekabhāvena. Paṭhamena vā adhipatibhāvena, dutiyena amatabhāvena dhammaṃ thometi. Atha vā “yaṃ dhammaṃ bhāvetvā buddhabhāvaṃ upagato”ti etena svākkhātātāya dhammaṃ thometi, “sacchikatvā”ti etena sandiṭṭhikatāya. Tathā purimena akālikatāya, pacchimena ehipassikatāya. Purimena vā opaneyyikatāya, pacchimena paccattaṃ veditabbatāya dhammaṃ thometi. “Gatamalan”ti iminā saṃkilesābhāvadīpanena dhammassa parisuddhataṃ dasseti. “Anuttaran”ti etena aññassa visiṭṭhassa abhāvadīpanena vipulaparipuṇṇataṃ. Paṭhamena vā pahānasampadaṃ dhammassa dasseti, dutiyena sabhāvasampadaṃ. Bhāvetabbatāya vā dhammassa gatamalahāvo yojetabbo. Bhāvanābalena hi so dosānaṃ samugghātako hotīti. Sacchikātabbhāvena anuttarabhāvo yojetabbo. Sacchikiriyānibbattito hi tatuttarikaṇḍiyābhāvato anaññasādhāraṇatāya anuttaroti. Tathā “bhāvetvā”ti etena saha pubba-bhāgasīlādīhi sekkhā sīlasamādhipaññākkhandhā dassitā honti. “Sacchikatvā”ti etena saha asaṅkhatāya dhātuyā asekkhā sīlasamādhipaññākkhandhā dassitā hontīti.

3. Evaṃ saṅkhepeneva sabbadhammaguṇehi saddhammaṃ abhitthavitvā idāni ariyasaṅghaṃ thometuṃ “**sugatassā**”ti-ādimāha. Tattha **sugatassā**ti sambandhaniddeso (1.0012). Tassa “puttānan”ti etena sambandho. **Orasānanti** puttavisesanaṃ. **Mārasenamathanānanti** orasaputtabhāve kāraṇaniddeso. Tena kilesapahānameva bhagavato orasaputtabhāve kāraṇaṃ anujānātīti dasseti. **Aṭṭhannanti** gaṇanaparicchedaniddeso. Tena ca satipi tesaṃ sattavisesabhāvena anekasahassasaṅkhābhāve imaṃ gaṇanaparicchedaṃ nātivattantīti dasseti maggaṭṭhaphalaṭṭhabhāvānativattanato. **Samūhanti** samudāyaniddeso. **Ariyasaṅghanti** guṇavisiṭṭhasaṅghātabhāvaniddeso. Tena asatipi ariyapuggalānaṃ kāyasāma-ggiyaṃ ariyasaṅghabhāvaṃ dasseti diṭṭhisīlasāmaññena saṃhatabhāvato.

Tattha urasi bhavā jātā saṃbaddhā ca orasā. Yathā hi sattānaṃ orasaputtā attajātātāya pitu santakassa dāyajassa visesena bhāgino honti, evametepi ariyapuggalā sammāsambuddhassa

dhammassavanante ariyāya jātiyā jātātāya bhagavato santakassa vimuttisukhassa ariyadhammaratanassa ca ekantabhāginoti orasā viya **orasā**. Atha vā bhagavato dhammadesanānubhāveneva ariyabhūmiṃ okkamamānā okkantā ca ariyasāvaka bhagavato urena vāyāmajanitābhijātītāya nippariyāyena orasā puttāti vattabbataṃ arahanti. Sāvakehi pavattiyamānāpi hi dhammadesanā “bhagavato dhammadesanā” icceva vuccati tammūlikattā lakkaṇādivisesābhāvato ca.

Yadipi ariyasāvakanāṃ ariyamaggādhigamasamaye bhagavato viya tadantarāyakaraṇatthaṃ devaputtamāro, māravāhini vā na ekantena apasādeti, tehi pana apasādetabbatāya kāraṇe vimathite tepi vimathitā eva nāma hontīti āha “**mārasenamathanānan**” ti. Imasmiṃ panatthe “māramārasenamathanānan” ti vattabbe **mārasenamathanānanti** ekadesasarūpekaseso katoti daṭṭhabbaṃ. Atha vā khandhābhisaṅkhāramārānaṃ viya devaputtamārassapi guṇamāraṇe sahāyabhāvūpaga-manato kilesabalakāyo “senā” ti vuccati. Yathāha “kāmā te paṭhamā senā” ti-ādi (su. ni. 438). Sā ca tehi diyaḍḍhasahassabhedā, anantabhedā vā kilesavāhini satidhammavicayavīriyasamathādiguṇapaharaṇehi odhiso vimathitā (1.0013) vihatā viddhastā cāti **mārasenamathanā**, ariyasāvaka. Etena tesāṃ bhagavato anujātaputtataṃ dasseti.

Ārakattā kilesehi, anaye na iriyanato, aye ca iriyanato **ariyā** niruttinayena. Atha vā sadevakena lokena saraṇanti araṇiyato upagantabbato, upagatānañca tadatthasiddhito **ariyā**. Ariyānaṃ saṅghoti **ariyasaṅgho**. Ariyo ca so saṅgho cāti vā **ariyasaṅgho**. Bhagavato aparabhāge buddhadhammaratanānampi samadhigamo saṅgharatanādhīnoti assa ariyasaṅghassa bahūpakārataṃ dassetuṃ idheva “**sirasā vande**” ti vuttanti daṭṭhabbaṃ.

Ettha ca “sugatassa orasānaṃ puttānan” ti etena ariyasaṅghassa pabhavasampadaṃ dasseti, “mārasenamathanānan” ti etena pahānasampadaṃ sakalasaṃkilesapahānadīpanato, “aṭṭhannampi samūhan” ti etena ñāṇasampadaṃ maggaṭṭhaphalaṭṭhabhāvadīpanato. “Ariyasaṅghan” ti etena pabhavasampadaṃ dasseti sabbasaṅghānaṃ aggabhāvadīpanato. Atha vā **sugatassa orasānaṃ puttānanti** ariyasaṅghassa visuddhanissayabhāvadīpanaṃ. **Mārasenamathanānanti** sammā-ujuñāyasāmīcippaṭipannabhāvadīpanaṃ. **Aṭṭhannampi samūhanti** āhune-yyādibhāvadīpanaṃ. **Ariyasaṅghanti** anuttarapuññakhettabhāvadīpanaṃ. Tathā “sugatassa orasānaṃ puttānan” ti etena ariyasaṅghassa lokuttarasaraṇagamana-sabhāvaṃ dīpeti. Lokuttarasaraṇagamanena hi te bhagavato orasaputtā jātā. “Mārasenamathanānan” ti etena abhinīhārasampadāya siddhaṃ pubbabhāge sammāpaṭipattiṃ dasseti. Katābhinihārā hi sammāpaṭipannā māraṃ mārapariṣaṃ vā abhivijjanti. “Aṭṭhannampi samūhan” ti etena paṭividdhastavipakkhe sekkhāsekkhadhamme dasseti puggalādhiṭṭhānena maggaphaladhammānaṃ pakāsitattā. “Ariyasaṅghan” ti aggadakkhiṇeyyabhāvaṃ dasseti. Saraṇagamanañca sāvakanāṃ sabbaguṇānaṃ ādi, sapubbabhāgapaṭipadā sekkhā sīlakkhandhādayo majjhe, asekkhā sīlakkhandhādayo pariyosānanti ādimajjhapariyosānakalyāṇā saṅkhepato sabbe ariyasaṅghaguṇā pakāsitā honti.

4. Evaṃ gāthāttayena saṅkhepato sakalaguṇasaṃkittanamukhena ratanattayassa paṇāmaṃ katvā idāni taṃ nipaccakāraṃ yathādhippete payojane pariṇāmento (1.0014) “**iti me**”ti-ādimāha. Tattha ratijananaṭṭhena **ratanam**, buddhadhammasaṅghā. Tesañhi “itipi so bhagavā”ti-ādinā yathābhūtaguṇe āvajjentassa amatādhigamahetubhūtaṃ anappakaṃ pītipāmojjaṃ uppajjati. Yathāha-

“Yasmiṃ, mahānāma, samaye ariyasāvako tathāgataṃ anussarati, nevassa tasmim̄ samaye rāgapariyuṭṭhitaṃ cittaṃ hoti, na dosapariyuṭṭhitaṃ cittaṃ hoti, na mohapariyuṭṭhitaṃ cittaṃ hoti, ujugatamevassa tasmim̄ samaye cittaṃ hoti tathāgataṃ ārabha. Ujugatacitto kho pana, mahānāma, ariyasāvako labhati atthavedaṃ, labhati dhammavedaṃ, labhati dhammūpasamaṃhitaṃ pāmojjaṃ, pamuditassa pīti jāyati”ti-ādi (a. ni. 6.10; 11.11).

Cittikatādibhāvo vā ratanaṭṭho. Vuttañhetam-

“Cittikataṃ mahaggañca, atulaṃ dullabhadassanaṃ;

anomasattaparibhogaṃ, ratanaṃ tena vuccati”ti. (dī. ni. aṭṭha. 2.33; khu. pā. aṭṭha. 6.3; su. ni. aṭṭha. 226; mahāni. aṭṭha. 50)-

Cittikatabhāvādayo ca anaññasādhāraṇā buddhādīsu eva labbhantīti.

Vandanāva **vandanāmayaṃ** yathā “dānamayaṃ sīlamayan”ti. Vandanā cettha kāyavācācettehi tiṇṇaṃ ratanānaṃ guṇaninnatā, thomanā vā. Pujjabhavaphalānibbattanato **puññaṃ**, attano santānaṃ punātīti vā. **Suvihatantarāyoti**. Suṭṭhu vihātantarāyo. Etena attano pasādasampattiyā, ratanattayassa ca khettabhāvasampattiyā taṃ puññaṃ atthappakāsanassa upaghātaka-upaddavānaṃ vihanane samatthanti dasseti. **Hutvāti** pubbakālakiriyā. Tassa “atthaṃ pakāsayissāmi”ti etena sambandho. **Tassāti** yaṃ ratanattayavandanāmayaṃ puññaṃ, tassa. **Ānubhāvenāti** balena.

5. Evaṃ ratanattayassa nipaccakāre payojanaṃ dassetvā idāni yassā dhamma-desanāya atthaṃ saṃvaṇṇetukāmo, tassā tāva guṇābhittavanavasena upaññāpanatthaṃ “**saṃyuttavaggapaṭimaṇḍitassā**”ti-ādi vuttaṃ, devatāsaṃyuttādisaṃyuttehi ceva naḷavaggādivaggehi ca vibhūsitassāti attho. Tattha (1.0015) “saṃyuttan”ti “saṃyogo”ti ca atthato ekaṃ. Kesam̄ saṃyuttaṃ? Suttavaggānaṃ. Yathā hi byañjanasamudāyo padaṃ, evaṃ atthesu ca katāvadhiko padasamudāyo vākyam̄, vākyasamudāyo suttaṃ, suttasamudāye vaggoti samaññā, tathā suttavaggasamudāye saṃyuttasamaññā. Saṃyujjantīti ettha suttavaggāti **saṃyuttaṃ**. Yadiipi avayavavinimutto samudāyo nāma paramatthato natthi, avayave eva taṃtaṃsannivesaviṣiṭṭhe upādāya padādisamaññā viya suttavaggasamaññā saṃyuttasamaññā āgamasamaññā ca, tathāpi paramatthato avijjamānopi samudāyo buddhiparikkappitarūpena vijjamāno viya gayhamāno avayavānaṃ adhiṭṭhānabhāvena voharīyati yathā “rukkhe sākha”ti, tasmā vuttaṃ “**saṃyuttavaggapaṭimaṇḍitassā**”ti.

Nanu saṃyuttavaggo eva āgamo, tassa pana kehi maṇḍananti? Na codetabbametam̄. Bhavati hi abhinnepi vatthusmiṃ yathādhippetavisesāvabodhanato bheda-kasamudācāro yathā “silāputtakassa sarīran”ti. Āgamissanti ettha, etena, etasmā vā attatthaparathādayoti **āgamo**, Ādikalyāṇādiguṇasampattiyā uttamaṭṭhena taṃtaṃ-abhipatthitasamiddhihetutāya paṇḍitehi varitabbato **varo**, āgamo ca so

varo cāti **āgamavaro**. Āgamasammatehi vā varoti **āgamavaro**, saṃyutto ca so āgamavaro cāti **saṃyuttāgamavaro**, tassa. Buddhānaṃ anubuddhā **buddhānubuddhā**, buddhānaṃ saccapaṭivedhaṃ anugamma paṭividdhasaccā aggasāvakādayo ariyā. Tehi atthasaṃvaṇṇanāguṇasaṃvaṇṇanānaṃ vasena **saṃvaṇṇitassa**.

Atha vā buddhā ca anubuddhā ca **buddhānubuddhāti** yojetabbaṃ. Sammāsaṃbuddheneva hi vinayasutta-abhidhammānaṃ pakiṇṇakadesanādivasena yo paṭhamaṃ attho vibhatto, so eva pacchā tesam atthavaṇṇanāvasena saṅgītikārehi saṅgahaṃ āropitoti. Ettha ca saṃyuttānaṃ vaggā samūhāti **saṃyuttavaggā**, Sagāthāvaggādayo. Tappariyāpannatāya saṃyuttesu vaggā **saṃyuttavaggā**, naḷavaggādayo. Saṃyuttāva vaggā **saṃyuttavaggā**. Tividhepi te ekasesanayena gahetvā vuttaṃ “**saṃyuttavaggapaṭimaṇḍitassā**” ti.

Tattha sagāthāvagge tāva ekādasa saṃyuttāni aṭṭhatimsa vaggā. Nidānavagge nava saṃyuttāni ekūnacattālisa vaggā. Khandhavagge ekādasa saṃyuttāni (1.0016) ekūnasatṭhi vaggā. Saḷāyatanavagge nava saṃyuttāni aṭṭhatimsa vaggā. Mahāvagge dvādasa saṃyuttāni aṭṭhacattālisa vaggā. Idamettha saṃyuttantaravaggānaṃ parimāṇaṃ.

Ñāṇappabhedajananassāti paṭiccasamuppādakhandhāyatanādikathābahulatāya gambhīrañāṇacariyāvibhāvanato paññāvibhāgasamuppādakassa. Idha pana “paññāppabhedajananassā” ti svāyamāgamo thomito, saṃvaṇṇanāsu cāyaṃ ācariyassa pakati, yadidaṃ taṃtaṃsaṃvaṇṇanānaṃ ādito tassa tassa saṃvaṇṇetaḥbassa dhammassa visesaguṇakittanena thomanā. Tathā hi sumaṅgalavilāsinīpaṅcasūdanīmanorathapūraṇī-aṭṭhasālinī-ādīsu ca yathākkamaṃ “saddhāvahaguṇassa, paravādamathanassa, dhammakathikapuṅgavānaṃ vicittapaṭibhānajanaṇassa, tassa gambhīrañāṇehi ogāḷhassa abhiṇhaso nānāyavicittassa abhidhammassā” ti-ādinā thomanā katā.

6. Attho kathiyati etāyāti **atthakathā**, atthakathāva **aṭṭhakathā** ttha-kārassa ṭṭhakāraṃ katvā yathā “dukkhassa piḷanaṭṭho” ti. **Āditoti** ādimhi paṭhamasaṅgītiyaṃ. Chaḷabhiññatāya paramena cittavasibhāvena samannāgatattā jhānādīsu pañcavidhavasitāsambhāvato ca **vasino**, therā mahākassapādayo. Tesam satehi pañcahi. **Yāti** yā aṭṭhakathā. **Saṅgītāti** atthaṃ kathetuṃ yuttatṭhāne “ayaṃ etassa attho, ayaṃ etassa attho” ti saṅgahetvā vuttā. **Anusaṅgītā ca** yasattherādīhi **pacchāpi** dutiyatatiyasaṅgītīsu. Iminā attano saṃvaṇṇanāya āgamanavisuddhiṃ dasseti.

7. Sīhassa lānato gahaṇato **sīhaḷo**, sīhakumāro, tabbaṃsajātātāya tambapaṇṇidīpe khattiyā, tesam nivāsātāya tambapaṇṇidīpassa ca sīhaḷabhāvo veditabbo. **Ābhatāti** jambudīpato ānītā. **Athāti** pacchā. Aparabhāge hi nikāyantaraḷaddhīhi asaṅkaratthaṃ sīhaḷabhāsāya aṭṭhakathā ṭṭhapitāti. Tena mūlaṭṭhakathā sabbasādhāraṇā na hotīti idaṃ atthappakāsaṇaṃ ekantena karaṇiyanti dasseti. Tenevāha “**dīpavāsīnamatthāyā**” ti. Ettha **dīpavāsīnanti** jambudīpavāsīnaṃ, sīhaḷadīpavāsīnaṃ vā atthāya sīhaḷabhāsāya ṭṭhapitāti yojanā.

8. **Apanetvāti** (1.0017) kañcukasadisam sīhaḷabhāsam apanetvā. **Tatoti** aṭṭhakathāto. **Ahanti** attānaṃ niddisati. **Manoramam bhāsanti** māgadhabhāsam. Sā hi

sabhāvaniruttibhūtā paṇḍitamaṇaṃ ramayati. Tenevāha “**tantinayānucchavin**”ti, pāḷigatiyā anulomikaṃ pāḷichāyānuvidhāyininti attho. **Vigatadosanti** asabhāvaniruttibhāsantararahitaṃ.

9. Samayaṃ avilomentoti siddhantaṃ avirodhento. Etena atthadosābhāvamāha. Aviruddhattā eva hi theravādāpi idha pakāsiyissanti. **Theravaṃsadīpānanti** thirehi silakkhandhādīhi samannāgatattā **therā**, mahākassapādayo. Tehi āgatā ācariyaparamparā **theravaṃso**, tappariyāpannā hutvā āgamādhigamasampannattā paññāpajjotena tassa samujjalanato **theravaṃsadīpā**, mahāvihāravāsino, tesaṃ. Vividhehi ākārehi nicchīyatīti **vinicchayo**, gaṇṭhiṭṭhānesu khilamaddanākārena pavattā vimaticchedanī kathā. Suṭṭhunipuṇo saṅho vinicchayo etesanti **sunipuṇavinicchayā**. **Atha vā vinicchīnotīti vinicchayo** vuttappakāraṇīyaṃ ṇāṇaṃ. Suṭṭhu nipuṇo cheko vinicchayo etesanti yojetabbaṃ. Etena mahākassapāditheraparamparāgato, tato eva ca aviparīto saṅho sukhumo mahāvihāravāsīnaṃ vinicchayo, tassa pamāṇabhūtataṃ dasseti.

10. Sujanassa cāti ca-saddo sampiṇḍanatto. Tena “na kevalaṃ jambudīpavāsīnameva atthāya, atha kho sādhujanatosanattañcā”ti dasseti. Tena ca “tambaṇḍidīpavāsīnampi atthāyā”ti ayamatto siddho hoti uggahaṇādisukaratāya tesampi bahukārattā. **Ciraṭṭhitatthanti** ciraṭṭhiti-atthaṃ, cirakālappavattanāyāti attho. Idañhi atthappakāsaṇaṃ aviparītapadabyañjanasunikkhepassa atthasunayassa ca upāyabhāvato saddhammassa ciraṭṭhitiyā pavattati. Vuttañhettaṃ bhagavatā “dveme,

bhikkhave, dhammā saddhammassa ṭhitiyā asamosāya anantaradhānāya saṃvattanti. Katame dve? Sunikkhittañca padabyañjanaṃ attho ca sunīto”ti (a. ni. 2.20).

11-12. Yaṃ atthavaṇṇanaṃ kattukāmo, tassā mahattaṃ pariharitum “**sāvattipabhūtīnan**”ti-ādi vuttaṃ. Tenevāha- “**na idha bhiyyo vitthārakathaṃ (101) karissāmi, na taṃ idha vicārayissāmi**”ti ca. **Saṅgītinam dvinnanti** dīghamajjhimanikāyānaṃ.

13. “Na idha bhiyyo vitthārakathaṃ karissāmi”ti sāmāññato vuttassa atthassa avassayaṃ dassetuṃ “**suttānaṃ panā**”ti-ādi vuttaṃ.

14. Yaṃ aṭṭhakathaṃ kattukāmo, tadekadesabhāvena visuddhimaggo gaheta-bboti kathikānaṃ upadesaṃ karonto tatta vicāritadhamme uddesavasena dasseti “**sīlakathā**”ti-ādinā. Tattha **sīlakathā**ti cārittavārittādivasena sīlassa vitthārakathā. **Dhutadhammā**ti piṇḍapātikaṅgādayo terasa kilesadhunanakadhammā. **Kammaṭṭhānāni sabbānī**ti pāḷiyaṃ āgatāni aṭṭhattiṃsa, aṭṭhakathāyaṃ dveti niravasesāni yogakammassa bhāvanāya pavattiṭṭhānāni. **Cariyāvidhānasahitoti** rāgacariyā-dīnaṃ sabhāgādividhānena sahito. **Jhānāni** cattāri rūpāvacarajjhānāni, **samāpattiyo** catasso arūpasamāpattiyo. Aṭṭhapi vā paṭiladdhamattāni **jhānāni**, samāpajjanavasibhāvappattiyā **samāpattiyo**. **Jhānāni** vā rūpārūpāvacarajjhānāni, **samāpattiyo** phalasangāpattinirodhasamāpattiyo.

15. Lokiyalokuttarabhedā cha abhiññāyo **sabbā abhiññāyo**. Nāṇavibhaṅgādīsu āgatanayena ekavidhādinā paññāya saṅkaletvā sampiṇḍetvā nicchayo **paññāsaṅkalananicchayo**.

16. Paccayadhammānaṃ hetu-ādīnaṃ paccayuppannadhammānaṃ hetupaccayādibhāvo **paccayākāro**, tassa desanā **paccayākāradesanā**, paṭiccasamuppādakathāti attho. Sā pana nikāyantara-laddhisāṅkararahitatāya suṭṭhuparisuddhā, ghanavinibbhogassa ca sudukkaratāya nipuṇā saṅhasukhumā, ekattanayādisahitā ca tattha vicāritāti āha “**suparisuddhanipuṇanayā**”ti. Paṭisambhidādīsu āgatanayaṃ avisajjetvā vicāritattā **avimuttatantimaggā**.

17. **Iti pana sabbanti iti**-saddo parisamāpane, **pana**-saddo vacanālaṅkāre, etaṃ sabbanti attho. **Idhāti** imissā aṭṭhakathāya. **Na taṃ vicārayissāmi** punaruttibhāvatoṭi adhippāyo.

18. Idāni (1.0019) tasseva avicāraṇassa ekantakāraṇaṃ niddhārento “**majjhe visuddhimaggo**”ti-ādimāha. Tattha “majjhe ṭhatvā”ti etena majjhaṭṭhabhāvadīpanena visesato catunnaṃ āgamānaṃ sādharmaṇaṭṭhakathā visuddhimaggo, na sumaṅgalavilāsini-ādayo viya asādhāraṇaṭṭhakathāti dasseti. “Visesato”ti ca idaṃ vinayābhidhammānampi visuddhimaggo yathārahaṃ atthavaṇṇanā hoti evāti katvā vuttaṃ.

19. **Icevāti** iti eva. **Tampīti** visuddhimaggampi. **Etāyāti** sārathappakāsiniyā.

Ettha ca “sīhaḷadīpaṃ ābhatā”ti-ādinā aṭṭhakathākaraṇassa nimittaṃ dasseti, “dīpavāsīnamatthāya sujanassa ca tuṭṭhatthaṃ ciraṭṭhitatthañca dhammassā”ti etehi payojanaṃ, “saṃyuttāgamavarassa atthaṃ pakāsayissāmi”ti etena piṇḍatthaṃ, “apanetvāna tatohaṃ sīhaḷabhāsan”ti-ādinā “sāvattipabhūtīnan”ti-ādinā “sīlakathā”ti-ādinā ca karaṇappakāraṃ. Heṭṭhimanikāyesu visuddhimagge ca

vicāritānaṃ atthānaṃ avicāraṇampi hi idha karaṇappakāro evāti.

Ganthārambhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Devatāsamyuttaṃ

1. Naḷavaggo

1. Oghataraṇasuttavaṇṇanā

Vibhāgavantānaṃ (1.0020) sabhāvavibhāvanaṃ vibhāgadassanavaseneva hotīti paṭhamam tāva samyuttavaggasuttādivasena samyuttāgamassa vibhāgaṃ dassetuṃ **“tattha samyuttāgamō nāmā”**ti-ādimāha. Tattha **tatthā**ti yaṃ vuttaṃ-“samyuttāgamavarassa atthaṃ pakāsayissāmī”ti, tasmim vacane. **Tatthā**ti vā “etāya aṭṭhakathāya vijānātha samyuttanissitaṃ atthan”ti ettha yaṃ samyuttaggaḥaṇaṃ kataṃ, tattha. Pañca vaggā etassāti **pañcavaggo**. Avayavena viggaho, samudāyo samāsatto.

Idāni taṃ ādito paṭṭhāya saṃvaṇṇetukāmo attano saṃvaṇṇanāya tassa paṭhamamahāsaṅgītiyaṃ nikkhittānukkameneva pavattabhāvaṃ dassetuṃ, **“tassa vaggesu sagāthāvaggo ādī”**ti-ādi vuttaṃ. Tattha yathāpaccayaṃ tattha tattha desitattā paññattattā ca vipparikkhānaṃ dhammavinayānaṃ saṅgahetvā gāyanaṃ kathanam **saṅgīti**, mahāvisayattā pūjanīyattā ca mahatī saṅgīti **mahāsaṅgīti**. Paṭhamā mahāsaṅgīti **paṭhamamahāsaṅgīti**, tassā pavattitakālo **paṭhamamahāsaṅgītikālo**, tasmim paṭhamamahāsaṅgītikāle.

Nidadāti desanaṃ desakālādivasena aviditaṃ viditaṃ katvā nidassetīti **nidānaṃ**. **Yo loke ganthassa upogghātoti vuccati, svāyamettha “evaṃ me sutan”**ti-ādiko gantho veditabbo, na pana **“sanidānāhaṃ, bhikkhave, dhammaṃ desemi”**ti-ādīsu (a. ni. 3.126) viya attajjhāsayādidesanuppattihetu. Tenevāha- **“evaṃ me sutanti-ādikaṃ āyasmatā ānandena paṭhamamahāsaṅgītikāle vuttaṃ nidānamādī”**ti. Kāmañcetta yassaṃ paṭhamamahāsaṅgītiyaṃ nikkhittānukkamena saṃvaṇṇanaṃ kattukāmo, sā vitthārato vattabbā, sumaṅgalavilāsiniyaṃ pana attanā vitthāritattā tattheva gahetabbāti imissā saṃvaṇṇanāya mahattaṃ pariharanto **“sā panesā”**ti-ādimāha.

1. Evaṃ bāhīranidāne vattabbaṃ atidisitvā idāni abbhantaranidānaṃ ādito paṭṭhāya saṃvaṇṇetum **“yaṃ panetan”**ti-ādi vuttaṃ. Tattha yasmā saṃvaṇṇanaṃ karontena saṃvaṇṇetabbe dhamme padavibhāgaṃ padatthañca dassetvā tato paraṃ piṇḍatthādidassanavasena saṃvaṇṇanā kātabbā, tasmā padāni tāva dassento (1.0021) **“evanti nipātapadan”**ti-ādimāha. Tattha **padavibhāgoti** padānaṃ viseso, na padaviggaho. Atha vā padāni ca padavibhāgo ca **padavibhāgo**.

Padaviggaho ca padavibhāgo ca padavibhāgoti vā ekasesavasena padapadaviggahā padavibhāgasaddena vuttāti veditabbaṃ. Tattha padaviggaho “jetassa vanaṃ jetavanan”ti-ādinā samāsapadesu daṭṭhabbo.

Atthatoti padatthato. Taṃ pana padatthaṃ atthuddhārakkamena paṭhamam evaṃsaddassa dassento “**evaṃsaddo tāvā**”ti-ādimāha. **Avadhāraṇādī**ti ettha **ādi**-saddena idamatthapucchāparimāṇādi-atthānaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. Tathā hi “evaṃgatāni puthusippāyatanāni (dī. ni. 1.163, 165), evaṃvidho evamākāro”ti ca ādīsu idaṃ-saddassa atthe evaṃ-saddo. Gata-saddo hi pakārapariyāyo, tathā vidhākāra-saddo ca. Tathā hi gatavidha-ākārasadde lokiyā pakāratthe vadanti. “Evaṃ su te sunhātā suvilittā kappitakesamassū āmuttamālābharaṇā odātavattavasanaṃ pañcahi kāmaguṇehi samappitā samaṅgībhūtā paricārenti, seyyathāpi tvaṃ etarahi sācariyakoti. No hidaṃ, bho gotamā”ti-ādīsu (dī. ni. 1.286) pucchāyaṃ, “evaṃ lahuparivattaṃ (a. ni. 1.48), evamāyupariyanto”ti (pārā. 12) ca ādīsu parimāṇe.

Nanu ca “evaṃ su te sunhātā suvilittā, evamāyupariyanto”ti ettha evaṃ-saddena pucchānākāraparimāṇākārānaṃ vuttattā ākārattho eva evaṃ-saddoti? Na, visesasabbhāvato. Ākāramattavācako hi evaṃ-saddo, ākāratthoti adhippeto yathā “evaṃ byākho”ti-ādīsu, na pana ākāravisesavācako. Evañca katvā, “evaṃ jātena maccenā”ti-ādīni (dha. pa. 53) upamādīsu udāharaṇāni upapannāni honti. Tathā hi “yathāpi ...pe... bahun”ti (dha. pa. 53)? Ettha puppharāsiṭṭhāniyato manussūpattisappurisūpanissaya-saddhammassavana-yonisomanasikāra-bhogasampatti-ādīdānādipuññakiriyahetusamudāyato sobhāsugandhatādiguṇayogato mālāguḷasadiyo pahūtā puññakiriyā maritabbasabbhāvātāya maccena sattena katta-bbāti jotitattā puppharāsimālāguḷāva upamā, tesaṃ upamākāro yathā-saddena aniyamato vuttoti “evaṃ-saddo upamākāranigamanattho”ti (1.0022) vatthum yuttaṃ, so pana upamākāro niyamamāno atthato upamāva hotīti āha “**upamāyaṃ āgato**”ti. Tathā “evaṃ iminā ākārena abhikkamitabban”ti-ādinā upadisiyamānāya samaṇasārūppāya ākappasampattiyā yo tattha upadisanākāro, so atthato upadeso evāti vuttaṃ, “**evaṃ te ...pe... upadese**”ti. Tathā “evametaṃ bhagavā, evametaṃ sugatā”ti ettha ca bhagavatā yathāvuttamatthaṃ aviparītato jānantehi kataṃ tattha saṃvijjāmanaguṇānaṃ pakārehi haṃsanaṃ udaggatākaraṇaṃ sampahaṃsanaṃ. Yo tattha sampahaṃsanākāroti yojetabbaṃ.

Evamevaṃ panāyanti ettha garahaṇākāroti yojetabbaṃ, so ca garahaṇākāro vasalīti-ādikhūṃsanasaddasannidhānato idha evaṃ-saddena pakāsītōti viññāyati. Yathā cettha, evaṃ upamākārādayopi upamādivasena vuttānaṃ puppharāsi-ādisaddānaṃ sannidhānatōti daṭṭhabbaṃ. Evaṃ, bhanteti pana dhammassa sādhukaṃ savanamanasikāre sanniyojitehi bhikkhūhi attano tattha ṭhitabhāvassa paṭijānavasena vuttattā ettha evaṃ-saddo “**vacanasampañchanattho**”ti vutto. Tena **evaṃ, bhanteti** sādhu, bhante, suṭṭhu, bhanteti vuttaṃ hoti. **Evañca vadehīti** yathāhaṃ vadāmi, evaṃ samaṇaṃ ānandaṃ vadehīti yo evaṃ vadanākāro idāni vattabbo, so evaṃ-saddena nidassiyatīti “**nidassanattho**”ti vuttoti. **Evaṃ noti** etthāpi nesam yathāvuttadhammānaṃ ahitadukkhāvahabhāve sanniṭṭhānājana-

nattham anumatigahaṇavasena “saṃvattanti vā no vā, katham vo ettha hotī”ti pucchāya katāya “evaṃ no ettha hotī”ti vuttattā tadākārasanniṭṭhānaṃ evaṃ-saddena vibhāvitanti viññāyati. So pana tesam dhammānaṃ ahitāya dukkhāya saṃvattanākāro niyamiyamāno avadhāraṇattho hotīti āha- “**evaṃ no ettha hotīti-ā-dīsu avadhāraṇe**” ti.

Nānāyanipuṇanti ekattanānatta-abyāpāra-evaṃdhammatāsaṅkhātā, nandiyā-vaṭṭatipukkhalasīhavikkīlita-aṅkusadisālocanasāṅkhātā vā ādhārādibhedavasena nānāvidhā nayā **nānāyā**. Nayā vā pāḷigatiyo tā ca paññatti-anupaññatti-ādivasena saṃkilesabhāgiyādilokiyāditadubhayavomissakādivasena kusalādivasena khandhādivasena saṅgahādivasena samayavimuttādivasena ṭhapanādivasena kusalamūlādivasena tikappaṭṭhānādivasena (1.0023) ca nānappaṭṭhānādivasena **nānāyā**, tehi nipuṇaṃ saṅhaṃ sukhumaṃti **nānāyanipuṇaṃ**. Āsayova **ajjhāsayo**, te ca sassatādibhedena tattha ca apparajakkhatādibhedena **aneke**, attajjhāsayādayo eva vā samuṭṭhānaṃ uppattihetu etassāti **anekajjhāsayasamuṭṭhānaṃ**. **Atthabyañjanasampannanti** atthabyañjanaparipuṇaṃ upanetabbābhāvato, saṅkāsanapakāsanavivaraṇavibhajana-uttānīkaraṇapaññattivasena chahi atthapadehi akkharapadabyañjanākāraniruttiniddesavasena chahi byañjanapadehi ca samannāgatanti vā attho daṭṭhabbo.

Vividhapāṭihāriyanti ettha pāṭihāriyapadassa vacanattham (udā. aṭṭha. 1; itivu. aṭṭha. nidānavaṇṇanā; dha. sa. mūlaṭī. 2) “paṭipakkhaharaṇato rāgādikilesāpanayanato **pāṭihāriyan**”ti vadanti. Bhagavato pana paṭipakkhā rāgādayo na santi ye haritabbā, puthujjanānampi vigatūpakkilese aṭṭhaguṇasamannāgate citte hatapaṭipakkhe iddhividham pavattati, tasmā tattha pavattavohārena ca na sakkā idha **“pāṭihāriyan”**ti vattum. Sace pana mahākāruṇikassa bhagavato veneyyagatā ca kilesā paṭipakkhā, tesam haraṇato **“pāṭihāriyan”**ti vuttam, evaṃ sati yuttametam. Atha vā bhagavato ca sāsanaṃ ca paṭipakkhā titthiyā, tesam haraṇato

pāṭihāriyaṃ. Te hi diṭṭhiharaṇavasena diṭṭhippakāsane asamatthabhāvena ca iddhi-ādesanānusāsanihi haritā apanitā hontīti. **Paṭīti** vā ayaṃ saddo “pacchā”ti etassa atthaṃ bodheti “tasmim paṭipaviṭṭhamhi, añño āgañchi brāhmaṇo”ti-ādīsu (su. ni. 985; cūḷani. vatthugāthā 4) viya, tasmā samāhite citte vigatūpakkilese katakiccena pacchāharitabbaṃ pavattetabbanti paṭihāriyaṃ, attano vā upakkilesesu catutthajjhānamaggehi haritesu pacchā haraṇaṃ paṭihāriyaṃ, iddhi-ādesanānusāsaniyo ca vigatūpakkilesena katakiccena ca sattahitattaṃ puna pavattetabbā, haritesu ca attano upattilesesu parasattānaṃ upakkilesaharaṇāni hontīti paṭihāriyāni bhavanti, paṭihāriyameva **pāṭihāriyaṃ.** Paṭihāriye vā iddhi-ādesanānusāsani-samudāye bhavaṃ ekekaṃ **pāṭihāriyanti** vuccati. Paṭihāriyaṃ vā catutthajjhānaṃ maggo ca paṭipakkhaharaṇato, tattha jātaṃ, tasmim vā nimittabhūte, tato vā āgantanti **pāṭihāriyaṃ.** Tassa pana iddhi-ādibhedena visayabhedena ca bahuviddhassa (1.0024) bhagavato desanāyaṃ labbhamānattā āha “vividhapāṭihāriyan”ti.

Na aññathāti bhagavato sammukhā sutākārato na aññathāti attho, na pana bhagavato desitākārato. Acinteyyānubhāvā hi bhagavato desanā. Evañca katvā “sabbappakārena ko samattho viññātun”ti idaṃ vacanaṃ samatthitaṃ bhavati, dhāraṇabaladassanañca na virujjhati sutākāra-avirajjhanassa adhippetattā. Na hettha atthantarātāparihāro dvinnampi atthānaṃ ekavisayattā. Itarathā thero bhagavato desanāya sabbathā paṭiggahaṇe samattho asamattho cāti āpajjeyyāti.

“Yo paro na hoti, so attā”ti evaṃ vuttāya niyakajjhattasañkhātāya sasantatiyā vattanato tividhopi me-saddo kiñcāpi ekasmim eva atthe dissati, karaṇasampadā-nasāminiddesavasena pana vijjamānaṃ bhedaṃ sandhāyāha, “**me-saddo tīsu atthesu dissatī**” ti.

Kiñcāpi upasaggo kiriyaṃ viseseti, jotakabhāvato pana satipi tasmim su-saddo eva taṃ taṃ attam vadatīti anupasaggassa suta-saddassa atthuddhāre sa-upasaggassa gahaṇaṃ na virujjhatīti dassento “**sa-upasaggo anupasaggo cā**”ti-ādīmāha. **Assāti** suta-saddassa. Kammabhāvasādhanāni idha sutasaddesambhavantīti vuttaṃ “**upadhāritanti vā upadhāraṇanti vā attho**”ti. **Mayāti atthe satīti** yadā me-saddassa kattavasena karaṇaniddeso, tadāti attho. **Mamāti atthe satīti** yadā sambandhavasena sāminiddeso, tadā.

Suta-saddasannidhāne payuttena evaṃ-saddena savanakiriyājotakena bhavitabbanti vuttaṃ “**evanti sotaviññāṇādiviññāṇakiccanidassanan**”ti. **Ādi-saddena** sampaṭicchanādīnaṃ pañcadvārikaviññāṇānaṃ tadabhinīhaṭānañca manodvārikaviññāṇānaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ. Sabbesampi vākyānaṃ evakāratthasahitattā “sutan”ti etassa sutamevāti ayamattho labbhatīti āha “**assavanabhāvapaṭikkhepato**”ti. Etena avadhāraṇena nirāsaṅkataṃ dasseti. Yathā ca sutam sutamevāti niyame-tabbaṃ, taṃ sammā sutam hotīti āha “**anūnānadhikāviparītaggahaṇanidassan**”ti. Atha vā saddantarathāpohanavasena (1.0025) saddo atthaṃ vadatīti sutanti asutam na hotīti ayametassa atthoti vuttaṃ “**assavanabhāvapaṭikkhepato**”ti. Iminā diṭṭhādivinivattanaṃ karoti.

Idaṃ vuttaṃ hoti- na idaṃ mayā diṭṭhaṃ, na sayambhūñāṇena sacchikataṃ, atha kho sutam, tañca kho sammadevāti. Tenevāha “**anūnānadhikāviparītaggaha-**

ṇanidassanan” ti. Avadhāraṇatthe vā evaṃ-sadde ayamatthayojanā kariyatīti tada-pekḥassa suta-saddassa ayamattho vutto **“assavanabhāvapaṭikkhepato**” ti. Tenevāha **“anūnānadhikāvīparītaggaḥaṇanidassanan**” ti. Savanasaddo cettha kammattho veditabbo **“suyyati**” ti.

Evaṃ savanahetusavanavisesavasena padattayassa ekena pakārena atthayojanaṃ dassetvā idāni pakārantarehi taṃ dassetuṃ **“tathā evan**” ti-ādi vuttaṃ. Tattha **tassā**ti yā sā bhagavato sammukhā dhammassavanākārena pavattā manodvāraviññāṇavīthi, tassā. Sā hi nānappakārena ārammaṇe pavattetuṃ samatthā. Tathā ca vuttaṃ **“sotadvārānusārenā**” ti. **Nānappakārenā**ti vakkhamānānaṃ anekavihitānaṃ byañjanatthaggahaṇānaṃ nānākārena. Etena imissā yojanāya ākārattho evaṃ-saddo gahitoti dīpeti. **Pavattibhāvappakāsananti** pavattiyā atthitāpakāsanānaṃ. **Sutanti dhammappakāsananti** yasmiṃ ārammaṇe vuttappakārā viññāṇavīthi nānappakārena pavattā, tassa dhammattā vuttaṃ, na suta-saddassa dhammatthattā. Vuttassevatthassa pākaṭikaraṇaṃ **“ayaṃ hetthā**” ti-ādi. Tattha **viññāṇavīthiyā**ti karaṇatthe karaṇavacanaṃ, **mayā**ti kattu-atthe.

Evanti niddisitabbappakāsananti nidassanatthamevaṃ saddaṃ gahetvā vuttaṃ nidassetabbassa niddisitabbattābhāvābhāvato. Tena evaṃ-saddena sakalampi suttaṃ paccāmatṭhanti dasseti. Suta-saddassa kiriyāsaddattā savanakiriyāya ca sādḥāraṇaviññāṇappabandhapaṭibaddhattā tattha ca puggalavohāroti vuttaṃ **“sutanti puggalakiccappakāsanāna**” ti. Na hi puggalavohārarahite dhammappa-bandhe savanakiriyā labbhatīti.

Yassa cittasantānassā Ti-ādipi ākāratthameva evaṃ-saddaṃ gahetvā purimayojanāya aññathā atthayojanaṃ dassetuṃ vuttaṃ. Tattha **ākārapaññattī**ti upādāpaññatti eva dhammānaṃ pavatti-ākārupādānavasena tathā (1.0026) vuttā. **Sutanti visayaniddesoti** sotabbabhūto dhammo savanakiriyākattupuggalassa savanakiriyāvasena pavattiṭṭhānanti katvā vuttaṃ. Cittasantānavinimuttassa paramatthato kassaci kattu abhāvepi saddavohārena buddhiparikappitabhedavacanicchāya cittasantānato aññaṃ viya taṃsamaṅgiṃ katvā vuttaṃ **“cittasantānena taṃsamaṅgīno**” ti. Savanakiriyāvisayopi sotabbadhammo savanakiriyāvasena pavattacittasantānassa idha paramatthato kattubhāvato, savanavasena cittappavattiyā eva vā savanakiriyābhāvato taṃkiriyākattu ca visayo hotīti vuttaṃ **“taṃsamaṅgīno kattuvīsaye**” ti. Sutākārassa ca therassa sammānicchitabhāvato āha **“gahaṇasanniṭṭhānan**” ti. Etena vā avadhāraṇatthaṃ evaṃ-saddaṃ gahetvā ayamatthayojanā katāti daṭṭhabbaṃ.

Pubbe sutānaṃ nānāvihitānaṃ suttasaṅkhātānaṃ atthabyañjanānaṃ upadhāritarūpassa ākārassa nidassanassa, avadhāraṇassa vā pakāsanasabhāvo evaṃ-saddoti tadākārādi-upadhāraṇassa puggalapaññattiyā upādānabhūtadhammappa-bandhabyāpārātāya vuttaṃ **“evanti puggalakiccaniddeso**” ti. Savanakiriyā pana puggalavādinopi viññāṇanirapekkhā natthīti visesato viññāṇabyāpāroti āha **“sutanti viññāṇakiccaniddeso**” ti. **Meti** saddappavattiyā ekanteneva sattavisayattā viññāṇakiccassa ca tattheva samodahitabbato **“meti ubhayakiccayuttapuggalani-ddeso**” ti vuttaṃ. Avijjamānapaññattivijjamānapaññattisabhāvā yathākkamaṃ

evaṃ-saddasuta-saddānaṃ atthāti te tathārūpa-paññatti-upādānabhūta-dhamma-ppabandhabyāpārabhāvena dassento āha- **“evanti puggalakiccaniddeso, sutanti viññāṅakiccaniddeso”** ti. Ettha ca karaṇakiriyākattukamma-visesappakāsanavasena puggalabyāpāraṅvisaya-puggalabyāpāranidassanavasena gahaṅākāragāha-katabbisayavisesaniddesavasena kattukaraṇabyāpāra-kattuniddesavasena ca dutiyādayo catasso atthayojanā dassitāti daṭṭhabbaṃ.

Sabbassapi saddādhigamanīyassa atthassa paññattimukheneva paṭipajjita-bbattā sabbapaññattinañca vijjamānādivasena chasu paññattibhedesu antoga-dhattā tesu “evan” ti-ādīnaṃ paññattīnaṃ sarūpaṃ niddhārento āha **“evanti ca meti cā”** ti-ādi. Tattha evanti ca meti ca vuccamānassa atthassa ākārādino (1.0027) dhammānaṃ asalakkhaṇabhāvato avijjamānapaññattibhāvoti āha **“saccikaṭṭhaparamatthavasena avijjamānapaññatti”** ti. Tattha **saccikaṭṭhaparamatthavasenāti** bhūtatta-uttamatthavasena. Idaṃ vuttaṃ hoti- yo māyāmarīci-ādayo viya abhū-tattho, anussavādīhi gahetabbo viya anuttamattho ca na hoti, so rūpasaddādisa-bhāvo, ruppanānubhavanādisabhāvo vā attho saccikaṭṭho paramattho cāti vuccati, na tathā evaṃ meti padānaṃ atthoti. Etamevattham pākaṭataram kātuṃ **“kiñhetthatan”** ti-ādi vuttaṃ. Sutanti pana saddāyatanaṃ sandhāyāha **“vijjamānapaññatti”** ti. Teneva hi **“yañhi taṃ ettha sotena upaladdhan”** ti vuttaṃ. Sotadvārānusā-rena upaladdhanti pana vutte atthabyañjanādi sabbam labbhatīti. **Taṃ taṃ upā-dāya vattabbatoti** sotapathamāgate dhamme upādāya tesam upadhāritākārādino paccāmasanavasena evanti, sasantatipariyāpanne khandhe upādāya meti vatta-bbattāti attho. Diṭṭhādisabhāvarahite saddāyatane pavattamānopi sutavohāro “dutiyaṃ tatiyan” ti-ādiko viya paṭhamādīni diṭṭhamutaviññāte apekkhitvā pavattoti āha **“diṭṭhādīni upanidhāya vattabbato”** ti. Asutaṃ na hotīti hi sutanti pakāsito yama-tthoti.

Attanā paṭividdhā suttassa pakāravisesā evanti therena paccāmaṭṭhāti āha **“asammohaṃ dīpeti”** ti. **Nānappakārapaṭivedhasamattho hotīti** etena vakkhamānassa suttassa nānappakāratam duppaṭivijjhatañca dasseti. **Sutassa asamosam dīpe-tīti** sutākārassa yāthāvato dassiyamānattā vuttaṃ. **Asammohenāti** sammohābhā-vena, paññāya eva vā savanakālasambhūtāya taduttarakālapaññāsiddhi. Evaṃ **asamosenāti** etthāpi vattabbaṃ. Byañjanānaṃ paṭivijjhatabbo ākāro nātiga-mbhīro yathāsutadhāraṇameva tattha karaṇiyanti satiyā byāpāro adhiko, paññā tattha guṇibhūtāti vuttaṃ **“paññāpubbaṅgamāyā”** ti-ādi paññāya pubbaṅgamāti katvā. Pubbaṅgamatā cettha padhānatā “manopubbaṅgamā” ti-ādīsu viya. Pubba-ṅgamatāya vā cakkhuvīññāṇādīsu āvajjanādīnaṃ viya appadhānatte paññā pubbaṅgamā etissāti ayampi attho yujjati, evaṃ sati **pubbaṅgamāyāti** etthāpi vutta-vipariyāyena yathāsambhavaṃ attho veditabbo. **Atthabyañjanasampannassāti** atthabyañjanaparipuṇṇassa (1.0028), saṅkāsana-pakāsana-vivaraṇa-vibhajana-uttānīkaraṇapaññattivāsena chahi atthapadehi, akkharapadabyañjanākāraniruttini-ddesavasena chahi byañjanapadehi ca samannāgatassāti vā attho daṭṭhabbo.

Yoniso manasikāraṃ dīpeti evaṃ-saddena vuccamānānaṃ ākāranidassanāva-dhāraṇatthānaṃ aviparītasaddhammavisayattāti adhippāyo. **Avikkhepaṃ dīpetīti**

“oghatarāṇasuttaṃ kattha bhāsitaṃ”ti-ādipucchāvasena pakaraṇappavattassa vakkhamānassa suttassa savanaṃ samādhānamantarena na sambhavatīti katvā vuttaṃ. **Vikkhittacittassā**ti-ādi tassevatthassa samatthanavasena vuttaṃ. **Sabbasampattiyā**ti atthabyañjanadesaka-payoṇādisampattiyā. Aviparītasaddhammavisa-
yehi viya ākāranidassanāvadhāraṇatthehi yonisomanasikārasa, saddhammassa-
vanena viya ca avikkhepassa yathā yonisomanasikārena phalabhūtena attasa-
mmāpaṇidhipubbekatapuññatānaṃ siddhi vuttā tadavinābhāvato, evaṃ avikkhe-
peneva phalabhūtena kāraṇabhūtānaṃ saddhammassavanasappurisūpanissa-
yānaṃ siddhi dassetabbā siyā assutavato sappurisūpanissayarahitassa ca tada-
bhāvato. “Na hi vikkhittacitto”ti-ādinā samatthanavacanena pana avikkhepena
kāraṇabhūtena sappurisūpanissayena ca phalabhūtassa saddhammassavanassa
siddhi dassitā. Ayaṃ panettha adhippāyo yutto siyā, saddhammassavanasappuri-
sūpanissayā na ekantena avikkhepassa kāraṇaṃ bāhiraṅgattā. Avikkhepo pana
sappurisūpanissayo viya saddhammassavanassa ekantakāraṇanti, evampi avi-
kkhepena sappurisūpanissayasiddhijotanā na samatthitāva, no na samatthitā
vikkhittacittānaṃ sappurisapayirūpāsanābhāvassa atthasiddhito. Ettha ca
purimaṃ phalena kāraṇassa siddhidassanaṃ nadīpūrena viya upari vuṭṭhisabbhā-
vassa. Dutiyam kāraṇena phalassa siddhidassanaṃ daṭṭhabbaṃ ekantavassinā
viya meghavuṭṭhānena vuṭṭhippavattiyā.

Bhagavato vacanassa atthabyañjanapabheda-paricchedavasena sakalasāsa-
nasampatti-ogāhanākāro niravasesaparahita-pāripūrikāraṇanti vuttaṃ “**evaṃ
bhaddako ākāro**”ti. Yasmā na hotīti sambandho. **Pacchimakakkadvayasampa-
ttinti** attasammāpaṇidhi-pubbekatapuññatā-saṅkhātaṃ guṇadvayaṃ. Aparāpara-
vuttiyā cettha cakkabhāvo, caranti etehi sattā, sampattibhavesūti vā (1.0029). Ye

sandhāya vuttaṃ “cattārimāni, bhikkhave, cakkāni, yehi samannāgatānaṃ deva-manussānaṃ catucakkaṃ vattatī”ti-ādi (a. ni. 4.31). Purimapacchimabhāvo cettha desanakkamavasena daṭṭhabbo. **Pacchimakakkadvayasiddhiyāti** pacchimakakka-dvayassa ca atthitāya. Sammāpaṇihitatto pubbe ca katapuñño suddhāsayo hoti tadasuddhihetūnaṃ kilesānaṃ dūrībhāvatoti āha “**āsayasuddhi siddhā hotī**”ti. Tathā hi vuttaṃ- “sammāpaṇihitaṃ cittaṃ, seyyaso naṃ tato kare”ti (dha. pa. 43) “katapuññosi, tvaṃ ānanda, padhānamanuyuñja, khippaṃ hohisi anāsavo”ti (dī. ni. 2.207) ca. Tenevāha “**āsayasuddhiyā adhigamabyattisiddhi**”ti. **Payogasuddhiyāti** yonisomanasikārapubbaṅgamaṃ dhammassavanapayogassa visadabhāvena. Tathā cāha “**āgamabyattisiddhi**”ti, sabbassa vā kāyavacīpayogassa niddo-sabhāvena. Parisuddhakāyavacīpayogo hi vipaṭṭisārābhāvato avikkhittacitto pari-yattiyaṃ visārado hotīti.

Nānappakārapaṭivedhadīpakenāti-ādinā atthabyañjanesu therassa evaṃ-sadda-suta-saddānaṃ asammoḥāsamosadīpanato catupaṭṭisambhidāvasena atthayo-janaṃ dasseti. Tattha **sotabbabhedapaṭivedhadīpakenāti** etena ayaṃ suta-saddo evaṃ-saddasannidhānato, vakkhamānāpekkhāya vā sāmāññeneva sotabbadhammavisesaṃ āmasatīti dīpeti. Manodiṭṭhīhi pariyattidhammānaṃ anupekkhanasuppaṭivedhā visesato manasikārapaṭibaddhāti te vuttanayena yonisomanasikāradī-pakena evaṃ saddena yojetvā, savanadhāraṇavacīparicayā pariyattidhammānaṃ visesena sotāvadhānapaṭibaddhāti te vuttanayena avikkhepadīpakena suta-saddena yojetvā dassento sāsanasampattiyā dhammassavane ussāhaṃ janeti. Tattha **dhammāti** pariyattidhammā. **Manasā anupekkhitā**ti “idha sīlaṃ kathitaṃ, idha samādhi, idha paññā, ettakā ettha anusandhiyo”ti-ādinā nayena manasā anupekkhitā. **Diṭṭhiyā suppaṭividdhāti** nijjhānakkhanti bhūtāya, ñātapariññāsāṅkhātāya vā diṭṭhiyā tattha tattha vuttarūpārūpadhamme “iti rūpaṃ, ettakaṃ rūpan”ti-ādinā suṭṭhu vavatthapetvā paṭividdhā.

Sakalena vacanenāti pubbe tīhi padehi visuṃ visuṃ yojitattā vuttaṃ. **Attano adahantoti** “mamedan”ti attani aṭṭhapento. Bhummatthe cetaṃ (1.0030) sāmivacanaṃ. **Asappurisabhūminti** akataññutaṃ. “Idhekacco pāpabhikkhu tathāgatappaveditaṃ dhammavinayaṃ pariyāpuṇitvā attano dahatī”ti (pārā. 195) evaṃ vuttaṃ anariya-vohārāvattaṃ, sā eva anariyavohārāvattā asaddhammo. Nanu ca ānandattherassa “mamedam vacanan”ti adhimānassa, mahākassapattherādīnañca tadāsaṅkāya abhāvato asappurisabhūmi-samatikkamādivacanaṃ niratthakanti? Nayidamevaṃ. “Evaṃ me sutan”ti vadantena ayampi attho vibhāvitoti dassanato. Keci pana “devatānaṃ parivitakkāpekkhaṃ tathāvacaṇanti edisī codanā anavakāsā”ti vadanti. Tasmim kira khaṇe ekaccānaṃ devatānaṃ evaṃ cetaso parivitakko udapādi “bhagavā ca parinibbuto, ayañca āyasmā desanākusalo idāni dhammaṃ deseti, sakyakulappasuto tathāgatassa bhātā cūlapituputto. Kiṃ nu kho sayaṃ sacchikataṃ dhammaṃ deseti? Udāhu bhagavato eva vacanaṃ yathāsutan”ti, evaṃ tadāsaṅkitappakārato asappurisabhūmisamokkamādito atikkamādi vibhāvī-tanti. **Appetīti** nidasseti. Diṭṭhadhammika-samparāyika-paramatthesu yathārahaṃ satte netīti netti, dhammo eva netti **dhammanetti**.

Daḷhataraniviṭṭhā vicikicchā **kaṅkhā**, nātiśamsappanā matibhedamattā **vimati**. **Assaddhiyaṃ vināsetīti** bhagavatā bhāsītattā sammukhāvassa paṭiggahitattā khalitaduruttādigahaṇadosābhāvato ca. Ettha ca paṭhamādayo tisso atthayojanā ākārādi-atthesu aggahitavisesameva evaṃ-saddaṃ gahetvā dassitā, tato parā catasso ākārattameva evaṃ-saddaṃ gahetvā vibhāvitā. Pacchimā pana tisso yathākkamaṃ ākārattamaṃ nidassanattamaṃ avadhāraṇatthañca evaṃ-saddaṃ gahetvā yojitāti daṭṭhabbaṃ.

Eka-saddo aññaseṭṭha-asahāyasaṅkhayādīsu dissati. Tathā hesa “sasso attā ca loko ca, idameva saccaṃ moghamaññanti ittheke abhivadanti”ti-ādīsu (ma. ni. 3.27) aññatthe dissati. “Cetaso ekodibhāvan”ti-ādīsu (dī. ni. 1.228; pārā. 11) seṭṭhe, “eko vūpakaṭṭho”ti-ādīsu (dī. ni. 1.405) asahāye, “ekova kho, bhikkhave, khaṇo ca samayo ca brahmacariyavāsāyā”ti-ādīsu (a. ni. 8.29) saṅkhayāyaṃ. Idhāpi saṅkhayāyanti dassento āha “**ekanti** (1.0031) **gaṇanaparicchedanidde-so**”ti. **Kālañca samayañcāti** yuttakālañca paccayasāmaggiñca. **Khaṇoti** okāso. Tathāgatuppādādiko hi maggabrahmacariyassa okāso tappaccayassa paṭilābhahetuttā. Khaṇo eva ca samayo, yo khaṇoti ca samayoti ca vuccati, so eko evāti hi attho. **Mahāsamayoti** mahāsamūho. **Samayopi** khoti sikkhāpadapūraṇassa hetupi. **Samayappavādaketi** diṭṭhippavādake. Tattha hi nisinnā titthiyā attano attano samayaṃ pavadanti. **Atthābhisamayāti** hitapaṭilābhā. Abhisametabboti abhisamayo, abhisamayo attho **abhisamayatthoti** piḷanādīni abhisametabbabhāvena ekibhāvaṃ upanetvā vuttāni. Abhisamayassa vā paṭivedhassa visayabhūto attho **abhisamayatthoti** tāneva tathā ekattena vuttāni. Tattha **piḷanaṃ** dukkhasaccassa taṃsamaṅgino hiṃsanaṃ avipphārikatākaraṇaṃ, **santāpo** dukkhadukkhatādivasena santāpanaṃ paridhanaṃ.

Tattha sahakārikāraṇaṃ sannijjhaṃ sameti samavetīti **samayo**, samavāyo. Sameti samāgacchati ettha maggabrahmacariyaṃ tadādhārapuggalehīti **samayo**, Khaṇo. Sameti ettha, etena vā saṃgacchati satto, sabhāvadhammo vā sahaṅgādhīhi, uppādādīhi vāti **samayo**, kālo. Dhammappavattimattatāya atthato abhūtopi hi kālo dhammappavattiyā adhikaraṇaṃ karaṇaṃ viya ca parikappanāmettasi-ddhena rūpena vohariyatīti. Samaṃ, saha vā avayavānaṃ ayaṇaṃ pavatti avatṭhānanti **samayo**, samūho yathā “samudāyo”ti. Avayavasahāvaṭṭhānameva hi samūhoti. Avasesapaccayānaṃ samāgame eti phalaṃ etasmā uppajjati pavattati cāti **samayo**, hetu yathā “samudayo”ti. Sameti saṃyojanabhāvato sambandho eti attano visaye pavattati, daḷhaggahaṇabhāvato vā saṃyuttā ayanti pavattanti sattā yathābhinivesaṃ etenāti **samayo**, diṭṭhi. Diṭṭhisamyojanena hi sattā ativiya bajjhanṭīti. Samiti saṃgati samodhānanti **samayo**, paṭilābho. Samassa nirodhassa yānaṃ, sammā vā yānaṃ apagamo apavatti **samayo**, pahānaṃ. Abhimukhaṃ ñāṇena sammā etabbo adhigantabboti **abhisamayo**, dhammānaṃ aviparīto sabhāvo. Abhimukhabhāvena sammā eti gacchati bujhatīti **abhisamayo**, dhammānaṃ aviparītasabhāvāvabodho (1.0032). Evaṃ tasmīṃ tasmīṃ atthe samayasaddappavatti veditabbā. Samayasaddassa atthuddhāre abhisamayassa ddassa udāharaṇaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ. **Assāti** samayasaddassa. **Kālo**

attho Samavāyādīnaṃ atthānaṃ idha asambhavato desadesakaparisānaṃ viya suttassa nidānabhāvena kālassa apadisitabbato ca.

Kasmā panettha aniyamitavaseneva kālo niddiṭṭho? Na utusaṃvaccharādivasena niyamitoti āha “**tattha kiñcāpī**” ti-ādi. Utusaṃvaccharādivasena niyamaṃ akatvā samayasaddassa vacane ayampi guṇo laddho hotīti dassento “**ye vā ime**” ti-ādimāha. Sāmaññajotanā hi visese avatiṭṭhatīti. Tattha **diṭṭhadhammasukhavihārasamayo** devasikaṃ jhānaphalasangāhāyāni vītināmanakālo, visesato sattasattāhāni. **Suppakāsā** Ti dasasahassilokadhātupakampana-obhāsapātubhāvādīhi pākaṭā. Yathāvuttappabhedesu eva samayesu ekadesaṃ pakārantarehi saṅga-hetvā dassetuṃ “**yo cāyan**” ti-ādimāha. Tathā hi ñāṇakiccasamayo, attahitapaṭipattisamayo ca abhisambodhisamayo, ariyatunḥībhāvasamayo, diṭṭhadhammasukhavihārasamayo, karuṇākiccaparahitapaṭipattidhammīkathāsamayā, desanāsamayo eva.

Karaṇavacanena niddeso katoti sambandho. **Tatthāti** abhidhammatadaññasuttapadavinayesu. **Tathāti** bhummakaraṇehi. **Adhikaraṇattho** ādhārattho. Bhāvo nāma kiriyā, tāya kiriyantaralakkhaṇaṃ **bhāvenabhāvalakkhaṇaṃ**. Tattha yathā kālo sabhāvadhammaparicchinno sayamaṃ paramatthato avijjamānopi ādhārabhāvena paññāto taṅkhaṇappavattānaṃ tato pubbe parato ca abhāvato “pubbaṇhe jāto, sāyanhe gacchatī” ti ca ādīsu, samūho ca avayavavinimutto visumaṃ avijjamānopi kappanāmatasiddho avayavānaṃ ādhārabhāvena paññāpiyati yathā “rukke sākha, yavarāsiyaṃ sambhūto” ti-ādīsu, evamaṃ idhāpīti dassento āha “**adhikaraṇaṇhi ...pe... dhammānaṃ**” ti. Yasmiṃ kāle, dhammapuñje vā kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti, tasmīṃ eva kāle dhammapuñje ca phassādayopi hontīti ayaṃ hi tattha attho. Yathā ca “gāvisu duyhamānāsu gato, duddhāsu āgato” ti dohanakiriyāya gamanakiriyā lakkhiyati, evamaṃ idhāpi yasmiṃ samaye, tasmīṃ samayeti ca vutte (1.0033) “sati” ti ayamattho viññāyamāno eva hoti padatthassa sattāviraḥābhāvatoti samayassa sattākiriyāya cittassa uppādakiriyā phassādibhavanakiriyā ca lakkhiyati. **Yasmiṃ samaye** Ti yasmiṃ navame khaṇe, yasmiṃ yonisomanasikārādihetumhi, paccayasamavāye vā sati kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti, tasmīmyeva khaṇe, hetumhi, paccayasamavāye vā phassādayopi hontīti ubhayattha samayasadde bhummaniddeso kato lakkhaṇabhūtabhāvayuttoti dassento āha “**khaṇa ...pe... lakkhiyati**” ti.

Hetu-attho karaṇattho ca sambhavati “annena vasati, vijjāya vasati, pharasunā chindati, kudālena khaṇatī” ti-ādīsu viya. Vītikkamañhi sutvā bhikkhusaṅghaṃ sannipātāpetvā otiṇṇavatthukaṃ puggalaṃ paṭipucchitvā vīgārahitvā ca taṃ taṃ vatthu-otiṇṇakālaṃ anatikkamitvā teneva kālena sikkhāpadāni paññapento bhagavā viharati sikkhāpadapaññattihetuñca apekkhamāno tatiyapārājikādīsu viya.

Accantameva ārambhato paṭṭhāya yāva desanāniṭṭhānaṃ. Parahitapaṭipattisaṅkhātena **karuṇāvihārena**. **Tadatthajotanatthanti** accantasamaṃyogattajotanatthaṃ. **Upayoganiddeso** kato yathā “māsaṃ sajjhāyati” ti. **Porāṇāti** aṭṭhakathācariyā. **Abhīlāpamattabhedoti** vacanamattena viseso. Tena suttavinayesu vibhattibyattayo

katoti dasseti.

Setṭhanti setṭhavācakaṃ vacanaṃ “setṭhan”ti vuttaṃ setṭhaguṇasahacaraṇato, tathā “**uttaman**”ti etthāpi. **Gāravayutto** garubhāvayutto garuguṇayogato, garuka-
raṇārahataṃ vā gāravayutto. **Vuttoyeva**, na pana idha vattabbo visuddhima-
gassa imissā aṭṭhakathāya ekadesabhāvatoti adhippāyo.

Aparo nayo (itivu. aṭṭha. nidānavañṇanā; sāratta. ṭī. 1.1.verañjakaṇḍavañṇanā;
visuddhi. mahāṭī. 1.144)- bhāgavāti bhagavā, bhataṃvāti bhagavā, bhāge vanīti
bhagavā, bhage vanīti bhagavā, bhataṃvāti bhagavā, bhage vanīti bhagavā,
bhāge vanīti bhagavā.

“Bhāgavā (1.0034) bhataṃvā bhāge, bhage ca vani bhataṃvā;
bhage vani tathā bhāge, vanīti bhagavā jino”.

Tattha kathaṃ **bhāgavāti bhagavā**? Ye te sīlādayo dhammakkhandaṃ guṇa-
bhāgā guṇakoṭṭhāsā, te anaññasādhāraṇā niratisayā tathāgate atthi upalabbhanti.
Tathā hissa sīlaṃ samādhi paññā vimutti vimuttiñāḍadassanaṃ, hirī ottappaṃ,
saddhā vīriyaṃ, sati sampajaññaṃ, sīlavisuddhi diṭṭhivisuddhi, samatho vipassanā,
tīṇi kusalamūlāni, tīṇi sucaritāni, tayo sammāvitakkā, tisso anavajjasāññā, tisso
dhātuyo, cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, cattāro
ariyamaggā, cattāri ariyaphalāni, catasso paṭisambhidā, catuyoniparicchedakaññā-
nāni, cattāro ariyavaṃsā, cattāri vesārajaññānāni, pañca padhāniyaṅgāni, pañca-
ṅgiko sammāsamādhi, pañcañāṇiko sammāsamādhi, pañcīndriyāni, pañca balāni,
pañca nissāraṇiyā dhātuyo, pañca vimuttāyatanaññānāni, pañca vimutti-paripāca-
niyā saññā, cha anussatiṭṭhānāni, cha gāravā, cha nissāraṇiyā dhātuyo, cha sata-
tavihārā, cha anuttariyāni, cha nibbedhabhāgiyā saññā, cha abhiññā, cha asādhā-
raṇāññānāni, satta aparihāniyā dhammā, satta ariyadhammā, satta ariyadhanāni,
satta bojjhaṅgā, satta sappurisadhammā, satta nijjaravatthūni, satta saññā, satta-
dakkhiṇeyyapuggaladesanā, satta khīṇāsavabaladesanā, aṭṭhapaññāpaṭilābhahe-
tudesanā aṭṭha sammattāni, aṭṭhalokadhammātikkaṃ, aṭṭha

ārambhavatthūni, aṭṭha-akkhaṇadesanā, aṭṭha mahāpurisavitakkā, aṭṭha-abhibhāyatanadesanā, aṭṭha vimokkhā, nava yonisomanasikāramūlakā dhammā, nava pārisuddhipadhāniyaṅgāni, navasattāvāsadesanā, nava āghātaṭṭhavinayā, nava saññā, navanānattā, nava anupubbavīhārā, dasa nāthakaraṇā dhammā, dasa kasiṇāyatanāni, dasa kusalakammaṭṭhā, dasa sammattāni, dasa ariyavāsā, dasa asekkhadhammā, dasa tathāgatabalāni, ekādasa mettānisamsā, dvādasa dhammācakkākārā, terasa dhutaṅgā, cuddasa buddhañāṇāni, pañcadasa vimuttiṭṭhāni dhammā, soḷasavidhā ānāpānassati, soḷasa aparantapaniyā dhammā, aṭṭhārasa buddhadhammā, ekūnavīsati paccavekkhaṇāṇāni, catuṭṭhārasa ṇāṇavatthūni, paññāsa udayabbayañāṇāni, paropaññāsa kusalā dhammā, sattasattati ṇāṇavatthūni, catuṭṭhārasa saṅgahassaṅkhasamāpattisañcārimahāvajirañāṇaṃ (1.0035), anantanayasamantapaṭṭhāna-pavicaya-paccavekkhaṇadesanāñāṇāni, tathā anantāsu lokadhātūsu anantānaṃ sattānaṃ āsayādivibhāvanāñāṇāni cāti evamādayo anantāparimāṇabhedā anaññasādhāraṇā niratisayā guṇabhāgā guṇakoṭṭhāsā saṃvijjanti upalabbhanti, tasmā yathāvuttavibhāgā guṇabhāgā assa atthīti “bhāgavā”ti vattabbe ākārasa rassattaṃ katvā “bhagavā”ti vutto. Evaṃ tāva bhāgavāti **bhagavā**.

“Yasmā silādayo sabbe, guṇabhāgā asesato;
vijjanti sugate tasmā, bhagavāti pavuccati”.

Kathaṃ **bhataṅgavāti bhagavā**? Ye te sabbalokahitāya ussukkamāpannehi manussattādike aṭṭha dhamme samodhānetvā sammāsambodhiyā katamahābhinihārehi mahābodhisattehi paripūritabbā dānapāramī, sīla, nekkhamma, paññā, vīriya, khanti, sacca, adhiṭṭhāna, mettā, upekkhāpāramīti dasa pāramiyo, dasa upapāramiyo, dasa paramatthapāramiyoti samatīṃsa pāramiyo, dānādīni cattāri saṅgahavatthūni, saccādīni cattāri adhiṭṭhānāni, aṅgapariccāgo, jīvita, rajja, putta, dārapariccāgoti pañca mahāpariccāgā, pubbayogo, pubbacariyā, dhammakkhānaṃ, ṇāṭṭhacariyā, lokatthacariyā, buddhacariyāti evamādayo, saṅkhepatō vā sabbe puññañāṇasambhārā buddhakaradhammā, te mahābhinihārato paṭṭhāya kappānaṃ satasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni yathā hānabhāgiyā saṅkilesabhāgiyā ṭṭhābhāgiyā vā na honti, atha kho uttaruttari visesabhāgiyāva honti, evaṃ sakkaccaṃ nirantaraṃ anavasesato bhataṅgavā sambhataṅgavā assa atthīti “bhataṅgavā”ti vattabbe “bhagavā”ti vutto niruttinayena ta-kārasa ga-kāraṃ katvā. Atha vā **bhataṅgavāti** teyeva yathāvutte buddhakaradhamme vuttanayeneva bhari, sambhari, paripūresīti attho. Evampi bhataṅgavāti **bhagavā**.

“Sammāsambodhiyā sabbe, dānapārami-ādike;
sambhāre bhataṅgavā nātho, tasmāpi bhagavā mato”.

Kathaṃ **bhāge vanīti bhagavā**? Ye te catuṭṭhārasa saṅgahassaṅkhasamāpattibhāgā, te anavasesato lokahitatthaṃ (1.0036) attano ca diṭṭhadhammasukhavīhāratthaṃ niccakappaṃ vani, bhaji, sevi, bahulamakāsīti bhāge vanīti **bhagavā**. Atha vā abhiññeyyadhammesu kusalādīsu khandhādīsu ca ye te pariññeyyādivasena saṅkhepatō vā catubbidhā abhisamayabhāgā, vitthārato pana “cakkhu pariññeyyaṃ sotaṃ ...pe... jarāmaraṇaṃ pariññeyyaṃ”ti-ādīnā

(paṭi. ma. 1.21) aneke pariññeyyabhāgā, “cakkhussa samudayo pahātabbo ...pe... jarāmaraṇassa samudayo pahātabbo”ti-ādinā pahātabbabhāgā, “cakkhussa nirodho ...pe... jarāmaraṇassa nirodho sacchikātabbo”ti-ādinā sacchikātabbabhāgā, “cakkhunirodhagāminīpaṭipadā”ti-ādinā, “cattāro satipaṭṭhānā”ti-ādinā ca anekabhedā bhāvetabbabhāgā ca dhammā, te sabbe vani, bhaji, yathārahaṃ gocarabhāvanāsevanānaṃ vasena sevi. Evampi bhāge vanīti **bhagavā**. Atha vā “ye ime sīlādayo dhammakhandhā sāvakehi sādharmaṇā guṇakoṭṭhāsā guṇabhāgā, kinti nu kho te vineyyasantānesu paṭiṭṭhapeyyan”ti mahākaruṇāya vani abhipatthayi, sā cassa abhipatthanā yathādhippetaphalāvahā ahosi. Evampi bhāge vanīti **bhagavā**.

“Yasmā ñeyyasamāpatti-guṇabhāge tathāgato;
bhaji patthayi sattānaṃ, hitāya bhagavā tato”.

Kathaṃ **bhage vanīti bhagavā**? Samāsato tāva katapuññehi payogasampānnehi yathāvibhavaṃ bhajīyantīti bhagā, lokiyalokuttarasampattiyo. Tattha lokiye tāva tathāgato sammāsambodhito pubbe bodhisattabhūto paramukkaṃsagate, vani, bhaji, sevi, yattha paṭiṭṭhāya niravasesato buddhakaradhamme samannānto buddhadhamme paripācesī, buddhabhūto pana te niravajjesu upasaṃhite anaññasādhāraṇe lokuttarepi, vani, bhaji, sevi, vitthārato pana padesarajja-issariyacakkavattisampatti-devarajjasampatti-ādivasena jhāna-vimokkha-samādhisamāpatti-ñāṇadassana-maggabhāvanā-phalāsacchi-kiriyādi-uttarimanussadhamavasena ca anekavihite anaññasādhāraṇe, bhage, vani, bhaji, sevi. Evampi bhage vanīti **bhagavā**.

“Yā (1.0037) tā sampattiyo loke, yā ca lokuttarā puthu;
sabbā tā bhaji sambuddho, tasmāpi bhagavā mato”.

Kathaṃ **sattavāti bhagavā**? Bhattā daḥhabhattikā assa bahū atthīti bhattavā. Tathāgato hi mahākaruṇāsabbaññutaññāṇādi-aparimitanirupamappabhāva-guṇavisesasamaṅgibhāvato sabbasattuttamo, sabbānatthaparihārapubbaṅgamāya niravasesahitasukhavidhānatapparāya niratisayāya payogasampattiyā sadevamanussāya pajāya accantupakāritāya dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇa-asīti anubyañjanabyāmappabhādi anaññasādhāraṇavisesapaṭimaṇḍitarūpakāyatāya yathābhuccaguṇādhiगतena “itipi so bhagavā”ti-ādinayappavattena lokattayabyāpinā suvipulena suvisuddhena ca thutighosena samannāgatattā ukkaṃsapāramippattāsu appicchatāsantuṭṭhi-ādīsu suppatiṭṭhitabhāvato dasabalacatuvesārajjādi-niratisayaguṇavisesa-samaṅgibhāvato ca rūpappamāṇo rūpappasanno, ghosappamāṇo ghosappasanno, lūkhappamāṇo lūkhappasanno, dhammappamāṇo dhammappasannoti evaṃ catuppamāṇike lokasannivāse sabbathāpi pasādāvahabhāvena samantapāsādikattā aparimāṇānaṃ sattānaṃ sadevamanussānaṃ ādarabahumānagāravāyatanatāya paramapemasambhattiṭṭhānaṃ. Ye tassa ovāde paṭiṭṭhitā aveccappasādena samannāgatā honti, kenaci asaṃhāriyā tesam pasādabhatti samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā. Tathā hi te attano jīvitapariccāgepi tattha pasādaṃ na pariccajanti, tassa vā āṇaṃ daḥhabhattibhāvato.

Tenevāha-

“Yo ve kataññū katavedi dhīro;

kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hotī” ti. (jā. 2.17.78);

“Seyyathāpi, bhikkhave, mahāsamuddo t̥hitadhammo vemaṃ nātivattati, evameva kho, bhikkhave, yaṃ mayā sāvakaṇaṃ sikkhāpadaṃ paññattaṃ, taṃ mama sāvaka jīvitahetupi nātikkamanti” ti (udā. 45; cūḷava. 385) ca.-

Evamaṃ (1.0038) bhattavāti **bhagavā** niruttinayena ekassa ta-kārassa lopaṃ katvā itarassa ga-kāraṃ katvā.

“Guṇātisayayuttassa, yasmā lokahitesino;

sambhattā bahavo satthu, bhagavā tena vuccatī” ti.

Kathaṃ **bhage vamīti bhagavā**? Yasmā tathāgato bodhisattabhūtopi aparimāṇāsu jātisu pāramiyo paripūrento bhagasaṅkhātaṃ sirim issariyaṃ yasaṅca vami uggiri, kheḷapiṇḍaṃ viya anapekkho chaḍḍayi, carimattabhāvepi hatthagataṃ cakkavattisirim devalokādhipaccasadaṃ catudīpissariyaṃ cakkavattisampattisannissayaṃ sattaratanasamujjalaṃ yasaṅca tiṇāyapi amaññamāno nirapekkho pahāya abhinikkhamitvā sammāsambodhiṃ abhisambuddho, tasmā ime sirī-ādike bhage vamīti **bhagavā**. Atha vā bhāni nāma nakkhattāni, tehi samaṃ gacchanti pavattantīti bhagā, sineruyugandhara-uttarakuruhimavantādibhājanalokavisesasannissayā sobhā kappat̥ṭhiyabhāvato, tepi bhagavā vami tannivāsisattāvāsasamatikkamato tappaṭibaddhachandarāgappahānena pajahīti. Evampi bhage vamīti **bhagavā**.

“Cakkavattisirim yasmā, yasaṃ issariyaṃ sukhaṃ;

pahāsi lokacittaṅca, sugato bhagavā tato”.

Kathaṃ **bhāge vamīti bhagavā**? Bhāgā nāma sabhāgadhammakot̥ṭhāsā, te khandhāyatanadhātādivasena, tatthāpi rūpavedanādivasena pathaviyādivasena atītādivasena ca anekavidhā, te ca bhagavā sabbaṃ papañcaṃ sabbaṃ yogaṃ sabbaṃ ganthaṃ sabbaṃ saṃyojanaṃ samucchinditvā amatadhātuṃ samadhigacchanto vami uggiri, anapekkho chaḍḍayi na paccāvami. Tathā hesa “sabbatthakameva pathaviṃ āpaṃ tejaṃ vāyaṃ, cakkhuṃ sotaṃ ghānaṃ jivhaṃ kāyaṃ manaṃ, rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe dhamme, cakkhuvīññāṇaṃ ...pe... manovīññāṇaṃ, cakkhusamphassaṃ ...pe... manosamphassaṃ, cakkhusamphassajaṃ vedanaṃ ...pe... manosamphassajaṃ vedanaṃ, cakkhusamphassajaṃ saññaṃ ...pe... manosamphassajaṃ saññaṃ, cakkhusamphassajaṃ cetanaṃ ...pe... manosamphassajaṃ cetanaṃ, rūpataṇhaṃ ...pe... dhammataṇhaṃ, rūpavitakkaṃ ...pe... dhammavitakkaṃ, rūpavicāraṃ ...pe... dhammavicāraṃ” ti-ādinā anupadadhammavibhāgavasenapi sabbeva dhammakot̥ṭhāse anavasesato vami uggiri, anapekkhapariccāgena chaḍḍayi. Vuttañhetamaṃ “yaṃ (1.0039) taṃ, ānanda, cattaṃ vantaṃ muttaṃ pahīnaṃ paṭinissat̥ṭhaṃ, taṃ tathāgato puna paccāvamissatīti netamaṃ t̥hānaṃ vijjatī” ti (dī. ni. 2.183). Evampi bhāge vamīti **bhagavā**. Atha vā **bhāge vamīti** sabbepe kusalākusale sāvajjānavajje hīnapaṇīte kaṇhasukkasaṃpattibhāge dhamme ariyamaggañāṇamukhena vami uggiri, anapekkho pariccaji pajahi, paresaṅca tathattāya dhammaṃ desesi. Vuttampi cetamaṃ “dhammāpi vo,

bhikkhave, pahātabbā, pageva adhammā (ma. ni. 1.240). Kullūpamaṃ vo, bhikkhave, dhammaṃ desessāmi nittharaṇatthāya, no gahaṇatthāyā”ti-ādi (ma. ni. 1.240). Evampi bhāge vamīti **bhagavā**.

“Khandhāyatanadhātādi-dhammabhāgā-mahesinā;
kaṇhasukkā yato vantā, tatopi bhagavā mato”.

Tena vuttaṃ-

“Bhāgavā bhatavā bhāge, bhage ca vani bhattavā;
bhage vami tathā bhāge, vamīti bhagavā jino”ti.

Dhammasarīraṃ paccakkhaṃ karotīti “yo vo, ānanda, mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so vo mamaccayena satthā”ti vacanato dhammassa satthubhāvapariyāyo vijjatīti katvā vuttaṃ. **Vajirasaṅghātasamānakāyo** Parehi abhejjasarīrattā. Na hi bhagavato rūpakāye kenaci sakkā antarāyaṃ kātunti. **Desanāsam-pattiṃ niddisati** vakkhamānassa sakalassa suttassa “**evan**”ti nidassanato. **Sāvaka-sampattiṃ niddisati** paṭisambhidāppattena pañcasu ṭhānesu bhagavatā etadagge ṭhapitena mayā mahāsāvakena suttaṃ, tañca kho mayāva suttaṃ, na anussuttaṃ na paraṃparābhatanti imassatthassa dīpanato. **Kālasampattiṃ niddisati** bhagavāsaddasannidhāne payuttassa समयasaddassa buddhuppādapaṭimaṇḍi-tabhāvadīpanato. Buddhuppādaparamā hi kālasampadā. Tenetaṃ vuccati-

“Kappakasāye kaliyuge, buddhuppādo aho mahacchariyaṃ;
hutāvahamajjhe jātaṃ, samuditamakaramaravindan”ti.

garugāravādhivacanabhāvato.

Bhagavāti desakasampattiṃ niddisati guṇavisitṭhasattuttamabhāvadīpanato garugāravādhivacanabhāvato.

Avisesenāti (1.0040) na visesena, vihārabhāvasāmaññenāti attho. **Iriyāpatha ...pe... vihāresūti** iriyāpathavihāro, dibbavihāro, brahmavihāro, ariyavihāro ti etesu catūsu vihāresu. **Samaṅgīparidīpananti** samaṅgībhāvaparidīpanaṃ. **Etanti** “vihara-ti” ti etaṃ padaṃ. Tathā hi taṃ “idhekacco gihīhi saṃsaṭṭho viharati sahanandī sahasokī” ti-ādīsu (saṃ. ni. 4.241) iriyāpathavihāre āgataṃ. “Yasmiṃ, bhikkhave, samaye bhikkhu vivicceva kāmehi ...pe... paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharati” ti (dha. sa. 160; vibha. 624) ettha dibbavihāre. “So mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharivā viharati” ti-ādīsu (dī. ni. 1.556; 3.308; ma. ni. 1.77; 2.309; 3.230) brahmavihāre. “So kho ahaṃ, aggivessana, tassāyeva kathāya pariyosāne tasmīṃ eva purimasmiṃ samādhinimitte ajjhataṃ eva cittaṃ saṅghapemi sannisā-demi ekodiṃ karomi samādahāmi, yena sudaṃ niccakappaṃ viharāmi” ti-ādīsu (ma. ni. 1.387) ariyavihāre.

Tattha iriyanaṃ vattanaṃ **iriyā**, kāyappayogo. Tassā pavattanupāyabhāvato ṭhānādi **iriyāpatho**. Ṭhānasamaṅgī vā hi kāyena kiñci kareyya gamanādīsu aññata-rasamaṅgī vā. Atha vā iriyati pavattati etena attabhāvo kāyakiccaṃ vāti **iriyā**, tassā pavatti-upāyabhāvato iriyā ca so patho cāti **iriyāpatho**, ṭhānādi eva. So ca atthato gatinivatti-ādi-ākārena pavatto catusantatirūpapabandho eva. Viharaṇaṃ, viharati etenāti vā **vihāro**, iriyāpatho eva vihāro **iriyāpathavihāro**. Divi bhavo **dibbo**, tattha bahulappavattiyā brahmapārisajjādidevaloke bhavoti attho. Tattha yo dibbā-nubhāvo, tadatthāya saṃvattatīti vā **dibbo**, abhiññābhinihāravasena mahāgati-kattā vā **dibbo**, dibbo ca so vihāro cāti **dibbavihāro**, catasso rūpāvacarasamāpa-ttiyo. Āruppasamāpattiyopi ettheva saṅgahaṃ gacchanti. Brahmūnaṃ, brahmāno vā vihārā **brahmavihārā**, catasso appamaññāyo. Ariyānaṃ, ariyā vā vihārā **ariyavi-hārā**, cattāri sāmaññaphalāni. **So hi ekaṃ iriyāpathabādhananti**-ādi yadipi bhagavā ekenapi iriyāpathena cirataraṃ kālaṃ attabhāvaṃ pavattetuṃ sakkoti, tathāpi upādinnakasarīrassa nāma ayaṃ sabhāvoti dassetuṃ vuttaṃ (1.0041). Yasmā vā bhagavā yattha katthaci vasanto vineyyānaṃ dhammaṃ desento, nānā-samāpattihi ca kālaṃ vitināmento vasatīti sattānaṃ attano ca vividhaṃ hitasukhaṃ harati upaneti uppādeti, tasmā vividhaṃ haratīti evamettha attho veditabbo.

Paccatthike jinātīti **jetto**. Jeta-saddo hi sota-saddo viya katusādhanopi atthīti. Rañño vā paccatthikānaṃ jitakāle jātattā **jetto**. Rañño hi attano jayaṃ tattha āro-petvā jitavāti jetoti kumāro vutto. Maṅgalakāmatāya vā jetotissa nāmaṃ kataṃ, tasmā “jeyyo” ti etasmīṃ atthe “jeto” ti vuttanti daṭṭhabbaṃ. Tassa jetassa rājaku-mārassa. **Vaneti**-ādito paṭṭhāyeva taṃ tassa santakanti dassetuṃ “**taṃ hi**” ti-ādi vuttaṃ. Sabbakāmasamiddhitāya vigatamalamaccheratāya karuṇādiguṇasama-ṅgitāya ca niccakālaṃ upaṭṭhapito anāthānaṃ piṇḍo etassa atthīti **anāthapiṇḍiko**, tassa anāthapiṇḍikassa. Yadi jetavanaṃ, kathaṃ anāthapiṇḍikassa āramoti āha “**anāthapiṇḍikenā**” ti-ādi. Pañcavidhasenāsanaṅgasampattiyā āramanti ettha

pabbajitāti **ārāmo**, tasmim̄ ārāme. Yadipi so bhūmibhāgo koṭisantharena mahāse-
tṭhinā kīto, rukkhā pana jetena na vikkītāti taṃ “jetavanan” ti vattabbataṃ labhatīti
vadanti. Ubhinnampi vā tattha pariccāgavisesakittanattaṃ ubhayavacanaṃ, jete-
napi hi bhūmibhāgavikkayaena laddhadhanaṃ tattha dvārakoṭṭhakakaraṇavasena
viniyuttaṃ. Sāvattijetavanānaṃ bhūmibhāgavasena bhinnattā vuttaṃ “**na hi
sakkā ubhayattha ekaṃ samayaṃ viharitun**” ti.

Apākaṭāti sakko suyāmoti-ādinā anabhiññātā. Abhiññātānampi aññatarasaddo
dissateva ekasadisāyattattāti dassetuṃ “**abhijānāti no**” ti-ādi vuttaṃ. **Ahunā** idā-
neva. **Sādhāraṇavacanaṃ** dibbataṃ antonītaṃ katvā. Devo eva **devatā** purisepi
vattanato. Tenevāha “**imasmim̄ panatthe**” ti-ādi. Nanu ca rūpāvacaṇasattānaṃ
purisindriyaṃ natthi, yena te purisāti vucceyyuṃ? Yadipi purisindriyaṃ natthi,
purisasaṅghānassa pana purisavesassa ca vasena purisapuggalātveva vuccanti
purisapakatibhāvato.

Abhikkantāti (1.0042) atikkantā, vigatāti atthoti āha “**khaye dissati**” ti. Teneva hi
“**nikkhanto paṭhamo yāmo**” ti upari vuttaṃ. **Abhikkantataroti** ativiya kantataro.
Tādiso ca sundaro bhaddako nāma hotīti āha “**sundare dissati**” ti. **Koti** devanāga-
yakkhagandhabbādīsu ko katamo? **Meti** mama. **Pādānī** Ti pāde. **Iddhiyāti** imāya
evarūpāya deviddhiyā. **Yasasāti** iminā edisena parivārena paricchadena ca.
Jalanti vijjotamāno. **Abhikkantenāti** ativiya kantena kamaniyena abhirūpena. **Vaṇṇe-
nāti** chavivaṇṇena sarīravaṇṇanibhāya. **Sabbā obhāsayaṃ disā** Ti sabbāpi disā
pabhāsento cando viya sūriyo viya ca ekobhāsaṃ ekālokaṃ karontoti gāthāya
attho. **Abhirūpeti** uḷārarūpe sampannarūpe.

Kañcanasannibhattacatā suvaṇṇavaṇṇaggahaṇena gahitāti adhippāyenāha
“**chaviyan**” ti. Chavigatā pana vaṇṇadhātu eva “suvaṇṇavaṇṇo” ti ettha vaṇṇagga-
haṇena gahitāti apare. Vaṇṇanaṃ kittiyā ugghosananti **vaṇṇo**, thuti. Vaṇṇiyati asa-
ṅkarato vavatthapīyatīti **vaṇṇo**, kulavaggo. Vaṇṇiyati phalaṃ etena yathāsabhā-
vato vibhāvīyatīti **vaṇṇo**, kāraṇaṃ. Vaṇṇanaṃ dīgharassādivasena saṅghahananti
vaṇṇo, saṅghānaṃ. Vaṇṇiyati aṇumahantādivasena pamīyatīti **vaṇṇo**, pamāṇaṃ.
Vaṇṇeti vikāraṃ āpajjamānaṃ hadayaṅgatabhāvaṃ pakāsetīti **vaṇṇo**, rūpāya-
tanaṃ. Evaṃ tena tena pavattinimittena vaṇṇasaddassa tasmim̄ tasmim̄ atthe
pavatti veditabbā. **Iddhim̄ māpetvāti** vatthālaṅkārayādīhi obhāsamuñcanādiva-
sena dibbaṃ iddhānubhāvaṃ nimminivā. **Kāmāvacaṇā anabhisaṅkhatenapi
āgantum̄ sakkonti** oḷārikarūpattā. Tathā hi te kabaḷikārabhakkhā. **Rūpāvacaṇā na
sakkonti** tato sukhumatararūpattā. Tenāha “**tesaṃ hī**” ti-ādi. Tattha “**atisukhumo**” ti
mūlapaṭṭisandhirūpaṃ sandhāya vadati. **Na tena iriyāpathakappaṇaṃ hotīti** etena
brahmalokepi brahmāno yebhuyyena nimmitarūpeneva pavattantīti dasseti. Ita-
rañhi ativiya sukhumaṃ rūpaṃ kevalaṃ cittuppādassa nissayādhiṭṭhānabhūtaṃ
saṅghānavantaṃ hutvā tiṭṭhati.

Anavasesattaṃ sakalatā. **Yebhuyyatā** bahulabhāvo. **Abyāmissatā** vijātiyena
asaṅkaro. Sukhena hi avokiṇṇatā tattha adhippetā (1.0043). **Anatirekatā** taṃpara-
matā visesābhāvo. **Kevalakappanti** kevalaṃ daḷhaṃ katvāti attho. **Saṅghabhedā-
yāti** saṅghe vivādāya, vivāduppādāyāti attho. Kevalaṃ vuccati nibbānaṃ sabbasa-

ñkhatavivittattā, etassa taṃ atthīti **kevalī**, sacchikatanirodho khīṇāsavo. Tenāha “**visam̐yogo attho**” ti.

Kappasaddo panāyaṃ sa-upasaggo anupasaggo cāti adhippāyena okappaniya-pade labbhamānaṃ kappasaddamattaṃ dasseti, aññathā kappapadaṃ anidassana-
nameva siyā. **Samaṇakappehīti** vinayasiddhehi samaṇavohārehi. **Niccakappanti**
niccakālaṃ. **Paññattīti** nāmaṃ. Nāmañhettaṃ tassa āyasmato, yadidaṃ kappoti.
Kappitakesamassūti kattarikāya cheditakesamassu. **Dvaṅgulakappoti** majjhanhi-
kavelāya vītikkantāya dvaṅgulatāvīkappo. **Lesoti** apadeso. Anavasesaṃ pharituṃ
samatthassapi obhāsassa kenacipi kāraṇena ekadesapharaṇampi siyā, ayaṃ
pana sabbasova pharatīti dassetuṃ samantattho kappa-saddo gahitoti āha “**anava-
sesaṃ samantato**” ti. Īsaṃ asamattaṃ, kevalaṃ vā **kevalakappaṃ**. Bhagavato
ābhāya anobhāsītameva hi padesaṃ devatā attano pabhāya obhāsenti. Na hi
bhagavato pabhā kāyaci pabhāya abhibhuyyati, sūriyādīnampi pabhaṃ sā abhi-
bhuyya tiṭṭhatīti.

Yena vā kāraṇenāti hetumhi idaṃ kāraṇavacanaṃ. Hetu-attho hi kiriyāya
kāraṇaṃ, na kāraṇaṃ viya kiriyattho, tasmā nānappa-kāra-guṇavisesādhigama-
natthā idha upasaṅkamanakiriyāti “annena vasati, vijjāya vasati” ti-ādīsu viya
hetu-atthameva taṃ kāraṇavacanaṃ yuttaṃ na kāraṇattham̐ tassa ayujjamāna-
ttāti vuttaṃ “yena vā kāraṇenā” ti-ādī. Bhagavato satatappavattaniratisaya-sāduvi-
pulamatarasa-saddhamaphalatāya sādupalaniccaphalitamahārukkhena
bhagavā upamito. Sādupalūpabhogādhippāyaggahaṇeneva hi mahākāruṇikassa
sādupalatā gahitāti. **Upasaṅkamīti** upasaṅkantā. Sampattakāmatāya hi kiñci
ṭhānaṃ gacchanta (1.0044) taṃtaṃ padesātikkamanena upasaṅkami, upasaṅka-
ntoti vattabbaṃ labhati. Tenāha “**gatāti vuttaṃ hoti**” ti, upagatāti attho. **Upasaṅka-
mitvāti** pubbakālakiriyāniddesoti āha “**upasaṅkamanapariyosānadīpanan**” ti.
Tatoti yaṃ ṭhānaṃ pattā “upasaṅkami” ti vuttā, tato upagataṭṭhānato.

Gatinivatti-atthato sāmāññato āsanampi ṭhānaggahaṇena gayhatīti vuttaṃ “**āsa-
nakusalatāya ekamantaṃ tiṭṭhantī**” ti. Nisinnāpi hi gamanato nivattā nāma honti
ṭhatvā nisīditabbattā, yathāvuttaṭṭhānādayopi āsaneneva saṅgahitāti. Atidūra-accā-
sanna-paṭikkhepena nātidūranaccāsannaṃ nāma gahitaṃ. Taṃ pana avakaṃsato
ubhinnaṃ pasāritahatthasaṅghaṭṭanena daṭṭhabbaṃ. **Gīvaṃ pasāretvāti** gīvaṃ
parivattanavasena pasāretvā.

Kāmaṃ “kathan” ti ayamākārapucchā, taraṇākāro idha pucchito. So pana tara-
ṇākāro atthato kāraṇamevāti āha “**kathaṃ nūti kāraṇapucchā**” ti? **Pākaṭo** abhisa-
mbodhiyaṃ mahāpathavīkampanādi-anekacchariyapātubhāvādinā.

Marisanaṭṭhena pāpānaṃ rogādi-anatthānaṃ abhibhavanaṭṭhena **māriso**,
dukkharahito. Tenāha “**niddukkhāti vuttaṃ hoti**” ti. Nirayapakkhe piyālapanavaca-
navasena upacāravacanañcetaṃ yathā “devānaṃ piyā” ti. Tenevāha “**yadi evan**” -
ti-ādī. **Saṅkunā saṅkūti** matthakato samakoṭṭitena yāva hadayapadesā nibbijhitvā
otiṇṇena saṅkunā pādatalato samakoṭṭito saṅku nibbijhitvā ārohanto **hadaye**
Hadayassa padese samāgaccheyya, atha nesaṃ saṅkūnaṃ samāgamasamakāle
naṃ yathātikkantasaṅkukaraṇakālaṃ jāneyyāsi. Kiñci nimittaṃ upādāya kismiñci

atthe pavattassa saddassa tannimittarahite pavatti ruḥī nāma gamanakiriyārahite sāsanaḍimati paṭiṇḍe yathā gosaddassa.

Oghamatarīti yesaṃ oghānaṃ taraṇaṃ pucchitaṃ, te gaṇanaparicchedato sarū-pato ca dassetuṃ “**cattāro**”ti-ādi vuttaṃ. Kasmā panettha cattāro (1.0045) eva oghā vuttā, te ca kāmādayo evāti? Na codetabbametaṃ, yasmā dhammānaṃ sabhāvakkiccvisesaṅṅunā bhagavatā sabbaṃ ñeyyaṃ yāthāvato abhisambu-jjhivā ettakāva oghā desitā, ime eva ca desitāti. Vaṭṭasmiṃ ohananti osīdāpentīti oghā, ohananti heṭṭhā katvā hananti gāmenti, tathābhūtā satte adho gāmenti nāma. Ayaṅca attho “sabbopi cesā”ti-ādinā parato aṭṭhakathāyameva āgamissati. Kāmanaṭṭhena **kāmo**, kāmo ca so yathāvuttenatthena ogho cāti, kāmesu oghoti vā **kāmogho**. Bhavogho nāma bhavarāgoti dassetuṃ “**rūpārūpabhavesu chandarāgo jhānanikanti cā**”ti vuttaṃ. **Sumaṅgalavilāsini**ādīsu (dī. ni. aṭṭha. 3.312) pana “sassatadiṭṭhisahagatarāgo cā”ti vuttaṃ. Tattha paṭhamo upapattibhavesu rāgo, dutiyo kammabhava. Bhavadiṭṭhivinimuttassa diṭṭhigatassa abhāvato. “**Dvāsaṭṭhidi-ṭṭhiyo diṭṭhogho**”ti vuttaṃ, catusaccantogadhattā sabbassa ñeyyassa “**catūsu saccesu aṅṅāṇaṃ avijjogho**”ti āha.

Idāni tesāṃ oghasaṅkhātānaṃ pāpadhammānaṃ uppattiṭṭhānaṃ dassetuṃ “**tatthā**”ti-ādi vuttaṃ, pavattiṭṭhānaṃ pana kāmagaṇḍādayo dassitā eva. “Pañcasu kāmagaṇḍesu chandarāgo kāmogho”ti ettha bhavoghaṃ ṭhapetvā sabbo lobho kāmoghoti yuttaṃ siyā. Sassatadiṭṭhisahagato rāgo bhavadiṭṭhisampayuttattā bhavoghoti aṭṭhakathāsu vutto, bhavogho pana diṭṭhigatavippayuttesu eva uppajjati pāḷiyaṃ vutto. Tenevāha- “**bhavogho catūsu diṭṭhivippayuttalobhasahagatacittu-ppādesu uppajjati**”ti. Tasmā diṭṭhisahagatalobhopi kāmoghoti yuttaṃ siyā. Diṭṭha-dhammikasamparāyikadukkhānaṅṅhi kāraṇabhūtā kāmāsavādayopi

dvidhā vuttā, āsavā eva ca oghā. Kāmāsavaniddese ca kāmesūti kāmarāgadiṭṭhi-
rāgādīnaṃ ārammaṇabhūtesu tebhūmakesu vatthukāmesūti attho sambhavati.
Tattha hi uppajjamānā sāyaṃ taṇhā sabbāpi na kāmacchandādināmaṃ na labha-
tīti.

Yadi pana pañcakāmaguṇiko ca rāgo kāmoghoti vuttoti katvā brahmānaṃ vimā-
nādīsu rāgassa diṭṭhirāgassa ca kāmoghabhāvo paṭisedhitabbo siyā, evaṃ sati
kāmoghabhavoghavinimuttana nāma lobhena bhavitabbaṃ (1.0046). So yadā
diṭṭhigatavippayuttesu uppajjati, tadā tena sampayutto avijjogho oghavippayuttoti
domanassavicikicchuddhaccasampayuttassa viya tassapi oghavippayuttatā
vattabbā siyā “catūsupi diṭṭhigatavippayuttalobhasahagatesu cittuppādesu
uppanno moho siyā oghasampayutto siyā oghavippayutto”ti. “Kāmogho aṭṭhasu
lobhasahagatesu cittuppādesu uppajjati”ti, “kāmoghaṃ paṭicca diṭṭhogho avijjo-
gho”ti ca vacanato diṭṭhisahagato kāmogho na hotīti na sakkā vattum. Tathā
hettha “rūpārūpabhavesu chandarāgo jhānanikanti ca bhavogho nāmāti ettaka-
meva vuttaṃ, na vuttaṃ sassatadiṭṭhisahagato rāgo”ti.

Adhogamanatṭhenāti heṭṭhāpavattanaṭṭhena. Heṭṭhāpavattanañcetta na
kevalaṃ apāyagamaniyabhāvena, atha kho saṃsāratarakāvarodhanenapīti
dassetum “**uparibhavañcā**”ti-ādi vuttaṃ. Kāmaṃ nibbānaṃ arūpibhāvā adesaṃ,
na tassa ṭhānavasena uparigahaṇaṃ, sabbasaṅkhatavinissaṭattā pana sabba-
ssapi bhavassa uparīti vattabbataṃ arahatīti katvā vuttaṃ “**uparibhavaṃ nibbānaṃ**”-
ti. “Mahā-udakogho”ti-ādīsu rāsaṭṭho ogha-saddoti “mahā heso kilesarāsī”ti vuttaṃ
sesesupīti bhavoghādīsupi.

Appatiṭṭhahantoti kilesādīnaṃ vasena asantiṭṭhanto, asaṃsīdantoti attho. **Anāyū-**
hantoti abhisāṅkhārādivasena na āyūhanto majjhimaṃ paṭipadaṃ vilaṅghitvā
nibbuyhanto. Tenāha- “**avāyamanto**”ti, micchāvāyāmasena avāyamantoti adhi-
ppāyo. Gūḷhanti saṃvutaṃ. **Paṭicchannanti** tasseva vevacanaṃ. Atthavasena vā
saṃvuttaṃ **gūḷhaṃ**, saddavasenapi apākaṭaṃ **paṭicchannaṃ** antaradīpādike **ṭhāta-**
bbaṭṭhāne. **Āyūhantāti** hatthehi ca pādehi ca vāyamantā. **Etaṃ** atthajātaṃ, **etaṃ**
vā vissajjanaṃ.

Idāni yenādhippāyena bhagavatā tathāgūḷhaṃ katvā pañho kathito, taṃ
dassetum “**kiṃ panāti**”-ādi vuttaṃ. **Niggahamukhenāti** veneyyānaṃ vinaya-upāya-
bhūtaniggahavasena. Tenāha **ye paṇḍitamānino**”ti-ādi. **Pavayha pavayhāti** ophu-
ṇitvā ophuṇitvā.

Soti (1.0047) devaputto **nihatamāno** ahosi yathāvissajjitassa atthassa ajānanto.
Yathāti aniyamavacanaṃ niyamaniddiṭṭhaṃ hoti, taṃsambandhañca kathanti
pucchāvacananti tadubhayassa atthaṃ dassento “**yathāhaṃ jānāmi, evaṃ me**
katthehi”ti āha.

Yadāsvāhanti yadā su ahaṃ, su-kāro nipātamattaṃ “yadidaṃ kathaṃ sū”ti-ā-
dīsu viya. **Sabbapadesūti** “tadāssu saṃsīdāmī”ti-ādīsu tīsupi padesu. **Atarantoti**
oghānaṃ atikkamanatthaṃ taraṇappayogaṃ akaronto. **Tatthevāti** oghaniya-o-
ghesu eva. **Osīdāmīti** nimujjāmi oghehi ajjhotthaṭo homi. **Nibbuyhāmīti** oghehi
nibbūḷho homi. **Ṭhātum asakkonto** asaṃsīdanto. **Ativattāmīti** anupayogaṃ atikka-

māmi, apanidhānavasena sammāpaṭipattiṃ virādhemīti attho. **Ṭhāne ca vāyāme cāti** vakkhamānavibhāge paṭiṭṭhahane vāyāme ca **dosam disvāti** paṭiṭṭhānāyūhanesu saṃsīdananibbuyhanasaṅkhātamaṃ taraṇassa vibandhanabhūtaṃ ādīnaṃ disvāna. Iduṃ bhagavatā bodhimūle attanā pavattita-pubbabhāga-manasikāravasena vuttaṃ. **Atiṭṭhanto avāyamantoti** paṭiṭṭhānāyūhanakaraṇakilesādīnaṃ parivajjanena asaṃsīdanto anibbuyhanto. **Devatāyapi paṭividdho** tadattho upanissayasampannatāya vimuttiparipācanīyadhammānaṃ paripakkattā. **Na pana pākaṭo** vipaṅcitaññū-ādīnaṃ, ugghaṭitaññūnaṃ pana yathā tassā devatāya, tathā pākaṭo evāti. **Satta dukā** idāni vuccamānarūpā **dassitā** porāṇaṭṭhakathāyaṃ. **Kilesavasena santiṭṭhantoti** lobhādīhi abhibhūtatāya saṃsāre paṭiṭṭhahanto sammā appaṭipajjanena tattheva saṃsīdati nāma. **Abhisāṅkhāravasenāti** tatthevābhisaṅkhāracetanāya cetento sammāpaṭipattiyogyassa khaṇassa ativattanena nibbuyhati nāma. Iminā nayena sesadukesupi attho veditabbo.

Ettha ca vaṭṭamūlakā kilesāti tesamaṃ vasena saṃsāre avaṭṭhānaṃ taṃtaṃkammunā tattha tattha bhava abhinibbatti, kilesā pana tesamaṃ paccayamattaṃ. Tattha tattha bhava aparāparaṃ nibbattento saṃsāre nibbuyhati nāmāti imassa atthassa dassanavasena **paṭhamaduko** vutto. Ime sattā saṃsāre paribbhamantā duvidhā taṇhācaritā diṭṭhacaritā cāti tesamaṃ saṃsāranāyikabhūtānaṃ dhammānaṃ vasena santiṭṭhanaṃ, tadaññesaṃ pavattipaccayānaṃ vasena (1.0048) āyūhananti imassa atthassa dassanavasena **dutiyaduko** vutto. Saṃyojanīyesu dhammesu assādadassanasabhāvāya taṇhāya vasena visesato paṭiṭṭhānaṃ, amuttimamme muttimaggaparāmāsato tathā āyūhanampi diṭṭhiyā vasena hotīti dassetuṃ **tatiyaduko** vutto. **Catutthaduko** pana adhippāyo aṭṭhakathāya eva vibhāvito. Yasmā “sassato attā”ti abhinivisanto arūparāgaṃ, asaṅgāpagaṃ vā avimokkhamyeva vimokkhoti gahetvā saṃsāre eva oliyati. Tenāha “**oliyanābhinivesā hi bhavadiṭṭhī**”ti. Yasmā pana kāmabhavādīsu yaṃ vā taṃ vā bhavaṃ patvā attā ucchijjati vinassati, na hoti paraṃ maraṇāti abhinivisanto bhavavippamokkhāvahāya sammāpaṭipattiyā appaṭipajjanena taṃ ativattati. Tena vuttaṃ “**atidhāvanābhinivesā vibhavadiṭṭhī**”ti.

Līnavasena santiṭṭhanto Ti kosajjādivasena saṃkocāpajjanena sammā appaṭipajjanto. **Uddhaccavasena āyūhantoti** sammāsamādhino abhāvena vikkhepavasena **pañcama duko** vutto. Yathā kāmasukhaṃ pavatṭhassa samādhānaṃ natthi cittassa upakkiliṭṭhattā, evaṃ attaparitāpanamanuyuttassa kāyassa upakkiliṭṭhattā. Iti cittakāyaparikkilesakarā dve antā taṇhādiṭṭhinissayatāya saṃsīdananibbuyhananimittā vuttā **chaṭṭhaduko**. Pubbe sappadesatova saṃkilesadhammā “saṃsīdananimittan”ti dassitāti idāni nippadesato dassanavasena, pubbe ca sādharmaṇato abhisāṅkhāradhammā “nibbuyhananimittan”ti dassitāti idāni puññāneñjābhisaṅkhāre eva “āyūhananimittan”ti dassanavasena **sattamaduko** vutto. Evañhi duggatisugatūpapattivasena saṃsīdananibbuyhanāni vibhajja dassitāni hontīti. Tenevāha “**vuttampi cetan**”ti-ādi. Adhobhāgaṃ duggatiṃ gamentīti **adhobhāgaṅgamanīyā** anuṇāsikalopaṃ akatvā. Tathā uparibhāgaṃ gamentīti **uparibhāgaṅgamanīyā**.

Ettha ca oghataraṇaṃ pucchitena bhagavatā “**appatiṭṭhaṃ anāyūhan**”ti tassa

pahānaṅgameva dassitaṃ, na sampayogaṅganti? Na evaṃ daṭṭhabbaṃ, yāvata yena paṭiṭṭhānaṃ hoti, yena ca āyūhanaṃ, tadubhayapaṭikkhepamukhena tappaṭipakkhadhammadassanametanti. Na hesa a-kāro kevalaṃ paṭisedhe, atha (1.0049) kho paṭipakkhe “akusalā dhammā, ahito, adhammo”ti-ādīsu viya, tasmā **appatiṭṭhaṃ anāyūhanti** paṭiṭṭhānāyūhanānaṃ paṭipakkhavasena pavattamāno tathāpavattihe-tūvāti ayamettha attho. **Khoti** ca avadhāraṇatthe nipāto “assosi kho”ti-ādīsu (pārā. 1) viya. Tena appatiṭṭhānassa ekaṃsikaṃ dasseti. Soyaṃ kho-saddo “anāyūhan”ti etthāpi ānetvā vattabbo. Anāyūhanampi hi ekaṃsikamevāti tassa paṭipakkho saha vipassanāya ariyamaggo. Tena hi oghataraṇaṃ hoti, na aññathā. Evamayaṃ yathānusandhidesanā katā, devatā ca sahavipassanaṃ maggaṃ paṭivijjhīti paṭhamaphale paṭiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ “**imaṃ pañhavissajjanan**”ti-ādi.

“Cirassā”ti iminā samānatthaṃ padantarametanti āha “**cirassa kālassā**”ti yathā “mamaṃ vā, bhikkhave”ti (dī. ni. 1.5-6) ettha “mamā”ti iminā samānatthaṃ padantaram mamanti. **Na diṭṭhapubbā**ti adassāvī. Adassāvītā ca disvā kattabbakiccassa asiddhatāya veditabbā. Aññathā kā nāma sā devatā, yā bhagavantaṃ na diṭṭhavatī? Tenāha “**kiṃ panimāyā**”ti-ādi. **Dassanaṃ upādāya evaṃ vattum vattatī**ti yadā kadāci kañci piyajātikaṃ disvā taṃ dassanaṃ upādāya “cirena vata mayaṃ āyasmantaṃ passāmā”ti adiṭṭhapubbaṃ diṭṭhapubbaṃ vā evaṃ vattum yujjati, ayaṃ loke niruḷhe samudācāroti dasseti. Brahmaṃ vā vuccati ariyamaggo, tassa aṇanato jānanato paṭivijjhanato **brāhmaṇo**. **Kilesanibbānenāti** kilesānaṃ accantasamucchedasañkhātena nibbānena **nibbutaṃ** sammadeva vūpasanta-sabbakilesadaratha-pariḷāhaṃ. **Āsattavisattādīhīti ādi**-saddena visatādi-ākāre saṅgaṇhāti. Vuttañhetam-

“Visatāti visattikā, visaṭāti visattikā, visālāti visattikā, visakkatīti visattikā, visamvādikāti visattikā, visaṃ haratīti visattikā, visamūlāti visattikā, visaphalāti visattikā, visaparibhogotī visattikā, visālā vā pana sā taṇhā rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe dhamme kule gaṇe visatā vitthatāti visattikā”ti (mahāni. 3).

Tattha (1.0050) **visatāti** vitthatā rūpādīsu tebhūmakadhammesu abhibyāpanavāsena **visaṭāti** purimavacanameva ta-kārassa ṭa-kāraṃ katvā vuttaṃ. **Visālā**ti vipulā. **Visakkatīti** parisakkati, sahati vā. Ratto hi rāgavatthunā pādena tāḷiyamānopi sahatīti. Osakkaṃ vipphandaṃ vā “**visakkanan**”tipi vadanti. Aniccādiṃ niccādito. Gaṇhātīti **visamvādikā** hoti. **Visaṃ haratīti** tathā tathā kāmesu āni-saṃsaṃ passantī vividhehi ākārehi nekkhammābhimukhappavattito cittaṃ saṃharati saṃkhipati, visaṃ vā dukkhaṃ, taṃ harati, vahatīti attho. Dukkhanibbattakakammassa hetubhāvato **visamūlā**. Visaṃ vā dukkhābhībhūtā vedanā mūlaṃ etissāti **visamūlā**. Dukkhasamudayattā visaṃ phalaṃ etissāti **visaphalā**. Taṇhāya rūpādikassa dukkhasseva paribhogo hoti, na amatassāti **visaparibhogotī** vuttā, sabbattha niruttivasena padasiddhi veditabbā. Yo panettha padhāno attho, taṃ dassetuṃ puna “visālā vā panā”ti-ādi vuttanti evamettha visattikāpadassa attho veditabbo. **Tiṇṇaṃ** paṭhamadutiyaṃ maggehi. **Nittiṇṇaṃ** tatiyaṃ maggena. **Uttiṇṇaṃ** catutthamaggena.

Samanuññoti sammadeva katānuñño. Tenāha “**ekajjhāsayo ahoṣī**”ti. **Antaradhā-**

yīti adassanaṃ agamāsi. Yathā pana antaradhāyi, taṃ dassetuṃ “**abhisankhatakāyan**”ti-ādi vuttaṃ. **Mālehī**ti liṅgavipallāsenā vuttaṃ, “mālāhī”ti keci paṭhanti, “malyehī”ti vattabbe ya-kāralopaṃ katvā niddeso. Ayaṃ tāva aṭṭhakathāya līnattavaṇṇanā.

Nettinayavaṇṇanā

Idāni pakaraṇanayena pāḷiyā atthavaṇṇanaṃ karissāma. Sā pana atthavaṇṇanā yasmā desanāya samuṭṭhānappayojanabhājanesu piṇḍatthesu ca niddhāritesu sukarā hoti suviññeyyā ca, tasmā suddesanaṃ samuṭṭhānādīni paṭhamaṃ niddhārayissāma. Tattha **samuṭṭhānaṃ** tāva desanānidānaṃ, taṃ sādharmaṃ asādharmaṃ duvidhaṃ. Tattha sādharmaṃpi abhantarabāhirabhedato duvidhaṃ. Tattha **sādharmaṃ abhantarasamuṭṭhānaṃ** nāma lokanāthassa mahākaruṇā. Tāya hi samussāhitassa bhagavato veneyyānaṃ dhammadesanāya cittaṃ udapādi, yaṃ sandhāya vuttaṃ- “sattesu ca (1.0051) kāruṇṇataṃ paṭicca buddhacakkhunā lokaṃ volokesi”ti-ādi (ma. ni. 1.283; saṃ. ni. 1.172; mahāva. 9). Ettha ca hetu-avatthāyapi mahākaruṇāya saṅgaho daṭṭhabbo yāvadeva saṃsāramahoghato saddhammadesanāhatthadānehi sattasantāraṇatthaṃ taduppattito. Yathā ca mahākaruṇā, evaṃ sabbaññutaññānaṃ dasabalaññādīni ca desanāya abhantarasamuṭṭhānabhāvena vattabbāni. Sabbañhi ñeyyadhammaṃ tesam desetabbappakāraṃ sattānañca āsayānusayādiṃ yāthāvato jānanto bhagavā ṭhānāṭṭhānādīsu kosallena veneyyajjhāsayānurūpaṃ vicittanayadesanaṃ pavattesi. **Bāhiraṃ** pana **sādharmaṃ samuṭṭhānaṃ** dasasahassamahābrahmaparivārasahampatimahābrahmuno ajjhesanaṃ. Tadajjhesanuttarakālañhi dhammagambhīratāpaccavekkhaṇājanitaṃ apposukkataṃ paṭippassambhetvā dhammassāmī dhammadesanāya ussāhajāto ahosi. Asādharmaṃpi abhantarabāhirabhedato duvidhameva. Tattha **abhantaraṃ** yāya mahākaruṇāya yena ca desanāññāna idam suttaṃ pavattitaṃ, tadubhayaṃ veditabbaṃ **bāhiraṃ** pana tassā devatāya pucchā,

pucchāvasiko hesa suttanikkhepo. Tayidaṃ pāḷiyaṃ āgatameva.

Payojanampi sādharmaṇāsādharaṇato duvidhaṃ. Tattha **sādharaṇaṃ** anukka-mena yāva anupādāparinibbānaṃ vimuttirasattā bhagavato desanāya. Tenevāha “etadatthā kathā, etadatthā mantanā”ti-ādi (pari. 366). **Asādharaṇaṃ** pana tassā devatāya dassanamaggasamadhigamo, ubhayampetaṃ bāhirameva. Sace pana veneyyasantānagatampi desanābalasiddhisāṅkhātaṃ payojanaṃ adhippāyasa-mijhanabhāvato yathādhippetatthasiddhiyā mahākāruṇikassa bhagavatopi payo-janamevāti gaṇheyya, iminā pariyāyenassa abhantaratāpi siyā.

Apica tassā devatāya oghataraṇākārassa yāthāvato anavabodho imissā desa-nāya samuṭṭhānaṃ, tadavabodho payojanaṃ. So hi imāya desanāya bhaga-vantaṃ payojeti tannipphādanaparāyaṃ desanāti katvā. Yañhi desanāya sādhe-tappaṃ phalaṃ, taṃ ākaṅkhitabbatā desakaṃ desanāya payojetīti payojananti vuccati. Tathā devatāya tadaññesañca vineyyānaṃ patiṭṭhānāyūhanavissajjana-ñcettha payojanaṃ (1.0052). Tathā saṃsāracakkanivatti-saddhammacakkappava-ttisassatādimicchācāra-nirākaraṇaṃ sammāvādapurekkhāro akusalamūlasamū-hanaṃ kusalamūlasamāropanaṃ apāyadvārapidhanaṃ saggamokkhadvāra-vivaraṇaṃ pariyuṭṭhānavūpasamaṃ anusayasamugghātanaṃ “mutto mocessā-mi”ti purimapaṭiññā-avisaṃvādanaṃ tappaṭipakkhamāraṃmanorathavisaṃvā-danaṃ titthiyasamayanimmathanaṃ buddhadhammapatiṭṭhāpananti evamādīnipi payojanāni idha veditabbāni.

Yathā devatā oghataraṇe saṃsayapakkhandā, tādisā aññe ca saṅkhātadha-mmānaṃ sammāsambuddhassa ca paṭipattiṃ ajānantā asaddhammassavana-dhāraṇa-paricaya-manasikāravipallatthabuddhikā saddhammassavana-dhāraṇa-paricayavimukhā ca bhavavimokkhesino vineyyā imissā desanāya **bhājanaṃ**.

Piṇḍatthā pana “appatiṭṭhaṃ anāyūhan”ti padadvaye catusaccakammaṭṭhānā-nuyogavasena yonisomanasikārabahulikāro kusalamūlasamāyogo oliyanātidhāva-nāvissajjanaṃ upāyavinibandhavidhamanaṃ micchābhinivesadūribhāvo taṇhāvi-jjāvisodhanaṃ vaṭṭattayavicchedanupāyo āsavogha-yoga-ganthāgati-taṇhuppādu-pādānaviyogo cetokhilavivecanaṃ abhinandanānivāraṇaṃ saṃsaggātikkamo vivādamūlapariccāgo akusalakammavipathaviddhamṣanaṃ micchattātivattanaṃ anusayamūlacchedo.

Sabbakilesa-darathapariḷāha-sārambhapaṭippassa-mbhanaṃ dassanasavananiddeso vijjūpamavajirūpamadhammāpadeso apacaya-gāmidhammavibhāvanā pahānattayadīpanā sikkhattayānuyogo samathavipassa-nānuṭṭhānaṃ bhāvanāsacchikiriyāsiddhi silakkhandhādipārisuddhīti evamādayo veditabbā.

Tattha yesaṃ kilesādīnaṃ vasena patiṭṭhāti saṃsīdati, yesaṃca abhisāṅkhārā-dīnaṃ vasena āyūhati nibbuyhati, ubhayametaṃ samudayasaccaṃ, tappabhāvitā tadubhayanissitā ca khandhā dukkhasaccaṃ, tadubhayamattho, “appatiṭṭhaṃ anā-yūhan”ti adhippetassa atthassa paṭicchannaṃ katvā desanā upāyo mānanigga-ṇhanavasena tassā devatāya saccābhisamayakāraṇabhāvato patiṭṭhānāyūhana-paṭikkhepopadesena caturoghanirattharaṇatthikehi antadvayarahitā majjhimā paṭipatti paṭipajjitabbāti ayamettha bhagavato āṇattīti ayaṃ **desanāhāro**.

Parasamsayapakhandanatāya (1.0053) ñātukāmatāya ca **katham nūti** pucchāvasena vuttaṃ? Abhimukhabhāvato ekapuggalabhāvato ca “**tvan**”ti vuttaṃ. Paramukksagatassa garubhāvassa anaññayogyassa saddhammadhurassa paridīpanato sādhiṭi marisasilādiguṇatāya “**mārisā**”ti vuttaṃ. Avahananato rāsibhāvato ca “**oghan**”ti vuttaṃ. Ñātuṃ icchitassa atthassa katattā pariyosāpitattā “**iti**”ti vuttaṃ. Saṃsīdanalakkhaṇassa patiṭṭhānassa akātabbato sabbaso ca akatattā. “**Appatiṭṭhan**”ti vuttaṃ. Tayidaṃ akaraṇaṃ ekamsikanti **khoti** avadhāraṇavasena vuttaṃ. Tassa ca appatiṭṭhānassa sasantatigatattā “**tvan**”ti ca pucchitattā “**a-**”ti vuttaṃ. Devatāya sambodhanato piyālapanato ca, “**āvuso**”ti vuttaṃ. Nibbuyhanalakkhaṇassa āyūhanassa akātabbato sabbaso ca akatattā **anāyūhanti** vuttaṃ. Tiṇṇākārassa oghānaṃ anicchitabhāvato eva tattha saṃsayassa anapagatattā oghataraṇassa ca avisesattā “**yathā katham panā**”ti vuttaṃ. Tathā saṃsīdanalakkhaṇaṃ patiṭṭhānaṃ saṃsāre ca saṅghānanti anattantarattā abhinnakālikam. Tathā nibbuyhanalakkhaṇaṃ āyūhanaṃ sammāpaṭipattiyā ativattananti anattantarattā abhinnakālikanti vuttaṃ “**yadā svāhaṃ ...pe... tadāssu nibbuyhāmī**”ti. Tadubhayassa paṭipakkhabhāvato paṭibāhanato ca oghātiṇṇāti vuttaṃ “**evaṃ khvāhaṃ ...pe... oghamatarin**”ti.

Ekabuddhantarantikattā sudūrakālikatāya “**cirassan**”ti vuttaṃ. Antarā adiṭṭhapubbatāya vimhayanīyatāya ca “**vatā**”ti vuttaṃ. Tadā upalabbhamānatāya attappa-cakkhatāya ca “**passāmī**”ti vuttaṃ. Bāhitapāpato brahmassa ca ariyamaggassa aṇanato paṭivijjanato “**brāhmaṇan**”ti vuttaṃ. Kilesasantāpavūpasamanato dukkhasantāpavūpasamanato ca sabbaso nibbutattā “**parinibbutan**”ti vuttaṃ. Taraṇapayogassa nibbattitattā upari taritabbābhāvato ca “**tiṇṇan**”ti vuttaṃ. Ñāṇacakkhunā oloketabbato lujanato palujanato ca “**loke**”ti vuttaṃ. Visayesu sañjanato jātabhāvato “**visattikan**”ti vuttaṃ. Ñāṇassa paccakkhabhāvato nigamanato ca “**idan**”ti vuttaṃ. Bhāsittā parisamattattā ca “**avocā**”ti vuttaṃ. Paṭhamaṃ gahittā paccāmasanato ca “**sā devatā**”ti vuttaṃ. Paṭikkhepassa abhāvato atthassa anumoditabbato “**samanuñño**”ti vuttaṃ. Vineyyānaṃ (1.0054) sāsanato paramatthasampattito ca “**satthā**”ti vuttaṃ. Cakkhupathātikkena tirobhāvūpagamanato “**antaradhāyī**”ti vuttanti ayaṃ anupadavicayato **vicayahāro**.

Appatiṭṭhānānāyūhanehi oghataraṇaṃ yujjati kilesābhisaṅkhāravijahanena pārasampattisamijjanato. Sabbakilesa-taṇhādiṭṭhi-taṇhāyatana-sassatādivasena santiṭṭhato saṃsāre saṃsīdanaṃ hotīti yujjati kāraṇassa suppatiṭṭhitabhāvato. Abhisaṅkharaṇakicce kilesābhisaṅkhāre vijjamāne sabbadiṭṭhābhinivesa-atidhāvanābhinivesādīnaṃ vasena āyūhantassa saṃsāramahoghena nibbuyhanaṃ hotīti yujjati sammāpaṭipattiyā ativattanato. Brahmassa ariyamaggassa aṇanato paṭivijjanato brāhmaṇabhāvo yujjati bāhitapāpattā. Sammadeva santadhammasamadhigamato parinibbutabhāvo yujjati sabbaso savāsanapahīnakilesattā. Tathā ca visattikāya tiṇṇabhāvo yujjati yathā yāya lesopi na dissati, evaṃ aggamaggena tassā samucchinnattāti ayaṃ **yuttihāro**.

Kilesavaṭṭavasena patiṭṭhānaṃ visesato kammavaṭṭassa padaṭṭhānaṃ. Abhisaṅkhāravasena āyūhanañca vipākavaṭṭassa padaṭṭhānaṃ. Appatiṭṭhānānāyūha-

nāni oghataraṇassa padaṭṭhānaṃ, oghataraṇaṃ anupādisesanibbānassa. Taṇhāvasena paṭiṭṭhānassa assādānupassitā padaṭṭhānaṃ. Tenāha bhagavā- “saṃyojanīyesu, bhikkhave, dhammesu assādānupassino taṇhā pavaḍḍhati”ti (saṃ. ni. 2.52, 56).

Khandhāvijjā-phassa-saññā-vitakkāyonisomanasikāra-pāpamittaparatoḥosā diṭṭhivasena paṭiṭṭhānassa padaṭṭhānaṃ. Yathāha- **paṭisambhidāmagge** (paṭi. ma. 1.124) “kandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ, avijjāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ”ti-ādi. Taṇhādiṭṭhābhinanda-na-avasesakilesābhisaṅkhāravasena āyūhanassa padaṭṭhānaṃ. Iminā nayena yathārahaṃ taṇhādiṭṭhādivasena paṭiṭṭhānāyūhanānaṃ padaṭṭhānabhāvo vattabbo. Sesamettha pāḷito eva suniddhāriyaṃ. Ayaṃ **padaṭṭhānahāro**.

Appatiṭṭhaṃ anāyūhanti paṭiṭṭhānāyūhanapaṭikkhepena vissajjentena niyyānāvahā sammāpaṭipatti gahitā ekantato oghanittharaṇūpāyabhāvato. Taggahaṇena ca sabbepi sattatiṃsa bodhipakkhiyadhammā gahitā honti niyyānalakkhaṇena ekalakkhaṇattāti ayaṃ **lakkhaṇahāro**.

Nidānamassā (1.0055) devatāya oghataraṇākārassa yāthāvato anavabodhoti vuttovāyamatto. Aññepi ye imaṃ desanaṃ nissāya oghataraṇūpāyaṃ paṭivijjhanti, tepi imissā desanāya nidānanti daṭṭhabbā. “Kathaṃ nu kho imaṃ desanaṃ nissāya sammadeva paṭivijjhantā catubbidhampi oghaṃ tarantā sakalasaṃsāramahoghato nitthareyyuṃ, pare ca tatha paṭiṭṭhapeyyun”ti ayamettha bhagavato **adhippāyo**. Padanibbacanaṃ **niruttaṃ**, taṃ “evan”ti-ādinidānapadānaṃ “kathan”ti-ādi-pāḷipadānaṃca aṭṭhakathāya tassā līnatthavaṇṇanāya ca vuttanayānusārena sukarattā ativitthārabhayena na vitthārayimha.

Pada-padattha-desanā-nikkhepa-suttasandhi-vasena pañcavidhā **sandhi**. Tatha padassa padantarena sambandho **padasandhi**. Tathā padatthassa pada-tthantarena sambandho **padatthasandhi**, Yo “kiriyaṅkārakasambandho”ti vutto. Nānānusandhikassa taṃtaṃ-anusandhīti sambandho, ekānusandhikassa pana pubbāparasambandho **desanāsandhi**, yā aṭṭhakathāyaṃ “pucchānusandhi ajjhāsayānusandhi yathānusandhī”ti tidhā vibhattā. Ajjhāsayo cettha attajjhāsayo para-jjhāsayoti dvidhā veditabbo. **Nikkhepasandhi** catunnaṃ suttanikkhepānaṃ vasena veditabbā. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ **papañcasūdaniṭṭikāyaṃ** vuttanayena gahetabbaṃ. **Suttasandhi** idha paṭhamanikkhepavasena veditabbā.

“Kasmā panettha oghataraṇasuttameva paṭhamaṃ nikkhittan”ti nāyamanuyogo katthaci na pavattati? Apica “appatiṭṭhaṃ anāyūhaṃ oghamatarin”ti paṭiṭṭhānāyūhanapaṭikkhepavasena antadvayavivajjanamukhena vā majjhimāya paṭipadāya vibhāvanato sabbapaṭhamamidaṃ suttaṃ idha nikkhittaṃ. Antadvayaṃ anupagamma majjhimāya paṭipattiyā saṅkāsanaparañhi buddhānaṃ sāsanti. Yaṃ pana ekissā desanāya desanantarena saddhiṃ saṃsandanaṃ, ayampi desanāsandhi. Sā idha evaṃ veditabbā-

“Appatiṭṭhaṃ ...pe... anāyūhaṃ oghamatarin”ti ayaṃ desanā-

“Sabbadā sīlasampanno, paññavā susamāhito;

āraddhavīriyo pahitatto, oghaṃ tarati duttaraṃ.

“Virato kāmasaññāya, rūpasamyojanātigo;

nandīrāgaparikkhīṇo, so gambhīre na sīdati; (saṃ. ni. 1.96);

saddhāya (1.0056) tarati oghaṃ, appamādena aṇṇavaṃ. (saṃ. ni. 1.246; su. ni. 186);

“Pañca chinde pañca jahe, pañca cuttari bhāvaye;

pañcasaṅgātigo bhikkhu, oghatiṇṇoti vuccati. (saṃ. ni. 1.5; dha. pa. 370);

“Tasmā jantu sadā sato, kāmāni parivajjaye;

te pahāya tare oghaṃ, nāvaṃ sitvāva pāragū. (su. ni. 777; mahāni. 6; netti.

5);

“Ekāyanaṃ jātikhayantadassī, maggaṃ pajānāti hitānukampī;

etena maggena tariṃsu pubbe, tarissantī ye ca taranti oghan”ti. (saṃ. ni.

5.384, 409; mahāni. 191; cūḷani. pārāyanānugītīgāthāniddeśa 107; paṭhamavagga 121; netti. 170)-

Evamādīhi desanāhi saṃsandatīti ayaṃ **catubyūho hāro**.

Appatiṭṭhaṃ anāyūhanti ettha saṃkilesavasena patiṭṭhānaṃ āyūhanañca. Tena ayonisomanasikāro dīpito, santakilesavasena anāyūhanena yonisomanasikāro. Tattha ayonisomanasikaroto taṇhāvijjā pavaḍḍhati. Tesu taṇhāgahaṇena ca taṇhāmūlakā dhammā āvattanti. Avijjāgahaṇena avijjāmūlakaṃ sabbaṃ bhava-cakkaṃ āvattati.

Yonisomanasikāraggaḥaṇena ca yonisomanasikāramūlakā dhammā āvattanti catubbidhañca sampatticakkaṃ. Patiṭṭhānāyūhanapaṭikkhepena pana sammāpaṭipatti dīpitā, sā ca saṅkhepato sīlādisaṅgahā. Tattha sīlaggaḥaṇena ekādasa sīlanisaṃsā āvattanti, samādhiggaḥaṇena pañcaṅgiko sammāsamādhī pañcaññāniko sammāsamādhī samādhiparikkhārā ca āvattanti. Paññāggaḥaṇena paññā ca sammādiṭṭhīti sammādiṭṭhisudassanā sabbepi ariyamaggadhammā āvattantīti ayaṃ **āvatto hāro**.

Patiṭṭhānaṃ kilesādivasena sattavidhaṃ. Āyūhanaṃ abhisāṅkhārādivasena sattavidhaṃ. Tathā tappaṭipakkhato appatiṭṭhānaṃ anāyūhanañca. Ayamettha dhammavibhatti. Padaṭṭhānabhūmivibhattiyo pana heṭṭhā vuttanayānusārena veditabbā. Ayaṃ **vibhattihāro**.

Pubbabhāgappaṭipadaṃ sammadeva sampādetvā samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ katvā bhāvanaṃ ussakento kilesādīnaṃ dūrikaraṇato tesam vasena asaṃsīdanto (1.0057) anibbuyhanto appatiṭṭhaṃ anāyūhaṃ oghaṃ tarati. Kilesādīnaṃ vasena pana saṃsīdanto nibbuyhanto saṃsāre patiṭṭhānato āyatiṃ punabbhavābhiniḃbattiyā āyūhanato oghaṃ na taratīti ayaṃ **parivatto hāro**.

Appatiṭṭhaṃ asantiṭṭhanto asaṃsīdanto anibbisaṃ anavinibbisanti pariyāyavacanaṃ, anāyūhaṃ anibbuyhanto acetento apakappentoti pariyāyavacanaṃ, oghaṃ kilesasamuddanti pariyāyavacanaṃ, atari atikkami accavāyīti pariyāyavacanaṃ. Iminā nayena sesapadesupi pariyāyavacanaṃ veditabbanti ayaṃ **vevacano hāro**.

Appatiṭṭhaṃ anāyūhanti ettha patiṭṭhaṃ āyūhanti kilesānaṃ kiccakaraṇapaññatti. Pariyuṭṭhānānaṃ vibhāvanapaññatti. Abhisāṅkhārānaṃ viruhanapaññatti. Taṇhāya assādapaññatti. Diṭṭhiyā parinipphandaṇapaññatti. Bhavadiṭṭhiyā bhavābhinivesapaññatti. Vibhavadiṭṭhiyā vipallāsapaññatti. Kāmasukhānuyogassa kāmesu anugijjhanapaññatti. Attakilamathānuyogassa attaparitāpanapaññatti. Appatiṭṭhaṃ anāyūhanti pana abhiññeyyadhammānaṃ abhiññāpaññatti. Pariññeyyadhammānaṃ pariññāpaññatti. Oghamatarinti pahātabbadhammānaṃ pahānaṇapaññatti. Maggassa bhāvanāpaññatti. Nirodhassa sacchikiriyaṇapaññattīti ayaṃ **paññattihāro**.

Appatiṭṭhaṃ anāyūhanti ettha patiṭṭhānāyūhanagggaḥaṇena oghagggaḥaṇena ca samudayasaccaṃ gahitaṃ. Appatiṭṭhaṃ anāyūhaṃ atarinti pana padattayena maggasaccaṃ gahitaṃ, hetuggaḥaṇena ca hetumato ggaḥaṇaṃ siddhamevāti dukkhanirodhasaccāni atthato gahitānevāti ayaṃ saccehi otaraṇā. Tattha ye lokiyā pañcakkhandhā, yesaṃ vasena patiṭṭhānāyūhanasiddhi. Ye lokuttarā cattāro khandhā, yesaṃ vasena oghataragaṇasiddhi. Ayaṃ khandhamukhena otaraṇā. Ye eva pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo, te cattāro khandhā dvāyatanāni dve dhātuyoti ayaṃ āyatanamukhena dhātumukhena ca otaraṇā. Tathā appatiṭṭhaṃ anāyūhanti ettha patiṭṭhānāyūhanagggaḥaṇena kilesābhisaṅkhārādīnaṃ ggaḥaṇaṃ. Kilesābhisaṅkhārādayo oghā ca saṅkhārakkhandhā dhammāyatanam dhammadhātu ca, appatiṭṭhānānāyūhanagggaḥaṇena oghataragaṇavacanena ca saha vipassanāya maggo kathito. Evañca saṅkhārakkhandho

dhammāyatanaṃ dhammadhātu ca (1.0058) gahitāti evampi khandhamukhena āyatanaṃ mukhena dhātumukhena otaraṇā. Vipassanā ce aniccānupassanā, animittamukhena vimokkhamukhaṃ, dukkhānupassanā ce, appaṇihitavimokkhamukhaṃ, anattānupassanā ce, suññatavimokkhamukhanti evaṃ vimokkhamukhena otaraṇaṃ. Magge sekkhā sīlakkhandhādayo dhammāyatanaḍammadhātū anāsavā ca evampi kho khandhādimukhena otaraṇāti ayaṃ **otaraṇo hāro**.

Appatiṭṭhanti ārambho. **Anāyūhanti** padasuddhi, no ārambhasuddhi, tathā **oghamanti**. **Atarinti** pana padasuddhi ceva ārambhasuddhi cāti ayaṃ **sodhanaḥ hāro**.

Appatiṭṭhaṃ anāyūhanti sāmāññato adhiṭṭhānaṃ taṇhādiṭṭhi-ādivasena patiṭṭhānāyūhanānaṃ sādharmaṇato paṭikkhepacodanāti katvā **oghamatarinti** taṃ vikaḡpetvā visesavacanaṃ. Oghataranaṇhi cattāro ariyamaggā. Tattha paṭhamadutiyaṃ maggā avisesena diṭṭhoghataranaṃ, tatiyaṃ maggo kāmoghataraṇaṃ, aggaṃ maggo sesoghataranaṇti ayaṃ **adhiṭṭhāno hāro**.

Kilesavasena patiṭṭhānassa ayonisomanasikāro hetu. Abhisāṅkhāravasena āyūhanassa kilesā hetū. Appatiṭṭhānānāyūhanānaṃ pana yathākkamaṃ yonisomanasikārapahānāni hetū. Saṃyojanīyesu dhammesu assādānupassanā taṇhāvasena yathārahaṃ tassa hetū. Tenāha bhagavā- “saṃyojanīyesu, bhikkhave, dhammesu assādānupassino taṇhā pavaḡḡhati”ti. Khandhāvijjāphassasāññāvitaḡkāyonisomanasikārapāpamittaparatoḡhosā diṭṭhivasena patiṭṭhānassa hetū. Tenāha- **paṭisambhidāmagge** “khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ, avijjāpi diṭṭhiṭṭhānāti-ādi. Taṇhābhīnandanā avasesakilesābhīsaṅkhāravasena āyūhanassa hetū. Iminā nāyena yathārahaṃ taṇhādiṭṭhivasena patiṭṭhānāyūhanānaṃ hetuvibhāḡo niddhāretabbo, tabbipariyāyena appatiṭṭhānānāyūhanānaṃ. Kilesuppādane hi sammadeva ādīnavadassanaṃ appatiṭṭhānassa hetū, abhisāṅkharāṇe ādīnavadassanaṃ anāyūhanassa hetū, vipassanāya ussukkāpanaṃ oghataranaṇassa hetūti ayaṃ **parikkhāro hāro**.

Yathāvuttavibhāḡeḡi (1.0059) patiṭṭhānāyūhanēhi catubbidhassapi oghassa parisuddhi. Appatiṭṭhānānāyūhanēhi pana sotānaṃ saṃvaro sabbaso pidhānañcāti catubbidhassapi oghassa visesato pidhānaṃ appavattikaraṇaṃ. Ariyamaggassa bhāvanāya hi kilesavasena patiṭṭhānaṃ abhisāṅkhāravasena āyūhanaṃ upacchinnaṃ, tassa sabbepi oghā tiṇṇā sammatīṇṇā pahīnā hontīti ayaṃ **samāropano hāro**.

Appatiṭṭhaṃ anāyūhanti ettha patiṭṭhāḡahaṇena taṇhāvijjā gahitā. Tāsaṃ hi vasena satto tattha tattha bhāve patiṭṭhāti. Āyūhanāḡahaṇena tappaccayā abhisāṅkhāradhammā gahitā. Tattha taṇhāya visesato rūpadhammā adhiṭṭhānaṃ, avijjāya arūpadhammā. Tesāṃ yathākkamaṃ samatho ca vipassanā ca paṭipakkhā, te “appatiṭṭhaṃ anāyūhaṃ oghamatarin”ti padehi pakāsītā hontī, tesu samathassa cetovimutti phalaṃ, vipassanāya paññāvīmutti. Tathā hi sā “rāḡavirāḡā avijjāvīrāḡā”ti visesetvā vuccati. Tattha taṇhāvijjā abhisāṅkhāro ca samudayasaccaṃ, tesāṃ adhiṭṭhānabhūtā rūpārūpadhammā dukkhasaccaṃ, tesāṃ appavatti nirodhasaccaṃ, nirodhapajānanā paṭipadā oghataranaṇapariyāyena vuttā maggasaccaṃ. Taṇhāḡahaṇena cettha māyā-sāṭṭheyyamānātīmāna-madappamāda-pā-

picchatā-pāpamittatā-ahirikānottappādivasena akusalapakkho netabbo. Avijjāga-
haṇena viparītamanasikāra-kodhūpanāha-makkhapaḷāsa-issāmacchariya-sāra-
mbha- dovacassatā-bhavadiṭṭhi-ādivasena akusalapakkho netabbo. Vuttavipariyā-
yena amāyā-asāṭheyyādi-aviparītamanasikārādivasena. Tathā samathapakkhi-
yānaṃ saddhindriyānaṃ vipassanāpakkhiyānaṃ aniccasaññādīnañca vasena
vodānapakkho netabboti ayaṃ **nandiyāvattassa nayassa bhūmi**.

Tathā vuttanayena gahitesu taṇhāvijjātappakkhiyadhammesu taṇhā lobho,
avijjā moho, avijjāya sampayutto lohite sati pubbo viya taṇhāya sati sijjhamāno
āghāto doso iti tīhi akusalamūlehi gahitehi, tappaṭipakkhato “appatiṭṭhan”ti-ādiva-
canehi ca tīhi akusalamūlāni tīhi kusalamūlāni ca siddhāni eva honti. Idhāpi lobho
sabbāni sāsavakusalamūlāni āyūhanadhammā ca samudayasaccaṃ, tannibbattā
tesaṃ adhiṭṭhānagocarabhūtā ca upādānakkhandhā dukkhasaccanti-ādinā sacca-
yojanā yojetabbā. Phalaṃ panettha vimokkhattayavasena (1.0060) niddhāre-
tabbaṃ, tīhi akusalamūlehi tividhaduccarita-saṃkilesamalavisama-akusalasaññā-
vitakkādivasena akusalapakkho netabbo, tathā tīhi kusalamūlehi tividhasucarita-
samakusalasaññā-vitakka-samādhī-vimokkhamukhādivasena vodānapakkho
netabboti ayaṃ **tipukkhalassa nayassa bhūmi**.

Tathā vuttanayena gahitesu taṇhāvijjātappakkhiyadhammesu visesato taṇhādi-
ṭṭhīnaṃ vasena asubhe “subhan”ti, dukkhe “sukhan”ti ca vipallāsā, avijjādiṭṭhīnaṃ
vasena “anicce niccan”ti anattani “attā”ti vipallāsā veditabbā. Tesaṃ paṭipakkhato
“appatiṭṭhan”ti-ādivacanehi ca laddhehi sativīriyasamādhīpaññindriyehi cattāri
satipaṭṭhānāni siddhāneva honti.

Tattha catūhi indriyehi cattāro puggalā niddisitabbā. Kathaṃ? Duvidho hi taṇhā-
carito mudindriyo tikkhindriyoti, tathā diṭṭhicarito. Tesu paṭhamo asubhe “subhan”-
ti vipariyesaggāhī satibalena yathābhūtaṃ kāyasabhāvaṃ sallakkhento bhāvanā-
balena taṃ vipallāsaṃ samugghātetvā sammattaniyāmaṃ okkamati. Dutīyo
asukhe “sukhan”ti vipariyesaggāhī “uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti”ti-ā-
dinā vuttena vīriyasaṃvarabhūtena vīriyabalena paṭipakkaṃ vinodento bhāvanā-
balena taṃ vipallāsaṃ viddhaṃsetvā sammattaniyāmaṃ okkamati. Tatiyo anicce
“niccan”ti ayāthāvaggāhī samathabalena samāhitacitto saṅkhārānaṃ taṅkhaṇika-
bhāvaṃ sallakkhento bhāvanābalena taṃ vipallāsaṃ samugghātetvā sammatta-
niyāmaṃ okkamati. Catuttho santati-samūha-kiccārammaṇa-ghanavañcitatāya
phassādidhammapuñjamatte anattani “attā”ti micchābhīnivesī catukoṭikasūññatā-
manasikārena taṃ micchābhīnivesaṃ viddhaṃsetvā sāmāññaphalaṃ sacchika-
roti. Subhasaññāsukhasaññādīhi catūhi vā vipallāsehi samudayasaccaṃ, tesama-
dhiṭṭhānārammaṇabhūtā pañcupādānakkhandhā dukkhasaccanti-ādinā saccayo-
janā veditabbā. Phalaṃ panettha cattāri sāmāññaphalāni, catūhi cettha vipallā-
sehi caturāsavoghayoga-kāyagantha-agati-taṇhuppādūpādāna-sattaviññāṇaṭṭhiti-
apariññādivasena akusalapakkho netabbo, tathā catūhi satipaṭṭhānehi catubbidha-
jhāna-vihārādhiṭṭhāna-sukhabhāgiyadhamma-appamaññāsammappadhānidhipā-
dādivasena vodānapakkho netabboti ayaṃ **sīhavikkīlitassa nayassa bhūmi**.

Imesaṃ (1.0061) pana tiṇṇaṃ atthanayānaṃ siddhiyā vohāranayadvayaṃ

siddhameva hoti. Tathā hi atthanayānaṃ disābhūtaḍḍhammālocanaṃ **disālocanaṃ**, tesam samānayaṇaṃ **aṅkusoti** pañcapi nayā idha niyuttāti veditabbā. Idañca suttaṃ soḷasavidhe suttantaḷḷhāne nibbedhasekkhabhāgiyaṃ byatirekamu-khena paṭiṭṭhānāyūhanāni gahitānīti saṃkilesanibbedhasekkhabhāgiyaṃ cāti daṭṭhabbaṃ. Aṭṭhavīsatividhe pana suttantaḷḷhāne lokiya lokuttaraṃ sattādhī-ṭṭhānaṃ ñāṇaṇeyyaṃ dassanabhāvaṇaṃ sakavacanaṃ vissajjanīyaṃ kusalaṃ anuññātanti veditabbam.

Oghataraṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Nimokkhasuttavaṇṇanā

2. Paṭhamamāgataṇṇanti saṃvaṇṇanāvasena paṭhamasuttādīsū paṭhamaṃ āgata-padaṃ. **Uttānatthanti** pākāṭatthaṃ. Apubbaṃyeva hi duviññeyyatthañca padaṃ saṃvaṇṇetabbam. **Noti** pucchāyaṃ **nu**-saddena samānattho nipātoti āha “**jānāsi noti jānāsi nū**”ti. Vaṭṭato nimuccanti tena sattāti **nimokkho**, maggo. So ca pamuccanti tenāti **pamokkho**, Pamuccanante pana adhigantabbattāphalaṃ “pamokkho”-ti vuttaṃ, yathā arahattaṃ “rāgakkhayaḍḍo sakkhayaḍḍo mohakkhayaḍḍo”ti vuttaṃ. **Teti** sattā. **Viviccātīti** viṣuṃ asammiṣso hoti, vigacchatīti attho. Viviccanti dukkhaṃ eta-smāti **viveko**. Dutiyavikappe pana sakalavaṭṭadukkhato sattā nimuccanti ettha pamuccanti viviccanti cāti **nimokkho pamokkho viveko**, nibbānanti attho veditabbo. **Etthāti** ca nimittatthe bhummavacanaṃ daṭṭhabbaṃ. Avadhāraṇattho **kho**-kāro “assosi kho”ti-ādīsū viya.

Nandīmūlako bhavo **nandībhavo** purimapade uttarapadalopena “sākabhakkho patthavo sākapatthavo”ti yathā. Paṭhamaṃ kammavaṭṭapadhānaṃ atthaṃ vatvā puna kilesakammānaṃ vasena ubhayappadhānaṃ atthaṃ vadanto “**nandiyā cā**”ti-ādīmāha. **Purimanayeti** nandīmūlako kammabhavo nandībhavoti etasmiṃ pakkhe. **Nandībhavenāti** nandībhavapadena. **Tividhakammābhisaṅkhāravasenāti** puññābhisaṅkhārādivasena kāyasaṅkhārādivasena ca tippakārassa kammābhisaṅkhārassa (1.0062) vasena. **Saṅkhārakkhandho gahito** cetanāpadhānattā saṅkhārakkhandhassa. **Saññāviññāṇehīti** “saññāviññāṇasaṅkhayā”ti evaṃ vuttasaññāviññāṇapadehi. **Taṃsampayuttā cāti** tena yathāvuttasaṅkhārakkhandhena samaṃ yuttā eva. **Dve khandhāti** saññāviññāṇakkhandhā.

ti-ādimāha. Tīhi khandhehīti saññāsañkhāraviññāṇakkhandhehi. Gahitāva avinā-
 Nanu ettha vedanākkhandho na gahitoti? No na gahitoti dassento **“tehi panā”** -
 ti-ādimāha. **Tīhi khandhehīti** saññāsañkhāraviññāṇakkhandhehi. **Gahitāva** avinā-
 bhāvato. Na hi vedanārahito koci cittuppādo atthi. **Anupādiṇṇakānanti** kusalākusa-
 lānaṃ. Na hettha kiriyākhandhānaṃ appavatti adhippetā. **Appavattivaseṇāti** anu-
 ppattidhammatāpattivaseṇa. Nibbattanavasena kammakilesehi upādiyatīti **upādi**,
 pañcakkhandhā. Upādino seso **upādiseso**, saha upādiseseṇāti **sa-upādisesaṃ**.
Nibbānaṃ kathitaṃ sakalakammakilesavūpasamatthassa jotitattā. Heṭṭhā dvīhi
 padehi anupādiṇṇakakkhandhā gahitāti “vedanānaṃ”ti ettha upādiṇṇakagga-
 haṇaṃ yuttanti āha **“upādiṇṇakavedanānaṃ”**ti. **Nirodhenāti** tappaṭibaddhachanda-
 rāganīrodhavasena nirujjanena. **Upasameṇāti** accantūpasameṇa appavattanena.
 Evañca katvā ca-saddaggaṇaṃ samatthitaṃ hoti. **Tesanti** tassā vedanāya
 taṃsampayuttānañca tiṇṇaṃ khandhānaṃ. **Vatthārammaṇavaseneṇāti** vatthubhū-
 tānaṃ channaṃ ārammaṇabhūtānañca sabbesampi upādiṇṇakarūpadhammānaṃ
 vaseṇa.

Kasmā pana heṭṭhā cattāro arūpakkhandhāyeva vuttā, rūpakkhandho na gahi-
 toti? Visesa bhāvato. Sa-upādisesaṇibbānappattiyañhi upādiṇṇakarūpadha-
 mmānaṃ viya anupādiṇṇakarūpadhammānaṃ appavattiyeva natthi. **Dutiyanayeti**
 nandiyā ca bhavassa cāti etamhi pakkhe. Nandiggahaṇena sañkhārakkhandho
 gahito taṃsahacaraṇato. **Upapattibhavasāñkhāto rūpakkhandhoti** upādiṇṇakarū-
 padhammeva vadati. Taggahaṇeneva ca tannimittakāni utu-āhārajāni, viññāṇa-
 gahaṇena cittajānīti catusantatirūpassapettha gahitatā veditabbā. **Saññādīhīti**
 saññāviññāṇavedanāgahaṇehi tayo khandhā gahitā, tañca kho upādiṇṇā anupā-
 diṇṇāti vibhāgaṃ akatvā avisesato. Aviseṇa hi pañcannaṃ khandhānaṃ appa-
 vatti nibbānaṃ. Tenāha **“evaṃ ...pe... nibbānaṃ kathitaṃ hoti”**ti. “Nibbānaṃ”ti hi
 idha amatamahānibbānaṃ adhippeteṃ. **Imameva ca nayanti** idaṃ yathāvuttaṃ
 dutiyameva. Cattāro (1.0063) mahānikāye dhāretīti **catunīkāyiko**. Bhaṇḍikanā-
 mako therō **bhaṇḍikatthero**. Itīti vuttappakāraparāmasanaṃ. **Nibbānavaseṇevāti**
 paṭhamanaye sa-upādisesaṇibbānassa anupādisesaṇibbānassa ca, dutiye pana
 “amatamahānibbānassa”ti sabbathāpi nibbānasseva vaseṇa bhagavā desanaṃ
 niṭṭhapesi samāpesīti.

Nimokkhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Upanīyasuttavaṇṇanā

3. Anekatthattā dhātusaddānaṃ upasaggavasena atthaviseṇavācako hotīti āha
“upanīyatīti parikkhīyati nirujjhati”ti. Vinassatīti attho. Upanīyatīti vā saraseneva
 jīvitassa maraṇūpagamaṇaṃ vuttanti āha- **“upagacchati vā, anupubbena**
marāṇaṃ upetīti attho”ti. Kāmañcetta “upanīyatī”ti padaṃ apākaṭakammavi-

mmānaṃ upaṭṭhānavasena puññakāriṇo piyavippayogavasena cittadukkhaṃ ubhayesampi bandhanacchedanādivasena vitujjamaṇaṃ anappakaṃ sarīradukkhaṃ sammohappatti ca hoti, tato tāyantaṃ na santi. Tenāha- “**tāṇaṃ leṇaṃ saraṇaṃ bhavituṃ samatthā nāma keci natthī**” ti. Bhāyati etasmāti **bhayaṃ**, bhayanimittanti āha “**bhayavattū**” ti. Taggahaṇena ca cittutrāsakkhaṇaṃ bhayaṃ gahitameva, sati nimitte nemittaṃ santamevāti. **Pubbacetananti** ekāvajjanavīthiyaṃ nānavajjanavīthiyaṃ sampavattaṃ upacārajjhānacetaṇaṃ. **Aparacetananti** vasībhāvāpādanavasena parato samāpajjanavasena ca pavattaṃ samāpatticetaṇaṃ. **Muñcacetananti** vikkhambhanavasena pavattaṃ paṭhamappaṇācetaṇaṃ. Kusalajjhānassa vipākajjhāneva labbhamānaṃ sukhaṃ **jhānasukhaṃ**. Iṭṭhapariyāyo cettha sukha-saddo. Jhāne apekkhā **jhānanikanti**. Jhānassa assādivasena pavatto lobho **jhānassādo**. Yena te te brahmāno jhānato vuṭṭhāya “aho sukhaṃ aho sukhan” ti vācaṃ nicchāresunti. Yathā devā sukhabahulā tihetupaṭisaṇḍhikāvāti paṭipajjantā jhānaṃ adhigantaṃ bhaddā, na itareti “**kāmāvacaradevesū**” ti vuttaṃ. Kāmāvacarā ca uparidevā ca **kāmāvacaradevāti** ekadesasarūpekaseso daṭṭhabbo. Tena manussānampi ekaccānaṃ sabbesampi vā saṅgaho siddho hoti paṭṭhanāparikkappaṇāya visayabhāvato. Tenāha “**aho vatime ca ...pe... tiṭṭheyun**” ti. Thullāni phusitāni vipphurāni etthāti thullaphusitako, kālo, deso vā. Tasmim **thulla-phusitake**.

“Puññāni kayirātha sukhāvahānī” ti vuttattā “**aniyyānikaṃ vaṭṭakathaṃ kathe-tī**” ti vuttaṃ. Lujjanapalujjanaṭṭhena loko, kilesehi āmasitabbato āmisañcāti **lokā-misaṃ**. Nippariyāyāmisamā pana loko āmisantipi **lokāmisamā**. Pariyāyeti sabhāvato parivattetvā ñāpeti etenāti pariyāyo, lesa, kāraṇaṃ vāti āha “**nippariyāyena cattāro paccayā**” ti, vaṭṭassa ekantato bālalokeheva (1.0066) āmasitabbabhāvato pariyāyāmisatā vuttā. **Idha pari..pe... adhippetamā** vivaṭṭapaṭiyogino icchitattā. Catupaccayāpekkhañhi pahānaṃ. Ekaccassa sakalavaṭṭāpekkhappahānassapi paccayo hotīti “**vaṭṭatiyevā**” ti sāsāṅkaṃ vadati. Vūpasamati ettha sakalavaṭṭadukkhaṇti **santi**, asaṅkhatadhātūti āha “**nibbānasaṅkhātan**” ti.

Upaniyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Accentisuttavaṇṇanā

4. Kālayanti khepentīti **kālā**. Purebhaddādayo hi kālā dhammappavattimattatāya paramatthato avijjamānāpi lokasaṅketamattasiddhā tassāyeva dhammappavattiyā gatagatāya anivattanato taṃ taṃ dhammappavattiṃ khepentā vināsayantā viya sayañca tāhi saddhiṃ accentā viya honti. Tenāha- “kālo ghasati bhūtāni, sabbāneva sahattanā” ti (jā. 1.2.190). “**Tarayanti rattiyo**” ti etthāpi vuttanayeneva attho veditabbo. “Etaṃ bhayaṃ maraṇe pekkhamāno” ti vuccamānattā puggalaṃ maraṇūpagamaṇāya tarayantīti attho vutto. **Vayoguṇā** Ti ettha koṭṭhāsā guṇā. Titthiyānaṃ hi carimacittena sakalacitte vayasamūhe vayasamaññāti āha- “**paṭha-**

mamajhimapacchimavayānaṃ guṇā, rāsayoti attho”ti. **Ānisaṃsaṭṭho guṇaṭṭho** “vākaciraṃ nivāsesiṃ, dvādasaguṇamupāgatan”ti-ādīsu (bu. vaṃ. 2.30) viya. “Tandiguṇāhaṃ karissāmi, diguṇaṃ diguṇaṃ vaddheyyā”ti ca evamādīsu pana **tabbhāvavutti-attho guṇaṭṭho**.

“Asaṅkhyeyyāni nāmāni, saguṇena mahesino;
guṇena nāmamuddheyyaṃ, api nāma saḥassato”ti. (dha. sa. aṭṭha. 1313;
udā. 53; paṭi. ma. aṭṭha. 1.1.76)-

Ādīsu **pasāṃsaṭṭho guṇaṭṭho** daṭṭhabbo. “Vayoguṇā anupubbaṃ jahantī”ti ettha attho “accenti kālā”ti ettha vuttanayo eva. **Paṭhamamajhimavayā**ti paṭhamaggaha-
ṇācetha vayassa gatassa apunarāvattidassanattaṃ kataṃ. Tenevāha- “**maraṇa-
kkhaṇe pana tayopi vayā jahantevā**”ti.

Ettha (1.0067) ca pāḷiyaṃ “accenti kālā”ti sāmāññato kālāssa apagamanaṃ
dassitaṃ, puna taṃ visesatopi dassetuṃ itaradvayaṃ vuttaṃ. Aṭṭhakathāyaṃ
pana mudindriyassa vasena “vayoguṇā anupubbaṃ jahantī”ti vuttaṃ, majjhimi-
ndriyassa vasena “tarayanti rattiyo”ti vuttanti adhippāyena “**kālāti purebhattādayo
kālā**”ti vuttaṃ. Tasmā tattha **ādi**-saddena pacchābhattapaṭhamayāma-muhuttakā-
lādi-kālakoṭṭhāso eva aṇupabhedo kālavibhāgo gahitoti veditabbo. **Sesanti** idha
dvīsu gāthāsu pacchimaddho. So hi idha atthato adhigatattā anantarasutte ca
vuttattā atidisito.

Accentisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Katichindasuttavaṇṇanā

5. Chindantoti samucchindanto. Kati chindeyyāti kittake pāpadhamme samu-
cchindeyya, anuppattidhammataṃ pāpeyya. **Sesapadesupī**ti sesesupi dvīsu
padesu. Jahanto kati jaheyya, bhāvento kati uttari bhāveyyāti imamatthaṃ “**eseva
nayo**”ti iminā atidisati. Catutthapadassa pana attho sarūpeneva dassito. **Atthato
ekanti** bhāvatthato ekaṃ. Yadi evaṃ kimattaṃ pariyāyantaṃ gahitanti āha
“**gāthābandhassa**

panā”ti-ādi. Atthato ettha punarutti atthevāti āha “**saddapunaruttiṃ vajjayanti**” ti. Saṅgaṃ atikkamayati **saṅgātigoti** āha “**ayamevattho**” ti.

Oraṃ vuccati kāmādhātu, paṭisandhiyā paccayabhāvena tañca bhajantīti **orambhāgiyāni**. Tattha ca kammaṃ tabbipākaṃ satte dukkhaṃ, kammunā vipākaṃ, sattena dukkhaṃ saṃyojenti **saṃyojanāni**, sakkāyadiṭṭhi-vicikicchā-sīlabbataparāmāsa-kāmarāga-paṭighā. Uddhaṃ vuccati catasso arūpadhātuyo, vuttanayena taṃ bhajantīti **uddhambhāgiyāni, saṃyojanāni** rūpārūparāgamānuddhaccāvijjā. **Āropitavacanānurūpeneva evamāhāti** “pañca chinde pañca jahe” ti evaṃ kathesi tassā devatāya sukhaḅḅhāḅḅatthaṃ. Na kevalaṃ tāya devatāya vuttavacanānurūpato eva, atha kho tesu saṃyojanesu (1.0068) vattabbākāratopīti dassetuṃ “**atha vā**” ti-ādi vuttaṃ. Tena orambhāgiyasamyojanāni nāma garūni ducchēdāni gāḷha-bandhanabhāvato, tasmā tāni sandhāya “**pañca chinde**” ti vuttaṃ.

Uddhambhāgiyasamyojanāni pana lahūni succēdāni heṭṭhā pavattitānukkāmena bhāvanāyena pahātābato, tasmā tāni sandhāya “**pañca jahe**” ti vuttaṃ. Tenāha “**pādesu baddhapāsasakuṇo viyā**” ti-ādi. **Visesanti** bhāvanānaṃ visesaṃ vipassanābhāvanaṃ **bhāvento** uppādentō vipaccento vaḅḅhento ca. Saṃsārapāṅke sañjanaṭṭhena rāgo eva saṅgo “**rāgasāngo**”. Esa nayo sesesupi. Yasmā ettha rāga-moha-diṭṭhi-tabbhāgiyasakkāyadiṭṭhi-sīlabbataparāmāsa-kāmarāgāvijjā atthato oghā eva, itare tadekaṭṭhā, tasmā bhagavā saṃyojanappahānasaṅgātikka-mehi oghataraṇaṃ kathesi. **Lokiyalokuttarāni kathitāni** “bhāvaye” ti pubbabhāgāya maggabhāvanāya adhippetattā.

Katichindasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Jāgarasuttavaṇṇanā

6. Jāgaratanti anādare sāmivacanaṃ. Tenāha “**indriyesu jāgarantesū**” ti. “Vissajjanagāthāyaṃ panā” ti imassa padassa “**ayamattho veditabbo**” ti iminā sambandho. Pucchāgāthāya pana attho imināva nayena viññāyatīti adhippāyo. **Pañca jāgarataṃ suttāti** ettha “suttā” ti padaṃ apekkhitvā **pañcāti** paccattavacanaṃ “jāgaratan” ti padaṃ apekkhitvā sāmivasena pariṇāmetabbaṃ “pañcannaṃ jāgaratan” ti. Tenāha- “**pañcasu indriyesu jāgarantesū**” ti, jāgarantesu baddhābhāvena sakiccappasutatāya sakiccasamatthatāya cāti attho. Sottaṃva **suttā** pamādaniddābhāvato. Tameva suttabhāvaṃ puggalādhiṭṭhānāya kathāya dassetuṃ “**kasmā**” ti-ādi vuttaṃ. Pamajjati, pamādo vā etassa atthīti pamādo, tassa bhāvo **pamādatā**, tāya, pamattabhāvenāti attho.

Evaṃ (1.0069) gāthāya paṭhamassa pādassa atthaṃ vatvā dutiyassa vattaṃ “**evaṃ suttēsū**” ti-ādi vuttaṃ. Tassattho vuttanayena veditabbo. Yasmā appahīnāsupanakiriyāvasena sanīvaraṇassa puggalassa anuppannarāgarajādayo uppaḅḅanti, uppannā pavaḅḅhanti, tasmā vuttaṃ “**nīvaraṇeheva kilesarajaṃ ādiyati**” ti. Tenevāha “**purimā**” ti-ādi. Purimānaṃ pacchimānaṃ aparāparuppattiyā paccaya-

bhāvo hettha ādiyaṃ. **Pañcahi indriyehi parisujjhatīti** maggapariyāpannehi saddhādīhi pañcahi indriyehi sakalasaṃkilesato visujjhati. Paññindriyameva hi anaññātaññassāmītindriyādīni, itarāni ca anvayānīti.

Jāgarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Appaṭividditasuttavaṇṇanā

7. Pavattinivattitadubhayahetuvibhāgassa dhammassapi catusaccantogadhātā āha “**dhammāti catusaccadhammā**” ti. Cattāripi hi ariyasaccāni catusaccantogadhāni. **Appaṭividdhāti** pariññābhisamayādivasena anabhisamitā. **Diṭṭhigatavādesūti** diṭṭhigatasaññitesu vādesu. Diṭṭhigatehi te pavattitā. **Ito paresanti** ito sāsani kehi paresaṃ aññesaṃ. **Dhammatāyāti** sabhāvena, sayamevāti attho. **Gacchantīti** pavattanti diṭṭhivādaṃ paggayha tiṭṭhanti. **Parenāti** diṭṭhigatikena. **Niyantīti** diṭṭhivādasaṅgaṇhane uyyojiyanti. Tenāha “**tatthā**” ti-ādi. **Pabujjhituntī** pamādani-ddāya paṭibujjhituṃ. **Paṭipadā** yathādesitassa dhammassa kathitatāya, paṭibujjhituṃ yoniso pavattiyamānattā **bhaddikā**.

Hetunāti ñāyena. **Kāraṇenāti** catusaccānaṃ sambodhayuttiyā. Hatthatale āmalakaṃ viya sabbaṃ ñeyyaṃ jānātīti sabbaññū, teneva sabbaññutābhisambodhena buddhoti **sabbaññubuddho**. Paccekaṃ parehi asādhāraṇatāya visuṃ sayambhuññāṇena saccāni buddhavāti **paccekabuddho**. Paropadesena catusaccaṃ bujjhatīti **catusaccabuddho**. Tathā hi so sayambhutāya abhāvato kevalaṃ catusaccabuddhoti vuccati. Sutena sutamayaññāṇena khandhādibhedāṃ ñeyyaṃ buddhavāti **sutabuddho**. Sabbaññubuddhapaccekabuddhe (1.0070) ṭhapetvā avasesā aggasāvaka mahāsāvaka pi pakatisāvaka pi vītarāgā **avasesā khiṇāsavā**. **Tayopi purimā vaṭṭanti** sambuddhāti-ādivacanato. Sannivasati etenāti sannivāso, caritaṃ. Lokassa sannivāso **lokasannivāso**, tasmimṃ. Kāyaduccaritādibhede **visame**. Satisammosenā **visame vā sattanikāye**. So hi visamayogato visamo. Rāgavisamādi ke **visame vā kilesajāte**. Taṃ visamaṃ pahāya taṃ visamaṃ ajjupekkhitvā **samaṃ** sadisaṃ yuttarūpaṃ, purimakehi vā sambuddhehi **samaṃ** sadisaṃ **caranti** vattanti.

Appaṭividditasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Susammaṭṭhasuttavaṇṇanā

8. **Susammaṭṭhāti** suṭṭhu ativiya sammaṭṭhā. Satta sekkhā hi susammusitā vinaṭṭhā. Kathaṃ pana te anadhigatā naṭṭhā nāma hontīti āha “**yathā hī**” ti-ādi. **Adhigatassāti** adhigato assa. So vadantoti sambandho. **Sesanti** “dhammā” ti-ādi. **Purimasadisamevāti** anantaragāthāya vuttasadisameva.

Susammuṭṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Mānakāmasuttavaṇṇanā

9. Seyyādibhedam mānaṃ appahāya taṃ paggayha vicaranto kāmento nāma hotīti āha “**mānaṃ kāmentassa icchantassā**” ti. Damati cittaṃ etenāti **damo**, satisambojjhaṅgādiko samādhipakkhiko damo. Manacchaṭṭhāni indriyāni dametīti **damo**, indriyasamvaro. Kilese dameti pajahatīti **damo**, paññā. Upavasanasena kāyakammādiṃ dametīti **damo**, uposathakammaṃ. Kodhūpanāhamakkhamānādike dameti vinetīti **damo**, adhivāsanakhanti. **Tenevāti** “damo” ti samādhipakkhikadhammānaṃ eva adhippetattā (1.0071). “Na monaṃ atthī” ti ca pāṭho. **Asamāhita-ssāti** samādhipaṭikkhepo jotito.

Maccudheyassa pāratarāṇassa vuccamānattā “**monanti catumaggañāṇan**” ti vuttaṃ. Na hi tato aññena taṃ sambhavati. **Jānāti** asamhapaṭivedhavasena paṭivijjhatīti attho. Maccu dhīyati etthāti **maccudheyam**, khandhapañcakaṃ maraṇadhammattā. **Tassevāti** maccudheyasseva. **Pāraṃ** paratīrabhūtaṃ nibbānaṃ. **Tareyyāti** ettha taraṇaṃ nāma ariyamaggabyāpāroti āha “**paṭivijjheyya pāpuṇeyyā**” ti. Tathā hi vakkhati “paṭivedhatarāṇaṃ nāma vuttan” ti. “Na tareyya na paṭivijjheyya na pāpuṇeyya vā” ti ayamettha pāṭho yutto. Aññathā “idaṃ vuttaṃ hoti” ti-ādivacanaṃ virujjheyya. **Eko araṇṇe viharantoti** ekākī hutvā araṇṇe viharantoti attho.

Kāmaṃ heṭṭhimamaggehipi ekaccassa mānassa pahānaṃ labbhati. Aggama-ggeneva pana tassa anavasesato pahānanti āha- “**arahattamaggena navavidhamānaṃ pajahitvā**” ti. Upacārasamādhipubbako appanāsamādhīti vuttaṃ “**upacārappanāsamādhīhi**” ti, na upacārasamādhimattena samādhimattaṃ sandhāya paccekaṃ vākyaparisaṃpanassa ayujanato. Na hi appanaṃ appattaṃ lokuttarajjhānaṃ atthi. “**Sucetaso**” ti cittassa ñāṇasahitatāya lakkhaṇavacananti āha “**ñāṇasampayuttatāyā**” ti-ādi. Tathā hi vakkhati “sucetasoti ettha cittaṃ paññā dassitā” ti. “**Sabbadhi vippamutto**” ti sabbesu bhavādīsu viṣaṃsaṭṭhacitto sabbaso khandhādīhi viṣaṃyutto hotīti vuttaṃ “**sabbesu khandhāyatanādīsu vippamutto hutvā**” ti. Pariññāpaṭivedho sacchikiriyaṭivedhena vinā natthīti āha “**tebhūmaka ...pe... vuttan**” ti.

Mānaṃ nissāya duccharitacaraṇato **māno nāmāyaṃ sīlabhedano**. Tasmāti mānassa sīlapaṭipakkhabhāvato. **Iminā** paṭipakkhappahānakittanena. **Adhicitta-sikkhā kathitā** sarūpato evāti adhippāyo. Ettha **cittenāti** su-saddena visesitacittena. **Tasmāti** paññāya dassitattā. **Imināti** “sucetaso” ti iminā padena. Adhisīlasikkhā adhicittasikkhā adhipaññāsikkhāti sīlādīnīpi visesetvā vuttāni. Sambhave byabhicāre ca visesanavisesitabbatāti taṃ dassento “**adhisīlañca nāma sīle sati hoti**” ti-ādiṃ vatvā tadubhayaṃ (1.0072) vibhāgena dassetuṃ “**tasmā**” ti-ādi vuttaṃ. Paṭhamanayo saṅkaravasena pavattoti asaṅkaravasena dassetuṃ “**apicā**” ti-ā-

dinā dutiyanayo vutto. “**Samāpannā**” ti etthāpi “nibbānaṃ patthayantenā” ti ānetvā sambandho. Vipassanāya pādakabhāvaṃ anupagatāpi tadatthaṃ nibbattanādivasena samāpannāti ayamattho purimanayato viseso. Adhipaññāya panettha purimanayato viseso natthīti sā anuddhaṭṭā. **Samodhānetvā**ti pariyāyato sarūpato ca saṅgahetvā. **Sakalasāsananti** tissannaṃ kathitattā eva sikkhattayasaṅgahaṃ sakalasāsaṃ kathitaṃ hotīti.

Mānakāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Araññasuttavaṇṇanā

10. **Santakilesānanti** vūpasantakilesapariḷhānaṃ. Yasmā sīlādiguṇasambhavaṃ tato eva bhayasantañca upādāya paṇḍitā “santo” ti vuccanti, tasmā vuttaṃ “**paṇḍitānaṃ vā**” ti. Tenāha “**santo have**” ti-ādi. **Seṭṭhacārīnanti** seṭṭhacariyaṃ carantānaṃ. Yasmā puthujjanakalyāṇato paṭṭhāya bhikkhu maggabrahmacariyavāsaṃ vasati nāma, tasmā āha “**maggabrahmacariyavāsaṃ vasantānaṃ**” ti. Ariyānaṃ pana mukhavaṇṇassa pasīdane vattabbameva natthi. **Mūlakammaṭṭhānanti** pārihāriyakammaṭṭhānaṃ. **Visabhāgasantatīti** nānārammaṇesu pavattacittasantati. Sā hi vikkhepabyākulatāya appasannā samāhitacittasantatiyā visabhāgasantati. **Okkamatīti** samādhisabhāgā cittasantati samathavīthiṃ anupavisati. **Cittaṃ pasīdatīti** kammaṭṭhānanirataṃ bhāvanācittaṃ sandhāyāha, taṃ pasannaṃ hutvā pavattati. **Lohitaṃ pasīdatīti** cittakālussiyassābhāvato lohitaṃ anāvilaṃ hoti. **Parisuddhāni honti** kāraṇassa parisuddhabhāvato. **Tālaphalamukhassa viya mukhassa vaṇṇo hotīti** mukha-saddassa ādimhi pamuttapadena yojetabbo. Evañhi cassa pamuttaggahaṇaṃ samatthitaṃ hoti tālaphalamukhassa vaṇṇasampadāsadisattā. Tibhūmako **eva tebhūmako**.

Atītaṃ nānusocanti atītaṃ paccayalābhaṃ lakkhaṇaṃ katvā na socanti na anuttunanti. Jappanataṇhāya vasena na parikappantīti āha “**na patthenti**” ti (1.0073). **Yena kenacīti** itarītarena. **Taṅkhaṇe laddhenāti** sannidhikāraparibhogābhāva-māha. **Tividhenapi kāraṇenāti** tippakārena hetunā, tilakkhaṇasantosanimitanti attho.

Vināsanti vināsanahetuṃ. Vinassanti etehīti

vināso, lobhadosā tadekaṭṭhā ca pāpadhammā. Arūpakāyassa viya rūpakāya-
ssapi visesato sukkhabhāvākāraṇanti āha “**etena kāraṇadvayenā**” ti. **Luto** Ti lūno.

Araññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Naḷavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Nandanavaggo

1. Nandanasuttavaṇṇanā

11. “Tatra bhagavā” ti vutte na tathā byañjanānaṃ siliṭṭhatā, yathā “tatra kho bhagavā” ti vutteti āha “**byañjanasiliṭṭhatāvasenā**” ti. **Parisajetṭhake**ti parisāya jetṭhake, ye tassā desanāya visesato bhājanabhūtā. **Parisajetṭhake bhikkhū**ti catu-parisajetṭhake bhikkhū. Catunnaṃ hi parisānaṃ jetṭhā bhikkhuparisā paṭhamuppannattā. **Āmantesī**ti sambodhesi, sambodhanañca jānāpananti āha “**jānāpesī**” ti. **Bhadanteti** garugāravasappatissavavacanametam, atthato pana **bhadanteti** bhaddam tava hotu attano niṭṭhānapariyosānattā paresaṅca santatāvahattā. **Bhagavato paccassosunti** ettha **bhagavatoti** sāmivacanaṃ āmantanameva sambandhi-atthapadam apekkhatīti adhippāyenāha “**bhagavato vacanaṃ pati-assosun**” ti. **Bhagavatoti** pana idaṃ patissavanasambandhena sampadānavacanaṃ yathā “devadattassa paṭissuṇāti” ti. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ nidānavaggassa ādisuttavaṇṇanāyaṃ āgamissati.

Tāvatiṃsakāyoti tāvatiṃsasaññito devanikāyo. **Dutiya**devalokoti chasu kāmalo-kesu dutiyo devaloko. Tettiṃsa janā sahapuññakārino tattha uppannā, taṃsahacariṭṭhānaṃ **tāvatiṃsam** (1.0074), tannivāsinopi tāvatiṃsanāmākā sahacaraṇañāyenāti āha “**maghena māṇavenā**” ti-ādi. Ayaṃ pana kecivādo byāpanno hotīti taṃ arocentena “**vadanti**” ti vuttaṃ. Byāpannataṃ dassento “**yasmā panā**” ti-ādimāha. Tathā hi vakkhati “evaṃ hi niddosaṃ padaṃ hoti” ti. **Nāmapaṇṇattiyevā**ti atthanira-pekkhattā niruḷhasamaññā eva.

Taṃ vananti taṃ upavanaṃ. Paviṭṭhe paviṭṭhe dukkhappattepi attano sampattiyā nandayati, pageva adukkhappatteti dassetuṃ “**pañcasu hī**” ti-ādi vuttaṃ. **Pavesitānanti** pakoṭṭhavārena pavesitānampīti adhippāyo. Cavanakāleyeva thokaṃ dissamānavikārā hutvā cavanti, te sandhāya “**himapiṇḍo viya vilīyanti**” ti vuttaṃ. Ye pana adissamānavikārā sahasā antaradhāyanti, te sandhāya “**dīpasikhā viya vijjhāyanti**” ti vuttanti vadanti. **Nandayati** pakatiyā somanassitaṃ domanassitañca. **Nandaneti** evaṃ-anvatthanāmake uyyāne. **Parivutā**ti “devatā” ti vacanaṃ upādāya itthilingavasena vuttaṃ. Devaputto hi so.

Divi bhavattā dibbāti āha “**devaloke nibbattehī**” ti. Kāmetabbatāya **kāmabandha-**

nehi, tathā aññamaññaṃ asaṃkiṇṇasabhāvatāya **kāmakotṭhāsehi**. Upetāti upa-
gatā samannāgatā. **Paricārayamānāti** pariramamānā. Idañhi padaṃ apekkhitvā
“kāmaguṇehī”ti kattari karaṇavacanaṃ, purimāni apekkhitvā sahayoge. Rama-
mānā carantīti katvā vuttaṃ “**ramamānā**”ti. **Paricārayamānāti** vā parito samantato
cārayamānāti atthoti āha “**indriyāni sañcārayamānā**”ti. Paṭhamanaye hi anubhava-
nattho paricaraṇasaddo, dutiyanaye parivattanattho. **So panāti** “tāyaṃ velāyan”ti
vuttakālo. **Adhunāti** sampati. So vicarīti sambandho. **Kāmaguṇehīti** hetumhi kara-
ṇavacanaṃ. **Ovutoti** yathā taṃ na ñāyati, evaṃ pihitacitto. **Nivuto pariyonaddhoti**
tasseva vevacanaṃ. Tenāha “**lokābhibhūto**”ti. **Āsabhinti** seṭṭhaṃ “aggohamasmi
lokassā”ti-ādinā (dī. ni. 2.31; ma. ni. 3.207) **bhāsanto** bodhisatto viya.

Kevalaṃ (1.0075) dassanaṃ kimatthiyanti āha- “**ye ...pe... vasenā**”ti, tasmiṃ
nandanavane avaṭṭhitakāmabhāgānubhavanavasenāti attho. **Naradevānanti** puri-
sabhūtadevatānaṃ. Tenāha “**devapurisānan**”ti. Appakaṃ adhikaṃ ūnaṃ vā gaṇa-
nūpagaṃ nāma na hotīti “**tikkhattuṃ dasannan**”ti vuttaṃ. “Tettiṃsānan”ti hi
vattabbe ayaṃ ruḥhi. **Parivārasaṅkhātena**, na kittisaṅkhātenāti adhippāyo. Silācā-
rādiguṇanemittikā hi kitti. “Tāvatiṃsā devā dīghāyukā vaṇṇavanto sukhabahulā”ti
evamādivacanaṃ yase icchite avisesetvāva “**yasena sampannānan**”ti sakkā
vattuṃ.

Ariyasāvīkāti sotāpannā. “Sakadāgāmini”ti keci. **Adhippāyaṃ vivaṭṭetvāti** yathā
tvam andhabāle maññasi, dhammasabhāvo evaṃ na hotīti tassā devatāya adhi-
ppāyaṃ viparivattetvā. Ekantato sukhaṃ nāma nibbānameva. Kāmā hi dukkhā
vipariṇāmadhammāti iminā adhippāyena **tassā adhippāyaṃ paṭikkhipitvā**. Kāmaṃ
catutthabhūmakāpi saṅkhārā aniccā eva, te pana sammasanūpagā na hontīti **tebhū-**
makaggahaṇaṃ sammasanayoggena. **Hutvāti** pubbe avijjamānā paccayasamavā-
yena bhavitvā uppajjitvā. Etena nesaṃ bhāvabhāgo dassito. **Abhāvatthenāti** sara-
sanirodhabhūtena viddhaṃsanabhāvena.

Aniccā addhuvā, tato eva “mayhaṃ ime sukhā”ti vā na iccāti **aniccā**. **Uppādava-**
yasabhāvāti khaṇe khaṇe uppajjananirujjhanasabhāvā. Tenāha “**uppa ...pe...
vevacanan**”ti. Purimassa vā pacchimaṃ kāraṇavevacananti āha “**yasmā
vā**”ti-ādi. **Tadanantarāti** tesam uppādavayānaṃ antare. **Vemajjhatṭhānanti** ṭhiti-
kkhaṇaṃ vadati. Ye pana “saṅkhārānaṃ ṭhiti natthī”ti vadanti, tesam taṃ micchā.
Yathā hi tasseva dhammassa uppādāvatthāya bhinnā bhaṅgāvatthā icchitā,
aññathā aññaṃ uppajjati, aññaṃ nirujjhatīti āpajjati, evaṃ uppannassa bhaṅgā-
bhimukhāvatthā icchitabbā, sāva ṭhitikkhaṇo. Na hi uppajjamāno bhijjatīti sakkā
viññātunti. **Vūpasamasāṅkhātanti** accantaṃ vūpasamasāṅkhātaṃ **nibbānameva
sukhaṃ**, na tayā adhippetā kāmāti adhippāyo.

Nandanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Nandatisuttavaṇṇanā

12. Nandatīti (1.0076) ettha nandanam sappītikakāmatanḥāhiccanti āha- “**tussa-tī**”ti, tasmā kāmaparitosena haṭṭhatuṭṭho hotīti attho. **Puttimāti** puttavā. Pahūte cāyaṃ mā-saddoti āha “**bahuputto**”ti. Bahuputtatāgahaṇena idaṃ payojananti dassento “**tassa hī**”ti-ādimāha. **Pūrentīti** padaṃ apekkhitvā **dhaññassāti** sāmivacanaṃ. **Iti āhāti** imamattaṃ sandhāyāha, evaṃ-adhippāyo hutvāti attho. **Gosāmi-koti** gomā. Idhāpi pahūte mā-saddo. **Gorasasampattinti** gorasehi nipphajjanasampattiṃ. **Upadhīti** paccatabahuvacanaṃ. **Hīti** hetu-atthe nipāto. Nandayanti pītiso-manassaṃ janayantīti **nandanā**. Kāmaṃ dukkhassa adhiṭṭhānabhāvato nippariyāyato kāmā “upadhī”ti vattabbataṃ arahanti, tassā pana devatāya adhippāyavase-nāha “**sukhassa adhiṭṭhānabhāvato**”ti. Kilesavatthuhetukattā sesapadadvayassa kiñcāpi sabbaṃ saṃsāradukkhaṃ kilesahetukaṃ, visesato pana pāpadhammā apāyūpapattiṃ nibbattenti āha- “**kilesāpi apāyadukkhassa adhiṭṭhānabhāvato**”ti. **Upasaṃharamānāti** upanentā uppādentā. Manussajātikopi dullabhaghāsacchādanatāya dukkhabahulo peto viyāti **manussapeto**. Manussajātikopi vuttarūpo anattapātito parehi hiṃsito samāno nerayiko viyāti **manusserayiko**.

Phalena rukkhato **phalaṃ** Pātentō viya. **Tatheva navahākārehīti** yathā tīsu kālesu nāsamaṇabhedanavasena puttimā puttanimittaṃ, tatheva gomā gonimittaṃ socati navappakārehi. Pañca kāmaguṇopadhīpi naraṃ socenti yojanā. **Tassā**ti yo uttari anugijjhati tassa. **Kāmayānassāti** jātakāmacchandassa. **Jantu-noti** sattassa. **Parihāyanti ce** vinassanti ce. **Sallaviddhovāti** sallena viddho viya. **Ruppatīti** vikāraṃ āpajjati, socatīti attho. **Narassa socanā** sokaghaṭṭanapaccayo. **Upadhayo natthīti** kāmaṃ kilesābhisaṅkhārūpadhayo tāva khiṇāsavassa nattheva maggādhigamena nirodhitattā, khandhūpadhayo pana kathanti? Tepi tassa sa-upādisesakālepi aṭṭhuppattihetubhūtā na santeva, ayañca anupādisesakāle. Tenāha “**so nirupadhi mahākhiṇāsavo**”ti.

Nandatisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Natthiputtasamasuttavaṇṇanā

13. Puttapemaṃ (1.0077) puttaggahaṇena gahitaṃ uttarapadalopenāti āha “**puttapemasaman**”ti. **Gosamitanti** gohi samaṃ kataṃ. Tenāha “**gohi saman**”ti. Sūriyassa samāti **sūriyasamā**. Avayavasambandhe cetam sāmivacanaṃ. Avayavo cettha ābhā evāti viññāyati “anantaraṃ ābhā”ti vuccamānattāti āha “**sūriyā-bhāya samā**”ti-ādi. Mahoghabhāvena saranti savantīti **sarā**, mahantā jalāsayā. **Sabbe te samuddaparamā** orimajanehi adiṭṭhaparattirattā tassa.

Natthi attasamaṃ pemanti gāthāya paṭhamagāthāyaṃ vuttanayena attho vedītabbo. Attapemena samaṃ pemaṃ nāma natthīti ayamatto. Anudakakantāre ghammasantāpaṃ asahantiyā aṅke ṭhapitaputtakaṃ kandantaṃ bhūmiyaṃ nipa-jjāpetvā tassa upari ṭhatvā mata-itthivatthunā dīpetabbaṃ. Tenāha- “**mātāpitādayo hi chaḍḍetvāpi puttadhītādayo**”ti. Tathā cāha-

“Sabbā disā anuparigamma cetasā,
nevajjhagā piyataramattanā kvaci;
evaṃ piyo puthu attā paresaṃ,
tasmā na hiṃse paramattakāmo” ti. (saṃ. ni. 1.119; udā. 41; netti. 113);

Dhaññaena samaṃ dhaṇaṃ nāma natthi, yasmā tappaṭibaddhā āhārūpajīvīnaṃ
sattānaṃ jīvitavutti. **Tathārūpe kāle** Ti dubbhikkhakāle. **Ekadesaṃyeva obhāsa-**
ntī ti ekasmiṃ khaṇe catūsu mahādīpesu obhāsaṃ pharituṃ asamatthattā sūriya-
ssapi, pageva itaresaṃ. Bodhisattassa udayabbayassa ñāṇānubhāvena sakalajā-
tikhettaṃ ekālokaṃ ahoṣīti āha “**pañña ...pe... sakkoti**” ti. **Tamaṃ vidhamatī**
pubbenivāsaññādayo pañña yattha pavattanti, tamanavasesaṃ byāpetvā eka-
ppahārena pavattanato. “**Vuṭṭhiyā pana pavattamānāya yāva ābhassarabhavanā**”-
ti pacuravasena vuttaṃ.

Natthiputtasamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Khattiyasuttavaṇṇanā

14. Khettato (1.0078) vivādā satte tāyatīti **khattiyo. Vadati** devatā attano ajjhāsa-
yavasena. **Dvipadādīnanti ādi-**saddena catuppadabhariyaputtā gahitā. **Buddhāda-**
yoti ādi-saddena ājānīyasussūsabhariyassavaputtā. **Dvipadānaṃ seṭṭhoti** ettha
dvipadānaṃ eva seṭṭhoti nāyaṃ niyamo icchito, seṭṭho evāti pana icchito, tasmā
sambuddho dvipadesu aññesu tattha ca uppajjanato seṭṭho eva sabbesampi utta-
ritarassa abhāvatoti ayamettha attho. Tenāha “**uppajjamāno panesā**” ti-ādi. Kāra-
ṇākāraṇaṃ ājānātīti **ājāniyo. Gaṇhāpethāti** yathā udako na temissati, evaṃ vāḷaṃ
gaṇhāpetha. “Asussūsā” ti keci paṭhanti. **Āsuṇamānoti** sappāṭissavo hutvā vacana-
sappaṭicchako.

Khattiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Saṇamānasuttavaṇṇanā

15. **Ṭhite majjhanhike** Ti pubbaddhaṃ nikkhamitvā aparaddhaṃ appatvā ṭhitama-jjhanhe. **Sannisivesūti** parissamavinodanattaṃ sabbaso sannisīdantesu. Da-kā-rassa hi va-kāraṃ katvā niddeso. Tenāha “**sannisinnesu vissamamānesū**” ti. **Sabbasattānanti** sabbesañca āhārūpajīvitasattānaṃ ghammatāpane santattakā-yānaṃ **iriyāpathadubbalyakāloti** ṭhānādi-iriyāpathassa asamatthakālo. **Saṇati viyāti** saddaṃ karoti viya, yathā taṃ aññampi mahāvanaṃ vakkhamānanayena. Tenāha “**tappaṭibhāgaṃ nāmetan**” ti **chiddaveṇupabbānanti** randhajātakīcakama-hāveḷupabbānaṃ. **Dutiyakaṃ** sahāyaṃ alabhanti anabhiratiparitassanāya eva-māha. **Anappakaṃ sukhanti** vipulaṃ uḷāraṃ vivekasukhaṃ.

Ekavīhāratāya **suññāgāraṃ pavīṭṭhassa**. Tena kāyavivekaṃ dasseti. Aniccānu-passanādīhi niccasaññādippahānena **santacittassa**. Tena cittavivekaṃ dasseti. Saṃsāre bhayaṃ ikkhanato **bhikkhuno** ubhayavivekasampannassa, tato (1.0079) eva uttariṃ manussadhammato ratiṃ lābhino. **Amānusī ratīti** bhāvanārati. **Pura-toti** purimabhāge. **Pacchatoti** pacchimabhāge. **Aparoti** añño. **Puratoti** vā anāgate, anāgataṃ ārabbhāti attho. **Pacchatoti** atīte atitaṃ ārabbhā paṭipattiyā vibādhanato. **Paroti** kodho cittapaṭidussanatāya. Na paroti **aparo**, lobho, so **ce na vijjati**. Etena anāgatappajappanāya atītānusocanāya ca abhāvaṃ dasseti. **Atīva phāsu bhava-tīti** nīvaraṇajeṭṭhakassa kāmacchandassa vigamena vikkhambhitanīvaraṇassa jhānassa vasena ativiya phāsuvihāro hoti. **Ekassa vasato vaneti** taṇhādutiyikābhā-vena ekassa araññe vivekavāsaṃ vasato. **Sesaṃ tādīsamevāti** sesamettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ paṭhamagāthāyaṃ vuttasadisameva.

Saṇamānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Niddātandīsuttavaṇṇanā

16. Pacchime māse pacchābhattaṃ piṇḍapātappaṭikkanto catugguṇaṃ saṅghāṭiṃ paññapetvā dakkhiṇena passena sato sampajānoti ettakaṃ pāṭhaṃ saṅkhipitvā “**niddaṃ okkamitā**” ti vuttaṃ. Kiriyaṃmayacittehi avomisso bhavaṅga-soto **abyākataniddā**. Sā hi khīṇāsavānaṃ uppajjanārahā, tassā pubbabhāgāpara-bhāgesu ...pe... uppannaṃ thinamiddhaṃ idhādhippetā niddā, sā akhīṇāsavānaṃ yebhuyyena aniyatakālā, tabbidhuraniyatasabbhāvaṃ dassento “**aticchāta ...pe... āgantukaṃ ālasiyan**” ti āha. Kāyālasīyapaccayā vīriyassa paṭipakkhabhūtā cattāro akusalakkhandhā **tandī** nāma. **Tandī** Ti sabhāvaniddeso. **Tandiyanāti** ākāraṇiṃ-ddeso. **Tandīmanatāti** tandībhūtacittatā. **Ālasyanti** alasabhāvāharaṇaṃ. **Ālasyāyita-ttanti** alasabhāvappatti. **Kāyavijambhanā** Ti kāyassa vināmanā. **Akusalapakkhā ukkaṇṭhitatāti** akusalapakkihiyā anabhirati. **Bhattakilamathoti** yathāvuttassa bhatta-vatthukassa āhārassa vasena sarīre uppajjanakakhedo. **Upakkiliṭṭhoti** paññāya

dubbalīkaraṇena upakkiliṭṭhacitto. Cittassa asamāhitattā **nivāritapātubhāvo**. Ariyamaggassa jotanaṃ nāma uppajjanamevāti āha “**na jotati** (1.0080), **na pātubhavatīti attho**” ti. Na hi ariyamaggo joti-ajotināmo pavattati.

Maggasahajātavīriyenāti lokiyalokuttaramaggasahajātavīriyena. Missakamaggo hi idha adhippeto. **Nīharitvāti** nīharaṇahetu. Hetu-attho hi ayaṃ **tvā**-saddo “paññāya cassa disvā” ti-ādīsu (ma. ni. 1.271) viya. Tena “maggo visujjhatī” ti vacanaṃ samatthitaṃ hoti. “Ariyamaggaṃ visujjhatī” ti keci paṭhanti.

Niddātandīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Dukkarasuttavaṇṇanā

17. Dukkhaṃ titikkhanti **duttitikkhaṃ**. Tañca dukkhamaṃ dussahanaṃ ārambhavasena dukkaraṃ, anuyuñjanavasena duttitikkhanti. **Abyattenāti** sāmāññassa upakārānupakāre dhamme jānanasamatthāya veyyattiyasaṅkhātāya paññāya abhāvato na byattena. Tenāha “**bālenā**” ti. Yasmiṃ dhamme sati samaṇoti vuccati, taṃ sāmāññanti āha “**samaṇadhammo**” ti. **Imināti** “dukkaraṃ duttitikkhañca, abyattena ca sāmāññan” ti iminā gāthaddhena **idaṃ dassetīti** idaṃ idāni vuccamānaṃ attha-jātaṃ dasseti. **Abhidantanti** abhibhavanadantaṃ, uparidantanti attho. So hi itaraṃ musalaṃ viya udukkhalaṃ visesato kassaci khādanakāle abhibhuyya vattati. **Ādhāyāti** nippīlanavaseneva ṭhapetvā. **Tālumaṃ āhaccāti** tālupadesamāhanitvā viya. **Cetasā** Ti kusalacittena. **Cittanti** akusalacittaṃ. **Abhiniggaṇhitvāti** yathā atisamudācāro na hoti, evaṃ vibādhanavasena niggahetvā. **Āpāṇakoṭikanti** pāṇakoṭipariyosānaṃ, parijīvanti attho. Sambādhetīti **sambādho**, antarāyiko. **Bahū parissayāti** ayoniso kāmavitakkādivasena.

Pajjati cittametthāti padaṃ, ārammaṇaṃ. Iriyāpathaṃ eva padaṃ **iriyāpathapadaṃ**.

Gīvā (1.0081) cattāro pādāti **gīvapañcamāni**. **Samodahanti** vā samodhānahe-tūti ayamettha atthoti āha- “**samodahitvā vā**” ti, sammā odhāya anto pavesetvāti attho. **Sake ārammaṇakapāleti** gocarajjhataṃ vadati. **Samodahanti** samodahanto. **Anissitoti** tebhūmakadhammesu kañcīpi dhammaṃ taṇhādiṭṭhābhinivesavasena anissito. **Aviḥṃsamāno** viḥṃsānimittānaṃ pajahanena. **Ullumpanasabhāvasa-ṇṭhitenāti** silabyasanato uddharaṇarūpe saṇṭhitenā, karuṇāyuttenāti attho. Tenāha “**kāruṇṇataṃ paṭiccā**” ti.

Dukkarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Hirīsuttavaṇṇanā

18. Nisedhetīti nivāreti pavattitumaṃ na deti. **Pucchati** devatā. **Apaharantoti** apa-

mento, yathā sabbena sabbam akkosavatthu na hoti, evam pariharantoti attho. **Bujjhati** sārathividham. **Attani nipātam na deti**, ājāniyo hi yuttam pajānāti. Abhū-tena **abhūtakkosena parimutto nāma natthi** bālānañca janānam parāpavāde yutta-payuttabhāvato. Tenāha bhagavā-

“Nindanti tuṅhimāsīnam, nindanti bahubhāṇinam;
mitabhāṇimpi nindanti, natthi loke anindito” ti. (dha. pa. 227);

Tanuyāti vā katipayā. Tenāha “**appakā**” ti. **Sadā satāti** hirinisedhabhāve kāraṇa-
vacanam. **Pappuyyāti** patvā adhigantvā. Vānato nikkhantattā **nibbānam**, asaṅkha-
tadhātu.

Hirīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Kuṭikāsuttavaṇṇanā

19. **Antoti** kucchi-abbhantare. **Vasanaṭṭhānaṭṭhenāti** vasanabhāvena. **Kulapave-**
ninti kulācāram kulatantiṃ. **Santānakaṭṭhenāti** kulasantatiyā bandhanabhāvena (1.00
Evam sabbapadehi pucchitatthassa anujānavasena “**ekamsavacane nipāto**” ti
vuttam. Āpādikā posikā mātucchā mahāpajāpati mātā evāti katvā “**pahāya pabbaji-**
tattā” ti avisesato vuttam. Pahāya pabbajitattā natthīti ānetvā sambandho. Puna
mātukucchivāsādīnam abhāvavacaneneva vaṭṭamhi bandhanassa abhāvo dīpito
hotīti na gahito. Ayaṃ kira devatā yathā puthujjanā buddhānam guṇe na jānanti,
evam na jānāti, tasmā “**mayā sannāham bandhitvā**” ti-ādimāha.

Kuṭikāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Samiddhisuttavaṇṇanā

20. Tapanabhāvena tapanodakattā **tapodā** Ti tassa rahadassa nāmam. Tenāha
“**tattodakassa rahadassā**” ti. **Tatoti** nāgabhavane udakarahadato tapodā nāma
nadī sandati. Sā hi nadī bhūmitalam ārohati. “Edisā jātā” ti vacanaseso. **Petalokoti**
lohakumbhinirayā idhādhippetāti vadanti. Rahadassa pana ādito pabbatapādava-
nantaresu bahū petā viharanti, svāyamatto **petavattupāliyā lakkhaṇasamyuttena**
ca dīpetabbo. **Yatāyanti** yato rahadato ayaṃ. **Sātodakoti** madhurodako. **Setoda-**
ko Ti parisuddhodako, anāvilodakoti attho. **Tatoti** tapodānadito.

Samiddhoti avayavānam sampuṇṇatāya saṃsiddhiyāva sammā iddho. Tenāha
“**abhirūpo**” ti-ādi. Padhāne sammasanadhamme niyutto, tam vā ettha atthīti **padhā-**
niko. Senāsanam suṭṭhapitadvāravātapānam, tesam pidahanena **utum gāhāpetvā**.

Pubbāpayamānoti nhānato pubbhāge viya vodakabhāvaṃ āpajjamāno
gamento. Avattam paṭikkhipitvā vattam dassetum “**tattha ...pe... na otaritabban**” ti
paṭhamam vuttam. **Sabbadisāpalokanam** yathā nhāyanatṭhānassa manussehi

vivittabhāvajānanattham. **Khāṇu-ādivavatthāpanam** cīvarādīnam ṭhapanattham udakasamīpeti (1.0083) adhippāyo. **Ukkāsanam** amanussānam apagamanattham. **Avakujjaṭṭhānam** taṅkhaṇepi uparimakāyassa ujukaṃ avivaṭakaraṇattham. **Cīvarapitṭhēyeva ṭhabetabbam** yattha vā tattha vā aṭṭhapetvā. **Udakanteti** udakasamīpe. **Sinnaṭṭhānanti** sedagatapadeso. **Pasāretabbam** tassa sukkhāpanattham. **Samharitvā ṭhapanam** puna sukkena gahetvā nivāsanattham. **Nābhīppamāṇamattam ota-
raṇam** tāvatā udakapaṭicchādīlakkaṇappattato. **Vīcim anuṭṭhāpentenāti-ādi** saṃyatakāritādassanam. **Nivāsanam parikkhipitvāti** antaravāsakam kaṭippadesassa yathā parito hoti, evaṃ khipitvā parivasitvā.

Sarīravaṇṇopi vippasīdi Sammadeva bhāvanānussatimpi vindantassāti adhippāyo. **Samanam niggaḥetunti** kilesavasam gataṃ attano cittaṃ niggaṇhituṃ. **Kāmūpanītāti** kāmam upagatacittā. Atha vā kilesakāmena there upanītacittā.

Aparibhuñjitvāti ananubhotvā. Anubhavitabbanti atthato āpannamevāti āha “**pañcakāmaguṇe**”ti. **Bhikkhasīti** yācasi. Tañca bhikkhācariyavasenāti āha “**piṇḍāya carasi**”ti. Kāmaparibhogagarugamanakālo nāma visesato paṭhamayobbanāvattḥāti āha “**daharayobbanakālo**”ti. **Obhaggenāti** majjhe saṃbhaggakāyena. Jiṇṇakāle hi sattānam kaṭiyam kāyo obhaggo hoti.

Voti nipātamattam “ye hi vo ariyā”ti-ādīsu viya. **Sattānanti** sāmāññavacanam, na manussānam eva. **Dehanikkhepananti** kaḷevaraṭṭhapitaṭṭhānam. Natthi etesaṃ nimittanti **animittā**, “ettakam ayam jīvati”ti-ādīnā sañjānananimittarahitāti attho. **Na nāyareti** na ñāyanti. **Ito paranti** ettha **paranti** aññam kāmam. Tena orakālassapi saṅgaho siddho hoti. Paramāyuno orakāle eva cettha paranti adhippetam tato param sattānam jīvitassa abhāvato. **Vavatthānābhāvato**ti kālavasena vavatthānābhāvato. **Vavatthānanti** cettha paricchedo veditabbo, na asaṅkarato vavatthānam, nicchayo vā. **Abbudapesīti-ādīsu** abbudakālo pesikāloti-ādīnā kāla-saddo paccekam yojetabbo. **Kāloti** idha pubbaṇhādivelā adhippetā. Tenāha **pubbaṇhepi hīTi-ādi**

(1.0084). Idheva dehena patitabbanti sambandho. **Anekappakārato** Ti nagare jātānaṃ gāme, gāme jātānaṃ nagare, vane jātānaṃ janapade, janapade jātānaṃ vaneti-ādinā anekappakārato. **Ito cutenāti** ito gatito cutena. **Idha** imissaṃ gatiyaṃ. **Yante yuttagoṇo viyāti** yathā yante yuttagoṇo yantaṃ nātivattati, evaṃ kālo gatipa-ñcakanti evaṃ upamāsaṃsandanaṃ veditabbaṃ.

Ayaṃ kāloti ayaṃ maraṇakālo. **Pacchime kāleti** pacchime vaye. **Tisso vayosī- māti**. Paṭhamādikā tisso vayassa sīmā atikkantena. Purimānaṃ hi dvinnaṃ vayānaṃ sabbaso sīmā atikkamitvā pacchimassa ādisīmaṃ atikkanto tathā vutto. “Ayañhi samaṇadhammo ...pe... na sakkā kātun”ti vatvā tamatthaṃ vitthārato dassetuṃ “**tadā hi**”ti-ādi vuttaṃ. **Gaṇhitunti** pālito atthato ca hadaye ṭhapanava- sena gaṇhituṃ. **Paribhuñjitunti** vuttadhammapariharaṇasukhaṃ anubhavituṃ. Ekassa kathanato paṭhamaṃ gāthaṃ suttaṃ vā ussāreti, tasmim̐ niṭṭhite itaro dhammakathiko taṃyeva vitthārento dhammaṃ katheti, ayaṃ **sarabhāṇadhamma- kathā**. Suttageyyānusārena yāva pariyosānā ussāraṇaṃ **sarabhaññadhamma- kathā**. “**Mā maṃ kālo upaccagā**”ti vadanto “samaṇadhammassa karaṇassa ayaṃ me kālo”ti katheti, tato paro “pacchimavayo añño kālo”ti katheti. “**Kālaṃ vohaṃ ...pe... tasmā abhutvā bhikkhāmi**”ti vadanto attanā kataṃ paṭipattiñca sahetukaṃ sānisamsaṃ katheti.

Taṃ gāravakāraṇaṃ sandhāya. **Etanti** “atha kho sā devatā pathaviyaṃ patiṭṭha- hitvā”ti etaṃ vuttaṃ. **Daharo tvanti-ādimāha** lobhābhibhūtatāya adhigatattā. **Sabba- sampattiyuttoti** bhogasampadā parivārasampadāti sabbasampattīhi yutto. **Alaṅkāra- parihāranti** alaṅkārakaraṇaṃ. **Anikkīlitāvīti** akīlitapubbo. Kīḷanañcetha kāmānaṃ paribhogoti āha “**abhuttāvī**”ti. **Akatakāmakīloti** akatakāmānubhavanappayogo. Sayaṃ attanā eva dissantīti sandiṭṭhā, sandiṭṭhā **eva sandiṭṭhikā**, attapaccakkhato sandiṭṭhikā. Pakaṭṭho kālo patto etesanti kālikā, te **kālike**.

Cittānantaranti (1.0085) icchitacittānantaraṃ, icchiticchitārammaṇākāreti attho. Tenevāha “**cittānantaraṃ icchiticchitārammaṇānubhavanaṃ na sampajjati**”ti-ādi. **Cittānantaraṃ laddhabbatāyā** Ti anantaritasamādhicittānantaraṃ laddhabbaphala- tāya. **Samohitesupīti** sambhatesupi. **Sampannakāmassāti** samiddhakāmassa. **Citta- kārā** rūpalābhena, **potthakārā** paṭimākārakā, **rūpakārā** dantarūpakatṭharūpa-loha- rūpādikārakā. **Ādisaddena** nānārūpavesadhārīnaṃ naṭādīnaṃ saṅgaho. **Sesadvā- resū** Ti ettha gandhabbamālākārasūpakārādayo vattabbā.

Soti samiddhitthero. **Samohitasampattināti** saṅgāhabhogūpakaraṇasampattinā. **Pattabbadukkhassāti** kāmānaṃ āpajjanarakkhaṇavasena laddhabbassa kāyikace- tasikadukkhassa. **Upāyāsassāti** daḷhaparissamassa viratassa. “Vissātassā”ti keci. “**Paccavekkhaṇañāṇenā**”ti keci paṭhanti. Asukasmim̐ nāma kāle phalaṃ hotīti evaṃ udikkhitabbo nassa kāloti **akālo**. **Etthā** Ti etesu navasu lokuttaradhammesu. **Ehipassavidhinti** “ehi passā”ti evaṃ pavattavidhivacanaṃ. Upanetabboti vā upa- neyyo, so eva **opaneyyiko**. **Viññūhīti** vidūhi paṭividdhasaccehi. Te ekaṃsato ugghaṭitaññū-ādayo hontīti āha “**ugghaṭitaññū-ādīhi**”ti. “Paccattan”ti etassa pati- a- ttanīti bhummavasena attho gahetabboti āha “**attani attanī**”ti.

Sabbapadehi sambandhoti “kathaṃ ādīnavo ettha bhiyyo, kathaṃ akāliko”ti-ā-

dinā sabbehi paccekaṃ sambandho veditabbo.

Navoti taruṇo na ciravasso. Ye bhikkhunovādakalakkhaṇappattā, te sandhāya “**vīsativassato paṭṭhāya thero**” ti vuttaṃ. Idha sāsanaṃ nāma sikkhattayasa-ṅgahaṃ piṭakattayanti āha “**dhammena hī**” ti-ādi. Tattha dhammena vinayo ettha vinā daṇḍasatthehīti **dhammavinayo**. Dhammāya vinayo ettha na āmisatthanti dhammavinayo. Dhammato vinayo na adhammatoti dhammavinayo. Dhammo vā bhagavā dhammassāmī dhammakāyattā, tassa dhammasaññitassa satthu vinayo, na takkikānanti dhammavinayo. Dhamme vinayo na adhamme vinayo. Dhammo ca so yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamāne satte apāyesu apatamāne dhāretīti, sabbe saṃkilesato vinetīti vinayo cāti dhammavinayo. Tenāha “**ubhayampetaṃ sāsana-sseva nāman**” ti.

Dhammavinayoti (1.0086) dhammena yutto vinayoti dhammavinayo ājañña-ratho viya. Dhammo ca vinayo cāti vā dhammavinayo, taṃ **dhammavinayaṃ**. Dhammavinayānañhi satthubhāvavacanato dhammavinayattasaṃsiddhi dhammavinayānaṃ aññamaññaṃ visesanato. Abhidhammepi vinayavacananti dhammavinayadvayasiddhi, desitapaññattavacanato dhammavinayasiddhi. Dhammo catudhā desito sandassana-samādāpana-samuttejana-sampahaṃsanavasena, vinayo catudhā paññatto silācārato parājītasena. Dhammacariyā sakavisayo, vinayapaññatti buddhavisayo. Pariyāyena desito dhammo, nippariyāyena paññatto vinayo. Dhammadesanā adhippāyatthappadhānā, vinayapaññatti vacanathappadhānā. Paramatthasaccappadhāno dhammo, sammutisaccappadhāno vinayo. Āsayasuddhipadhāno dhammo, payogasuddhipadhāno vinayo.

Kiriyadvayasiddhiyā dhammavinayasiddhi. Dhammena hi anusāsanasiddhi, vinayena ovādasiddhi. Dhammena dhammakathāsiddhi, vinayena ariyatunhībhasiddhi. Sāvajjadvayaparivajjanato dhammavinayasiddhi. Dhammena hi visesato pakatisāvajjapariccāgasiddhi, vinayena paññattisāvajjapariccāgasiddhi. Gahaṭṭhapabbajitānaṃ sādharmaṇāsādhāraṇaguṇadvayasiddhi. Bahussutasutapasannadvayato pariyatti-pariyāpuṇana-dhammavihāra-vibhāgato dhammadharavinayadhara-vibhāgato ca dhammavinayadvayasiddhi, saraṇadvayasiddhiyā dhammavinayadvayasiddhi. Idha sattānaṃ duvidhaṃ saraṇaṃ dhammo attā ca. Tattha dhammo suciṇṇo saraṇaṃ. “Dhammo have rakkhati dhammacārin” ti (theragā. 303; jā. 1.10. 102; 1.15.385) hi vuttaṃ. Sudanto attāpi saraṇaṃ “attā hi attano nātho” ti (dha. pa. 160, 380) vacanato. Tena vuttaṃ “saraṇadvayasiddhiyā dhammavinayasiddhī” ti. Tattha yatassa dhammasiddhi, yato ca vinayasiddhi, tadubhayaṃ dassento āha “**dhammena hettha dve piṭakāni vuttāni, vinayena vinayapiṭakan**” ti. **Adhunā āgato** idāneva na cirasseva upagato.

Mahante ṭhāne ṭhapetvāti mahesakkhātādassanatthaṃ attano parivārena mahantaṭṭhāne ṭhapitabhāvaṃ pavedetvā. **Mahatīyāti** upasaṅkamanavandanādivacanā-pajjanavasena samāciṇṇāya. Sabbepi kira nisīdantā taṃ ṭhānaṃ ṭhapetvāva nisīdanti. **Thirakaraṇavasenāti** daḥhīkaraṇavasena. Ayaṃ kira devatā ñāṇasampannā mānajātikā, tasmā nāyaṃ mānaṃ appahāya (1.0087) mama desanaṃ paṭivijjhituṃ sakkotīti mānaniggaṇhanatthaṃ ādito duviññeyyaṃ kathento bhagavā “akkheyya-

saññino”ti-ādinā tāya ñātumicchitakāmānaṃ kālikādibhāvaṃ, dhammassa ca sandiṭṭhikādibhāvaṃ vibhāvento dve gāthā abhāsi.

Akkheyyatoti gihiliṅgapariyāyanāmaṃviseṣādivasena tathā tathā akkhātabbato. Tenāha “**kathānaṃ vatthubhūtaṃ**”ti. **Etesanti** sattānaṃ. **Patitṭhitā**ti pavattitā āsattā. Pañcannaṃ kāmasaṅgādīnaṃ vasena āsattā hontu, itaresaṃ pana kathanti? Aniṭṭhaṅgatopi hi “idaṃ nu kho”ti-ādinā kaṅkhato tattha āsatto eva nāma avijahanato, tathā vikkhepagato vikkhepavatthusmiṃ, anusayānaṃ pana āsatta-bhāve vattabbameva natthi. **Maccuno yoganti**, maccubandhanaṃ, maraṇadhammatanti attho. Yasmā apariññātavatthukā anatītamaraṇattā maccunā yathārucci payojetabbā, tattha tattha uparūpari ca khipitāya aṇāya abbhantare eva honti, tasmā vuttaṃ “**payogaṃ ...pe... āgacchanti**”ti. Yasmā tebhūmakā dhammā kama-nīyaṭṭhena kāmā, nesampi kālassa laddhabbatāya kālikatā idha akkheyyavacana-paveditā. Tenāha- “**evamimāya gāthāya kālikā kāmā kathitā**”ti. Sabbepi tebhūmakā dhammā kama-nīyā, yasmā ca kālikānaṃ kāmānaṃ tathāsabhāvatā kathitā. Ayampi gāthā tadatthameva dīpetīti imāya te kathitā eva honti. Ye ca sattā pañcasu khandhesu diṭṭhitaṅhādivasena patitṭhitā “itthī, puriso, ahaṃ, mamā”ti ca abhinivisiya kāme paribhuñjanti, te maraṇaṃ nātivattanti. Evampettha kāmānaṃ kālikattho kathitoti āha “**kālikā kāmā kathitā**”ti.

Ayaṃ ñātapariññāti rūpārūpadhamme lakkhaṇādito ñāte katvā paricchindana-paññā. Tenāha “**evaṃ ñātaṃ katvā**”ti-ādi. Padaṭṭhānaggahaṇeneva cettha tesāṃ rūpārūpadhammānaṃ paccayo gahitoti paccayapariggahassapi saṅgaho daṭṭhabbo. **Tireti** tuletīti vīmaṃsati. **Dvācattālisāya ākārehi**ti iminā matthakappattaṃ mahāvīpassanaṃ dasseti. Te pana ākāra visuddhimaggasaṃvaṇṇanāya vuttana-yena veditabbā. “Aniccānupassanāya niccasaññaṃ pajahati”ti-ādinā vipassanā-kkhaṇepi ekadesena pahānaṃ labbhateva, anavasesato pana pahānavasena pahānapariññaṃ dassento āha “**aggamaggena (1.0088) ...pe... ayaṃ pahānapariññā**”ti. Tathā ca āha “**evaṃ tīhi pariññāhi**”ti-ādi.

Akkhātāraṇti akkhātabbaṃ, na akkheyyakaṃ. Tenāha “**kammavasena kāraṇa**”-ti-ādi. **Kāraṇanti** ca sādhanamāha. **Na maññatīti** vā maññaṃ nappavatteti **akkhātāraṇti** khīṇāsavaṃ. Atha vā **tañhi tassa na hotīti** taṃ kāraṇaṃ tassa khīṇāsavassa na hoti na vijjati, **yena** diṭṭhitaṅhādīkāraṇena **akkheyyaṃ** khandhapañcakaṃ “tisso”-ti vā “phusso”ti vā “itthī”ti vā “puriso”ti vā abhinivissa vadeyyāti evamettha attho veditabbo. Manussanāgādīhi pūjanīyattā “yakkho”ti sabbadevānaṃ sādharmaṇavacananti devadhītāpi “yakkhī”ti vuttā. **Akkheyyanti** pahānapariññāya pahānamaggo, tassa ārammaṇabhūtaṃ nibbānampi gahitaṃ. **Na maññatīti** khīṇāsavassa assa phalappattīti āha “**navavidho lokuttaradhammo kathito**”ti.

Visesīti visesajāti-ādivasena seyyoti attho. **Tesu gahitesūti** tesu seyyamānādīsu tīsu mānesu gahitesu. Tayo seyyamānā, tayo sadisamānā, tayo hīnamānā gahitāva honti. **So puggaloti** so appahīnamaññaṇapuggalo. **Teneva mānena** hetubhūtena. **Upaḍḍhagāthāyāti** purimaddhena pana vatthukāmā vuttāti āha “**kālikā kāmā kathitā**”ti.

Vidhiyati visadisākārena ṭhapīyatīti **vidhā**, koṭṭhāso. **Kathaṃvidhanti** kathaṃ

patiṭṭhitam, kena pakārena pavattitanti attho. Vidahanato hīnādivasena vividhenā-kārena dahanato upadhāraṇato **vidhā**, māno. **Mānesūti** nimittatthe bhummaṃ, mānahetūti attho. **Na calatīti** na vedhati attano parisuddhapakatiṃ avijāhanato.

Paññā “saṅkhā”ti āgatā, paññāti yoniso paṭisaṅkhānaṃ. **Saṅkhāyakoti** saṅkala-napaduppādanādi-piṇḍagaṇanāvasena gaṇako **papañcasāṅkhāti** mānādipapañca-bhāgā. Te te dhammā sammā yāthāvato saṅkhāyanti upatiṭṭhanti etāyāti **saṅkhā**, paññā. Ekaṃ dveti-ādinā saṅkhānaṃ gaṇanaṃ paricchindananti **saṅkhā**, gaṇanā. Saṅkhāyati bhāgaso kathiyatīti **saṅkhā** (1.0089), koṭṭhāso. Saṅkhānaṃ satto puggaloti-ādinā saññāpananti **saṅkhā**, rattoti-ādi paṇṇatti. **Khīṇāsavo jahi pajahi** rāgādīnaṃ suppahīnattā. **Navabhedam** pabhedato, saṅkhepato **tividhamānanti** attho. **Navavidhanti** vā pāṭhe navabhedattā antarabhedavasena navavidhanti attho. Paccayavisesehi itthibhāvādivisesehi visesena mānīyati gabbho etthāti **vimānaṃ**, gabbhāsayo. **Na upagacchīti** na upagamissati. Tenāha “**anāgatatthe atī-tavacanan**”ti. “Nājjhagā”ti hi atītaṃ “na gamissatī”ti etasmiṃ atthe. **Chindi** ariya-maggasatthena. **Olokayamānā** upapattīsu. **Sattanivesanesūti** sattānaṃ upapajja-ṭṭhānesu. **Lokuttaradhamameva**

kathesi arahattassa paveditattā.

“Gāthāya atthaṃ kathetuṃ vaṭṭati”ti attha-saddo āharitvā vattabbo. **Aṭṭhaṅgika-maggavasena**pīti etthāpi eseva nayo. Satisampajaññaṃ nāma kusaladhammānu-yoge kāraṇanti āha “**dasakusalakammapaṭhakaṅgaṇa**”ti.

Aṭṭhaṅgikamaggavasena ca gāthā-atthavacane **ayaṃ** idāni vuccamāno vitthāra-nayo. Tasmim kira **ṭhā**neti tasmim kira devatāya pucchitaṃ pañhaṃ vissajjana-ṭṭhāne. Devatāya ñāṇaparipākaṃ oloketvā anupubbiyā kathāya saddhiṃ sāmukkaṃsikadesanā mahatī **dhammadesanā aho**si. **Ñāṇaṃ pesetvā**ti sathhudesanāya anussaraṇavasena pattavisuddhipaṭipāṭipavattaṃ bhāvanāñāṇaṃ bandhitvā. **Sotā-pattiphale paṭiṭṭhāyā**ti sathhudesanāvilāsenā attano ca paripakkañāṇattā paṭhamāṃ phalaṃ patvā. **Evamāhā**ti evaṃ “pāpaṃ na kayirā”ti-ādippakārena gāthamāha. **Aṅgaṃ na hoti**, ājivo yathā kuppamāno vācākamantavasena kuppāti, tathā sampajjamānopīti. So vācākamantapakkhiko, tasmā taggahaṇena **gahitova hoti**. **Vāyāmasatisamādhayo gahitā** samādhikkhandhasaṅgahato. **Sammā-ditṭhisammāsaṅkappā gahitā** paññākkhandhasaṅgahato. **Antadvayavivajjanaṃ gahitaṃ** Sarūpenevāti adhippāyo. **Iti**-ādi nigamaṃ.

Samiddhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nandanavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sattivaggo

1. Sattisuttavaṇṇanā

21. Desanāsīsanti (1.0090) desanāpadesalakkhaṇavacananti adhippāyo. **Oma-ṭṭhoti** adhomukhaṃ katvā dinnappahāro. Iminā eva pasaṅgena pahāre vibhāgato dassetuṃ “**cattāro hī**”ti-ādi vuttaṃ. **Upari ṭhatvā**Ti hatthi-ādīnaṃ upari ṭhatvā. **Adho-mukhaṃ dinnappahāro**ti khaggakaravālādīnaṃ adhomukhaṃ katvā pahatapa-hāro. **Ummaṭṭho** vuttavipariyāyena veditabbo. Vividhappahāro **vimaṭṭho**. “**Omaṭṭho gahito**”ti vatvā tasseva gahaṇe kāraṇaṃ dassetuṃ “**so hī**”ti-ādi vuttaṃ. Dugga-ndhakimi-ādīnaṃ vasena **antodoso**. **Mañcena saddhiṃ bandhitvā**ti yasmiṃ mañce vaṇikapuggalo nipanno, tatha taṃ subandhaṃ katvā pādaṭṭhānaṃ uddhaṃ karonteḥi sīsaṭṭhānaṃ adho kātabbaṃ. Tenāha “**adhosi**ro kātabbo”ti. **Pari-bbajeti** pavatteyya. Sā pana pavatti bhāvanāvihārena yuttāti āha “**vihareyyā**”ti.

Sallassa ubbahaṇaṃ **sallubbaṇaṃ**. **Atthaṃ parittakaṃ gahetvā ṭhitā** upamā-kārassa vikkhambhaṇappahānassa adhippetattā. Tenāha “**punappunan**”ti-ādi. **Anu-bandhova hoti** sati paccaye uppajjanārahato devatāya kāmarāgappahānassa joti-tattā. Nanu bhagavatā anāgāmimaggena desanā niṭṭhāpetabbāti? Na, itarissā

ñāṇabalānurūpadesanāya pavattetabbato. Veneyyajjhāsayānukulañhi dhammaṃ dhammassāmī desetīti.

Sattisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Phusatisuttavaṇṇanā

22. Kammaṃ aphasantanti kammaphassaṃ aphasantaṃ, kammaṃ akaro-
ntanti attho. **Vipāko na phusatīti** vipākaphasso na phusati, vipāko na uppajjateva
kāraṇassa abhāvato. Evaṃ byatirekamukhena kammavaṭṭena vipākavaṭṭaṃ
sambandhaṃ katvā atthaṃ vatvā idāni kevalaṃ kammavaṭṭavasena atthaṃ
vadanto “**kammamevā**” ti-ādimāha. Tattha **nākaroto kariyatī** Ti kammaṃ akubbato
na kayirati, anabhisandhikatakammaṃ nāma natthīti attho. Idāni (1.0091) tame-
vatthaṃ anvayato dassetuṃ “**phusantañcā**” ti-ādi vuttaṃ. Tattha **tatoti** phusana-
hetu. Sesāṃ vuttanayameva. Vuttamevatthaṃ sakāraṇaṃ katvā pariveṭṭitava-
sena vibhūtaṃ katvā dassetuṃ “**tasmā phusantaṃ**” ti-ādi vuttaṃ. **Dhammatāti** kāra-
kasseva kammavipākānubandho, nākārakassāti ayaṃ kammavipākānaṃ
sabhāvo.

Pacceti upagacchati anubandhati. **Pāpanti** pāpakaṃ kammaṃ phalañca.
Ayañca attho araññe luddakassa uyyojanāya sunakhehi parivāriyamānassa
bhikkhuno bhayena rukkhaṃ āruḥassa cīvare luddassa upari patite tassa suna-
khehi khāditvā māritavatthunā dīpetabboti.

Phusatisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Jaṭāsuttavaṇṇanā

23. Yena atthena taṇhā “jaṭā” ti vuttā, tamevatthaṃ dassetuṃ “**jāliniyā**” ti vuttaṃ.
Sā hi aṭṭhasatataṇhāvicaritapabhedā attano avayavabhūtā eva jālā etissā atthīti
jālinīti vuccati. Idānissā jaṭākārena pavattiṃ dassetuṃ “**sā hī**” ti-ādi vuttaṃ. Tattha
rūpādīsu ārammaṇesūti tassā pavattiṭṭhānamāha rūpādichaḷārammaṇavinimu-
ttassa taṇhāvisayassa abhāvato. **Heṭṭhupariyavasena**ti kadāci rūpārammaṇe
kadāci yāva dhammārammaṇā, kadāci dhammārammaṇe kadāci yāva rūpāra-
mmaṇāti evaṃ heṭṭhā ca upari ca pavattivasena. Desanākkamena cettha heṭṭhu-
pariyatā veditabbā, kāmarāgādivasena upari ca pavattivasena. Desanākkamena
khaṇikabhāvato aparāparuppatti ettha saṃsibbananti āha “**punappunaṃ uppajja-
nato saṃsibbanatṭhenā**” ti. Idaṃ yena sambandhena **jaṭā viyāti jaṭāti** jaṭātaṇhānaṃ
upamūpameyyatā, taṃdassanaṃ. Ayañhettha attho- yathā jālinī veḷugumbassa
sākhā, tāsāṃ sañcayādayo ca attano avayavehi saṃsibbitā vinaddhā “jaṭā” ti
vuccanti, evaṃ taṇhāpi saṃsibbanasabhāvenāti.

Ime (1.0092) sattā “mama idan”ti pariggahitaṃ attanibbisesaṃ maññaṃ mānā abhantarimaṃ karonti. Abbhantaraṭṭho ca anto-saddoti sakaparikkhāresu uppajjanamānāpi taṇhā “antojaṭā”ti vuttā. Pabbajitassa pattādi, gahaṭṭhassa hatthi-ādi **sakaparikkhāro**. Attāti bhavati ettha abhimānoti **attabhāvo**, upādānakkhandhapañcakaṃ. Sarīranti keci. “Mama attabhāvo sundaro, asukassa viya mama attabhāvo bhavyā”ti-ādinā saka-attabhāvādīsu taṇhāya uppajjanākāro veditabbo. Attano cakkhādīni **ajjhattikāyatanāni**, attano ca paresaṅca rūpādīni **bāhirāyatanāni**, paresaṃ sabbāni vā. Sapparasantatipariyāpannāni vā cakkhādīni **ajjhattikāyatanāni**, tathā rūpādīni **bāhirāyatanāni**. Parittamahaggatabhavesu pavattiyāpi taṇhāya antojaṭābahijaṭābhāvo veditabbo. Kāmabhavo hi kassacipi kilesassa avikkhambhittatā katthacipi avimutto ajjhattaggahaṇassa visesapaccayoti “ajjhattaṃ anto”ti ca vuccati, tabbipariyāyato rūpārūpabhavo “bahiddhā bahi”ti ca. Tenāha bhagavā- “ajjhattasamyojano puggalo, bahiddhāsamyojano puggalo”ti (a. ni. 2.37).

Visayabhedena pavatti-ākārabhedena anekabhedabhinnampi taṇhaṃ jaṭābhāvasāmaññaṃ ekanti gahetvā “**tāya evaṃ uppajjamānāya jaṭāyā**”ti vuttaṃ. Sā pana pajāti vuttasattasantānapariyāpannā eva hutvā punappunaṃ taṃ jaṭenti vindaṇṭi pavattatīti āha “**jaṭāya jaṭitā pajā**”ti. Tathā hi paramatthato yadipi avayavyatirekena samudāyo natthi, ekadeso pana samudāyo nāma na hotīti avayavato samudāyaṃ bhinnaṃ katvā upamūpameyyaṃ dassento “**yathā nāma veḷujaṭādīhi ...pe... saṃsibbitā**”ti āha. Imaṃ jaṭanti sambandho. Tīsu dhātūsu ekampi asestevā saṃsibbanena **tedhātukaṃ jaṭetvā ṭhitam**. Tenassā mahāvisayaṃ vijaṭanassa ca sudukkarabhāvamāha. **Vijaṭetum ko samatthoti** iminā “vijaṭaye”ti padaṃ satti-atthaṃ, na vidhi-atthanti dasseti.

Evaṃ “antojaṭā”ti-ādinā puṭṭho athassa bhagavā tamatthaṃ vissajjento “**sīle patitṭhāyā**”ti-ādimāha. Ettha **sīleti** kusalasīle. Taṃ pana pātimokkhasaṃvarādibhedesu parisuddhameva icchitabbanti āha “**catupārisuddhisīle**”ti.

Narati (1.0093) netīti **naro**, Puriso. Kāmaṃ itthīpi taṇhājaṭāvijaṭane samatthā atthi, padhānameva pana sattaṃ dassento “naro”ti āha yathā “sathā devamanussānaṃ”ti, aṭṭhakathāyaṃ pana avibhāgena puggalapariyāyo ayanti dassetuṃ “**naroti satto**”ti vuttaṃ. Vipākabhūtāya saha paññāya bhavati **sapañño**. Tāya hi ādito paṭṭhāya santānavasena bahulaṃ pavattamānāya ayaṃ satto savisesaṃ sapaññoti vattabbaṃ arahati. Vipākapaññāpi hi santānavisesena bhāvanāpaññuppattiyā upanissayapaccayo hoti ahetukadvihetukānaṃ tadabhāvato. **Kammajatihetukapaṭisandhipaññāyāti** kammajāya tihetukapaṭisandhiyaṃ paññāyāti evaṃ tihetukasaddo paṭisandhisaddena sambandhitabbo, na paññāsaddena. Na hi paññā tihetukā atthi. Paṭisandhito pabhuti pavattamānā paññā “paṭisandhiyaṃ paññā”ti vuttā taṃmūlakattā, na paṭisandhikkhaṇe pavattā eva.

Cinteti āramaṇaṃ upanijjhāyatīti **cittaṃ**, samādhī. So hi sātisaṃ upanijjhānakicco. Na hi vitakkādayo vinā samādhinā tamatthaṃ sādheti, samādhī pana tehi vināpi sādhetīti. Paṇḍabalavabhāvāpādanena paccayehi cittaṃ, attasantaṇaṃ cinotīti **cittaṃ**, samādhī. Paṭhamajjhānādivasena cittavicittatāya iddhivīdhādicittakaraṇena ca samādhī cittanti vināpi paropadesenassa cittaṃ pariyaṃ

labbhateva. Aṭṭhakathāyaṃ pana citta-saddo viññāṇe niruḥhoti katvā vuttaṃ “**citta-sīsena hettha aṭṭha samāpattiyo kathitā**” ti. Yathāsabhāvaṃ pakārehi jānātīti **paññā**. Sā yadipi kusalādibhedato bahuvīdhā, “**bhāvayan**” ti pana vacanato **bhāvetabbā idhādhippetāti taṃ dassento “paññānāmena vipassanā kathitā**” ti. Yadipi kilesānaṃ pahānaṃ ātāpanaṃ, taṃ sammādiṭṭhi-ādīnampi attheva, ātappasaddo viya pana ātāpa-saddo vīriye eva niruḥhoti āha “**ātāpīti vīriyavā**” ti. Yathā kamma-ṭṭhānaṃ tāya paññāya parito hariyati pavattiyati, evaṃ sāpi tadatthaṃ yogināti āha “**pārihāriyapaññā**” ti. Abhikkamādīni sabbakiccāni sātthakasampajāññādivasena paricchijja netīti **sabbakiccapariṇāyikā**.

Yasmā puggalādhiṭṭhānena gāthā bhāsītā, tasmā puggalādhiṭṭhānameva upamaṃ dassento “yathā nāma puriso” ti-ādīmāha. Tattha **sunisanti** suṭṭhu (1.0094) nisitaṃ, ativiya tikhiṇanti attho. Satthassa nisitatarabhāvakaraṇaṃ nisānasilāyaṃ, bāhubalena cassa ukkhipananti ubhayampetaṃ atthāpanaṃ katvā upamā vuttāti tadubhayaṃ upameyyaṃ dassento “**samādhisilāyaṃ sunisitaṃ ...pe... paññāhatthena ukkhipitvā**” ti āha. Samādhiguṇena hi paññāya tikkhabhāvo. Yathāha “samāhito yathābhūtaṃ pajānāti” ti (saṃ. ni. 3.5; 4.99; 5.1071). Vīriya-ñcassā upatthambhakaṃ paggaṇhanato. **Vijaṭeyyāti** vijaṭetuṃ sakkuṇeyya. Vuṭṭhā-nagāminivipassanāya hi vattamānāya yogāvacarō taṇhājaṭaṃ vijaṭetuṃ samattho nāma. Vijaṭanañcetta samucchedavasena pahānanti āha- “sañchindeyya sampadāleyyā” ti.

Maggakkhaṇe panesa **vijaṭeti** nāma, aggaphalakkhaṇe sabbaso **vijaṭitajaṭo** nāma. Tenāha “idānī” ti-ādi. Yasmā jaṭāya vijaṭanaṃ ariyamaggena, tañca kho nibbānaṃ āgamma, tasmā taṃ sandhāyāha “**jaṭāya vijaṭanokāsan**” ti. Yattha pana sā vijaṭiyati, taṃ dassetuṃ “**yattha nāmañcā**” ti-ādi vuttaṃ. “**Paṭighaṃ rūpasaññā cā**” ti gāthāsukhatthaṃ sānunnāsikaṃ katvā niddeso, “paṭigharūpasaññā” ti vuttaṃ hoti. **Paṭighasaññāvasena kāmabhavo gahito** kāmabhavapariyāpannattā tāya. Pathavīkasiṇādirūpe saññā rūpasaññā. Ubhayatthāpi saññāsīsena cittuppāda-sseva gahaṇaṃ. **Bhavasāṅkhepenāti** bhavabhāvena saṅkhipitabbatāya, bhavala-kkhaṇena ekalakkhaṇattāti attho. Rūpe vā virajjanavasena ca vattuṃ sakkuṇeyyā idha **rūpasaññāti** vuttā, evampettha arūpabhavassa ca gahitatā veditabbā. “**Nāmañca rūpañcā**” ti anavasesato nāmarūpaṃ gahitanti arūpabhava-asaññabhavānampettha gahaṇaṃ siddhanti apare. **Pariyādiyanatṭhāneti** pariyādiyanakāraṇe sabbaso khepananimitte

nibbāne. Tenāha “nibbānaṃ ...pe... dassito hotī” ti.

Jaṭāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Manonivāraṇasuttavaṇṇanā

24. Evaṃladdhikā Ti sabbathāpi cittuppatti sadukkhā, sabbathāpi acittakabhāvo seyyo, tasmā yato kutoci cittaṃ nivāretabbanti evaṃdiṭṭhikā (1.0095). **Soti satto. Aniyyānikakathaṃ katheti** ayoniso cittanivāraṇaṃ vadanti. **Samyatabhāvaṃ āgantanti** rāgavisevanādito sammadeva samyatabhāvaṃ otarabhāvaṃ. Dhammacariyāvasena hi pavattamāne citte natthi īsakampi rāgādivisevanaṃ, na tassa sampati āyatiñca koci anatto siyā, tasmā taṃ mano sabbato anavajjavuttito na nivāretabbaṃ. Tenāha “**dānaṃ dassāmi**” ti-ādi. **Yato yatoti** yato yato sāvajjavuttito ayonisomanasikārato. **Tanti** mano **nivāretabbaṃ** anathāvahattā.

Manonivāraṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Arahantasuttavaṇṇanā

25. Katāvīti katavā, pariññādikiccaṃ katvā niṭṭhapetvā ṭhitoti attho. Tenāha “**catūhi maggehi katakicco**” ti. Svāyamattho arahanti-ādisaddasannidhānato viññāyati. **Evaṃ** “ahaṃ vadāmi” ti-ādi-ākārena **pucchati**.

Khandhādīsu kusaloti khandhāyatanādīsu salakkhaṇādīsu ca samūhādivasena pavattiyāñca cheko yathābhūtavedī. **Upaladdhinissitakathanti** attupaladdhinissitakathaṃ hitvā. **Vohārabhedam akarontoti** “ahaṃ paramatthaṃ jānāmi” ti lokavohāraṃ bhindanto avināseno loke lokasamaññameva nissāya “**ahaṃ, mamā**” ti **vadeyya**. **Khandhā bhuñjantīti**-ādinā vohārabhedam, tattha ca ādinavaṃ dasseti.

Māno nāma diṭṭhiyā samadhuro. Tathā hi dutiyamaggādīsu sammādiṭṭhiyā pahānābhīsamayassa paṭivipaccanīke paṭipattisiddhi. Tenāha “**yadi diṭṭhiyā vasena na vadati, mānavasena nu kho vadatīti cintetvā**” ti. **Vidhūpitāti** santāpitā ñāṇagginā daḍḍhā. Te pana viddhamsitā nāma hontīti āha “**vidhamitā**” ti. Mamankāradayo mayanti sattasantāne sati pavattanti etenāti mayo, maññanā. Mayo eva **mayatāti** āha “**mayatanti maññanan**” ti.

Arahantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Pajjotasuttavaṇṇanā

26. Divārattinti (1.0096) na ādicco viya divā eva, na candimā viya rattim eva,

atha kho divā ca rattiñca. **Tattha tatthā**ti yattha yattha sampajjalito, tattha tattheva padese, na ādicco viya candimā viya sakalaṃ mahādisaṃ disantarāḷaṅca. Ñāṇā-nubhāvena uppannāloko **ñāṇālokoti** vadanti. “Idaṃ dukkhaṃ ariyasaccanti pubbe me, bhikkhave, ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi ñāṇaṃ udapādi paññā udapādi vijjā udapādi āloko udapādi”ti (saṃ. ni. 5.1081; mahāva. 15; paṭi. ma. 2.30) pana vacanato maggo **ñāṇāloko**. “Tamo vihato, āloko uppanno”ti (ma. ni. 1.386; pārā. 12) vā vacanato vijjattayāloko **ñāṇāloko**. Paṭhamābhisambodhiyaṃ viya sañjātapītivipphāro, visesato ratanaghare samantapaṭṭhānavicinane sañjāta-pītivasena uppannasarīrobhāso vā **pīti-āloko**. Tattheva uppannapasādavasena sañjāta-ālokova **pasādāloko**. Dhammacakkapavattane “aññāsi vata, bho, koṇḍañño”ti uppannapasādālokoti ca vadanti. Sabbattheva satthu dhammadesanā sattānaṃ hadayatamaṃ vidhamantī **dhammakathā-āloko**. **Sabbopi buddhānaṃ pātubhāvā uppanno ālokoti** iminā sāvakānaṃ desanāya sañjātadhammālokopi buddhānubhāvoti dasseti.

Pajjotasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Sarasuttavaṇṇanā

27. Saraṇato avicchedavasena pavattanato khandhādīnaṃ paṭipāṭi **sarā**. Tenāha “**ime saṃsārasarā**”ti. **Kutoti** kena kāraṇena, kimhi vā? Tenāha “**kiṃ āgammā**”ti? **Na patiṭṭhāti** paccayābhāvato. **Āpoti**-ādinā pāliyaṃ catunnaṃ mahābhūtānaṃ appatiṭṭhānāpadesena tattha kāmarūpabhavānaṃ abhāvo dassito. Tadu-bhayābhāvadassanena heṭṭhā vuttanayeneva arūpabhavassapi abhāvo dassitova hoti, yathārutavasena vā ettha attho veditabbo. Yasmā purimā dve gahitā, gahitaṅca atthaṃ pariggahetvāva pacchimattho pavattoti.

Sarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Mahaddhanasuttavaṇṇanā

28. Nidhīyatīti (1.0097) **nidhānaṃ**. Nidhātābbaṃ gataṃ nihitanti attho. **Muttasārādīti** muttāmaṇiveḷuriyapavāḷarajatajātarūpādi. **Suvaṇṇarajatabhājanādīti** ādi-saddena kahāpaṇa-dhaññakoṭṭhabhaṇḍādiṃ saṅgaṇhāti. Tampi hi niccaparibbaya-vasena bhuñjīyatīti “**bhogo**”ti vuccati. **Aññamaññaṃ abhigijjhantīti** aññamañña-santakaṃ abhigijjhanti. Tenāha “**patthenti**”ti. **Analakātāti** na alaṃ pariyattanti evaṃ katacittā, atricchatāmahicchatāhi abhibhūtā. Tenāha “**atittā apariyattajā-tā**”ti. **Ussukkajātesūti** taṃtaṃkicce sañjāta-ussukkesu. **Nānākiccajātesūti** nānāvīdhakiccesu, sañjātanānākiccesu vā. Vaṭṭagāmikapasutena **vaṭṭasotaṃ anusarantesu**. Taṇhānivāsātāya gehantipi agārantipi vuccatīti āha “**mātugāmena saddhiṃ**”

gehan” ti. **Virājiyā**ti hetu-atthadīpakam padanti āha “**virājetvā**” ti, **tvā**-saddopi cāyam hetu-atthoti.

Mahaddhanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Catucakkasuttavaṇṇanā

29. Iriyā vuccati kāyena kattabbakiriyā, tassā pavattiṭṭhānabhāvato **iriyāpatho**, gamanādi. Taṃ aparāparappavattiyā cakkam. Tenāha “**catucakkanti catu-iriyāpathan**” ti. **Navadvāranti** karajakāyo adhippeto. So ca kesādi-asuciparipūroti āha “**puṇṇanti asucipūran**” ti. **Taṇhāya saṃyuttanti** taṇhāsahitam. Tena na kevalam sabhāvato **eva**, atha kho nissitadhammo ca asuciṃ dasseti. Mātukucchisaṅkhāte asucipaṅke jātattā **paṅkajātam**, kesādi-asucipaṅkajātattā ca **paṅkajātam**. **Yātrāti** apagamo. Tena sabhāvato nissitadhammato ca asucisabhāvato kāyato katham apagamo siyāti pucchati. Tenāha “**etassā**” ti-ādi.

Nahanaṭṭhena bandhanaṭṭhena naddhīti upanāho idhādhippetoti āha “naddhīti upanāhan” ti. So pana ito pubbakāle kodhoti āha “**pubbakāle**” ti-ādi (1.009) **Pāḷiniddiṭṭheti** upanāha-iccādike idha pāḷiyam niddiṭṭhe **kilese ṭhapetvā avasesā** diṭṭhivicikicchādayo satta kilesā dummocayatāya varattā viyāti **varattāti veditabbā**. Ārammaṇaggahaṇasabhāvato **eko** Evesa dhammo, pavatti-ākārabhedena pana **icchanatṭhena** patthanaṭṭhena **icchā**, **lubbhanaṭṭhena** gijjhanaṭṭhena **lobhoti** vutto. **Paṭhamuppattikāti** ekasmim ārammaṇe, vāre vā paṭhamam uppannā. **Aparāparuppattikoti** punappunam uppajjamānako. **Aladdhapatthanā** appaṭiladdhavatthumhi āsatti lobho. **Uppāṭetvāti** sasantānato uddharitvā.

Catucakkasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Eṇijaṅghasuttavaṇṇanā

30. **Eṇimigassa viyā** Ti eṇimigassa jaṅghā viya. Avayavīsambandhe hi idam sāmivacanam. Piṇḍimaṃsassa parito samasaṅṭhitattā **suvatṭitajaṅgho**. **Kisanti** thūlabhāvapaṭikkheparājotanā, na suṭṭhu kisabhāvadīpanaparāti āha “**athūlam samasarīran**” ti. **Ātapena milātanti** tapasā milātakāyam indriyasantāpanabhāvato. Tenevāha- “**tapo milātan**” ti-ādi, tathā cāha pāḷiyam “**appāhāram alolupan**” ti. Yathā “**vīrassa bhāvo vīriyan**” ti vīrabhāvena vīriyam lakkhīyati, evam vīriyasambhāvena vīrabhāvoti āha “**vīranti vīriyavantān**” ti. “Cattāro pañca ālope, abhutvā udakam pive” ti (theragā. 983; mi. pa. 6.5.10) dhammasenāpativuttaniyāmena parimitabhojitāya appāhāratā **bhojane mattaññutā**. “**Mitāhāran**” ti vatvā puna paricchinnakālabhojitāyapi appāhāratam dassento “**vikāla ...pe... parittāhāran**” ti āha. **Catūsu paccayesu loluppavirahitam** bodhimūle **eva** sabbaso loluppassa pahīnattā.

“Catūsu paccayesū” ti hi imināva sabbattha loluppavigamo dīpitovāti. **Rasataṇhāpa-
ṭikkhepo vā esa** “appāhāran” ti vatvā “alolupan” ti vuttattā. “Sīhaṃ vā” ti ettha ekaca-
rasaddo viya iva-saddo atthato “nāgan” ti etthāpi ānetvā, sambandhitabboti (1.0099)
āha- “**ekacaramṃ sīhaṃ viya, ekacaramṃ nāgamṃ viyā**” ti. **Ekacarā appamattā** ekika-
tāya.

Pañcakāmaguṇavasena rūpaṃ gahitaṃ tesamṃ rūpasabhāvattā. **Manena nāmaṃ
gahitaṃ** manassa nāmasabhāvattā. **Avinibhuttadhammeti** avinābhāvadhamme
gahetvā. **Ādi-saddena āyatanadhātu-ādayo gahitā.** Kāmaguṇaggahaṇena hettha
rūpabhāvasāmaññaena pañca vatthūni gahitāneva honti, manogahaṇena dhammā-
yatanamṃ, evaṃ dvādasāyatanāni gahitāni honti. Iminā nayena dhātu-ādīnampi
gahitatā yojetabbā. Tenāha “**pañcakkhandhādivasenapettha bhummaṃ yojeta-
bban**” ti. **Etthāti** pāliyaṃ. Kāmavattu **bhummaṃ.**

Enijaṅghasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sattivaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Satullapakāyikavaggo

1. Sabbhisuttavaṇṇanā

31. Sataṃ sādhuṇaṃ saraṇagamanaṣīlādibhedassa dhammassa ullapanato,
attano vā pubbenivāsānussatiyā tassa dhammassa ullapanato kathanato satu-
llapā, devatā, tāsamṃ kāyo samūho, tattha bhavāti **satullapakāyikā.** Tenāha “**sataṃ
dhamman**” ti-ādi. **Samādānavasena ullapetvā,** na vaṇṇanākathanamattena **tatrāti**
tasmiṃ tāsamṃ devatānaṃ satullapakāyikabhāve. **Idaṃ vatthūti** idaṃ kāraṇaṃ.
Samuddavāṇijāti saṃyattikā. **Khittasaravegenāti** jiyāmuttasarasadisavegena,
sīgha-oghenāti attho. Uppatatīti uppāto. Uppāte bhavaṃ byasanaṃ **uppātikaṃ.**
Patiṭṭhāti hitapatiṭṭhā. Paraloke hitasukhāvahaṃ **abhayakāraṇaṃ.** **Jaṅghasatanti**
manussasataṃ. Jaṅghāsīsena hi manusse vadati sahaṅgābhāvato. **Aggahesi**
pañcasīlāni. Āsannānāsannesu āsannasseva paṭhamaṃ vipaccanato “**āsannakāle
gahitasīlamṃ nissāyā**” ti vuttaṃ. **Ghaṭāvasenāti** samūhavasena.

Sabbhīti (1.0100) sādhuhi. Te hi saparahitasādhanato pāsamsatāya santaguṇa-
tāya ca santoti vuccati. Te pana yasmā paṇḍitalakkhaṇehi samannāgatā honti,
tasmā “**paṇḍitehi**” ti āha. **Samāsethāti** saṃvasethāti ayamettha adhippāyoti āha
“**sabba-iriyāpathe**” ti-ādi. **Mittasanthavanti** mettisandhānaṃ. Sattānaṃ hitesitāla-
kkhaṇā hi metti, sā ca ñāṇasahitā ñāṇapubbaṅgamāvāti mittasanthavo asaṃki-
liṭṭho, itaro saṃkiliṭṭhoti āha “**na kenaci saddhiṃ kātabbo**” ti. **Saddhammanti**

diṭṭhadhammikādihitāvahaṃ sundaradhammaṃ. **Seyyoti** hitavaḍḍhanatādi vuttanti āha “**vaḍḍhī**” ti.

Sataṃ sādhuṇaṃ, paṇḍitānanti ayamettha attho. Tappaṭṭiyogavisayattā añña-saddassa vuttaṃ “**aññato andhabālato**” ti. Sokanimittam sokakāraṇaṃ uttarapadalopena idha sokasaddena gahitanti āha “**sokavatthūnan**” ti-ādi. **Sokavatthūni** nāma corādayo acchindanādivasena paresaṃ sokakaraṇato. **Sokānugatā** sokappattā.

Therassāti saṃkiccattherassa. Attano bhaginiyā jeṭṭhattā “**tumhe**” ti āha. Ayaṃ “idha corā paṭipajjimsū” ti amhe tiṇāyapi na maññatīti cintetvā **ekacce “mārema nan” ti āhaṃsu**. Karuṇāya **ekacce “vissajjemā”** ti āhaṃsu. **Mantetvāti** bhāsetvā.

Ahu ahosi, bhūtapubbanti attho. **Araññasmiṃ brahāvaneti** tādise brahāvane, mahāraññe nivāsīti attho **cetoti** byādho. **Kūṭānīti** vākurādayo. **Oḍḍetvāti** sajjetvā. **Sasakanti** pelakaṃ **ubbiggāti** bhītatasiṭā. **Ekarattinti** ekaratteneva. **Dhanajānīti** paribbavāsena addhikehi laddhabbadhanato hāni, “samaṇampi nāma hanti, kiṃ amhesu lajjissati” ti addhikānaṃ anāgamanato ekadivasam laddhabbaparibbavampi na labhissantīti adhippāyo.

Ñātayopi mātāpitubhātubhagini-ādike ñātake. Te kira adhimuttassa bhaginiyā santikaṃ upagacchantā antarāmagge tena samāgatā, adhimutto (1.0101) sacca-vācaṃ anurakkhanto corabhayaṃ tesam nārocesi. Tena vuttaṃ “**tesampī**” ti-ādi. Taṃ nissāya pabbajitattā “**adhimuttasāmaṇerassa santike**” ti vuttaṃ, na upasampadācariyo hutvā. Tenāha “**attano antevāsike katvā**” ti. Saccānurakkhaṇena anuttaraguṇādhigamena ca **ñātimajjhe virocāti**.

Sātatanti satataṃ. Sa-saddassa hi idha sābhāvo yathā “sārāgo” ti-ādīsu. Sāta-bhāvo vā **sātatanti** āha “**sukhaṃ vā**” ti. **Kāraṇenāti** tena tena kāraṇena. Sabbāsam tāsam vacanaṃ subhāsitaṃ, bhagavato pana ukkaṃsagataṃ subhāsīteva. Svāyamatto taṃtaṃgāthāpadeneva viññāyatīti taṃ nīharitvā dassetuṃ “**na kevalan**” ti-ādi vuttaṃ. Tena sappurisūpasamsevasaddhammābhiyogo yathā sattānaṃ vaḍḍhiyā paññāpaṭilābhassa ekantikaṃ kāraṇaṃ, evaṃ sokapaccaye sati visokabhāvassa, ñātimajjhe sobhāya, sugatigamanassa, ciraṃ sukhaṭṭhānassa, vaṭṭadukkhamocanassapi aññāsādhāraṇaṃ hotīti vuttamevāti daṭṭhabbaṃ.

Sabbhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Maccharisuttavaṇṇanā

32. Pamajjanākārena pavattā anupaladdhi **pamādo**. Tena ekantato satirahitā hontīti vuttaṃ “**sativippavāsakkhaṇenā**” ti. Diṭṭhivicikicchādayo cettha pamādeneva saṅgahitā. Idāni yathā macchariyanimittaṅca pamādanimittaṅca dānaṃ na dīyati, taṃ dassetuṃ “**ekacco hī**” ti-ādi vuttaṃ. **Parikkhayaṃ gamissatīti** bhogaparihāniṃ gamissati. **Khiḍḍādīti** ādi-saddena maṇḍanavibhūsanachaṇanakkhattakiccabyasanādiṃ saṅgaṇhāti. **Yasadāyakanti** kittiyasassa parivārayasassa ca dāyakaṃ. **Sirīdāyakanti** sobhaggadāyakaṃ. **Sampattidāyakanti** kulabhogarūpa-

bhogasampadāhi sampattidāyakaṃ. **Puññanti** vā idha puññaphalaṃ daṭṭhabbaṃ “evamidaṃ puññaṃ pavaḍḍhati”ti-ādīsu (dī. ni. 3.80) viya. **Atthi dānassa phalanti** ettha deyyadhammassa anavaṭṭhitataṃ bahulasādhāraṇataṃ, taṃ pahāya gamanīyataṃ (1.0102), tabbisayāya pītiyā sāvajjataṃ, dānadhammassa anaññasādhāraṇataṃ anugāmikataṃ, tabbisayāya pītiyā anavajjataṃ, lobhādipāpadhammānaṃ vinodanaṃ, sesapuññaṃ upanissayañca jānantenāti vattabbaṃ.

Taṃyeva bālanti yo maccharī, tameva. Adānasilā **bālā**. Ekacco dhanassa paribhogaparikkhayabhayena attanāpi na paribhuñjati atilobhaseṭṭhi viyāti āha “**idhalo-kaparalokesū**” ti.

Yasmā ekacco adānasilo puriso addhike disvā passantopi na passati, tesam kathaṃ suṇantopi na suṇoti, sayaṃ kiñci na katheti, adātukamyatāthambhe baddho hoti, tasmā tattha mataliṅgāni upalabbhantiyevāti āha “**adānasilatāya maraṇena matesū**” ti. Aṭṭhakathāyaṃ pana dānamattameva gahetvā matenassa samataṃ dassetuṃ “**yathā hī**” ti-ādi vuttaṃ. Dānasilassa pana amataliṅgāni vuttavipariyāyato veditabbāni. **Vajanti** puthutte ekavacanaṃ, tasmā vacanavipallāsena vuttanti āha “**saha vajantā**” ti. Dānasilādidhammo purātano, na ajjatanoti sanantano, so etesu atthīti **sanantanā**, paṇḍitā, tesam dhammāti tesam vasenapi dhammo **sanantanoti** āha “**sanantanānaṃ vā paṇḍitānaṃ esa dhammo**” ti. **Appasmimpi deyyadhamme** sati **eke** dānaṃ dadanti, **eke** na dadanti maccharibhāvā. **Sahassadānasadisāti** ekāpi dakkhiṇā pariccāgacetanāya uḷārabhāvato sahassadānasadisā hoti.

Duranugamanoti asamaṅginā anugantaṃ dukkaro. Ananugamanañcassa dhammassa apūraṇamevāti āha “**duppūro**” ti. “Dhammaṃ care” ti ayaṃ dhammacariyā gahaṭṭhassa vasena āradhāti āha “**dasakusalakammaphadhammaṃ carati**” ti. Tenāha “**dārañca posan**” ti. **Samuñjakanti** kassakehi attanā kātappaṃ katvā visaṭṭhadhaññakaraṇato khale uñchācariyavasena samuñjani-ādinā chaḍḍitadhaññasaṃharaṇaṃ. Tenāha “**yo api ...pe... samuñjakaṃ carati**” ti. **Etenāti** sata-sahassasahassayāgiggahaṇena dasannampi bhikkhukoṭīnaṃ piṇḍapāto dassito hoti. “Dinno” ti padaṃ ānetvā yojanā. **Dasannaṃ vā kahāpaṇakoṭīnaṃ piṇḍapātoti** dasannaṃ kahāpaṇakoṭīnaṃ viniyuñjanavasena sampāditapiṇḍapāto. Tayidaṃ sata-sahassaṃ (1.0103) sahassayāgīnaṃ dānaṃ ettakaṃ hotīti katvā vuttaṃ. **Samuñjakaṃ carantopīti** samuñjakaṃ caritvāpi, samuñjakacaraṇahetūti attho. Sesapadadvayepi eseva nayo. Dāraṃ posentopi dhammaṃ carati, appakasmim dāntopi dhammaṃ caratīti yojanā. **Tathāvidhassāti** tādissassa tathādhammacārino yā dhammacariyā, tassā kalampi nagghanti **ete sahassayāgino** attano sahassayāgītāya. **Yaṃ tena daliddenāti**-ādi tassevatthassa vivaraṇaṃ. **Sabbesampi tesanti** “sataṃsahassānaṃ sahassayāginan” ti vuttānaṃ tesam sabbesampi. **Itaresanti** “tathāvidhassā” ti vuttapurisato aññesaṃ. **Dasakoṭīsa-**hassadānanti dasakoṭīsa-ṅkhātāṃ tato anekasahassabhedatāya sahassadānaṃ.

“Kalaṃ nagghati” ti idaṃ tesam dānato imassa dānassa uḷāratarabhāvena vipulatarabhāvena vipulataraphalatāya vuttanti āha “**kathaṃ nu kho etaṃ mahapphalaranti jānanatthan**” ti. Paccayavisesena mahattaṃ gatoti **mahaggato**, uḷāroti attho.

Tenāha “**vipulassetam vevacanam**” ti. **Samenāti** ñāyena, dhammenāti attho. **Visa-**
meti na same macchariyalakkhaṇappatte. **Chetvāti** piḷetvā. Taṃ pana piḷanam
pothananti dassento “**pothetvā**” ti āha. **Assumukhāti** tinta-assumukhasammissā
param rodāpetvā. **Mahādānanti** yathāvuttam bahudeyyadhammassa pariccaja-
nena mahantadānam. **Uppattiyā aparisuddhatāyāti** ajjhāsayassa deyyadhamma-
gavesanāya ca suddhatāya malīnattā. **Itaram** dhammacariyāya nibbattitadānam.
Parittadānanti parittassa deyyadhammassa vasena parittadānam. **Attano uppattiyā**
parisuddhatāyāti ajjhāsayassa deyyadhammagavesanāya ca visuddhatāya. **Eva-**
nti-ādimāhā Ti “evam sahasānam sahasayāginan” ti avoca. Tattha **sahasā-**
nanti satamsahasānam. Gāthābandhasukhattham sataggahaṇam na kataṃ.
Sesaṃ vuttanayameva.

Maccharisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sādhusuttavaṇṇanā

33. Udānam udānesīti pītivegena uggiritabbatāya udānam uggiri uccāresi.
Tayidaṃ yasmā pītisamuṭṭhāpitaṃ vacanam, tasmā vuttaṃ “**udāhāram udāhari**” ti
Yathā pana taṃ vacanam “udānan” ti vuccati, taṃ dassetuṃ “**yathā hī**” ti-ādi vuttaṃ.
Saddhāyāti ettha **ya-kāro** hetu-attho. Pariccāgacetanāya hi saddhā visesapa-
ccayo assaddhassa tadabhāvato. **Pi-saddo** vuttatthasampiṇḍanattho. “**Sāhū**” ti
padaṃ sādhusaddena samānattham daṭṭhabbam. **Kathanti** dānayuddhānam vipa-
kkhasabhāvāti adhippāyo. **Etaṃ ubhayanti** dānam yuddhanti idaṃ dvayaṃ. **Jīvita-**
bhīrukoti jīvitavināsabhīruko. **Khayabhīrukoti** bhogakkhayassa bhīruko. **Vadantoti**
jīvite sālayataṃ, tato eva yujjhane asamattataṃ pavedento. **Chejjanti** hatthapādā-
dichedo. **Ussahantoti** vīriyam karonto. **Evam bhoge rakkhissāmīti** tathā bhoge apa-
rikkhīṇe karissāmīti. **Vadanto** Ti idha bhogesū lobham, tato eva dātuṃ asama-
ttataṃ pavedento. **Evanti** evam jīvitabhoganirapekkhatāya dānañca yuddhañca
samaṃ hoti. **Saddhādisampannoti** saddhādhammajīvitāvīmaṃsāsīlādiguṇasama-
nnāgato. So hi deyyavatthuno parittakattā appakampi dadanto attano pana cittasa-
mpattiyā khettsampattiyā ca bahum uḷārapuññaṃ pavaḍḍhento bahuvidham
lobha-dosa-issā-macchariya-diṭṭhivicikicchādibhedam tappaṭipakkham abhibha-
vati, tato eva ca taṃ mahapphalam hoti mahānisamsam. Aṭṭhakathāyaṃ pana
“**maccheram maddati**” cceva vuttaṃ, tassa pana ujuvipaccanīkabhāvato.

Paratthāti paraloke. **Ekasāṭakabrāhmaṇavatthu** anvayavasena, aṅkuravatthu
byatirekavasena vitthāretabbam.

Dhammo laddho etenāti **dhammaladdho**, puggalo. Aggi-āhitapadassa viya
saddasiddhi daṭṭhabbā. “**Uṭṭhānanti** kāyikaṃ vīriyam, **vīriyanti** cetasikan” ti vadanti.
Uṭṭhānanti bhoguppāde yuttapayuttatā. **Vīriyanti** tajjo ussāho. **Yamassa** āṇāpava-
ttiṭṭhānam. **Vetaraṇimpi** itare niraye ca atikkamma. Te pana abbudādīnam vasena
avīcim dasadhā katvā avasesamahāniraye sattapi āyuppamāṇabhedena tayo

tayo katvā ekatiṃsāti vadanti. Sañjivādinirayasamvattanassa kammassa tikkhamajjhamudubhāvena tassa āyuppamāṇassa tividhatā vibhāvetabbā. Apare pana “aṭṭha mahānirayā soḷasa ussanirayā ādito cattāro sitaniraye ekaṃ katvā satta sitanirayāti evaṃ ekatiṃsa mahānirayā”ti (1.0105) vadanti. Mahānirayaggahaṇato ādito cattāro sitanirayā eko nirayo katoti.

Tesanti vicinitvā gahitapaccayānaṃ. **Pañcanavutipāsaṇḍabhedā** papañcasūdanisaṃvaṇṇanāyaṃ vuttanayena veditabbā. **Tatthāti** tesu dvīsu vicinanesu. **Dakkhiṇāvicinanaṃ āha**, upamānāni hi nāma yāvadeva upameyyatthavibhāvanatthāni. Etena sukhettagahaṇatopi dakkhiṇeyyavicinanaṃ daṭṭhabbaṃ.

Pānesu saṃyamoti iminā dasavidhampi kusalakammapathadhammaṃ dasseti. Yathā hi “pānesu saṃyamo”ti iminā sattānaṃ jīvitāvoropanato saṃyamo vutto, evaṃ tesam sāpateyyāvahārato paradārāmasanato viṣaṃvādanato aññamañña-bhedanato pharusavacanena saṅghaṭṭanato niratthakavippalapanato parasanta-kābhijjhānato ucchedacintanato micchābhinivesanato ca saṃyamo hotīti. Tenāha “**sīlānisamsaṃ kathetumāraddhā**”ti. Pharusavacanasamṃyamo panettha sarūpe-neva vutto.

Parassa upavādabhayenāti pāpakiriyahetu parena attano vattabba-upavāda-bhayena. **Upavādabhayāti** upavādabhayanimittaṃ. “Kathaṃ nu kho amhe pare na upavadeyyun”ti āsīsantā **pāpaṃ na karonti**. **Dhammapadamevāti** asaṅkhata-dhammakotṭhāso eva **seyyo** seṭṭho. Yasmā sabbasaṅkhataṃ aniccaṃ khaya-dhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammaṃ, tasmā tadadhigamāya ussāho karaṇīyoti dasseti. Pubbasaddo kālavisesavisayoti āha “**pubbe ca kassapabuddhādikālepi**”ti-ādi. Puna akālaviseso apāṭiyekko

bhummatthavisayovāti āha “**sabbepi vā**”ti-ādi. Tattha **sabbepi vāti** ete sabbepi kassapabuddhādayo lokanāthā **santo nāma** vūpasantasabbakilesasantāpā santa-sabbhūtaguṇattā.

Sādhussuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Nasantisuttavaṇṇanā

34. Kamanīyānīti (1.0106) kantāni. Tato eva etāni **iṭṭhārammaṇāni** sukhārammaṇāni **rūpādīni**, te pana vatthukāmā, tadārammaṇakilesakāmā vā. “**Na santi kāmā manujesū**”ti desanāsīsametaṃ, nicchayena kāmā aniccāyeva. Maccu dhīyati etthāti **maccudheyyaṃ**. Na puna āgacchati ettha taṃ **apunāgamaṃ**. **Apunāgama-nasaṅkhātaṃ nibbānaṃ** anupagacchanato. **Nibbānaṃ hīti**-ādi vuttassevatthassa vivaraṇaṃ. **Baddhoti** paṭibaddhacitto. **Pamattoti** vossaggapamādaṃ āpanno.

Taṇhāchandato jātaṃ tassa visesapaccayattā. Icchitaṃ hanatīti **aghaṃ**, dukkhaṃ. Idha pana anavasesapariyādānavasena pañcupādānakkhandhā dukkhanti. **Chandavinayā aghavinayoti** hetunirodhena hi phalanirodho, evaṃ sa-upādisesanibbānaṃ vatvā **aghavinayā dukkhavinayoti** anupādisesanibbānaṃ vadati.

Citrānīti kilesakāmāpi vedanādiṭṭhisampayogabhedena honti, ākārabhedena ca atthi savighātāvighātāti tato visesetaṃ “**ārammaṇacittāni**”ti vuttaṃ. **Saṅkappitarāgoti** subhādivasena saṅkappitavatthumhi rāgo. **Kilesakāmo kāmoti vutto** tasse vidha visesato kāmabhāvasiddhito. **Pasūrasuttena vibhāvetabbo** “na te kāmā”ti-ādinā tassa vatthumhi āgatattā. Idāni tamatthaṃ saṅkhepeneva vibhāvento “**pasūraparibbājako hī**”ti-ādimāha. **Na te kāmā yāni citrāni loketi** te ce kāmā na honti, yāni loke citrāni rūpādi-ārammaṇāni. **Vedesīti** kevalaṃ saṅkapparāgañca kāmāṃ katvā vadesi ce. **Hehintīti** bhavēyyunti attho. Suṇanto saddāni manoramāni, satthāpi te hehiti kāmabhogīti paccekaṃ gāthā, idha pana saṃkhipitvā dassitā. Dhīrā nāma dhitisampannāti āha “**paṇḍitā**”ti.

Tassāti yo pahīnakodhamāno sabbaso saṃyojanātigo nāmarūpasmiṃ asajjanto rāgādikiñcanarahito, tassa. **Mogharājā nāma thero** bāvarībrāhmaṇassa paricāra-kānaṃ soḷasannaṃ aññataro. **Yathānusandhiṃ** appatto sāvasesa-**attho**, kiñci vattabbaṃ atthīti adhippāyo (1.0107). Sabbaso vimuttattāva devamanussā namassanti, ye taṃ paṭipajjanti. Tesāṃ kiṃ hoti? Kiñcīpi na siyāti ayamettha atthaviseso? **Dasabalaṃ sandhāyevamāha** ukkaṭṭhaniddesena. **Anupaṭipattiyāti** paṭipattim anugantvā paṭipajjanena. **Namassanti** taṃ pūjenti.

Catusaccadhammaṃ jānitvāti tena paṭividdhaṃ catusaccadhammaṃ paṭivijjhivā. Tathā ca buddhasubuddhatāya nibbematikā hontīti āha “**vicikicchaṃ pahāyā**”ti. Tato paraṃ pana anukkamena aggamaggādhigamena **saṅgātigāpi** honti. Asekkhadhammapāriyā **pasamsiyā** viññūnaṃ pasamsāpi hontīti.

Nasantisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Ujjhānasaññisuttavaṇṇanā

35. Ujjhānavasena pavattā saññā etesaṃ atthi, ujjhānavasena vā sañjānantīti **ujjhānasaññī**. **Kārayeti** katānaṃ pariyantaṃ kārayeti attho. **Pariyantakāritanti** paricchinna-kāritaṃ parimitavacananti attho. Paṃsukūlādipaṭipakkhanayena **pattuṇṇa-dukulādi** vuttaṃ. **Nāmaṃ gahitanti** etena “ujjhānasaññikā” ti ettha ka-saddo saññāyanti dasseti.

Aññenākārena bhūtanti attanā pavediyamānākārato aññena asuddhena ākārena vijjamānaṃ upalabbhamānaṃ attānaṃ. **Vañcetvāti** palambhetvā. **Tassa** kuhakassa. **Taṃ** catunnaṃ paccayānaṃ paribhuñjanaṃ. **Parijānantīti** tassa paṭipattiṃ paricchijja jānanti. **Kārakoti** sammāpaṭipattiyā kattā, sammāpaṭipajjitāti attho.

Idanti liṅgavipallāsena vuttaṃ, ayanti attho. **Dhammānudhammapaṭipadāti** nibbānadhammassa anucchavikatāya anudhammabhūtā paṭipadā. Paṭipakkhavi-dhamane asithilatāya **daḥhā**. **Bhāsitamattena ca savanamattena cāti** ettha **saddo visesanivatti-attho**. Tena **bhāsitassa sutassa ca sammāpaṭipattivisesaṃ nivatteti**. **Lokapariyāyanti** lokassa parividhamanaṃ uppādanirodhavasena saṅkhārānaṃ parāvuttiṃ. Tenāha “**saṅkhāralokassa udayabbayan**” ti. Svāyamatto saccapaṭivedheneva hotīti āha “**catusaccadhammañca aññāyā**” ti (1.0108). **Evaṃ na kubbantīti** attani vijjamānampi guṇaṃ anāvīkaronto “yathā tumhe vadatha, evaṃ na kubbanti” ti avijjamānataṃ byākarotīti attho.

Akārakamevāti dosaṃ akārakameva. Accayassa paṭiggaṇhanaṃ nāma adhivāsanaṃ, evaṃ so desakena desiyamāno tato vigato nāma hoti. Tenāha “**paṭiggaṇhātūti khamatū**” ti.

Sabhāvenāti sabhāvato. **Ekasadisanti** paresaṃ cittācāraṃ jānantampi ajānantehi saha ekasadiṣaṃ karontā. **Paratoti** pacchā. **Kathāya uppannāyāti** “kassa ccayā na vijjanti” ti-ādikathāya pavattamānāya “tathāgatassa buddhassā” ti-ādinā **buddhabalaṃ** buddhānubhāvaṃ dīpetvā. **Khamissāmīti** accayadesanaṃ paṭiggaṇhissāmi. Tappaṭiggaho hi idha khamananti adhippetā, sathā pana sabbakālaṃ khamo eva.

Kopo antare citte etassāti **kopantaro**. Doso garu garukātabbo assāti **dosagaru**. “Paṭimuccati” ti vā pāṭho, ayameva attho. **Accāyikakammanti** sahasā anupadhāretvā kiriyā. **No cidhāti** no ce idha. **Idhāti** nipātamattaṃ. **Apagataṃ** apanītaṃ. Doso no ce siyā, tena pariyāyena yadi aparādho nāma na bhavēyyāti. **Na sammeyyūṃ** na vūpasameyyūṃ. **Kusaloti** anavajjo.

Dhīro satoti padadvayena vaṭṭachindaṃ āha. **Ko niccameva paṇḍito nāmāti** atthoti “kassaccayā” ti-ādikāya pucchāgāthāya attho. Dīghamajjhimasamvaṇṇanāsu tathāgata-saddo vitthārato samvaṇṇitoti āha “**evamādīhi kāraṇehi tathāgata-ssā**” ti. **Buddhattādīhīti** ādi-saddena “bodhetā pajāyā” ti-ādinā (mahāni. 192; cūḷani.

pārāyanatthutigāthāniddeṣa 97) niddese āgatakāraṇāni saṅgayhanti. **Vimokkhaṃ** vuccati ariyamaggo, tassa **anto** aggaphalaṃ, tattha bhavā **paṇṇatti**, tassā vasena. Evaṃ buddhabalaṃ dīpeti. Idāni khittaṃ saṅkhepena saṃharāpitaṃ hotīti dasseti.

Ujjhānasaññisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Saddhāsuttavaṇṇanā

36. Tatvassāti (1.0109) o-kārassa va-kārādesaṃ a-kārassa ca lopaṃ katvā niddesoti āha “**tato assā**” ti. “Tatassā” ti vā pāṭho, **tatoti** ca saddhāhetūti attho. **Nānupaṭantīti** na vattanti. **Pamādaṃ karontīti** pamajjanti, micchā paṭipajjantīti attho. **Lakkhaṇānīti** aniccādilakkhaṇāni. **Upanijjhāyatīti** upecca ñāṇacakkhunā pekkhati, anupassatīti attho. **Āgatakiccanti** āhatakiccaṃ, ayameva vā pāṭho. **Sādhētīti** asammohapaṭivedhavasena nipphādeti, tathalakkhaṇaṃ nirodhasaccaṃ upanijjhāyatīti ayamattho maggepi vattabbo tena vinā asammohapaṭivedhassa asambhavato. **Kasiṇārammaṇassāti** idaṃ lakkhaṇavacanaṃ. Akasiṇārammaṇasamāpattiyopi hi santīti. Yathā ca kasiṇārammaṇāni aṭṭhannaṃ samāpattīnaṃ avasesānañca tadārammaṇānaṃ paccavekkhaṇavasena cittānaṃ, evaṃ tena tāni ārammaṇāni gahitānīti “kasiṇārammaṇassa” icceva vuttaṃ. Paramaṃ uttamaṃ sukhanti vattabbato **paramasukhaṃ arahattaṃ**.

Saddhāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Samayasuttavaṇṇanā

37. Udānaṃ paṭiccāti ukkākaraññā jātisambhedaparihāranimittaṃ attano vaṃsapaṇisuddhaṃ nissāya vuttaṃ pīti-udāhāraṃ paṭicca gottavasena “**sakkā**” ti **laddhanāmānaṃ**. Yadi ekopi janapado, kathaṃ bahuvacanaṃ āha “**ruḷhīsaddenā**” ti. Akkharacintikā hi idisesu ṭhānesu yutte viya salīṅgavacanaṃ icchanti, ayamettha ruḷhī yathā “avantī kurū” ti, tabbisesane pana janapadasadde jātisaddatāya ekavacanameva. **Aropimeti** kenaci na ropime.

Āvaraṇenāti setunā. **Bandhāpetvāti** paṇḍupalāsapāsāṇamattikakhaṇḍādīhi āliṃ thiraṃ kārāpetvā. **Sassāni kārentīti** jeṭṭhamāse kira ghammassa balavabhāvena himavante himaṃ vilīyitvā sanditvā anukkamena rohiṇiṃ nadiṃ pavisati, taṃ bandhitvā sassāni kārenti. “**Jātiṃ** (1.0110) **ghaṭṭetvā kalahaṃ vaḍḍhayimsū**” ti saṅkhepena vuttamatthaṃ pākaṭataraṃ kātuṃ “**koliyakammakarā vadantī**” ti āha. **Niyutta-amaccānanti** tasmīṃ sassaparipālanakamme niyojitamahāmattānaṃ.

Tīṇi jātakānīti “kuṭṭhārihattho puriso” ti-ādinā **phandanajātakaṃ** (jā. 1.13.14 ādayo) “duddubhāyati bhaddante” ti-ādinā **duddubhajātakaṃ**, (jā. 1.4.85 ādayo) “vandāmi taṃ kuṅṅarā” ti-ādinā **laṭukikajātakaṃ** (jā. 1.5.39 ādayo) imāni tīṇi jāta-

kāni. **Dve jātakānīti-**

“Sādhu sambahulā ñāti, api rukkhā araññajā;
vāto vahati ekaṭṭhaṃ, brahantampi vanappatin” ti.-

Ādinā **rukkhadhammajātakam** (jā. 1.1.74).

“Sammodamānā gacchanti, jālamādāya pakkhino;
yadā te vivadissanti, tadā ehinti me vasan” ti. (jā. 1.1.33)-

Ādinā **sammodamānajātakanti** imāni dve jātakāni.

“Attadaṇḍā bhayaṃ jātaṃ, janaṃ passatha medhagaṃ;
saṃvegaṃ kittayissāmi, yathā saṃvijitaṃ mayā” ti. (su. ni. 941)-

Ādinā **attadaṇḍasuttam**.

Tenāti bhagavatā. **Kalahakaraṇabhāvoti** kalahakaraṇassa atthibhāvo. Mahāpa-
thaviyā mahagghe khattiye kasmā nāsethāti dassetvā kalahaṃ vūpasametukāmo
bhagavā pathaviṃ nidassanabhāvena gaṇhīti dassento “**pathavī nāma kiṃ aggha-
tī**” ti-ādimāha. **Atṭhāneti** akāraṇe. **Veram katvāti** virodhaṃ uppādetvā. Taṃtaṃpalo-
bhanakiriyāya parakkamantiyo “**ukkaṇṭhantū**” ti **sāsanam pesenti**. **Kuṇāladaheti**
kuṇāladahatīre patiṭṭhāya. **Pucchitam kathesi** anukkamena kuṇālasakuṇarājassa
pucchāpasaṅgena **kuṇālajātakam** (jā. 2.21.kuṇālajātaka) kathessāmīti. **Anabhiratiṃ
vinodesi** Itthīnaṃ dosadassanamukhena kāmānaṃ ādīnavokārasaṃkilesavibhāva-
navasena. **Purisapurisehī** Ti kosajjaṃ viddhaṃsetvā purisathāmabrūhanena utta-
mapurisehi no bhavitum

vaṭṭatīti uppannacittā (1.0111). **Avissaṭṭhasamaṇakammantā** apariccattakamma-
tṭhānābhīyogāti attho. **Nisīditum vaṭṭatīti** bhagavā cintesīti yojanā.

Paduminiyanti padumavane. **Vikasimṣu** guṇagaṇavibodhena. **Ayaṃ imassa ...pe... na kathesīti** iminā sabbepi te bhikkhū tāvadeva paṭipāṭiyā āgatattā añña-
maññassa lajjamānā attanā paṭiladdhavisesaṃ bhagavato nārocesunti dasseti. **Khīṇāsavānanti-ādinā** tattha kāraṇamāha.

Osaṭamatteti bhagavato santikaṃ upagatamatte. **Ariyamaṇḍaleti** ariyapuggala-
samūhe. **Pācīnayugandharaparikkhepato** Ti yugandharapabbatassa pācīnapari-
kkhepato, na bāhirakehi vuccamāna-udayapabbatato. **Rāmaṇeyyakadassana-
tthanti** buddhuppādapāṭimaṇḍitattā visesato ramaṇiyassa lokassa ramaṇiyabhāva-
dassanatthaṃ. **Ullaṅghitvāti** utṭhahitvā. **Evarūpe khaṇe laye muhutteti** yathāvutte
candamaṇḍalassa utṭhitakkhaṇe utṭhitavelāyaṃ utṭhitamuhutteti uparūparikālassa
vaḍḍhitabhāvadassanatthaṃ vuttaṃ.

Tesaṃ bhikkhūnaṃ jāti-ādivasena bhagavato anurūpaparivārabhāvaṃ
dassento “**tatthā**” ti-ādimāha. **Mahāsammatassa vaṃse uppannoti-ādi** kulavaṃsa-
suddhidassanaṃ. **Khattiyagabbhe jātoti** idaṃ satipi jātivisuddhiyaṃ mātāpitūnaṃ
vasena avisuddhatā siyāti tesampi “avisuddhatā natthi imesan” ti visuddhidassa-
natthaṃ vuttaṃ. Satipi ca gabbhavisuddhiyaṃ katadosena missakattā arajjāraha-
tāpi siyāti “tampi natthi imesan” ti dassanatthaṃ “**rājapabbajitā**” ti-ādi vuttaṃ.

Sāmantāti samīpe. **Calimṣūti** utṭhahimṣu. Kosamattaṃ ṭhānaṃ **saddantaraṃ**,
“saddasavanaṭṭhānameva saddantaran” ti apare. **Tikkhattum tesatṭhiyā nagarasaha-
ssesūti** jambudīpe kira ādito mahantāni tesatṭhi nagarasahassāni uppannāni,
tathā dutiyaṃ, tathā tatiyaṃ. Taṃ sandhāyāha “**tikkhattum tesatṭhiyā nagarasaha-
ssesū**” ti. Tāni pana sampiṇḍetvā satasahassato paraṃ navasahassādhikāni asīti-
sahassāni. **Navanavutiyā doṇamukhasatasahassesū** Ti navasatasahassādhikesu
(1.0112) navutisatasahassesu doṇamukhesu. **Doṇamukhanti** ca mahānagarassa
āyuppattitṭhānabhūtaṃ pādanagaraṃ vuccati. **Chanavutiyā paṭṭanakoṭisatasaha-
ssesūti** chakoṭisatasahassa-adhikesu navutikoṭisatasahassapaṭṭanesu. Tambapa-
ṇḍidīpādichapaṇṇāsāya **ratanākaresu**. Evaṃ pana nagara-doṇamukhapaṭṭana-ra-
tanākaraḍḍibhāvena kathanaṃ taṃtaṃ-adhivatthāya vasantīnaṃ tāsāṃ devatānaṃ
bahubhāvadassanatthaṃ. Yadi dasasahassacakkavāḷesu devatā sannipatitā.
Atha kasmā pāḷiyaṃ “dasahi ca lokadhātūhī” ti? Vuttanti āha “**dasasahassa ...pe...
adhippetan**” ti. Tena sahassilokadhātu idha “ekā lokadhātū” ti veditabbā.

Lohapāsādeti sabbapaṭhamakate lohapāsāde. **Brahmaloketi** heṭṭhime brahma-
loke. Yadi tā devatā evaṃ nirantarā hutvā sannipatitā, pacchā āgatānaṃ okāso
eva na bhavyeyyāti codanaṃ sandhāyāha “**yathā kho panā**” ti-ādi.

Suddhāvāsakāye uppannā **suddhāvāsakāyikā**. Tāsāṃ pana yasmā suddhāvā-
sabhūmi nivāsaṭṭhānaṃ, tasmā vuttaṃ “**suddhāvāsavāsīnan**” ti. **Āvāsāti** āvāsaṭṭhā-
nabhūtā. Devatā pana orambhāgiyānaṃ itaresaṅca saṃyojanānaṃ samucchinna-
tṭhena suddho āvāso vihāro etesanti **suddhāvāsā**. **Mahāsamāgamaṃ ṇatvāti**
mahāsamāgamaṃ gatāti ṇatvā.

Purattimacakkavāḷamukhavatṭiyaṃ otari aññattha okāsaṃ alabhamāno. Evaṃ

sesāpi. **Mañivammanti** indanīlamanimayaṃ kavacaṃ. Buddhānaṃ abhimukha-
bhāgo **buddhavīthi**, sā yāva cakkavāḷā **uttarituṃ na sakkā**. **Mahatiyā buddhavīthiyā-**
vāti buddhānaṃ santikaṃ upasaṅkamantehi tehi devabrahmehi valañjitabuddha-
vīthiyāva.

Samiti saṅgati sannipāto samayo, mahanto samayo **mahāsamayoti** āha “**mahā-**
samūho” ti. Pavaddhaṃ vanaṃ **pavananti** āha “**vanasaṅḍo**” ti. **Devaghaṭāti** devasa-
mūhā. **Samādahaṃsūti** samāhitaṃ lokuttarasamādhim suṭṭhu appitaṃ akaṃsu.
Tathā samāhitaṃ pana samādhinā niyojitaṃ nāma hotīti vuttaṃ “**samādhinā yojesu-**
n” ti. Sabbesaṃ gomuttavaṅkādīnaṃ dūrasamussāritattā **attano ...pe... akariṃsu**.
Vinayati asse etehīti **nettāni**, yottāni. Avīthipaṭipannānaṃ assānaṃ vīthipaṭipā-
danaṃ rasmiggahaṇena hotīti “**yottāni gahetvā acodento**” ti vatvā taṃ pana aco-
danaṃ avāraṇamevāti āha “**acodento avārento**” ti.

Yathā (1.0113) khīlaṃ bhittiyaṃ, bhūmiyaṃ vā ākoṭitaṃ dunnīharaṇaṃ, yathā
ca palighaṃ nagarappavesanivāraṇaṃ, yathā ca indakhīlaṃ gambhīranemi suni-
khātaṃ dunnīharaṇaṃ, evaṃ rāgādayo sattasantānato dunnīharaṇā nibbānanaga-
rappavesanivāraṇā cāti te “**khīlaṃ palighaṃ indakhīlan**” ti ca vuttā. **Ūhaccāti**
uddharitvā. Taṅhā-ejāya abhāvena **anejā**. Paramasantuṭṭhabhāvena cātuddisattā
appaṭihatacārikaṃ caranti. Buddhacakkhu-dhammacakkhu-dibbacakkhu-sama-
ntacakkhu-pakaticakkhūnaṃ vasena **pañcahi cakkhūhi**. Sudantā kutoti āha
“**cakkhutopi**” ti. **Chandādīhīti** chandādīnaṃ vasena **na gacchanti** na vattanti. **Na āga-**
cchanti anuppādanato. **Āgunti** aparādhaṃ.

Sabbasaṃyogāti vibhattilopena niddeso, sabbe saṃyogeti attho. **Visajjāti** visa-
jjitvā. **Evampīti** imāyapi gāthāya vasena “āguṃ na karoti” ti pade.

Gatāseti gatā eva. **Na gamissanti** pariniṭṭhitasaraṇagamanattā. Lokuttarasara-
ṇagamanañhettha adhippettaṃ. Tenāha “**nibbematikasaraṇagamanena gatā**” ti.
Te hi niyāmena apāyaṃ na gamissanti, devakāyañca paripūressanti. Ye pana
lokiyena saraṇagamanena buddhaṃ saraṇaṃ gatā, na te gamissanti apāyaṃ,
sati ca paccayantarasaṃavāye pahāya mānusaṃ dehaṃ devakāyaṃ paripūressa-
ntīti. Tenāha so brahmā “**ye keci buddhaṃ ...pe... paripūressanti**” ti.

Samayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Sakalikasuttavaṇṇanā

38. Tanti uyyānaṃ saṅkhaṃ gatanti sambandho. Dhanunā sarena gahanti
pothayanti bādhentīti **dhanuggahā**. **Taṃ sampaṭicchīti** tassā silāya heṭṭhābhāgena
uggantvā sampaṭicchīti. Satthu puññānubhāvena upahatattā sayampi paripatanti
vātaṃ upatthambheti. **Abhiani** satthārā anāvajjitattā. Tañca kho kammaphalava-
senāti daṭṭhabbaṃ. Tato eva **tato paṭṭhāya bhagavato aphāsu jātanti** etenapi upā-
diṇṇakasarīre nāma aniṭṭhāpi samphassakā patanti eva tathārūpena kammunā
katokāseti dasseti. **Ayaṃ** (1.0114) **vihāro** Ti gijjhakūṭavihāro. **Ujjaṅgalo** na kattabba-

paro. **Visamo** Ti bhūmibhāgavasena visamo. Sivikākārena sajjito mañco eva **mañca-sivikā**.

Bhusāti daḷhā. **Dukkhāti** dukkhamā duttitikkhā. **Kharāti** kakkasā. **Kaṭukāti** aniṭṭhā. **Asātāti** na sātā appiyā. **Na appetīti** na upeti. **Na appāyantīti** na khamanti. Vedanādhivāsanakhantiyā satisampajaññayuttattā sabbasattaṭṭhitāhārasamudaya vatthujātassa ādīnavanissaraṇānaṃ pageva suppaṭividitattā yathā samudācāro cittaṃ nābhibhavati, evaṃ sammadeva upaṭṭhāpitasatisampajaññattā vuttaṃ “**vedanādhivāsana ...pe... hutvā**” ti. **Apīḷiyamānoti** abādhiyamāno. Kāmaṃ aniṭṭhāya vedanāya phuṭṭho tāya apīḷiyamāno nāma natthi, pariññātavattukattā pana tassā vase avattamāno “avihaññamāno” ti vutto. Tenāha “**samparivattasāyitāya vedanānaṃ vasaṃ agacchanto**” ti.

Sīhaseyyanti ettha sayanaṃ seyyā, sīhassa viya seyyā sīhaseyyā, taṃ sīhaseyyaṃ. Atha vā **sīhaseyyanti** seṭṭhaseyyaṃ uttamaseyyaṃ. Svāyamatto aṭṭhakatthāyameva āgamissati. “Vāmena passena senti” ti evaṃ vuttā **kāmabhogiseyyā**. **Dakkiṇapassena sayāno nāma natthi** dakkiṇahatthassa sarīraggaṇādiyoga-kkhamato. Purisavasena cetam vuttaṃ. **Ekena passena sayitum na sakkonti** dukkhuppattito. **Ayaṃ sīhaseyyāti** ayaṃ yathāvuttā sīhaseyyā. **Tejussadattāti** iminā sīhassa abhītabhāvaṃ dasseti. Bhīrukajātikā hi sesamigā attano āsayam pavisitvā utrāsabahulā santāsapubbakaṃ yathā tathā sayanti, sīho pana abhirukabhāvato satokāri bhikkhu viya satim upaṭṭhapetvāva sayati. Tenāha “**dve purimapāde**” ti-ādi. **Purimapādeti** dakkiṇapurimapāde vāmassa purimapādassa ṭhapanavasena dve purimapāde ekasmiṃ ṭhāne ṭhapatvā. **Pacchimapādeti** dve pacchimapāde. Vuttanayeneva idhāpi ekasmiṃ ṭhāne ṭhapanam veditabbaṃ. **Ṭhitokāsasalla-kkhaṇaṃ** abhīrukabhāveneva. **Sīsaṃ pana ukkhipitvāti**-ādinā vuttasīhakiriyā anutrāsapabujjanaṃ viya abhīrukabhāvasiddhā dhammatāvasenevāti veditabbā. **Sīhavijambhitavijambhanaṃ** Ativelaṃ ekākārena ṭhapitānaṃ sarīravayavānaṃ (1.0115) gamanādikiriyāsu yoggabhāvāpādanatthaṃ. **Tikkhattum sīhanādanadanaṃ** appesakkhamigajātapariharaṇatthaṃ.

Seti abyavaṭabhāvena pavattati etthāti seyyā, catutthajjhānameva seyyā **catutthajjhānaseyyā**. Kim panettha taṃ catutthajjhānanti? Ānāpānacatutthajjhānaṃ. Tato hi vuṭṭhahitvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā anukkamena aggamaggaṃ adhigantvā tathāgato jātoti. “Tayidaṃ padaṭṭhānaṃ nāma, na seyyā, tathāpi yasmā ‘catutthajjhānā vuṭṭhahitvā samanantaraṃ bhagavā parinibbāyī’ ti **mahāparinibbāne** (dī. ni. 2.219) āgataṃ. Tasmā lokiyacatutthajjhānasamāpatti eva **tathāgataseyyā**” ti keci. Evaṃ sati parinibbānakālikāva tathāgataseyyāti āpajjati; na ca tathāgato lokiyacatutthajjhānasamāpajjanabahulo vihāsi. Aggaphalavasena pavattaṃ panettha catutthajjhānaṃ veditabbaṃ. Tattha yathā sattānaṃ niddupagamalakkhaṇā seyyā bhavaṅgacittavasena hoti, sā ca nesam paṭhamam jātisamanvayā yebhuyyavuttikā, evaṃ bhagavato ariyajātisamanvayam yebhuyyavuttikaṃ aggaphalabhūtam catutthajjhānaṃ **tathāgataseyyāti** veditabbā. **Sīhaseyyā** nāma seṭṭhaseyyāti āha “**uttamaseyyā**” ti.

“Kālaparicchedaṃ katvā yathāparicchedaṃ uṭṭhahissāmi” ti evaṃ tadā manasi-

kāraṣṣa akatattā pāḷiyaṃ “uṭṭhānasaññaṃ manasikarivā”ti na vuttanti āha “**uṭṭhānasaññanti panettha na vuttan**”ti. Tattha kāraṇamāha “**gilānaseyyā hesā**”ti. Sā hi cirakālapavattikā hoti.

Viṣuṃ viṣuṃ rāsivasena anāgantvā ekajjhaṃ puñjivasena āgatattā vuttaṃ “**sabbāpi tā**”ti. Tenāha “**sattasatā**”ti. **Vikāramattampīti** vedanāya asahanavasena pavattanākāramattampi. **Susammaṭṭhakañcanaṃ viyāti** sammaṭṭhasusajjitasuvaṇṇaṃ viya.

Dhammālapananti asaṅkhārikasamuppannasabhāvālapanaṃ. Samullapitañhi ākārasamānavacanametam. Nāgo viya vāti pavattatīti nāgavo. Tassa bhāvo **nāgavatā**. Vibhattilopena hesa niddeso, mahānāgahatthisadisatāyāti attho. **Byattuparicaraṇaṭṭhenāti** byattaṃ uparūpari attano kiriyācaraṇena. **Ājāniyoti** sammāpatitaṃ **dukkhaṃ** sahanto (1.0116) attanā kātabbakiriyaṃ dhīro hutvā nitthārako. Kāraṇākāraṇajānanenāti niyyānikāniyyānikakaraṇañātātāya. **Tenevaṭṭhenāti** appaṭṭisamaṭṭheneva. “Mutto moceyyan”ti-ādi **dhuravāhaṭṭhena**. **Nibbisevanaṭṭhenāti** rāgādivisavigatabhāvena.

Aniyamitāṇattīti anuddesikaṃ āṇāpanaṃ. Sāmaññaakatopi samādhisaddo pakaraṇato idha viṣesatthoti āha “**samādhinti arahattaphalasangādhin**”ti. Paṭippassaddhivasena sabbakilesehi suṭṭhu vimuttanti **suvimuttaṃ**. **Abhinataṃ nāma** ārammaṇe abhimukhabhāvena pavattiyā. **Apanataṃ** apagamanaṃ pavattiyā, vimukhatāyāti attho. Lokiyajjhānacittaṃ viya vipassanā viya ca asaṅkhārena sappayogena

tadaṅgappahānavikkhambhanapahānavasena ca vikkhambhetvā na adhigataṃ na ṭhapitaṃ, kiñcaraḥi kilesānaṃ sabbaso chinnatāyāti āha “**chinnattā vataṃ phala-samādhinā samāhitaṃ**” ti. **Atikkamitabbanti** ācārātikkamavasena laṅghitabbaṃ. Sā pana laṅghanā āsādanā ghaṭṭanāti āha “**ghaṭṭetabban**” ti.

Pañcavedā nāma- iruvedo, yajurvedo, sāmavedo, āthabbaṇavedo, itihāso cāti evaṃ itihāsapañcamānaṃ vedānaṃ. “Caran” ti vacanavipallāsenā vuttanti āha “**carantā**” ti, tapantāti attho. **Hīnattarūpāti** hīnādhimuttikatāya nihīnacittasabhāvā. Vimuttikatāya abhāvato **nibbānaṅgamā na honti**. Arahattādhigamakammassa abhabbatāya **parihīnatthā**. **Ajjhotthaṭṭāti** abhibhūtā. **Tādiseheva sīlehīti** gosilādīhi. **Baddhāti** samādapetvā pavattanavasena anubaddhā. **Lūkhaṃ tapanti** attakilamathānuyogaṃ. Taṃ pana ekadesena dassento “**pañcātapatāpanan**” ti-ādimāha. “Evaṃ paṭipannassa mokkho natthi, evaṃ paṭipannassa vaṭṭato mutti atthī” ti vadantī sā attato sāsanaṃ niyyānabhāvo kathito nāma hotīti āha “**sāsanaṃ niyyānikabhāvaṃ kathenti**” ti. **Ādinti** gāthādvayaṃ.

Sakalikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Paṭhamapajjunnadhītusuttavaṇṇanā

39. Cātumahārājikassāti (1.0117) cātumahārājikakāyikassa. **Dhammo anubuddhoti** catusaccadhammo pariññeyyādibhāvassa anurūpato buddho. **Paccakkhamevāti** parapattiyā ahutvā attapaccakkhameva katvā jānāmi. Dhammaṃ garahantā nāma saddadosavasena vā atthadosavasena vā garaheyyunti taṃ dassento “**hīnakkhara ...pe... kotivā**” ti āha. Sā pana “tesaṃ vigarahā dummedhatāya mahānatthāvahāvā” ti dassenti devatā āha “**dummedhā upenti roruvan**” ti. **Visuṃ hotīti** avīcimahānirayato visuṃ eva hoti. **Khantiyāti** ñāṇakhantiyā. **Upasame-nāti** rāgādīnaṃ sabbaso vūpasameṇa. Tenāha “**ruccivā**” ti-ādi.

Paṭhamapajjunnadhītusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Dutiyapajjunnadhītusuttavaṇṇanā

40. Buddhañca dhammañca namassamānāti buddhasubuddhataṃ dhammasudhammatañca ñatvā tadubhayaṃ namassamānā. Yasmā buddhe ca dhamme ca pasanno saṅghe ca pasanno eva hoti tassa suppaṭipattiyā vijānanato, tasmā so attho gāthāya ca-saddasaṅgahitoti dassento “**ca-saddena saṅghañcā**” ti āha **atthavatiyoti** lokiyalokuttara-atthasaṅgahitā lokiyakusalalokuttaramaggasaṅgaṇhanato. **Yaṃ dhammaṃ sā abhāsīti** yaṃ tumhākaṃ dhammaṃ paṭivijjhivā ṭhitā, sā mahākokanadā attano balānurūpaṃ abhāsīti. **Bahunāti** nānappakārena. **Pariyāyenāti** kāraṇena. **Tādisoti** tathārūpo tathāpaṭividdhasacco atthadhammādīsu kusalo

ekekaṃ padampi udāharaṇahetunigamanāni nīharanto ācikkhati deseti pañña-
peti paṭhapeti vivarati vibhajati uttānikaroti. Tenāha “**ayaṃ bhagavā**” ti-ādi. Etena
ativiya vitthārakkhamaṃ sugatadhammoti dasseti. **Pariyāpuṭanti** parivattitaṃ. Evaṃ
vitthārakkhamaṃ (1.0118) dhammaṃ yasmā devadhītā “saṃkhittamatthaṃ lapa-
yissāmi” ti avoca, tasmā vuttaṃ “**tassatthaṃ**” ti-ādi.

Dutiyapajjunnadhītusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Satullapakāyikavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Ādittavaggo

1. Ādittasuttavaṇṇanā

41. Sīsanti desanāpadeso, desanāya aññesupi vattabbesu kassacideva sīsa-
bhāgena apadisaṇaṃ. Tenāha “**rāgādīhi**” ti-ādi. **Dānenāti** attano santakassa
paresaṃ pariccajanena. Taṃ pana pariccajanaṃ cetanāya hotīti āha “**dānacetanā-
yā**” ti **dānapuññacetanā**ti dānamayā puññacetanā **dāyakasseva hoti** taṃsantatipa-
riyāpannattā. **Nīhatabhaṇḍakanti** ādittagehato bahi nikkhāmitaṃ bhaṇḍakaṃ.
Etanti “dinnaṃ hoti” ti-ādivacanaṃ. **Adinneti** dānamukhe aniyuñjite bhoge. “Ante-
nā” ti jīvitassa anto adhippetoti āha “**maraṇenā**” ti. Mamāti pariggahitattā **pariggahā**,
bhogā. Tepi kenaci ākārena vināsaṃ anupagatā maraṇena pahiyanti nāmāti
vuttaṃ “**corādīnaṃ vasena avinaṭṭhabhoge**” ti. Sobhanā aggabhūtā rūpādayo
etthāti saggo, taṃ **saggaṃ**.

Ādittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Kiṃdadasuttavaṇṇanā

42. Dve tīṇi bhattāni abhutvāti dve tayo vāre bhattāni abhuñjitvā. **Uṭṭhātuṃ na
sakkotīti** uṭṭhātumpi na sakkotī, pageva aññaṃ sarīrena kātabbakiccaṃ dubbala-
bhāvato. **Dubbalopi hutvāti** bhuñjanato pubbe dubbalo hutvā balasampanno hoti.
Evaṃ byatirekato anvayato ca āhārassa sarīre balavataṃ āha. Yasmā annado (1.01
dāyako paṭiggāhakassa balado hoti, tasmā so āyatīṃ attano sarīre balado avināsa-
vasena balassa rakkhako ca hoti. Tenāha bhagavā- “balaṃ kho pana datvā
balassa bhāgī hoti” ti (a. ni. 5.37) sesapadesupi eseva nayo. **Surūpopīti** abhirū-
popi. **Virūpo hotīti** bībhaccharūpo kopīnassa acchannattā. **Idaṅca yānanti** sāma-
ññato vuttaṃ. **Upāhanāti** sarūpato dasseti. Adukkhappatto hutvā yāti vattati ete-

nāti **yānanti** chattādīnampi yānabhāvo vutto. Tenāha “**yānado sukhado hoti**” ti. **Cakkhudo nāma** hoti cakkhunā kātabbakicce sahakārikāraṇabhāvato dīpassa.

“**Sabbesaṃyeva balādīnaṃ dāyako hoti**” ti saṅkhepato vuttaṃ atthaṃ vitthārato dassetuṃ “**dve tayo gāme**” ti-ādi vuttaṃ. Nisajjādivasena patissayitabbato **pati-ssayo**, vihāro. **Pakkhittaṃ viya hoti** parissamassa vinoditattā. **Bahi vicarantassāti** patissayaṃ alabhitvā bahi vivaṭaṅgaṇe vicarantassa. **Jhāyatīti** jhāyantaṃ hoti, kilamatīti attho. Sītuṅhādivirodhipaccayavasena sasantāne **visabhāgasantati**, tabbipariyāyato **sabhāgasantati** veditabbā. Sukhaṃ nāma dukkhapaccayaparihārato sukhapaccayuppannato ca hoti, tadubhayaṃ patissayavasena labhatīti dassento “**bahi vicarantassa pāde**” ti-ādimāha. **Dhammapītisukhanti** dhammapaccavekkhānena uppannapītisukhaṃ. **Upasamasukhanti** kilesānaṃ vūpasamena pavattasukhaṃ. Nivātaṃ pihitavātapānaṃ patissayaṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya ṭhitassa andhakāro hotīti vuttaṃ “**kūpe otiṅṅo viya hoti**” ti. Tenāha “**mañcapīṭhādīni na paññāyanti**” ti. Tayidaṃ bahisamāpannaparissamadoseṇa, na ca patissayadosena. Tenāha “**muhuttaṃ**” ti-ādi.

Na marati etenāti **amaraṇaṃ**, nibbānādhigamādayo. Tassa dānaṃ dhammūpadeso, taṃ deti. Tenāha “**yo dhammaṃ anusāsati**” ti. Tayidaṃ dhammānusāsanaṃ kathaṃ hotīti āha “**aṭṭhakathan**” ti-ādi. **Aṭṭhakathaṃ kathetīti** avivaṭapāṭhassa pāḷiyā atthasaṃvaṇṇanaṃ karotīti attho. Anadhīto pana **pāḷiṃ vāceti**. Tattha tattha gataṭṭhāne **pucchitapañhaṃ vissajjeti**, ayaṃ tāva ganthadhuro, paṭipattivāsadhure pana **kammaṭṭhānaṃ ācikkhati**, ubhayesampi (1.0120) **dhammassavanaṃ karoti**. **Sabbadānanti** yathāvutta-āmisadānaṃ abhayadānaṃ. **Dhammadānanti** dhammadesanā. **Dhammaratīti** samathavipassanādhamme abhirati. **Dhammarasoti** saddhammasannissayaṃ pītipāmojjaṃ.

Kiṃdadasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Annasuttavaṇṇanā

43. Patthentīti pihenti. Yatthassa upagamaṃ loke pākaṭataraṃ ahosi, te udāharaṇavasena dassento “**cittagahapatisīvalittherādikeyā**” ti āha. **Annanti** annasaññito catubbidhopi paccayo. Sabbepi dāyake ekajjhaṃ gahetvā sāmāññato ekavasena “**dāyakamevā**” ti vuttaṃ, yathā cāha “**ko nāma so yakkho, yaṃ annaṃ nābhinandati**” ti? Tattha **yakkhoti** satto. Sāmāññajotanā ca nāma yasmā puthu-atthavissayā, tasmā “**ye naṃ dadanti saddhāya, vippasannena cetasā**. **Tameva annaṃ bhajati**” ti vuttaṃ. Tattha **ma-Kāro** padasandhikaro, te evāti attho. **Dāyakaṃ** apariccajanameva **anugacchati** cakkaṃ viya kubbaraṃ.

Annasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Ekamūlasuttavaṇṇanā

44. Patitṭhaṭṭhena avijjāsaṅkhātaṃ ekaṃ mūlaṃ etissāti ekamūlā. Taṃ **ekamūlaṃ**. Yathā saṃyojanīyesu assādānupassanāvasena taṇhāsamuppādo, evaṃ taṇhābhibhavavasena anavabodhoti **avijjā taṇhāya mūlaṃ, taṇhā ca avijjāya mūlaṃ**. **Ayañhi nayo upanissayatāvasena vutto, sahajātavasena cāyaṃ aññamaññaṃ mūlabhāvo pākaṭoyeva. Idha pana** imissaṃ gāthāyaṃ **adhippetā** “ekamūlan” ti sā taṇhā. Tattha yā bhavataṇhā, sā sassatadiṭṭhivasena āvaṭṭati parivattati, vibhavataṇhā (1.0121) ucchedadiṭṭhivasena, evaṃ **dvirāvattam. Sahajātakoṭiyāti** sahajātakoṭiyāpi, pageva sammuyhaṃ āpannassa pana vattamānāya taṇhāya balavabhāvena malīnatā siyā. **Upanissayakoṭiyāti** upanissayakoṭiyāva sahajātakoṭiyā asambhavato. **Pattharaṇaṭṭhānāti** vitthatā hutvā pavattiṭṭhānabhūmi. Tenāha “**tesu sā pattharati**” ti. Samuddanaṭṭhena **samuddo**. Uttarituṃ asakkuṇeyyatāya patāya alaṃ pariyattoti pātālo, ayaṃ pana pātālo viyāti **pātālo**. Tenāha “**appatiṭṭhaṭṭhenā**” ti. Agādhagambhīratāyāti attho.

Ekamūlasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Anomasuttavaṇṇanā

45. **Anomanā**manti anūnanāmaṃ. Guṇanemittikāni eva hi bhagavato nāmāni. Guṇānañcassa paripuṇṇatāya anūnanāmanti āha “**sabbaguṇasamannāgatattā**” -ti-ādi. Apica tathā tevijjo, chaḷabhiññoti-ādīni nāmāni anomanāmāni na honti paricchinnavisayattā, bhagavato pana satthā, sabbaññū, sammāsambuddhoti-ādīni nāmāni anomanāmāni nāma mahāvisayattā anūnabhāvato. Tenāha “**avekallanāman**” ti. **Khandhantarādayoti** khandhavisēsādike. Ñāṇena yāthāvato araṇīyaṭṭhena **atthe**. **Anvayapaññādhigamāyāti** lokuttarapaññāpaṭilābhāya. **Paṭipadanti** samathavipassanāpaṭipadaṃ. Kilesakāmānaṃ vasena alliyitabbaṭṭhena kāmā eva **ālayo**. Atītakāleyeva kamanataṃ gahetvā vuttaṃ “**kamamānan**” ti. Na etarahi tadabhāvato ti āha “**atītaṃ pana upādāya idaṃ vuttan**” ti. Mahānubhāvatādinā **mahantānaṃ**.

Anomasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Accharāsuttavaṇṇanā

46. “Accharāgaṇasaṅghuṭṭhan” ti gāthā devaputtena yenādhippāyena gāyitā, so anupubbikathāya vinā na paññāyatīti taṃ āgamanato paṭṭhāya (1.0122) kathento “**ayaṃ kira devaputto**” ti-ādīmāha. Tattha **sāsaneti** imasseva satthusāsane. **Kammā-kammanti** kammavinicchayaṃ. Atthapurekkhāratāya appakiccatāya ca **sallahukavuttiko**. **Sayanassa koṭṭhāsoti** divasaṃ purimayāmañca

bhāvanānuyogavasena kilantakāyassa samassāsanattham seyyāya upagamana-
bhāgo anuññāto.

Abbhantareti kucchiyaṃ bhattassa parittatāya **satthakavātāti** tikkhabhāvena
satthakā viya kantanakā vātā. **Dhurasmimyevāti** kilesamārena yuddhe eva. Vimut-
tāyatanaśīse ṭhatvā **dhammaṃ desento vā**. **Upanissayamandatāya** aparipakkañā-
ṇatāya āsavakkhayaṃ appatto kālaṃ katvāti yojanā. **Upari ṭhitanti** parikkhārabhā-
vena dibbadussūpari ṭhitaṃ. **Tatheva aṭṭhāsīti** tāhi tathā vuttepi yathā tato pubbe,
tatheva aṭṭhāsi. **Suvaṇṇapaṭṭanti** nibbuddhe paṭijinitvā laddhabbasuvaṇṇapaṭṭam.
Vītikamassa akatattā **asambhinneneva sīlena**. Yasmā tasmim satthu santikaṃ
āgacchante tāpi tena saddhim āgamaṃsu tasmā “**accharāsaṅghaparivuto**” ti
vuttaṃ.

Saṅghositanti saṅgama ghositaṃ, tattha tattha accharānaṃ gītasaddavasena
ghositaṃ. **Pisācagaṇaṃ katvā vadati** acchandarāgatāya. **Niyāmacittatāyāti**
sammattaniyāme ninnacittatāya. **Garubhāvenāti** tāsam vase avattanato garuṭṭhā-
nabhāvena. **Yātrāti** nibbānaṃ pati yātrā. Taṃ pana vaṭṭato niggamaṃ hotīti āha
“**kathaṃ niggamaṃ bhavissati**” ti.

Atisallekhatevāti ativiya kilesānaṃ sallekhitavuttiko. **Akatābhinivesassāti** bhāva-
namananuyuttassa anāraddhavipassakassa. **Kārakassāti** sugatovādakārakassa
sammāpaṭipajjato. **Suññatāvipassananti** suññatādīpanaṃ vipassanaṃ duccharitā-
ṇhāya dūrīkaraṇena ekavīhāritāya. **Eko maggo assāti** lokuttaramaggo eva assa
anāgato, pubbabhāgamaggo pana kataparicayoti attho.

Kāyavaṅkādinanti kāyaduccharitādīnaṃ abhāvato samucchindanena anupala-
bbhanato. Natthi ettha bhayaṃ, asmim vā adhigate puggalassa natthi bhayanti (1.01
abhayaṃ nāma. Saṃsārakantāraṃ atikkamitvā nibbānasaṅkhātaṃ khemaṃ ama-
taṭṭhānaṃ gamane sugatasārathinā susajjitayānabhāvato **ratho akūjanoti aṭṭha-**
ṅgiko maggo va adhippeto. Dhammato anapetatāya aparāparuppattiyā ca **dhamma-**
cakkehi.

Ottappampi gahitameva avinābhāvā. **Apālamboti** avassayo. **Parivāroti** pari-
kkhāro abhisaṅkharaṇato. Maggassa karaṇaṭṭhāne dhammo tappariyāpannā
sammādiṭṭhi. **Aniccādivasenāti** aniccānupassanādivasena. **Sodhitesu** Vajjhamā-
nesu. **Bhūmiladdhavaṭṭanti** bhūmiladdhasaṅkhātaṃ vaṭṭam. Tattha vipassanāya
pavattiṭṭhānabhāvato pañcakkhandhā bhūmi nāma, vaṭṭamayakammabhāvato
tattha uppajjanārahaṃ kilesajātaṃ bhūmiladdhavaṭṭam. **Parijānamānāti** paricchi-
ndanavasena samatikkamavasena jānamānā paṭivijjhanti.

Kasmā devaputto sotāpattiphaleyeva paṭiṭṭhāsi, nanu ca sā desanā bhagavatā
catumaggappadhānabhāvena pavattitāti āha “**yathā hi**” ti-ādi.

Accharāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Vanaropasuttavaṇṇanā

47. **Kesanti** sāmivasena vuttakasaddo “dhammaṭṭhā sīlasampannā”ti ettha paccatabahuvacanavasena pariṇāmetabbo. Atthavasena hi vibhattivipariṇāmo. **Ke janāti** ettha vā vuttakesaddo sīhavi lokananayena ānetvā yojetabboti āha “**ke dhammaṭṭhā, ke sīlasampannā**”ti? **Pucchatīti** iminā tattha kāraṇamāha. Phalādisampattiyā āramanti ettha sattāti ārāmo. Ārāme ropenti nipphādentīti **ārāmaropā**. Vanīyati chāyāsampattiyā bhajīyatīti **vanam**. Tattha yaṃ upavanalakkhaṇaṃ vanam, taṃ āramaggahaṇeneva gahitanti tapovanalakkhaṇaṃ, taṃ dassento “**sīmam parikkhipivā**”ti-ādimāha. **Visameti** udakacikkhallaena visame padese. Pāṇīyaṃ pivanti etthāti papā, taṃ **papam**. Udakaṃ piyati etthāti vā papā. **Talākā-dīTi ādi-saddena** mātikaṃ saṅgaṇhāti.

Imamattham (1.0124) **sandhāyāti** iminā kammappathappattaṃ paṭikkhipati. Attanā katañhi puññaṃ anussarato taṃ ārabba bahuṃ puññaṃ pasavati, na pana yathā kataṃ puññaṃ sayameva pavaḍḍhati. **Tasmiṃ dhamme ṭhitattāti** tasmiṃ ārāmaropanādidhamme paṭiṭṭhitattā. **Tenapi sīlena sampannattāti** tena yathāvuttadhamme katasīle ṭhatvā ciṅṅena tadaññenapi kāyavācasikaṃ varalakkaṇena sīlena samannāgatattā. **Dasa kusalā dhammā pūrenti** duccharitaparivajjanato. Sesam vuttanayameva.

Vanaropasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Jetavanasuttavaṇṇanā

48. Esitaguṇattā esiyamānaguṇattā ca isī, asekkhā sekkhakalyāṇaputhujjanā ca. Isīnaṃ saṅgho **isisaṅgho**. Isisaṅghena nisevitaṃ. Tenāha “**bhikkhusaṅghanisevitan**”ti.

Taṃ kārentassa gandhakuṭipāsādakūṭāgārādivasena siniddhasandacchāyaru-kkhalatāvasena bhūmibhāgasampattiyā ca anaññasādhāraṇaṃ atiramaṇīyaṃ taṃ jetavanaṃ cittaṃ toseti, tathā ariyānaṃ nivāsabhāvenapīti āha “**evaṃ paṭhamagā-thāya jetavanassa vaṇṇaṃ kathetvā**”ti. Tenāha bhagavā- “yattha arahanto viharanti, taṃ bhūmirāmaṇeyyakan”ti (dha. pa. 98; theragā. 991). Apacayagāmicetanā sattānaṃ visuddhiṃ āvahati kammakkhayāya saṃvattanatotī āha “**kammanti maggacetanā**”ti. Catunnaṃ ariyasaccānaṃ veditakaraṇaṭṭhena kilesānaṃ vijjhanaṭṭhena ca **vijjā**. Maggapaññā sammādiṭṭhīti āha “**vijjāti maggapaññā**”ti. **Samādhipakkhikā dhammā** sammāvāyāmasatisamādhayo. Yathā hi vijjāpi vijjābhāgiyā, evaṃ samādhipi samādhipakkhiko. Sīlaṃ etassa atthīti **sīlanti** āha “**sīle paṭiṭṭhitassa jīvitam uttaman**”ti. **Diṭṭhisāṅkappāti** sammādiṭṭhisāṅkappā. Tattha sammāsaṅkappassa sammādiṭṭhiyā upakārabhāvena vijjābhāvo vutto. Tathā hi so paññākkhandhasaṅgahitoti vuccati. Yathā ca sammāsaṅkappādayo paññākkhandhasaṅgahitā, evaṃ vāyāmasatiyo (1.0125) samādhikkhandhasaṅgahitāti āha “**vāyāmasatisamādhayo**”ti. Dhammoti hi idha samādhi adhippeto “evaṃdhammā te bhagavanto ahesun”ti-ādīsu (dī. ni. 2.13; ma. ni. 3.197; saṃ. ni. 5.378) viya. **Vācākamma-**

ntājivāti sammāvācākamantājivā. Maggariyāpannā eva hete saṅgahitā. Tenāha “**etena aṭṭhaṅgikamaggenā**” ti.

Upāyena vidhinā ariyamaggo bhāvetabbo. Tenāha “**samādhipakkhiyadhamman**” ti. Sammāsamādhipakkhiyaṃ vipassanādhammañceva maggadhammañca. “Ariyaṃ vo, bhikkhave, sammāsamādhiṃ desessāmi sa-upanisaṃ sapaṛikkhāraṃ”-ti (ma. ni. 3.136) hi vacanato sammādiṭṭhi-ādayo maggadhammā sammāsamādhiparikkhārā. **Vicineyyā**ti vīmaṃseyya, bhāveyyāti attho. **Tatthā**ti hetumhi bhummavacanaṃ. Ariyamaggahetukā hi sattānaṃ visuddhi. Tenāha “**tasmiṃ ariyamagge visujjhatī**” ti. **Pañcakkhandhadhammaṃ vicineyyā**ti paccuppanne pañcakkhandhe vipasseyya. Tesu vipassiyamānesu vipassanāya ukkaṃsagatāya yadaggena dukkhasaccaṃ pariññāpaṭivedhena paṭivijjhīyati, tadaggena samudayasaccaṃ pahānapaṭivedhena paṭivijjhīyati, nirodhasaccaṃ sacchikiriyāpaṭivedhena, maggasaccaṃ bhāvanāpaṭivedhena paṭivijjhīyatīti evaṃ tesu catūsu saccesu visujjhatīti imasmiṃ pakkhe nimittatthe eva bhummaṃ, tesu saccesu paṭivijjhīyamānesūti attho.

Avadhāraṇavacananti vavatthāpanavacanaṃ, avadhāraṇanti attho. “Sāriputtovā”ti ca avadhāraṇaṃ sāvakesu **sāriputtova seyyoti** imamattaṃ dīpeti tassevukkamaṃsabhāvato. **Kilesa-upasamenā**ti iminā mahātherassa tādiso kilesavūpasamoti dasseti. Tassa sāvakavisaye paññāya pāramippatti ahoṣi. Yadi evaṃ “yopi pāraṅgato bhikkhu, etāvaparamo siyā”ti idaṃ tesam buddhānaṃ ñāṇavisaye paññāpāramippattānaṃ vaseneva vuttanti daṭṭhabbaṃ. Avadhāraṇampi vimuttiyā nānattā tīhi vimuttihi pāraṅgate sandhāyetaṃ vuttaṃ. Tenāha- “**pāraṃ gatoti nibbānaṃ gato**”ti-ādi. **Na therena uttaritaro nāma atthi** labbhati, labbhati ce, evameva labbheyyāti adhippāyo.

Jetavanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Maccharisuttavaṇṇanā

49. Maccharinoti (1.0126) maccheravanto maccherasamaṅginoti āha “**macchereṇa samannāgatā**” ti. Maccheraṃ macchariyanti atthato ekaṃ. **Na vandatīti** vandanamattampi na karoti, kuto dānanti adhippāyo. **Upaṭṭhānaṃ kātunti** madhurapaṭisanthāraṃ karotīti yojanā. **Idaṃ tāva mudumacchariyaṃ** na hadayaṃ viya attānaṃ dassentassa macchariyanti katvā. **Kim tuyhaṃ pādā rujjanti** nanu tuyhaṃ yeva āgatagamanesu pādā rujjanti, kinte ime chindantīti adhippāyo. **Sāmīcimpi na karoti** kuto dānanti adhippāyo. Yathākammaṃ taṃtaṃgatiyo aranti upagacchantīti ariyā, sattā. Ime pana kucchitā ariyāti **kadariyā**, thaddhammaccharino. Macchariyasadisāñhi kucchitaṃ sabbahīnaṃ natthi sabbaguṇābhibhūtattā bhogasampatti-ādisabbasampattīnaṃ mūlabhūtassa dānassa nisedhato. **Iti-ādīhi** vacanehi. **Attano upaghātakoti** macchariyānuyogena kusaladhammānaṃ gatisampattiyā ca vināsako.

Puññapāvavasena samparetabbato upagantabbato **samparāyo**, paraloko. **Kāmaguṇaratīti** kāmaguṇasannissayo assādo. **Khiḍḍāti** kāyikakhiḍḍā vācasika-khiḍḍā cetasikakhiḍḍāti evaṃ tivīdhā. **Esa vipākoti** coḷādīnaṃ kicchālābhoti esa evarūpo vipāko. **Yamalokanti** paralokaṃ. **Upapajjareti** ettha **iti**-saddo pakārattho. Tena pāḷiyaṃ vuttaṃ nirayaṃ tiracchānayoṇiṅca saṅgaṇhāti.

Yācanti nāma ariyayācanāya. Vuttañhetam “uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna yācanā” ti (jā. 1.7.59). Ye saṃvibhajanti, te **vadaññū** nāma ñatvā kattabbakaraṇato. **Vimānappabhāyāti** nidassanamattam, uyyānakapparukkhappabhāhi devatānaṃ vatthābharaṇasarīrappabhāhipi sagge pakāsentiyeva. **Pakāsanti** Ti vā pākāṭā honti, na apāyaloke viya apākāṭāti attho. **Parasambhatesūti** sayam sambhataṃ anāpajjitvā pareheva sambharitesu sukhūpakaraṇesu. Tenāha pāḷiyaṃ “**vasavattīva modare**” ti, paranimmitabhogesu vasavattī devaputtā viya sukhasamaṅgitāya modantīti attho. **Evaṃ vuttasamparāyoti** ete saggāti evaṃ heṭṭhā (1.0127) vuttasamparāyo. **Ubhinnanti** etesaṃ yathāvuttānaṃ ubhinnaṃ dukkaṭasukaṭakammakārīnaṃ. **Tato cavitvā** tato nirayasaggādito cavitvā manussesu nibbattati. Tesu yo maccharī manussesu nibbatto, so daliddo hutvā pubbacariyavasena maccharīyeva honto dārādibharaṇattham macchakacchapādīni hantvā punapi niraye nibbatto. Itaro suddhāsayo samiddho hutvā pubbacariyāvasena punapi puññāni katvā sagge nibbatteyya. Tenāha “**puna samparāyepi duggatisugatiyeva hoti**” ti.

Maccharisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Ghaṭikārasuttavaṇṇanā

50. “Upapannāse” ti se-kārāgamaṃ katvā niddeso, “upapannā” icceva atthoti āha “**nibbattivasena upagatā**” ti. Attano sampattito avihānato avihā, tesam brahmaloko **avihābrahmaloko**, tasmim. **Upapattisamanantaramevāti** paṭhamakoṭṭhāse eva. **Arahattaphalavimuttiyāti** asekkhavimuttiyā. Sekkhavimuttiyā pana avihūpapattito pageva vimuttā. Mānusaṃ dehaṃ samatikkamanti cittupakkilesapahānavasenāti phalena hetudassanamidanti āha “**mānusaṃ dehanti idha ...pe... vuttāni**” ti. Divi bhavaṃ dibbaṃ, brahmattabhāvasaññitaṃ khandhapañcakaṃ. Tattha saṃyojanakoti vuttaṃ

“dibbaṃ yoganti pañca uddhambhāgiyaṃyojanānī” ti. Imassāti devaputtassa. “Hitvā mānusaṃ dehaṃ, dibbayogaṃ upaccagun” ti tesam tvaṃ kusalaṃ sabbā-vajjappahānena anavajjataṃ bhāsati kusalī vadesi. Atthena saddassa abhedopacāraṃ katvā gambhīravacanaṃ vuttanti āha “**gambhīratthan**” ti atthasseva gambhīrato, na saddassa. Samucchinna-kāmarāgatāya sabbaso kāmavisayappahānena **nirāmisabrahmacārī nāma anāgāmi**. Nivāsanaṭṭhānabhūto samāno eko gāmo etassāti āha “**ekagāmavāsī**” ti.

Ghaṭikārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Ādittavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Jarāvaggo

1. Jarāsuttavaṇṇanā

51. Hitassa (1.0128) sādhanato **sādhu**, yaṃ kiñci atthajātaṃ. Taṃ pana atthakāmena labhitabbato upasevitabbato laddhakaṃ, kalyāṇaṭṭhena bhaddakanti vuccatīti āha “**sādhūti laddhakaṃ bhaddakan**” ti. “**Sīlaṃ yāva jarā sādhu**” ti vuttamatthaṃ byatirekato vibhāvetuṃ “**iminā idaṃ dasseti**” ti vuttaṃ. **Idanti** idaṃ atthajātaṃ.

Patīṭhitāti cittasantāne laddhapatīṭṭhā, kenaci asaṃhāriyā. Tenāha “**maggena āgatā**” ti. **Cittīkatatṭhādīhī**ti pūjanīyabhāvādīhi. **Vuttaṃ hetam** porāṇaṭṭhakathāyaṃ. **Cittīkatanti ratananti** idaṃ ratanaṃ nāma loke cittīkataṃ vatthūnaṃ sahasṣagghana-tādivasena. **Yepi loke cittīkatā** khattiyapaṇḍita-catumahārāja-sakka-suyāma-mahābrahmādayo, **tesam cittīkato** tehi saraṇanti upagantabbatādivasena. **Ratīka-****ranti** pītisukhāvahaṃ. **Jhānaratisukhenāti** duvidhenapi jhānaratisukhena. **Tule-****tunti** paricchindituṃ. **Guṇapāraminti** guṇānaṃ ukkaṃsapāramiṃ. **Dullabho** anekāni asaṅkhyeyyāni atidhāvitvāpi laddhuṃ asakkuṇeyyattā. **Anomoti** anūno paripuṇṇo. Tattha visesato anomasattaparibhogato tehi “sammāsambuddho bhagavā”-ti anussaritabbatoti āha “**bhagavā anomo sīlenā**” ti-ādi.

Ariyamaggapaññāyeva idha adhippetāti “**idha pana dullabhapatubhāvaṭṭhena paññā ‘ratanan’ ti vuttan**” ti āha. Pujjaphalanibbattanato, attano santānaṃ punātīti ca puññacetanā **puññaṃ**, sā pana yassa uppannā, tasseva āveṇikatāya anañña-sādhāraṇattā kenacipi anāhaṭā, aṭṭhakathāyaṃ pana “**arūpattā**” ti vuttaṃ.

Jarāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Ajarasāsuttavaṇṇanā

52. Ajiraṇenāti (1.0129) jīṇṇabhāvānāpajjanena. Lakkhaṇavacanañcetaṃ avinā-sappattiyā. Tenāha “**avipattiyāti attho**” ti. **Niddhamitabboti** nīharitabbo.

Ajarasāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Mittasuttavaṇṇanā

53. Saha atthena vattatīti **sattho**, bhaṇḍamūlaṃ gahetvā vāṇijjivasena desanta-rādīsu vicaraṇakajanasamūho. Tenāha “**saddhimcaro**” ti, sahacaraṇakoti attho. **Mittanti** sinehayogena mittakiccayuttaṃ. Idhādhippetappakāraṃ dassetuṃ “**roge uppanne**” ti-ādi vuttaṃ. **Tathārūpeti** jigucchanīye, duttikicche vā. Yathā asaṇṭhitānaṃ saṇṭhāpanavasena pavasato purisassa bhogabyasane nāthatā, evaṃ putta-sinehavasena puttassa mātuyā antogehe nāthatāti vuttaṃ “**mātā mittaṃ sake ghare**” ti. **Atthajātassāti** upaṭṭhitapayojanassāti atthoti āha “**uppannakiccassā**” ti. **Samparāyahitanti** samparāye hitāvahaṃ.

Mittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Vatthusuttavaṇṇanā

54. Patiṭṭhāti avassayo. **Guyhassāti** guhitabbassa rahassassa. **Paramo sakhā nāma** atipiyatṭhānatāya.

Vatthusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Paṭhamajanasuttavaṇṇanā

55. Vidhāvati vividhaṃ rūpaṃ padhāvati, yathākāmaṃ pavattatīti attho.

Paṭhamajanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Dutiyajanasuttavaṇṇanā

56. Vaṭṭadukkhato (1.0130) saṃsāradukkhato. Saṃsāro hi kilesakammavipā-kānaṃ aparāparuppattitāya vidhāvati. Tañca dukkhaṃ dukkhamattāya nānāvidha-dukharāsibhāvato.

Dutiyajanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Tatiyajanasuttavaṇṇanā

57. **Nipphattīti** iṭṭhāniṭṭhavipākānaṃ nipphajjanato nipphatti. Tato eva **avassayo**, nipphattitavipākassa avassayo adhiṭṭhānaṃ kāraṇanti attho.

Tatiyajanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Uppathasuttavaṇṇanā

58. **Amaggoti** na maggo anupāyo. **Rattindivakkhayoti** tattha vayakkhaṇassa pākaṭabhāvato. Vuttakkhaṇopi hi sayamaṃ khīyateva. **Sesamaṃ bāhiramamaṃ** vatthasārīrādibhūtaṃ. Tathā hi “**bhasmakhārādīhi dhovivā sakkā sodhetun**” ti vuttaṃ. **Duṭṭhoti** dūsito sattasantāno **na sakkā suddho nāma kātuṃ** abhantaramalinabhāvāpādanato. **Itthiyanti** brahmacariyassa antarāyakarāyapi. **Pajāti** satta kāyo **sajjati** saṅgaṃ karoti yāthāvato ādīnaṃ apassanto. Indriyasamaṃvarādi kilesānaṃ tāpanato **tapo**, tenāha “**sabbāpi**” ti-ādi.

Uppathasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Dutiyasuttavaṇṇanā

59. **Kissāti** (1.0131) bhummatthe sāmivacananti āha “**kismiṃ abhirato**” ti. Saddhā nāma anavajjasabhāvā, tasmā lokiyalokuttarahitasukhāvahāti āha “**sugati-ñceva nibbānañca gacchantassa dutiyikā**” ti. **Anusāsati** hitacariyāya pariṇāyika bhāvato.

Dutiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kavisuttavaṇṇanā

60. **Gāyatti-ādikoti** chabbīsatiyā chandesu gāyatti-ādiko ukkatipariyosāno **chando gāthānaṃ nidānaṃ** samuṭṭhānaṃ “samuṭṭhahati etenā” ti katvā. Tehi pana anuṭṭhubhādiko hotīti āha “**chando gāthānaṃ nidānan**” ti. **Pubbapaṭṭhāpanagāthāti** dhammakathāya ādito ārocanabhāvājānanatthaṃ satijananaṃ viya pavattita-gāthā. **Akkharañhi padaṃ janetīti** yasmā akkharasamudāyo padaṃ, padasamudāyo gāthā, samudāyo ca samudāyīhi byañjīyati taṃpavattanato, tasmā byañjana-

bhāve ʒhitam akkharam, tam̄samudāyo padaṃ, padaṃ tam̄ viyañjetā janetā viya hotīti “akkharañhi padaṃ janetī”ti vuttam̄. Akkharam̄ hi uccāritaviddham̄sitāya tam̄tam̄khaṇamattāvaṭṭhāyīpi parato pavattiyā manoviññāṇavīthiyā saṅkalanava-sena ekajjham̄ katvā padabhāvena gayhamānam̄ yathāsaṅketamattham̄ byañjeti. **Padaṃ gātham̄ janetī**ti etthāpi eseva nayo. **Gāthā attham̄ pakāsetī**ti gāthāsaññito padasamudāyo kiriyākāra kasambandhavasena sambandhito kattu-adhippāyānu-rūpaṃ ālocitavilocitam̄ saṃhitam̄ attham̄ vibhāveti. **Samuddādi paṇṇattinissitā** vohārasannissayeneva pavattatīti katvā. Tenāha “**gāthā ārabhanto**”ti-ādi. **Āsayoti** avassayoti āha “**patitṭhā**”ti **kavitoti** vicittakathī-ādito.

Kavisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Jarāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Addhavaggo

1. Nāmasuttavaṇṇanā

61. Nāmanti (1.0132) sāmāññanāmādibhedam̄ nāmam̄. **Sabbanti** sabbam̄ paññattipatham̄ sabbam̄ ñeyyapavattipatham̄. **Addhabhavīti** kāmam̄ pāḷiyam̄ atīta-kālaniddeso kato, tam̄ pana lakkhaṇamattam̄. **Abhibhavati anupatatīti** etena abhibhavo anupatanam̄ pavatti evāti dasseti. Tam̄ panassa abhibhavanam̄ appavissaye anāmasitvā mahāvisayānam̄ vasena dassento “**opapātikena vā**”ti-ādimāha. **Tassa nāmam̄ hotīti** tassa rukkhapāsāṇādikassa anāmako-icceva sāmāññā hoti, tathā nam̄ sañjānantīti attho.

Nāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Cittasuttavaṇṇanā

62. Ye cittassa vasam̄ gacchantīti ye apariññātavatthukā, tesam̄yeva. **Anavasesa-pariyādānanti** anavasesaggahaṇam̄. Na hi pariññātakkhandhā pahīnakilesā cittassa vasam̄ gacchanti, tam̄ attano vase vattenti.

Cittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Taṇhāsuttavaṇṇanā

63. Tatiye “**sabbeva vasamanvagū**” ti ye taṇhāya vasaṃ gacchanti, tesaṃ eva anavasesapariyādānanti imamattaṃ “**eseva nayo**” ti iminā atidissati.

Taṇhāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Saṃyojanasuttavaṇṇanā

64. **Kiṃ** (1.0133) **su saṃyojanoti sūti** nipātamattanti āha “**kiṃ-saṃyojano**” ti? Vicaranti etehīti **vicāraṇā**, pādā. Bahuvacane hi vattabbe ekavacanaṃ kataṃ. **Tassā**ti lokassa.

Saṃyojanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Bandhanasuttavaṇṇanā

65. Catutthe āgata-attho eva anantarepi vutto,

byañjanameva nānanti āha “**pañcamepi eseva nayo**” ti.

Bandhanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Attahatasuttavaṇṇanā

66. “Kenassubbhāhato” ti pāṭhoti adhippāyena “**su-kāro nipātamattan**” ti āha, “kenassabbhāhato” ti pana pāṭhe u-kāralopena padasandhi. **icchādhūpāyitoti** asampattavisayicchālakkhaṇāya taṇhāya santāpito daḍḍho. Tenāha “**icchāya ādi-tto**” ti.

Attahatasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Uḍḍitasuttavaṇṇanā

67. **Ullāṅghitoti** ubbandhitvā laṅghito. **Saddādisūti** saddādināgadantesu **sotādīni** uḍḍitāni **taṇhārajjunā** daḥabandhanena baddhattā tadanativattanato. **Lokoti** āyatanaloko. Tathā atthayojanāya katattā khandhādilokavasenapi yojanā kātabbā. Na **dūraṃ** (1.0134) anantarabhavakattā. Cuticitta-antaritattā ekacittantarabhavassa kamassa abujjhaṇaṃ, evaṃ sante kasmā sattā na bujjhantīti āha “**balavatiyā**” ti-ādi.

Uḍḍitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Pihitasuttavaṇṇanā

68. **Pañhoti** ñātuṃ icchito attho. **Pucchitoti** sattamasutte gāthāya purimaddhaṃ pacchimaddhaṃ, pacchimaṃ purimaṃ katvā aṭṭhamasutte devatāya pucchitattā vuttaṃ “**heṭṭhupariyāyavasena pucchito**” ti. Pucchānurūpaṃ vissajjananti avuttampi siddhametanti anāhaṭaṃ.

Pihitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Icchāsuttavaṇṇanā

69. Navame **vinayāyā** Ti vinayena. Karaṇatthe hi idaṃ sampadānavacanaṃ. **Kissassūti** kissa, **su-kāro nipātamattaṃ**. **Sabbaṃ chindati bandhananti** sabbaṃ dasavidhampi saṃyojanaṃ samucchindati. Na hi taṃ kiñci kilesabandhanaṃ

atthi, yaṃ asamucchinnam hutvā t̥hitam assā taṇhāya samucchinnāya. Svāya-
mattho suviññeyyoti āha “**sabbaṃ uttānamevā**” ti.

Icchāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Lokasuttavaṇṇanā

70. **Kisminti** kismiṃ sati? Tassa pana santabhāvo uppattivasenevāti āha “**kismiṃ uppanne**” ti? **Loko uppannoti vuccati** anupādānattā lokasamaññāya. **Chasūti** etthāpi eseva nayo **santhavanti** adhikasineham (1.0135) **karoti** adhikasinehava-
tthubhāvato ajjhakkāyatanānaṃ. **Upādāyāti** pubbakālakiriyā aparakālakiriyam
apekkhatīti vacanasesavasena kiriyāpadaṃ gahitaṃ “**pavattati**” ti. Kiṃ pana pava-
ttati? Loko, lokasamaññāti attho. **Chasūti** idaṃ nimittatthe bhummaṃ. Chaḷāyata-
nanimittañhi sabbadukkham. **Ayanti** sattaloko. **Uppanno nāma hoti** chaḷāyatanaṃ
nāma mūlaṃ sabbadukkhananti katvā. **Bāhiresu** āyatanesu **santhavaṃ karoti** vise-
sato rūpādīnaṃ taṇhāvattthukattā. Yasmā cakkhādīnaṃ santappanavasena rūpā-
dīnaṃ pariggahitattā lokassa nisevitāya saṃvattati, tasmā vuttaṃ “**channaṃ ...pe...
vihaññati**” ti.

Lokasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Addhavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Chetvāvaggo

1. Chetvāsuttavaṇṇanā

71. **Vadhitvāti** hantvā vināsetvā. **Aparidayhamānattāti** apīḷiyamānattā. **Vinaṭṭhodo-
manassattā na socati** cetodukkhadukkhabhāvato. Visam nāma dukkham aniṭṭha-
bhāvato, tassa mūlakāraṇam kodho aniṭṭhaphalattāti āha “**visamūlassāti dukkhavi-
pākassā**” ti. **Akkuṭṭhassāti** akkosāparādhassa. Akkosapahāratthasambandhena hi
“kuddhassā” ti upayogathe sampadānavacanaṃ. **Sukham uppajjati** kodham
nassati. Sukhuppattim sandhāya esa kodho “**madhuraggo**” ti **vutto**, sukhāvasā-
noti attho.

Chetvāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Rathasuttavaṇṇanā

72. **Paññāṇanti** lakkhaṇaṃ sallakkhaṇūpāyo. **Disvāti** dassanahetu. “Coḷarañño ratṭhaṃ coḷaratṭhan”ti evaṃ **ratṭhaṃ raññā paññāyati**.

Rathasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Vittasuttavaṇṇanā

73. **Saddhāyāti** (1.0136) saddhāhetu. **Kulasampadāti** khattiyādisampattiyo. Sabbalokiyalokuttaravittapaṭilābhahetuto **saddhāvittameva**. Heṭṭhā tiṇṇaṃ dvārānaṃ vasena uppannakassa sabbassapi anavajjadhammassa saṅgaṇhanato “**dhammoti dasakusalakammapho**”ti vuttaṃ. **Asaṃkiliṭṭhasukhanti**. Nirāmiṣaṃ sukhaṃ. Tameva sāmisaṃ upanidhāya sambhāvento āha “**asaṃkiliṭṭhan**”ti. Asecanakabhāvena abhirucijananato piyākickchakaraṇato bahuṃ sucirampi kālaṃ āsevantaṃ adosāvahato **saccameva madhuratarāṃ**. Na hi taṃ pivittabbato sādittabbato anubhavitabbato rasoti vattabbataṃ arahati. Idāni tassa kiccāsampatti-atthehipi mahārahataṃ dassetuṃ “**saccasmim hi**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha nadīnivaṭṭanaṃ **mahākappinavatthu-ādīhi** (dha. pa. aṭṭha. 1.mahākappinattheravatthu; a. ni. aṭṭha. 1.1.231; theragā. aṭṭha. 2.mahākappinattheragāthāvaṇṇanā) dīpetabbaṃ, itarāni **kaṇhadīpāyanajātaka-** (jā. 1.10.62 ādayo) **sutasoma-** (jā. 2.21.371 ādayo) **macchajātakehi** (jā. 1.1.34, 75; 1.2.131 ādayo) dīpetabbāni. **Nimmaddenti** abhibhāvanti. **Madhurataranti** sundaratarāṃ seṭṭhesūti attho. **Paññājīvīti** paññāya jīvanasīloti paññājīvī, paññāpubbaṅgamacariyoti attho. **Paññājīvīti** ca paññāvasena iriyati vattati jīvitaṃ pavattetīti atthoti dassento “**yo paññājīvī**”ti-ādimāha. “Jīvatan”ti keci paṭhanti, jīvantānaṃ paññājīviṃ seṭṭhamāhūti attho.

Vittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Vuṭṭhisuttavaṇṇanā

74. **Uppatantānanti** pathaviṃ bhinditvā uṭṭhahantānaṃ. “Seṭṭhan”ti vuccamānattā “**sattavidhan**”ti vuttaṃ, itaresaṃ vā tadanulomato. **Khemo hoti** dubbhikkhupaddavābhāvato. Tenāha “**subhikkho**”ti. **Nipatantānanti** adhomukhaṃ pavattantānaṃ. **Pavajamānānanti** vajanasīlānaṃ. Te pana yasmā jaṅgamā nāma honti, na rukkhādayo viya thāvarā, tasmā āha “**jaṅgamānan**”ti. **Gāvoti** dhenuyo. Tena mahimsādikānampi saṅgaho daṭṭhabbo. **Vadantānanti** uppannaṃ atthaṃ vadantānaṃ.

Attano (1.0137) **khantiyāti** attano khantiyā ruciyā gahitabhāvena. **Itarā devatā** tassā vissajjane aparitussamānā **āha**. **Yāva padhaṃsīti** guṇadhaṃsī satthudesa-

nāya laddhabbaguṇanāsanato. **Pagabbā**ti pāgabbīyena samannāgatā, yathā vacī-pāgabbīyena akharā, tathā vācāya bhavitabbaṃ. **Mukharā**ti mukhakarā. **Dasa-balaṃ pucchi** Saṅhaṃ sukhuṃmaṃ ratanattayasamaḥitaṃ atthaṃ sotukāmā. **Assā** devatāya **vissajento** ajjhāsayānurūpaṃ. **Uppatamānā**ti uppatanti **samugghā**ṭeti odhiso. **Vaṭṭamūlakamahā-avijjā**ti tassā ādīnavadassanattaṃ bhūtakathanavisesanaṃ. **Osīdantānanti** paṭipakkhavasena adho sīdantānaṃ, ussādayamānānanti attho. **Puññakkhettabhū**ṭoti idaṃ “padasā caramānāna”ti padassa atthavivaraṇa-vasena bhūtakathanavisesanaṃ. **Yādiso putto vā hotū**ti idaṃ purimapade devatāya puttagahaṇassa katattā vuttaṃ.

Vuṭṭhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Bhītāsuttavaṇṇanā

75. **Kiṃ sū**dha **bhī**tāti ettha **su**-idhāti nipātamattanti āha “**kiṃ bhī**tā”ti? **Maggo ca nekāyatanappavuttoti** anekakāraṇaṃ nānāvīdhādhigamokāsaṃ katvā pavutto kathito. Tenāha “**aṭṭhatimsārammaṇavasenā**”ti-ādi. **Evaṃ santeti** evaṃ sabbasādhāraṇānekāyatanehi nibbānagāmimaggassa tumhehi paveditattā labbhamāne kheme magge kiṃ bhītāyaṃ janatā uppathabhūtā viparītadiṭṭhito gaṇhīti attho? Evaṃ devatā yathicchāya purimaddhena attanā yathācintitamattaṃ satthu paveditā, pacchimaddhena attano saṃsayaṃ pucchati. **Bahupaññā**ti puthupañña. **Ussanna**paññāti adhikapañña. **Ṭhapetvā**ti saṃyametvā. **Samvibhāgī**ti āhāraparibhoge sammadeva vibhajanasīlo. Tenāha “**accharāyā**”ti-ādi. **Vuttatthameva** heṭṭhā.

Manenāti manogahaṇena. **Pubbasuddhi-aṅganti** pubbabhāgasuddhibhūtaṃ aṅgaṃ. **Catūsū**ti vutta-aṅgapariyāpannaṃ. **Yañña-upakkharoti** dānassa sādhanāṃ. **Etesu dhammesū**ti (1.0138) etesu saddhādiguṇesu. Yathā hi saddho paccayaṃ paccupaṭṭhapetvā vatthupariccāgassa visesapaccayo kammaphalassa paralokassa ca paccakkhato viya pattiyāyanato, evaṃ muduhadayo. Muduhadayo hi anudayaṃ patvā yaṃ kiñci attano santakaṃ paresaṃ deti. Yo ca saṃvibhāgasīlo, so appakasmimpi attano santake parehi sādharmaṇabhogī hoti. Vadaññū vadāniyatāya yāginova yuttaṃ yuttakālaṃ ñatvā atthikānaṃ manorathaṃ pūretīti vuttaṃ “**iti ...pe... catūsūti āhā**”ti.

Vācanti-ādīni tīni aṅgāni tividhasīlasampattidīpanato. Sampannasīlo hi paralokaṃ na bhāseyya. **Saddho ekaṃ aṅgaṃ** payogāsayasuddhidīpanato. Saddhāsayassa sammāpayoge ṭhitassa kathaṃ paralokato bhayanti. Dukavasena caturaṅgayojanā **dukanayo**. **Etesu catūsu dhammesu ṭhitoti** etesu yathāvuttadukasaṅgahesu catūsu guṇesu paṭiṭṭhito.

Bhītāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Najīratisuttavaṇṇanā

76. Nāmagottanti tisso kassapo gotamoti evarūpaṃ nāmañca gottañca. Nida-
ssanamattametam, tasmā sabbassa paññattiyā lakkhaṇavacananti daṭṭhabbam.
Na jīratīti asabhāvadhammattā uppādavayābhāvato jaram na pāpuṇāti. Tenāha
“jīraṇasabhāvo na hotī”ti. Yasmā samaññābhāvato kālantarepi tam samaññāya-
teva, tasmā “atītabuddhānaṃ ...pe... na jīratīti vuccatī”ti āha.

Ālasiyanti alasabhāvo daḥhakosajjam. Tenāha “yenā”ti-ādi. Ṭhitinti byāpāram.
Niddāvasena pamajjanam kattabbassa akaraṇam. Kilesavasena pamajjanam

akattabbassa karaṇampi. **Kammasamayeti** kammaṃ kātuṃ yuttakāle. **Kammakara-**
navīriyābhāvoti taṃkammakiriyasamuṭṭhāpakavīriyābhāvo. So pana atthato vīriya-
paṭipakkho akusalacittuppādo, na vīriyassa abhāvamattaṃ. **Sīlasaññamābhāvo**
dussīlyaṃ. **Vissatṭhācāratā** nāma anācāro. **Soppabahulatāti** niddālutā (1.0139).
Yato gahaṇahatthopi na kilāsupi puriso niddāya abhibhuyyati. Tenāha “**tāyā-**
”ti-ādi. **Aticchātādīnīti ādi-**saddena abhibhuyyatādiṃ saṅgaṇhāti. **Āgantukālasiyaṃ**
na pubbe vutta-ālasyaṃ viya pakatisiddhaṃ. “Te chidde”ti pāḷiyaṃ liṅgavipallā-
sena vuttanti āha “**tāni cha chiddāni**”ti. Kusalacittappavattiyā anokāsabhāvato
chiddāni. Tenāha bhagavā- “**yattha vittaṃ na tiṭṭhati**”ti. **Sabbākārena** Lesamattaṃ
asesetvāti adhippāyo.

Najīratisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Issariyasuttavaṇṇanā

77. Sathassa malanti **satthamalaṃ**, yena satthaṃ malīnaṃ hoti, satthamalagga-
haṇena cettha malīnaṃ satthameva gahitanti āha “**malaggahitasatthan**”ti. **Āṇāpava-**
ttananti appake vā mahante vā yattha katthaci attano āṇāya pavattanavasena
vasanaṃ issariyattamicchanti. Maṇīratanampi vissajjanīyapakkhikattā uttamaṃ
bhaṇḍaṃ nāma na hoti, itthī pana pariccattakulācāritthikāyapi anissajjanīyatāya
uttamabhaṇḍaṃ nāma. Tenāha “**itthī bhaṇḍānamuttamaṃ**”ti. Tesaṃ tesañhi puri-
sājānīyānaṃ uppattiṭṭhānatāya uttamaratanākarattā itthī bhaṇḍānamuttamaṃ.
Malaggahitasatthasadiṣo avabodhakiccavibandhanato. Satthamalaṃ viya
sathassa paññāsathassa guṇābhāvakaraṇato **paññāsathamalaṃ**. Abbu vuccati
upaddavaṃ, taṃ detīti **abbudaṃ**, vināsakāraṇaṃ. Nanu haraṇaṃ samaṇassa ayu-
ttanti? Yuttaṃ. Tassa anvayato byatirekato ca yuttataṃ dassento “**salākabhattādī-**
nī”ti-ādimāha.

Issariyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Kāmasuttavaṇṇanā

78. “Attakāmo”ti (1.0140) pāḷiyaṃ vuttattā āha “**ṭhapetvā sabbabodhisatte**”ti. Te
hi sabbaso paratthāya eva paṭipajjamānā mahākāruṇikā paratthakāmā, attha-
kāmā nāma na honti, yā ca tesaṃ attatthāvahā paṭipatti, sāpi yāvadeva paratthā
evāti. **Vuttaṃ** porāṇaṭṭhakathāyaṃ. Yasmā bodhisattā parahitapaṭipattiyā pāra-
miyo pūrentā tathārūpaṃ kāraṇaṃ patvā attānaṃ paresaṃ pariccajanti paññāpā-
ramiyā paripūraṇato, tasmā idhāpi “**sabbabodhisatte ṭhapetvāyevāti vuttan**”ti āha.
Kalyāṇanti bhaddakaṃ. Vācāya adhippetattā āha “**saṅhaṃ mudukan**”ti. **Pāpi-**
kanti lāmakaṃ nihīnaṃ. Taṃ pana **pharusaṃ vācanti** sarūpato dasseti.

Kāmasuttavaṅṅanā niṭṭhitā.

9. Pātheyyasuttavaṅṅanā

79. **Saddhā bandhati pātheyyanti** saddhā nāma sattassa maraṇavasena mahāpathaṃ saṃvajato mahākantāraṃ paṭipajjato mahāviduggaṃ pakkhandato pātheyyapuṭaṃ bandhati sambalaṃ sajjeti. Kathanti āha “**saddhaṃ uppādetvā**”ti-ādi. **Etaṃ vuttanti** “saddhā bandhati pātheyyan”ti etaṃ gāthāpadaṃ vuttaṃ bhagavatā. **Sirīti** katapuññehi sevīyati tehi paṭilabhīyatīti sirī. **Issariyaṃ** vibhavo. Āsayitabbato **āsayo, vasaṇṭhānaṃ** niketanti attho. **Parikaḍḍhatīti** icchāvasikaṃ puggalaṃ tattha tattha upakaḍḍhati.

Pātheyyasuttavaṅṅanā niṭṭhitā.

10. Pajjotasuttavaṅṅanā

80. Taṃ taṃ samavisamaṃ pajjotatīti **pajjoto**. Padīpo andhakāraṃ vidhamitvā paccakkhato rūpagataṃ dasseti, evaṃ paññāpajjoto avijjandhakāraṃ vidhamitvā dhammānaṃ paramatthabhūtaṃ rūpaṃ dasseti. **Jāgarabrāhmaṇo viyāti** jāgarakhīṇāsavabrāhmaṇo viya. So hi satipaññāvepullappattiyā sabbadāpi jāgaro hoti. **Gāvoti** gojātiyo. Idaṃ (1.0141) gunnaṃ goṇānaṃca sāmaññato gahaṇaṃ. **Kammeti** karaṇatthe bhummavacanaṃ. Jīvanaṃ jīvo, saha jīvenāti **sajīvino**. Tenāha “**kammena saha jīvantānan**”ti, kasivāṇijjādikammaṃ katvā jīvantānanti attho. **Gomaṇḍalehi saddhinti** gogaṇena saha. Na tena vinā kasikammādīni uppajjanti, gorasasiddhiyā ceva kasanabhāravahanasiddhiyā ca kasikamma-ekaccavāṇijjakammādīni ijjhanti. **Sattakāyassāti** āhārupajīvino sattakāyassa kasito aññathā jīvikaṃ kappentassapi kasijīvitavuttiyā mūlakāraṇaṃ phalanipphattinimittattā tassa. **Iriyāpatho** ca iriyanakiriyānaṃ pavattanupāyo. “**Sītanti** naṅgalasītakammaṃ”ti vadanti.

Pajjotasuttavaṅṅanā niṭṭhitā.

11. Araṇasuttavaṅṅanā

81. Raṇanti kandanti etehīti raṇā, rāgādayo. Tehi abhibhūtatāya hi sattā nānappakāraṃ kandanti paridevanti. Te pana sabbaso natthi etesaṃ raṇāti **araṇā**. **Nikkilesā** khīṇāsavā. **Vusitavāso** Ti vusitabrahmacariyavāso. **Bhojissiyanti** bhujissabhāvo. Tenāha “**adāsabhāvo**”ti. **Samaṇāti** samitapāpasamaṇāti āha “**khīṇāsa-**

vasamaṇā” ti. Puthujjanakalyāṇakāle lokiyapariññāya, **sekkhā** pubbabhāge lokiyapariññāya, paccavekkhaṇe **lokiyalokuttarāya pariññāya** pariññeyyaṃ tebhūmakamaṃ khandhapañcakaṃ **parijānanti** paricchijjanti. Khīṇāsavā pana pariññātapariññeyyā honti. Tathā hi te sāmī hutvā paribhuñjanti. **Vandanti naṃ patiṭṭhanti** vuttaṃ, vandaniyabhāvo ca sīlasampannatāyāti āha **“patiṭṭhanti sīle patiṭṭhitan”** ti. **Idhā**ti imasmim loke. **Khattiyā**ti lakkhaṇavacananti āha **“na kevalaṃ khattiyāvā”** - ti-ādi.

Araṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Chetvāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Devatāsaṃyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

2. Devaputtasaṃyuttaṃ

1. Paṭhamavaggo

1. Paṭhamakassapasuttavaṇṇanā

82. Devassa (1.0142) putto **devaputto**. Devānaṃ janakajanetabbasambandhābhāvato kathamayaṃ devaputtoti vuccatīti āha **“devānaṃ hī”** ti-ādi. “Apākaṭo aññataroti vuccati” ti idaṃ yebhuyyavasena vuttaṃ. Pākaṭopi hi katthaci “aññataro” ti vuccati. Heṭṭhā devatāsaṃyutte “apākaṭā aññatarā devatā” ti vatvā idha “pākaṭo devaputto” ti vuttaṃ. Tathā hissa **kassapoti** gottanāmaṃ gahitaṃ, tañca kho purimajātisiddhasamaññāvasena. Anusāsaṃ anusāso, taṃ **anusāsaṃ. Bhikkhuni-ddesanti** bhikkhusaddassa niddesaṃ. **Bhikkhu-ovādanti** bhikkhubhāvāvahaṃ ovādaṃ. Yadi pana na assosi, kathamayaṃ pañhaṃ kathesīti? Aññato suttaṃ nissāya pañhaṃ kathesi, na pana bhagavato sammukhā sutabhāvena.

Tesanti yathāvuttānaṃ tiṇṇaṃ puggalānaṃ. **“Kathetukāmo cevā”** ti-ādinā hi catutthaṃ idha uddhaṭaṃ. Tattha ādito tiṇṇaṃ bhagavā pañhaṃ bhāraṃ na karoti ekekaṅgavekallato ceva aṅgadvayavekallato ca, catutthassa pana ubhayaṅgapāripūrattā bhāraṃ karotīti āha **“ayaṃ panā”** ti-ādi.

Gāthāyaṃ **“subhāsītassā”** ti upayogathe sāmivacananti āha **“subhāsitaṃ sikkhe-**

yyā”ti. Catusaccādinissitaṃ buddhavacanaṃ sikkhanto catubbidhaṃ vacīsuca-
 ritaṃ sikkhati nāmāti āha “**catusaccanissitaṃ ...pe... sikkheyā**”ti. Avadhāraṇena
 tappaṭipakkaṃ paṭinivatteti. **Upāsita**bbanti āsevitabbaṃ bhāvetabbaṃ bahulīkā-
 tabbaṃ. **Aṭṭhatimsabhedam kammaṭṭhānanti** idaṃ tassa vipassanāpadaṭṭhānataṃ
 hadaye ṭhapetvā vuttaṃ. Tathā hi vuttaṃ “**dutiyapadena adhipaññāsikkhā kathitā**”-
 ti. Ye pana “dutiyapadena adhicittasikkhā cittavūpasamena adhipaññāsikkhā”ti
 paṭhanti, tesam padena aṭṭhatimsappabhedakammaṭṭhānaṃ suddhasamathaka-
 mmaṭṭhānasseva gahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ. Yadi evaṃ “aṭṭhasamāpattivasenā”ti
 idaṃ kathanti? “Taṃ vipassanādhiṭṭhānānaṃ samāpattīnaṃ vasena (1.0143)
 kathitaṃ”ti vadanti. Evañca katvā “dutiyapadena adhipaññāsikkhā”ti idaṃ
 vacanaṃ samatthitaṃ hoti. Sikkhanaṃ nāma āsevananti āha “**bhāveyyāti attho**”ti.
Upāsananti payirupāsanaṃ. Tañca kho assutapariyāpuṇanakammaṭṭhānuggahā-
 divasena dassento “**tampī**”ti-ādimāha. **Adhisīlasikkhā kathitā** lakkhaṇahārana-
 yena. Vacīsucaritassa hi sīlasabhāvattā taggahaṇeneva tadekalakkhaṇaṃ kāyasu-
 caritampi itarampi gahitamevāti. Ettha ca adhisīlasikkhāya cittaviveko, adhipaññā-
 sikkhāya upadhiviveko, adhicittasikkhāya kāyaviveko kathito, kāyaviveko pana
 sarūpeneva pāḷiyaṃ gahitoti tividdhassapi vivekassa pakāsītattaṃ daṭṭhabbaṃ.
 Sesam suviññeyyameva.

Paṭhamakassapasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyakassapasuttavaṇṇanā

83. Dvīhi jhānehīti ārammaṇalakkhaṇūpanijjhānalakkhaṇehi dvīhi jhānehi.
Kammaṭṭhānavimuttiyāti kammaṭṭhānānuyogaladdhāya vimuttiyā. Tena tadaṅga-
 vikkhambhanavimuttiyo vadati. Satthusāsanassa hadayattā abbhantarattā **hada-**
yassa mānasassa, **anupattiṃ** paṭilābhamānasam. Taṃ pana atthato aññā evāti
 āha “**arahattan**”ti. Taṃ pattukāmena ekantato vajjetabbataṇhādhiṭṭhīnaṃ bhāve
 tassa anijjhanato, tadabhāve ijghanato ca te uppādanavasena yadaggena nissito,
 tadaggena panāyampi tehi nissito nāma hotīti āha “**anissito**”ti-ādi. Arahattaṃ āni-
 saṃsitabbaṭṭhena ānisaṃsam etassāti **arahattānisamso**. Arahattaṃ pattukā-
 massa pubbabhāgapaṭipadā icchitabbā. Tattha ca sabbapaṭhamo kammaṭṭhāna-a-
 ttānuyogo, so idha na gahitoti āha “**tantidhammo pubbabhāgo**”ti. Tattha **tantidha-**
mmoti pariyattidhammo.

Dutiyakassapasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Maghasuttavaṇṇanā

84. Maghoti (1.0144) sakkassetam nāmaṃ purimajāti-anugataṃ. **Svevāti** sakko

eva. **Vatenā** Ti mātāpitu-upaṭṭhānādicārittadhammena. **Aññeti** upadhivepakkapāpa-dhamme abhibhavitvā. **Asuranti** indasattubhūtaṃ asuraṃ.

Maghasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Māgadhasuttavaṇṇanā

85. **Catutthasuttaṃ vuttatthamevāti** devatāsaṃyutte saṃvaṇṇitatthameva, tasmā idha na vattabbo atthoti adhippāyo.

Māgadhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā

5. Dāmalisuttavaṇṇanā

86. **Tena kāraṇenāti** tena padhānena kāraṇabhūtena, padhānakaraṇanimittanti attho. **Yaṃ kiñci**

khuddakampi mahantampi hīnampi paṇītampi **bhavaṃ**. **Āyatapaggahoti** dīghara-
ttassa vīriyārambho. **Kiccavosaṇanti** kiccaniṭṭhānaṃ. **Tathevāti** yathā arahattuppa-
ttito pubbe, tato pacchāpi tatheva “buddhipaggaho”ti vīriyaṃ daḥhaṃ karotūti
kuppadhammaṃ viya maññaṃāno vadati. Diṭṭhadhammasukhavihārādi-atthaṃ
pana vīriyakaraṇaṃ icchitabbameva.

Asamkiṇṇāti avomissā evaṃ aññattha anāgatattā. Tenāha “**bhagavatā
hī**”ti-ādi. Yadi evaṃ idheva kasmā etaṃ vuttanti āha “**idha panā**”ti-ādi. **Patitṭhanti**
nadī nāma anavaṭṭhitatīrā, tattha patitṭhātābbaṭṭhānaṃ.

Dāmalisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Kāmadassuttavaṇṇanā

87. Pubbayogāvācaro Ti (1.0145) pubbe yogāvācaro purimattabhāve bhāvana-
manuyutto. Ayaṃ kira kassapassa bhagavato sāsane pabbajitvāva bahūni vassa-
sahassāni samaṇadhammaṃ akāsi, na pana visesaṃ nibbatesi. Tamatthaṃ kāra-
ṇena saddhiṃ dassetuṃ “**bahalakilesatāyā**”ti-ādi vuttaṃ. **Ekantaparisuddhassāti**
yathā visesāvaho hoti, evaṃ ekantena parisuddhassa sabbaso anupakkiliṭṭhassa.
Sīlena samāhitāti yathā sīlaṃ uparūpari visesāvahaṃ nibbedhabhāgiyañca hoti,
evaṃ sammadeva āhitacittā suṭṭhu sampannacittā. Tathābhūtā tena samannā-
gatā hontīti āha “**samupetā**”ti. **Patitṭhitasabhāvāti** sekkhattā eva yathādhigatadha-
mmena niccalabhāvena adhiṭṭhitasabhāvā. Mayā tuṭṭhiyā gahitāya devaputto
“dullabhā tuṭṭhī”ti vakkhatīti bhagavā “tuṭṭhi hoti sukhāvahā”ti avocāti āha “**upari
pañhasamuṭṭhāpanatthan**”ti. Pabbajito rukkhamaṃliko abbhokāsiko vā anagāriyu-
peto nāma hoti, senāsane pana vasanto kathanti āha “**sattabhūmike**”ti-ādi. **Catupa-
ccayasantosoti** bhāvanābhīyogasiddho catūsu paccayesu santoso. Tena cittavū-
pasamena tuṭṭhi laddhāti dasseti. **Cittavūpasamabhāvanāyāti** cittakilesānaṃ vūpa-
samakarabhāvanāya, manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ nibbisevanabhāvakaraṇena
savisesaṃ cittassa vūpasamakārahāvanāya rato manoti yojanā.

Ettha ca indriyūpasamena cittasamādhānaṃ paripuṇṇaṃ hoti indriyabhāva-
nāya cittasamādhānassa akārahānaṃ dūrikārahāto. Adhicittasamādhānena catu-
paccayasantoso savisesaṃ parisuddho paripuṇṇo ca hoti paccayānaṃ alābhalā-
bhesu pariccāgasabhāvato. Vuttanayena pana santuṭṭhassa yathāsamādinnaṃ
sīlaṃ visujjhati pāripūriñca upagacchati, tathābhūto catusaccakammaṭṭhāne yutto
maggapaṭipāṭiyā sabbaso kilese samucchindanto nibbānadiṭṭho hotīti imamatthaṃ
dasseti “**ye rattindivan**”ti-ādinā. **Kim na gacchissanti?** Gamissantevāti ariyama-
ggabhāvanaṃ pahāya sammāpaṭipattiyā dukkarabhāvaṃ sandhāya sāsākaṃ
vadati. Tenāha “**ayaṃ pana duggamo bhagavā visamo maggo**”ti.

Tattha (1.0146) keci “ayaṃ panāti devaputto. So hi bhagavato ‘ariyā gacchanti’-
ti vacanaṃ sutvā ‘duggamo bhagavā’ti-ādīmāhā”ti vadanti, taṃ na yujjati. Yasma
“saccametaṃ”ti evamādiipi tasseva vevacanaṃ katvā dassitaṃ, tasmā “yena

maggena ariyā gacchanti”ti tumhehi vuttaṃ, ayaṃ pana “duggamo bhagavā visamo maggo”ti āha devaputto. Ariyamaggo kāmaṃ kadāci atidukkhā paṭipadātipi vuccati, tañca kho pubbabhāgapaṭipadāvasena, ayaṃ pana ativa sugamo sabbakilesaduggavivajjanato kāyaduccaritādivisamassa rāgādivisamassa ca dūrīkaraṇato na visamo. Tenāha “**pubbabhāgapaṭipadāyā**”ti-ādi. **Assāti** ariyamaggassa. Ariyamaggassa hi adhisīlasikkhādīnaṃ paribundhitabbabhāgena bahū parissayā hontīti. **Evaṃ vuttoti** “duggamo visamo”ti ca evaṃ vutto.

Avamsirāti anuṭṭhahanena adhobhūta-uttamaṅgā. Kusalaṅgesu hi sammāditṭhi uttamaṅgā sabbasetṭhattā, tañca anariyā patanti na uṭṭhahanti micchāpaṭipajjanato. Tenāha “**ñāṇasirenā**”ti-ādi. **Anariyamaggeti** micchāmagge. Tenāha “**visame magge**”ti. Taṃ magganato anariyā ariyānaṃ maggato apāpuṇanena pariccattā hutvā apāye sakalavaṭṭadukkhe ca patanti. **Svevāti** svāyaṃ anariyehi kadācīpi gantuṃ asakkuṇeyyo maggo ariyānaṃ visuddhasattānaṃ sabbaso samadhigamena **samo hoti**. Kāyavisamādīhi samannāgatattā **visame sattakāye** tesam sabbasova pahānena sabbattha **samāyeva**.

Kāmadassuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Pañcālacaṇḍasuttavaṇṇanā

88. Sambādheti sampīlitataṅhākilesādinā sa-uppīlatāya paramasambādhe. Atiya saṅkāraṭṭhānabhūto hi nīvaraṇasambādho adhippeto. So hi duggahano tasmīṃ asati kāmaguṇasambādho anavasaro eva seyyathāpi mahākassapādīnaṃ. **Okāsanti jhānasetaṃ nāmaṃ** nīvaraṇasambādhābhāvato. Asambādhābhāvena hi jhānaṃ idha “okāso”ti vuttaṃ, tañca kho accantāsambādhaṭṭhānatāya vipassanāpādakatāya (1.0147). Tathā hi pāliyaṃ “avindī”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **avindīti** vindi paṭilabhi. **Bhūrimedhasoti** mahāpañño, sapaññoti attho. **Abujjhīti** bujjhi paṭivijjhi. Paṭilīno hutvā seṭṭho, paṭilīnānaṃ vā seṭṭhoti **paṭilīnasetṭho**. Mānussayavasena unnatābhāvato **paṭilīno nāma pahīnamāno**. **Paṭilabhiṃsūti** kāmaguṇasambādhepi “ime kāmaguṇā mādisānaṃ kiṃ karissanti”ti? Te abhibhuyya nibbānappaṭṭiyā sammāsatiṃ paṭilabhiṃsu. Tena sampayuttena lokuttarasamādhināpi suṭṭhu samāhitā.

Ayaṃ kira devaputto ito purimavāre attabhāve paṭhamajjhānalābhī hutvā tato cavitvā brahmakāyikāsu nibbattitvā tattha jhānasukhaṃ anubhavitvā tato cuto idāni kāmabhāve nibbatto, tasmā taṃ jhānaṃ sambhāvento “tādisassa nāma jhānasukhassa lābhī bhagavā”ti tena guṇena bhagavantaṃ abhitthavanto “**sambādhe vatā**”ti gāthaṃ abhāsi. Athassa bhagavā yathā nāma aṭṭhasaṭṭhiyojanasatasahassubbedhasinerupabbatarājaṃ upādāya sāsapo na kiñci hoti, evaṃ anantāparimeyyabuddhaguṇe upādāya rūpāvacarapaṭhamajjhānaṃ na kiñci hotīti dassento “**ye satin**”ti-ādinā anuttaraguṇādhigamaṃ pavedesi. Tattha **satinti** vipassanāsatiyā saddhiṃ ariyamaggasatiṃ. **Susamāhitāti** lokiyasamādhinā ceva

lokuttarasamādhinā ca suṭṭhu samāhitā. Te hi accantaṃ susamāhitā, na jhānamattalābhino akuppadhammattā. Keci “kammante susamāhitā”ti pāṭhaṃ vatvā “maggasamāhitā”ti atthaṃ vadanti.

Pañcālacaṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Tāyanasuttavaṇṇanā

89. Atitajātiyaṃ sayamkāravasena tāya diṭṭhiyā uppāditattā **pubbe titthakaro**. Tenāha “**diṭṭhi uppādetvā**”ti. Apare āhu “ayaṃ me satthāti gahaṇavasena titthakaro assa atthīti **pubbe titthakaro**, atitattabhāve titthakarasāvako”ti. Te “**diṭṭhiṃ uppādetvāti** (1.0148) tassa satthuno diṭṭhiṃ ādāya gahetvāti attho”ti vadanti. **Titthaṃ nāma dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo** tabbinimuttassa micchāvādassa abhāvato. Titthe niyuttāti titthikā, te eva **titthiyāti** vuttā ka-kārassa ya-kāraṃ katvā. **Tassāti** yathāvuttassa kalyāṇakammassa. **Nissandenāti** phalabhāvena. **Vīriyappaṭisaṃyuttāti** vīriyadīpanāti attho.

Aniyamita-āṇattīti aniyamavidhānaṃ aniyamavasena vidhivacanaṃ. **Taṇhāso-tanti** taṇhāppabandhanaṃ. **Nīharāti** samehi pajaha. **Ekattanti** ekaggaṃ. Tenāha “**jhānan**”ti. **Upapajjatīti** na uppajjati na pāpuṇātīti āha “**na paṭilabhati**”ti. **Na osakke-yyāti** na saṅkocaṃ āpajjeyya. Gharāvāsato paribbajanaṃ parito apagamoti **pari-bbajo**. Pabbajitavatasamādānassa adaḥhatāya ca tattha ca asakkaccakiriyāya **sithi-lagahitā**. **Atirekanti** pabbajjāya purimakālatopi adhikaṃ. **Uparīti** uparūpari. **Dukkaṭaṃ akatameva seyyoti** duccharitaṃ nāma sabbena sabbaṃ akatameva hitā-vahaṃ.

Yaṃ kiñcīti yaṃ kiñci kammaṃ. **Sithilaṃ katanti** asakkaccakāritāya sithilaṃ katvā pavattitaṃ. **Evarūpamevāti** evarūpaṃ parāmaṭṭhasāmaññasadisameva pacchānutāpacariyādipaṭibhāgato. **Samkiliṭṭhameva** taṇhāsaṃkilesa-upakkiliṭṭhattā. **Āsaṅkitaparisaṅkitanti-ādito** samantatopi parehi saṅkitaṃ. Brahmacariyassa ādi ādibrahmacariyaṃ, tattha niyuttāti **ādibrahmacariyikā**, maggabrahmacariyassa pubbabhāgapaṭipadāti attho. Tenāha “**maggabrahmacariyassa ādibhūtā**”ti. **Pubbapadhānabhūtāti** paṭhamārambhabhūtā.

Tāyanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Candimasuttavaṇṇanā

90. Vimāne gahite taṃnivāsīpi gahito hotīti vuttaṃ “**candavimānavāsī devaputto**”-ti. **SabbadhīTi** sabbasmā duggaṭṭhānā **vippamuttosi** bhagavā tvaṃ, tasmā mayhampi ito sambādhaṭṭhānato vippamokkhaṃ karohīti adhippāyo. Tenāha “**tassa me saraṇaṃ bhavā**”ti. **Lokānukampakāti** sabbassa (1.0149) lokassa anu-

ggahā, tasmā tuyhampi etassapi candassa. **Tādisā evāti samānā eva.** Pamuñca-sīti pamuñcitha. Tenāha “**atītatthe vattamānavacanan**” ti.

Candimasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Sūriyasuttavaṇṇanā

91. Andhabhāvakarāṇeti lokassa andhakarāṇetipi apare. Tenāha “**tamasī**” ti. **Virocatīti** vijjotati. Kāmaṃ devaputtavasena paṭhamam devatā uddhaṭā, rāhuno pana payogo tassa vimāneti āha “**maṇḍalīti maṇḍalasaṅṭhāno**” ti. **Vadati** tadā mukhena gahitattā. Mukhena gahaṇaṅcetha “gilī” ti adhippetam, na ca ajjhoharaṇanti āha “**gilīti vadatī**” ti. Idāni tassa mukhena gahaṇasamatthataṃ dassetuṃ “**rāhussa hī**” ti-ādi vuttaṃ. **Soti**-ādi tassa candimasūriyānaṃ gahaṇakāraṇadassanaṃ. **Adhivatthā devatāti** candimasūriyānaṃ paricārakadevatā. **Veganti** javaṃ. So hi kenaci abhimukhaṃ atidunnivāro kammaniyāmasiddho. **Matthakanti** kaṅṭhassa uparimadesaṃ. Keci “sīsamatthakamevā” ti vadanti. **Nikkhameyya** vegassa tikkha-sīghathāmabhāvato. **Ākaḍḍhitvāti** attano gamanadisābhimukhaṃ ākaḍḍhitvā. **Nanti** rāhuṃ. Uddham ullaṅghetukāmampi **onameyya**. Padadvayenapi so mahāsārīro mahābalo, candimasūriyānaṃ pana gamanavego tena sabbathāpi dunnivāriyovāti dasseti. **Vimānenāti** candaggahe candavimānena, sūriyaggahe sūriyavimānena ubhinnampi vimānena saheva. Amāvāsiyañhi dve vimānāni yojanamattantaritāni hutvā saheva pavattanti. Yadi dvepi devaputtā sotāpattiphalaṃ pattā, atha kasmā sūriyasutte eva “pajaṃ maman” ti vuttaṃ, na candasutteti? “So ca kira na cirasseva tato cavitvā aññattha nibbatto, aññā eva ca devatā tattha vasi, yasmim candaggahe bhagavā taṃ gāthaṃ abhāsi, na tathā sūriyo, aparabhāge pana tatthapi kālena kālaṃ rāhuggaho hotī” ti vadanti.

Sūriyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Anāthapiṇḍikavaggo

1. Candimasasuttavaṇṇanā

92. Pabbatataṭā (1.0150) sandamāno tathārūpo nadīnivattanapadesopi sambā-dhaṭṭhānatāya kaccho viyāti āha “**pabbatakacchepī**” ti. Paṭipakkhadūrībhāvena seṭṭhaṭṭhena ca eko

udetīti ekodi, ekaggatā. Tasmim̄ yogato ekaggacittā idha **ekodī**. Paṭipakkhato attānaṃ nipayanti visodhentīti **nipakā**, paññavanto. Tenāha “**ekaggacittā cevā-**”ti-ādi. Kāyādibhedamaṃ ārammaṇaṃ sātisayāya satiyā sarantīti **satā**. Tenāha “**sati-****manto**”ti. **Sotthim̄ gamissantīti** yathāvuttapadese magā sotthimanupaddavena vattissanti, evamaṃ jhānalābhino sotthim̄ kilesehi anupaddutā vattissanti. Ayaṃ kira devaputto brahmaloke nibbānasaññī, tasmā evamaṃha. Bhagavā “ayaṃ devaputto anibbānagāmī samāno nibbānagāmisaññī, handassa nibbānagāmino dassemī”ti dutiyaṃ gāthamaṃha. Catunnaṃ oghānaṃ, saṃsāramahoghasseva vā paratīrabhāvato paratīranti **nibbānaṃ**. Ambuni jāto **ambujo**, maccho. Suttajālaṃ chinditvā macchā viya kilesajālaṃ bhinditvā gamissantīti.

Candimasasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Veṇḍusuttavaṇṇanā

93. Payirupāsiyāti payirupāsahetu. **Sikkhantīti** tissopi sikkhā sikkhanti. **Siṭṭhipa-****deti** kilesānaṃ sāsanaṃ vaṭṭadukkhaparittāsanato ca siṭṭhisaññite yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjitabbato pade, saddhammeti attho. Tenāha “**anusiṭṭhipade**”ti. Tattha **anusi-****ṭṭhīti** saddhammo. **Kāleti** yuttapattakāle. **Appamādonāma** samathavipassanābhāvanā.

Veṇḍusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Dīghalaṭṭhisuttavaṇṇanā

94. Tatheva (1.0151) **paññāyīti** dīghalaṭṭhitveva paññāyi, tathāsamaññā eva ahosi.

Dīghalaṭṭhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Nandanasuttavaṇṇanā

95. Natthi etassa āvaṭṭaṃ āvaraṇanti **anāvaṭṭaṃ**. **Rukkho vā pabbato vāti** sattānaṃ pakaticakkhussa āvaraṇabhūto rukkho viya pabbato viya ca abhibhavituṃ samattho ñeyyāvaraṇo natthi. **Kathaṃvidhanti** kathaṃsaṅghitaṃ, kathaṃpa-kāraṃ vā. **Dukkhanti** vaṭṭadukkhamaṃ.

Nandanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Candanasuttavaṇṇanā

96. **Heṭṭhā**ti kāmabhavē. Tattha hi paribbhamantassa patiṭṭhā dullabhā yebhuyyena tattha sattā nimuggā eva honti, tasmā heṭṭhā appatiṭṭho saṃsāro. **Uparī**ti mahaggatabhavē. Tattha hi nibbattassa nibbānaṃ āruhituṃ ālambanā dullabhā, jhānābhīratīyā tattheva nikanti tesam balavatī hoti, tasmā upari anālambano saṃsāro. **Pesitatto**ti nibbānaṃ pati pesitacitto. **Tayo kammābhisaṅkhārā**ti puññābhisaṅkhārādayo tayo abhisaṅkhārā. Tena “nandīpubbako kammabhavo”ti vatvā “nandiṃ janetvā”ti vutto. Kāmasaññāsīsenā kāmaccchandassa gahaṇaṃ, kāmaccchandapamukhāni ca orambhāgiyasamyojanāni gahitāni āha “**kāmasaññāgahaṇena pañcorambhāgiyasamyojanāni**”ti. Rūpabhavo rūpaṃ bhavapadalopena. Rūpabhavaggahaṇena cettha sesabhavassapi gahaṇaṃ. Tassa samyojanaggahaṇena pañca uddhambhāgiyasamyojanāni gahitāni. **Mahogheti** (1.0152) saṃsāramahoghe. **Tesanti** kāmabhavādīnaṃ **gahaṇena** bhavabhāvena tadekalakkhaṇatāya. **Arūpabhavo gahito** lakkhaṇahāranayena. Sesam suviññeyyameva.

Candanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Vāsudattasuttavaṇṇanā

97. **Chaṭṭhaṃ** heṭṭhā devatāsamyouttavaṇṇanāyaṃ **vuttatthameva**.

Vāsudattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Subrahmasuttavaṇṇanā

98. **Subrahmā**ti tassa devaputtassa nāmaṃ. Tassa satthu santikūpasaṅkamanassa kāraṇaṃ dassento “**so kirā**”ti-ādimāha. Tadeva sokaṃ tassa devaputtassa aṭṭhuppatti. **Accharāsaṅghaparivutoti** saḥassamattena accharāsaṅghena parivuto. **Nandanakīlikanti** nandanavanakīlikaṃ. **Hatthaṃ āgacchatī**ti hatthagayhupago hoti. **Ganthenti**ti ettha mālāveṭhanampi khiḍḍāpasutatāyāti daṭṭhabbaṃ. Aññathā pupphāniyeva tāya tāya cittassa vasena mālābhāvena hatthaṃ upagacchantīti. **Upacchedakakammavasenā**ti tasmīṃ devaloke āyusesse sati eva tassa pana upaghatākassa laddhokāsassa pāpakammaṃ vasena. “Pahāro”ti divasassa tatiyo bhāgo vuccati, tasmā **ekappahārenevā**ti ekavelāyamevāti attho.

Piyavattukasokenāti piyavattunimittakena sokena. **Ruppamānoti** pīḷiyamāno. **Sattame divaseti** manussagaṇanāya sattame divase. **Tatthevā**ti tasmīṃyeva niraye **nibbattitabbaṃ** iminā tāhi ca saheva pubbe tassa pāpakammaṃ katattā. **Ruppī**ti cittasantāsaṃ āpajji. **Niddhamitunti** nīharitūṃ apanetūṃ. **Satthu santikaṃ**

gantvāti tāhi pañcasatāhi accharāhi saddhiṃ bhagavato santikaṃ gantvā.

Idanti (1.0153) **attano cittaṃ dasseti** āsannapaccakkhabhāvato. **Niccanti** sadā. Svāyaṃ niccatto adhippāyavasena gahetabboti tattha pahātabbaṃ gahetabbañca dassento “**devaloke**” ti-ādimāha. **Na gahetabbo** hetupavattito pubbe tassa utrāsassa abhāvato. **Tesūti** dukkhesu. Tāni hi hetupaccayehi kattabbato gāthāyaṃ “**kicchesū**” ti vuttāni. **Kicchesūti** vā kicchanimittaṃ. Yāsañhi payogavipattiṇaṃ vasenassa tāni dukkhāni uppajjeyyūṃ, taṃnimittanti attho. Tā hi assa payogavipattiyo gativipattiyo satthu santikaṃ upagamanena hāyeyyūṃ. **Nibbattānaṃ diṭṭhānīti** nibbattānaṃ vasena diṭṭhāni dukkhāni. **Tesu** ca dukkhesu. Sabbattha nimittatthe bhuttaṃ. **Ḍayhamāno viya** cittasantāpena.

Cattāripi saccāni bujjhati paṭivijjhatīti bodhi, sati-ādidhammasāmaggī, tasmā **bojjhā** bodhito. Sā pana bodhi bhāvanākārenea pavattati, aññatrasaddayogena ca “bojjhā” ti nissakkavacananti tadatthaṃ dassento muñcivāpadaṃ apekkhitvā “**bojjhaṅgabhāvanan**” ti āha. **Tapoguṇanti** dhutadhammāha. So hi taṇhālolu-ppassa tapanato **tapo**, sayāṃ guṇasabhāvattā guṇasannissayato ca **guṇanti**. Tenāha “**dhutaṅgasāṅkhātaṃ tapoguṇan**” ti. Sabbe saṅkhāragatā nissajjīyanti etthāti **sabbanissaggo**, asaṅkhatadhātūti āha “**sabbanissaggāti nibbānato**” ti.

Indriyaṃvarova paṭhamāṃ veditabbo paṭipattikkamavasena tasseva paṭhamattā. Taṃ pana paṭipattikkamaṃ dassetuṃ “**indriyaṃvare hī**” ti-ādimāha. Nippariyāyato maggapariyāpannā eva bojjhaṅgāti āha “**sahavipassanāya bojjhaṅge**” ti. **Tassāti** tathābhāvena tassa yogino. Yasmā devaputtassa satthā taṃ gāthaṃ vatvā upari ca saccāni pakāsesi, tasmā vuttaṃ “**bhagavā catusaccavasena desanaṃ vinivattesi**” ti. **Devaputto sotāpattiphale patiṭṭhahīti** kāmaṃ tasseva vīsādhigamo idhāgato, pañcasatamattāhi pana accharāhi saddhiṃ sotāpattiphale patiṭṭhahīti veditabbaṃ. Tenāha **mahāsatipattihānasuttavaṇṇanāyaṃ** (dī. ni. aṭṭha. 2.373; ma. ni. aṭṭha. 1.106) “so desanāpariyosāne pañcahi accharāsatehi saddhiṃ sotāpattiphale patiṭṭhāya taṃ sampattiṃ thāvaram katvā devalokameva agamāsi” ti.

Subrahmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Kakudhasuttavaṇṇanā

99. “Nandāmī” ti (1.0154) vutte nandī nāma pabbajitassa malanti codetukāmo devaputto “**nandasi**” ti pucchi. Athassa bhagavā taṃ paṭikkhipanto “**kiṃ laddhā**” ti? Āha. Tena “tayā mama adhippetanandiyā idha paccayo eva natthi, kuto sā nandī” ti dasseti. Tenāha “**tuṭṭhi nāmā**” ti-ādi. Atha devaputto nandiyā asati sokena bhavitabbaṃ, soko ca pabbajitassa malanti codento āha “**tena hi, samaṇa, socasi**” ti. Bhagavā tampi paṭikkhipanto “**kiṃ jiyitthā**” ti-ādimāha. Kiṃ maṃ jinātīti attho?

Yadi te nandisokā na santi hāsavatthuno lābhassa jāniyā ca abhāvato, ekavihārino pana aratiyā bhavitabbanti āha- “**kacci taṃ ekamāsīnaṃ, aratī nābhikīratī**” ti.

Tasmimpi bhagavatā paṭikkhitte atha nesampi nandisokāratīnaṃ abhāve kāraṇaṃ pucchanto “**kathaṃ tvan**”ti gāthamāha? Athassa bhagavā taṃ kāraṇaṃ pavedento “**aghajātassā**”ti gāthamāha. Tattha **aghajātassā**ti aghe jātassa. Tenāha “**vattadukkhe t̥hitassā**”ti. **Jātataṇhassa** appahīnataṇhassa **vattadukkhaṃ āgata-meva** kāraṇassa appahīnattā. Tasseva hi kāraṇassa appahīnataṃ dassento “**dukkhī sukhaṃ patthayatīti hi vuttan**”ti āha. Dukkappavattiyā sāpi taṇhāppavatti tena dassitā. **Itīti-ādinā** vuttamevatthaṃ nigamanavasena dasseti.

Kakudhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Uttarasuttavaṇṇanā

100. **Navamanti** uttarasuttaṃ heṭṭhā devatāsaṃyuttavaṇṇanāyaṃ vuttatthameva.

Uttarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Anāthapiṇḍikasuttavaṇṇanā

101. Dasame (1.0155) kāmaṃ devatāsaṃyuttepi “idaṃ hi taṃ jetavanan”ti-ādinā imā eva gāthā āgatā. Tattha “aññatarā devatā”ti nidānaṃ āropitaṃ. Heṭṭhā āgatanayattā eva hi potthakesu na likhitaṃ, idha pana devaputtasaṃyutte “**anāthapiṇḍiko devaputto**”ti nidāne nigame ca āgataṃ, tattha devaputtana satthu vuttappakāraguṇapavedanavasena vuttaṃ. Satthā pana bhikkhūnaṃ tamatthaṃ pavedento “**aññataro devaputto**”ti āha. Tathā pavedane pana kāraṇaṃ dassento “**ānandattherassā**”ti-ādimāha. **Anumānabuddhiyā**ti anumānañāṇassa. **Ānubhāvappakāsanatthanti** baladīpanatthaṃ.

Anāthapiṇḍikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Nānātitthiyavaggo

1. Sivasuttavaṇṇanā

102. **Tatīyavaggassa paṭhamanti** tatīyavagge paṭhamasuttaṃ. **Vuttatthameva**

heṭṭhā satullapakāyikavagge paṭhamasutte.

Sivasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Khemasuttavaṇṇanā

103. Paṭhamamevāti jarāmaraṇādibhāvato pageva. **Balavacintanaṃ cintetī**Ti yathā sākaṭiko ajānitvā visame magge sakaṭaṃ pājento akkhe chinne patikātuṃ avisahanto dukkhī

dummano balavacintanaṃ cinteti, mahantaṃ cittasantāpaṃ pāpuṇāti, evaṃ adhammavādī maccumukhaṃ patto balavacittasantāpaṃ pāpuṇāti, tasmā dhammacariyāya nappamajjitabbanti.

Khemasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Serisuttavaṇṇanā

104. Yaṃ (1.0156) dānaṃ demīti yaṃ deyyadhammaṃ parassa demi. Tassa pati hutvāti tabbisayaṃ lobhaṃ suṭṭhu abhibhavanto tassa adhipati hutvā demi tena anākaḍḍhaniyattā. **“Na dāso na sahāyo”** ti vatvā tadubhayaṃ anvayato byatirekato dassetuṃ **“yo hī”** ti-ādi vuttaṃ. **Dāso hutvā deti** taṇhāya dāsabyassa upagattā. **Sahāyo hutvā deti** tassa piyabhāvāvissajjanato. **Sāmī hutvā deti** taṇhādāsa-byato attānaṃ mocetvā abhibhuyya pavattanato. Sāmparibhogasadisā hetassāyaṃ pavattatīti.

Atha vā yo dānasīlatāya dāyako puggalo, so dāne pavattibhedena dānadāso dānasahāyo dānapatīti tippakāro hotīti dasseti. Tadassa tippakārataṃ vibhajivā dassetuṃ **“yo hī”** ti-ādi vuttaṃ. Dātabbatṭhena **dānaṃ**, annapānādi. Tattha yaṃ attanā paribhuñjati taṇhādhipannatāya, tassa vase vattanato dāso viya hoti. Yaṃ paresaṃ dīyati, tatthapi annapānasāmaññaena idaṃ vuttaṃ **“dānasaṅkhātassa deyyadhammassa dāso hutvā deti”** ti. **Sahāyo hutvā deti** attanā paribhuñjita-bbassa paresaṃ dātabbassa ca samasamaṭṭhapanena. **Pati hutvā deti** sayāṃ deyyadhammassa vase avattitvā tassa attano vase vattāpanato.

Aparo nayo- yo attanā paṇītaṃ paribhuñjitvā paresaṃ nihīnaṃ deti, so **dānadāso** nāma tannimittanihīnabhāvāpattito. Yo yādisaṃ attanā paribhuñjati, tādisameva paresaṃ deti, so **dānasahāyo** nāma tannimittanihīnādhikabhāvāvissajjanena sadisabhāvāpattito. Yo attanā nihīnaṃ paribhuñjitvā paresaṃ paṇītaṃ deti, so **dānapati** nāma tannimittaseṭṭhabhāvappattito. Kammasarikkhako hi vipāko, tasmā devaputto **“dānapati”** ti vadanto **“ahaṃ tādiso ahosin”** ti dasseti.

“Catūsu dvāresu dānaṃ dīyithā” ti pāliyaṃ saṅkhepato vuttamatthaṃ vitthāretvā dassetuṃ **“tassa kirā”** ti-ādi vuttaṃ. **Dānanti** yiṭṭhaṃ, tañca kho sabbasādhāraṇavasena katanti āha **“samaṇa ...pe... yācakānan”** ti. **Pabbajjūpagatāti** (1.0157) yaṃ kiñci pabbajjaṃ upagatā. **Bhovādinoti** jātimattabrāhmaṇe vadati. **Nālattha** buddhasuññattā tadā lokassa. **Duggatāti** dukkhajīvikakappakā kasiravuttikā. Tenāha **“daliddamanussā”** ti. Kasivāṇijjādijīvikaṃ anuṭṭhātuṃ asamatthā idha “kapaṇā” ti adhippetāti āha **“kāṇakuṇi-ādayo”** ti. **Pathāvinoti** addhikā. **Vanibbakāti** dāyakānaṃ guṇakittanakammaphalakittanavasena yācakā seyyathāpi naggādayo. Tenāha **“iṭṭhaṃ dinnan”** ti-ādi. **Pasatamattanti** vihitāṇḍulādivasena vuttaṃ. **Sarāvamattanti** yāgubhattādivasena. Yathā gāmalābho gāme uppajjanako āyalābho, evaṃ tattha dvāralābhoti āha **“tattha uppajjanakasatasahassee”** ti. **Mahanta-taraṃ dānaṃ adamsu** aññassapi dhanassa viniyogaṃ gatattā. **Taṃ sandhāyāti**

taṃ mahantataraṃ dānaṃ kataṃ sandhāya. Rañño hi tattha dānaṃ itthāgārassa dānena mahatā abhibhūtaṃ viya paṭinivattaṃ hotīti āha “**paṭinivatti**” ti. **Kocīti** bhummatthe paccattavacanaṃ. Tenāha “**katthaci**” ti. Anekavassasahassāyuka-kāle tassa uppannattā **asītivassasahassāni** so rājā dānamadāsīti.

Serīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Ghaṭikārasuttavaṇṇanā

105. **Catutthaṃ** heṭṭhā devatāsaṃyuttavaṇṇanāyaṃ **vuttatthameva**.

Ghaṭikārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Jantusuttavaṇṇanā

106. Ye vinaye apakatañño uno saṃkilesikesu vodānīyesu dhammesu na kusalā yaṃ kiñci na kārino vipphaṭṭisārabahulā. Tesāṃ anuppannañca uddhaccaṃ uppa-jjati, uppannañca bhīyyobhāvaṃ vepullaṃ āpajjati āha “**akappiye kappiyasaññī-tāya ...pe... uddhaccapakatikā**” ti. Sārābhāvena tucchattā ca naḷo viyāti naḷo, mānoti āha “**unnaḷāti uggatanaḷā**” ti. Tenāha “**uṭṭhitatucchamānā**” ti. Māno hi seyyassa seyyoti (1.0158) sadisoti ca pavattiyā visesato **tuccho**. **Cāpallenāti** capalabhāvena, taṇhālolluppenāti attho. **Mukhakarāti** mukhena pharusā, pharusavādi-noti attho. **Vikiṇṇavācāti** viṣaṭavacanā, samphappalāpatāya apariyantavacanā. Tenāha “**asaṃyatavacanā**” ti-ādi. **Caṇḍasote baddhanāvāsadisāti** etena anava-ṭṭhitakiriyataṃ dasseti. Yena samannāgatā sattā ekasmiṃ ṭhāne ṭhātum vā nisi-ditum vā na sakkonti, ito cito ca vicaranti. **Anavaṭṭhitacittāti** ekasmiṃ ārammaṇe na avatṭhitacittā. **Vivaṭa-indriyāti** asaṃvutacakkhādi-indriyā.

Guṇakathāya saddhiṃ kathiyamāno nigguṇassa aguṇo pākaṭo hoti jātimaṇisa-mīpe ṭhitassa viya kācamaṇino doso. **Sukhajīvinoti** sukhe ṭhitā. Yathā dāyakanāṃ subharaṃ hoti, evaṃ sukkena akicchena pavattajīvikā. Tenāha “**pubbe bhikkhū**” ti-ādi.

Attano rucivasena gāmakiccaṃ netīti gāmaṇi, te pana hīḷento vadati “**gāmaṇikā**” ti. **Vissajjetvāti** sativossaggavasena vissajjetvā **kilesamucchāyāti** mahicchāsa-ñkhātāya taṇhāmucchāya. Silavantānaṃyeva hi duppaṭipattiṃ sandhāya deva-putto vadati. **Vatṭabbayuttakeyevāti** ovādena mayā anuggahetabbameva. **Chaddita-kāti** pariccattā ācariyupajjhāyādīhi. Tato eva **anāthā appatiṭṭhā**. **Petāti** vigatajīvitā matā. Yathā petā, **tatheva honti** Attahitāsamatthatāya viññūnaṃ jigucchitabbatāya ca.

Jantusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Rohitassasuttavaṇṇanā

107. **Eko**kāseti cakkavāḷassa pariyaṇṭasaññite ekasmiṃ okāse. **Bhum**manti “yatthā”ti idaṃ bhummavacanaṃ, sāmaññato vuttampi “so lokassa anto”ti vacanato viṣiṭṭhavisayameva hoti. “Na jāyati na mīyati”ti vatvā puna “na cavati na upapajjati”ti kasmā vuttanti āha “**idaṃ aparāparaṃ ...pe... gahitaṃ**”ti. **Pa**dagamane nāti padasā gamanena. **Sa**ṅkhāralokassa antaṃ sandhāya vadati upari saccāni pakāsetukāmo. Saṅkhāralokassa hi anto nibbānaṃ.

Daḷhaṃ (1.0159) thiraṃ dhanu etassāti daḷhadhanvā. So eva **da**ḷhadhammoti vutto. Tenāha “**da**ḷhadhanū”ti. **U**ttamappamaṇenāti sahassthāmappamaṇena. Dhanusippasikkhitatāya dhanuggaho, na dhanuggahamattenāti āha “**dhanugga**hoti dhanu-ācariyo”ti. “Dhanuggaho”ti vatvā “sikkhito”ti vutte dhanusikkhāya sikkhitoti viññāyati, sikkhā ca ettake kāle samatthassa ukkaṃsagato hotīti āha “**dasa dvā**dasa vassāni dhanusippaṃ sikkhito”ti. **U**sabhappamaṇepīti vīsatiyaṭṭhiyo usabhaṃ, tasmīṃ usabhappamaṇe padese. **Vā**lagganti vāḷakoṭiṃ. **Ka**tahattoti paricitahatto. **Ka**tasarakkhepoti vivaṭasarakkhepapadesadassanavasena sarakkhepakatāvī. Tenāha “**da**ssitasippo”ti. “Katasippo”ti keci. Asanti etenāti **as**anaṃ, kaṇḍo. **Tā**lacchāyanti tālacchādiṃ, sā pana ratanamattā, vidatthacaturaṅgulā vā.

Puratthimasamuddāti ekasmiṃ cakkavāḷe puratthimasamuddā. Samuddasīsenā puratthimacakkavāḷamukhavatṭiṃ vadati. **P**acchimasamuddoti etthāpi eseva nayo. **N**ippapañcatanti adandhakāritaṃ. **S**ampatteti tādisena javena gacchantena sampatte. **A**notatteti etthāpi “sampatte”ti padaṃ ānetvā sambandho, tathā “nāgalatādantakaṭṭhaṃ khāditvā”ti etthāpi. **T**adāti yadā so lokantagavesako ahosi, tadā. **D**ighāyukakāloti anekavassasahassāyukakālo. **C**akkavāḷalokassāti sāmaññavasena ekavacanaṃ, cakkavāḷalokanti attho. **I**masmiṃyeva cakkavāḷe nibbatti pubbaparicariyasiddhāya nikantiyā. **S**asaññimhi samanaketi na rūpadhammamattake, atha kho pañcakkhandhasamudāyeti dasseti. **S**amitapāpoti samucchinnasamkilesadhammo.

Rohitassasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7-8. Nandasuttanandivīsālasuttavaṇṇanā

108-109. Nandasuttavisālasuttāni **sattama-aṭṭhamāni** heṭṭhā saṃvaṇṇitarūpattā vuttatthāneva.

Nandasuttanandivīsālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Susimasuttavaṇṇanā

110. Tuyhampi (1.0160) **noti** tuyhampi nu, nu-saddo pucchāyaṃ, tasmā vaṇṇaṃ kathetukāmo pucchatīti adhippāyo. **Na vaṭṭatīti** na yujjati, **kathitoti** kathetuṃ āraddho, tenāha “**matthakaṃ na pāpuṇāti**”ti. Tameva matthakāpāpuṇanaṃ dassetuṃ “**so hī**”ti-ādi vuttaṃ. Satisampajaññāyogato gorūpasīlo, mūḷho khalita-pañño, gorūpassa viya sīlaṃ etassāti hi **gorūpasīlo. Sabhāgo** ekarūpacittatāya. Ariyānaṃ sabhāgatā nāma guṇavantavasenāti āha “**aññaṃaññaṃssa guṇesu pasīditvā**”ti. **Soḷasavidhaṃ paññanti** mahāpaññādikā cha, nava anupubbavīhārasamāpattipaññā, āsavakkhayapaññāti imaṃ soḷasavidhaṃ paññaṃ. Tesatṭhi sāvaka-sādhāraṇañāṇānipi ettheva saṅghaṃ samosaraṇaṃ gacchanti.

Ānandāti therāṃ āha. **Ācāroti** cārittasilamāha. **Gocaroti** gocarasampatti. **Vihāroti** samāpattivihāro. **Abhikkamoti**-ādinā iriyāpathavīhāraṃ. **Tuyhampīti** pi-saddena bhagavatā attānaṃ ādiṃ katvā tadaññesaṃ viññūnaṃ sabbesaṃ therassa ruccanasabhāvo dīpitoti dassento “**mayhaṃ ruccatī**”ti-ādimāha. Tattha satipi ānandattherassapi asītiyā mahātherānaṃ antogadhabhāve “asītiyā mahātherānaṃ ruccatī”ti vatvā “tuyhampi ruccatī”ti vacanaṃ tena dhammasenāpatino vaṇṇaṃ kathāpetukāmatāyāti daṭṭhabbaṃ.

Sātakantareti nivatthavatthantare. **Laddhokāsoti** nibbuddhaṃ karonto sātakantare laddhaṃ gahetuṃ laddhāvasaro. **Labhissāmino** Ti labhissāmi vata. **Dīpadhaja-bhūtanti** satayojanavithiṇṇaṃ jambudīpassa dhajabhūtaṃ. **Puggalapalāpeti** anto-sārābhāvato palāpabhūte puggale haranto. **Bālatāyāti** rucikhanti-ādi-abhāvatāya. **Dosatāyāti** dussakabhāvena. **Mohenāti** mahāmūḷhatāya. Keci pana “**bālo bālatāyāti**” mūḷhatāya pakatibālabhāvena na jānāti. **Mūḷho mohēnāti** sayaṃ abālo samānopi yadā mohena pariyuṭṭhito hoti, tadā mohena na jānāti, ayaṃ padadvayassa viseso”ti vadanti. **Vipallatthacittoti** yakkhumādena pittummādena vā viparītacitto.

“**Catūsu** (1.0161) **kosallesū**”ti vuttaṃ catubbidhaṃ kosallaṃ pāḷiyā eva dassetuṃ “**vuttaṃ hetan**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha yo aṭṭhārasa dhātuyo samudayato atthaṅgamato assādato ādinavato nissaraṇato ca yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ **dhātukusalo**. Vuttanayena āyatanesu kusalo **āyatanakusalo**. Avijjādīsu dvādasapaṭṭicasamuppādaṅgesu kusalo **paṭṭicasamuppādakusalo**.

“Idaṃ imassa phalassa ṭhānaṃ kāraṇaṃ, idaṃ aṭṭhānaṃ akāraṇaṃ”ti evaṃ ṭhānañca ṭhānato, aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṃ pajānato **ṭhānāṭṭhānakusalo**. Yo pana imesu dhātu-ādīsu pariññābhisaṃmayādivasena nissaṅgagatiyā paṇḍāti laddhanāmena ñāṇena ito gato pavatto, ayaṃ **paṇḍito** nāma.

Mahantānaṃ atthānaṃ pariggaṇhanaṃ mahatī paññā etassāti **mahāpañño**. Sesapadesupi eseva nayoti āha “**mahāpaññādīhi samannāgatoti attho**”ti. **Nānattanti** yāhi mahāpaññādīhi samannāgatattā therō “mahāpañño”ti-ādinā kittito, tāsamaṃ mahāpaññādīnaṃ idaṃ nānattaṃ ayaṃ vemattatā. Yassa kassaci visesato arūpadhammassa mahattaṃ nāma kiccasiḍḍhiyā veditabbanti tadassa kiccasiḍḍhiyā dassento “**mahante sīlakkhandhe pariggaṇhātī**”ti-ādimāha. Tattha hetumahantatāya paccayamahantatāya nissayamahantatāya pabhedamahantatāya kiccamahantatāya phalamahantatāya ānisaṃsamahantatāya ca sīlakkhandhassa mahantabhāvo veditabbo. Tattha **hetū** alobhādayo. **Paccayā** hirottappasaddhāsativīriyādayo. **Nissayā** sāvaka bodhipaccekabodhisammāsambodhiniyatatā, taṃsamaṅgino ca purisavisesā. **Pabhedo** cārittādivibhāgo. **Kiccaṃ** tadaṅgādivasena paṭipakkhassa vidhamanaṃ. **Phalaṃ** saggasampadā nibbānasampadā ca. **Ānisaṃso** piyamanāpatādi. Ayametta saṅkhepo, vitthāro pana **visuddhimagge** (visuddhi. 1.8-9) **ākaṅkheyyasuttā**dīsu (ma. ni. 1.64 ādayo) ca āgatanayena veditabbo. Iminā nayena **samādhikkhandhā**dīnampi mahantatā yathārahaṃ niddhāretvā veditabbā. **Ṭhānāṭṭhānā**dīnaṃ pana mahantabhāvo mahāvisayatāya veditabbo. Tattha ṭhānāṭṭhānānaṃ mahāvisayatā bahudhātukasuttā dīsu āgatanayena, **vihārasamāpattīnaṃ** samādhikkhandhe niddhāritanayena veditabbā. **Ariyasaṃcānaṃ** sakalasāsanasaṅgaṇhanaṃ saccavibhaṅge (1.0162) (vibha. 189 ādayo) taṃsaṃvaṇṇanāsu (vibha. aṭṭha. 189 ādayo) āgatanayena; **satipaṭṭhānā**dīnaṃ satipaṭṭhānavibhaṅgā dīsu (vibha. 355 ādayo) taṃsaṃvaṇṇanā dīsu (vibha. aṭṭha. 355 ādayo) ca āgatanayena; **sāmaññaphalānaṃ** mahato hitassa mahato sukhassa mahato atthassa mahato yogakkhemassa nipphattibhāvato santapaṇītanipuṇa-atakkāvacara paṇḍitavedaniyabhāvato ca; **abhiññānaṃ** mahāsambhārato mahāvisayato mahākiccato mahānubhāvato mahānipphattito ca; **nibbānassa** madanimmadanādimahatthasiddhito mahantatā veditabbā. **Pariggaṇhātī**ti sabhāvādito paricchijja gaṇhātī jānāti paṭivijjhatīti attho. **Sā panāti** mahāpaññatā.

Puthupaññāti ettha **nānākhandhesu ñāṇaṃ pavattatī**ti ayaṃ rūpakkhandho nāma ...pe... ayaṃ viññāṇakkhandho nāmāti evaṃ pañcannaṃ khandhānaṃ nānākaraṇaṃ paṭicca ñāṇaṃ pavattati. Tesu ekavidhena rūpakkhandho, ekādasavidhena rūpakkhandho, ekavidhena vedanākkhandho, bahuvividhena vedanākkhandho, ekavidhena saññākkhandho, saṅkhārakkhandho, viññāṇakkhandhoti evaṃ ekekassa khandhassa ekavidhādivasena atitādivasenapi nānākaraṇaṃ paṭicca ñāṇaṃ pavattati. Tathā idaṃ cakkhāyatanaṃ nāma ...pe... idaṃ dhammāyatanaṃ nāmaṃ. Tattha dasāyatanaṃ kāmāvacarā, dve catubhūmakāti evaṃ āyatanaṃ nānākaraṇaṃ paṭicca ñāṇaṃ pavattati. **Nānādhātūsū**ti ayaṃ cakkhūdhātu nāma ...pe... ayaṃ manoviññāḍadhātu nāma. Tattha soḷasa dhātuyo kāmāvacarā, dve catubhūmakāti evaṃ dhātunānākaraṇaṃ paṭicca ñāṇaṃ pavattati, taṃ upādi-

ṇṇadhātuvasena vuttanti veditabbaṃ paccekabuddhānañhi dvinnaṃ aggasāvakānañca upādiṇṇadhātūsu eva nānākaraṇaṃ paṭicca ñāṇaṃ pavattati. Tañca kho ekadesamattato, na nippadesato, anupādiṇṇakadhātūnaṃ pana nānākaraṇaṃ na jānanti eva. Itarasāvakesu vattabbameva natthi, sabbaññubuddhānaṃyeva pana imāya nāma dhātuyā ussannattāva imassa rukkhassa khandho seto hoti, imassa kāḷo, imassa maṭṭho, imassa bahalattaco, imassa tanuttaco, imassa pattaṃ vaṇṇasaṅghānādivasena evarūpaṃ; imassa pupphaṃ nīlaṃ pītakaṃ lohitaṃ odātaṃ, sugandhaṃ duggandhaṃ; phalaṃ khuddakaṃ mahantaṃ dīghaṃ vaṭṭaṃ susaṅghānaṃ maṭṭhaṃ (1.0163) pharusāṃ sugandhaṃ madhuraṃ tittakaṃ ambilaṃ kaṭukaṃ kasāvaṃ; kaṅṭako tikhiṇo atikhiṇo ujuko kuṭilo tambo lohito odāto hotīti dhātunānattaṃ paṭicca ñāṇaṃ pavattati.

Atthesūti rūpādīsu āramaṇesu. **Nānāpaṭiccasamuppādesū** Ti ajjhatabhiddhābhedato ca saṅghānābhedato ca nānappabhedesu paṭiccasamuppādaṅgesu. Avijjādi-aṅgānañhi paccekaṃ paṭiccasamuppādasaññitāti. Tenāha saṅkhārapītake “dvādasa paccayā dvādasa paṭiccasamuppādā” ti. **Nānāsuññatamanupalabbhesūti** nānāsabhāvesu niccasārādivirahato suññāsabhāvesu, tato eva itthipurisa-atta-attaniyādivasena anupalabbhesu sabbhāvesu. Ma-kāro hettha padasandhikaro. **Nānā-atthesūti** atthapaṭisambhidāvisayesu paccayuppannādibhedesu nānāvīdhesu atthesu. **Dhammesūti** dhammapaṭisambhidāvisayesu paccayādinānādhammesu. **Niruttisūti** tesāmyeva atthadhammānaṃ niddhāraṇavacanasaṅkhātāsu niruttisu. **Paṭibhānesūti** atthapaṭisambhidādīsu visayabhūtesu “imāni idamatthajotakāni” ti tathā tathā paṭibhānato patiṭṭhānato paṭibhānānīti laddhanāmesu ñāṇesu. **Puthu nānāsīlakkhandhesūti** ādīsu sīlassa puthuttaṃ nānattañca vuttameva. Itaresaṃ pana vuttanayānusārena suviññeyyattā pākaṭameva. Yaṃ pana abhinnaṃ ekameva nibbānaṃ, tattha upacāravasena puthuttaṃ gahetabbanti āha “**puthu janasādhāraṇe dhamme samatikkammā**” ti. Tenassa idha madanimmadanādipariyāyena puthuttaṃ dīpitaṃ hoti.

Evaṃ visayavasena paññāya mahattaṃ puthuttañca dassetvā idāni sampayuttadhammavasena hāsabhāvaṃ, pavatti-ākāravasena javanabhāvaṃ, kiccavasena tikkhādibhāvañca dassetuṃ “**katamā hāsapaññā**” ti-ādi vuttaṃ. Tattha **hāsabahuloti** pītibahulo. Sesapadāni tassa vevacanāni. **Sīlaṃ paripūretīti** haṭṭhapaṭṭho udaggudaggo hutvā pītisahagatāya paññāya pātīmokkhasīlaṃ ṭhapetvā hāsaniyatarasseva visuṃ gahitattā itaraṃ tividhaṃ sīlaṃ paripūreti. Pītisomanassasahagatā hi paññā abhirativasena tadāramaṇe phullitā vikasitā viya vattati, na upekkhāsahagatā. **Sīlakkhandhaṃ samādhikkhandhanti** ādīsupi eseva nayo. **Theroti** ādinā abhinīhārasiddhā therassa hāsapaññatāti dasseti.

Sabbaṃ (1.0164) **rūpaṃ aniccalakkhaṇato khippaṃ javatīti** rūpakkhandaṃ aniccanti sīghavegena pavattiyā paṭipakkhadūrībhāvena pubbābhisaṅkhārassa sātisayattā indena visatṭhavajiraṃ viya lakkhaṇaṃ paṭivijjhanti adandhāyantī rūpakkhandaṃ aniccalakkhaṇaṃ vegena paṭivijjhanti, tasmā sā **javanapaññā** nāmāti attho. Sesapadesupi eseva nayo. Evaṃ lakkhaṇāramaṇikavipassanāvasena javanapaññaṃ dassetvā balavavipassanāvasena dassetuṃ “**rūpan**” ti-ādi vuttaṃ.

Tattha **khayaṭṭhenā**ti yattha yattha uppajjati, tattha tattheva khaṇeneva bhijjanato khayasabhāvato. **Bhayaṭṭhenā**ti bhayānakato. **Asāraḱaṭṭhenā**ti attasāravirahato niccasārādivirahato ca. **Tulayitvā**ti tulābhūtāya vipassanāya tulayitvā. **Tīrayitvā**ti tāya eva tīraṇabhūtāya tīretvā. **Vibhāvayitvā**ti yāthāvato pakāsetvā pañcakkhandhaṃ **vibhūtaṃ katvā** pākaṭaṃ katvā. **Rūpanirodheti** rūpakkhandhassa nirodhabhūte nibbāne ninnapoṇapabbhārahāvena. Idāni sikhāppattavipassanāvāsena javanapaññaṃ dassetuṃ puna **“rūpan”**ti-ādi vuttaṃ. “Vuṭṭhānagāminivipassanāvāsena”ti keci.

Ñāṇatikkkabhāvo nāma savisesaṃ paṭipakkhasamucchindane veditabboti **“khippaṃ kilese chindatīti tikkhapañño”**ti vatvā te pana kilese vibhāgena dassento **“uppannaṃ kāmavitakkaṃ”**ti-ādimāha. Tikkhapañño khippābhiñño hoti, paṭipadā cassa na calatīti āha **“ekasmiṃ āsane cattāro ca ariyamaggā adhigatā hontī”**ti-ādi. **Thero cāti-ādinā** dhammasenāpatino tikkhapaññatā sikhāppattāti dasseti.

“Sabbe saṅkhārā aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammā”ti yāthāvato dassanena saccasampañvedho ijjhati, na aññathāti kāraṇamukhena nibbedhikapaññaṃ dassetuṃ **“sabbasaṅkhāresu ubbegabahulo hotī”**ti-ādi vuttaṃ. Tattha **ubbegabahuloti** vuttanayena sabbasaṅkhāresu abhiṇṇhappavattasaṃvego. **Uttāsabahuloti** ñāṇuttāsavasena sabbasaṅkhāresu bahuso utrastamānaso. Tena ādīnavānupassanaṃ māha. **Ukkaṇṭhanabahuloti** iminā pana nibbidānupassanaṃ māha, **aratibahuloti-ādinā** tassā eva aparāparuppattiṃ. **Bahimukho** sabbasaṅkhārato bahibhūtaṃ nibbānaṃ uddissa pavattañāṇamukho, tathā (1.0165) vā pavattitavimokkhamukho. Nibbijjanaṃ nibbedho, so etissā atthi, nibbijhatīti vā nibbedhā, sā eva paññā **nibbedhikā**. Yaṃ panettha atthato na vibhattaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayattā suviññeyyameva.

Appicchoti santagaṇaniguhanaṭṭāti attani vijjamānaṃ bāhusaccadhutadhammasīlādiguṇānañceva paṭivedhagaṇassa ca niguhanaṃ, **paṭiggahaṇe ca mattaññutā**ti eteneva pariyesanaparibhogamattaññutāpi vuttā hoti. Tīhi **santosehī**ti catūsu paccayesu paccekaṃ tīhi santosehi, sabbe pana dvādasa. Paṭisallīnena **vivekaṭṭhakāyānaṃ** na saṅgaṇikārāmānaṃ. **Nekkhammābhiratānanti** pabbajjaṃ upagatānaṃ. **Parisuddhacittānaṃ** vigatacittasaṃkilesānaṃ. **Paramavodānappaṭtānaṃ** aṭṭhasamāpattisamadhigamena ativiya vodānaṃ visuddhiṃ pattānaṃ. Kilesupadhi-ādīnaṃ abhāvato **nirupadhīnaṃ**. Phalasaṃpattivasena sabbasaṅkhāra-vinissaṭṭā **visaṅkhāraṃ** nibbānaṃ. **Upagatānaṃ, imesaṃ tiṇṇaṃ vivekānaṃ lābhī** pavivitto “pakārehi vivitto”ti katvā. Samāsajjanaṃ parisinehuppādo saṃsaggo, savanavasena uppajjanakasasaggo **savanasasaggo**. Esa nayo sesesupi. **Samullapanānaṃ** ālāpasallapanānaṃ. Saṃsaggavatthunā iminā tassa parabhogasaggo **paribhogasasaggo**.

Āraddhavīriyoti ettha vīriyārambho nāma vīriyassa paggaṇhanaṃ paripuṇṇakaraṇaṃ. Taṃ pana sabbaso kilesānaṃ niggaṇhanaṃti dassento **“tathā”**ti-ādimāha. **Odhunanavattā**ti kilesānaṃ yassa kassaci sāvajjassa odhunanavasena vattā.

Tenāha “**bhikkhūnan**”ti-ādi. **Otiṇṇaṃ** nāma vajjaṃ ajjhācaritanti ārocitaṃ. **Anotiṇṇaṃ** anārocitaṃ. **Tantivasenāti** pāḷidhammavasena, yuttasaddassa vasenāti attho. Pāpe lāmake puggale dhamme ca garahati jigucchatīti **pāpagarahī**. Tenāha “**pāpapuggale**”ti-ādi. **Ekadassīti** ekabhavadassī, idhalokamattadassī diṭṭhadhammikasukhamattāpekkhī. **Samantāti** samantato, parito me katthaci mā ahūti yojanā.

Soḷasahi padehīti soḷasahi koṭṭhāsehi. **Akuppanti** kenaci akopaniyaṃ. Ayaṃ dhammasenāpatino guṇakathā satthu vacanānusārena dasasahassacakkavāḷabyāpinī (1.0166) ahosi, taṃ dassetuṃ “**evan**”ti-ādi vuttaṃ. **Catubbidhā vaṇṇanibhā pātubhavi** uḷārapītisomanassasamuṭṭhānattā. Suṭṭhu obhāsati **subho**. Obhāsasampattiyā maṇino bhaddakatāti āha “**subhoti sundaro**”ti. **Jātimā** parisuddha-ākara-samuṭṭhitattā. Kuruvindajāti-ādijātivisesopi maṇi ākaraparisuddhamūlako evāti āha “**jātisampanno**”ti. **Dhovanādiparikammenāti** catūsu pāsāṇesu dhovanadosanīharaṇatāpanasaṅhakarāṇādiparikammena. Rattakambalassa vasena sabhāva-vaṇṇasiddhiyā veḷuriyamaṇi ativiya sobhatīti āha “**paṇḍukambale nikkhitto**”ti. **Nikkhanti** bhaṇḍamāha. Tañca appakena suvaṇṇena kataṃ bhaṇḍaṃ na sobhati sobhāvīpulenāti āha “**atirekapañcasuvaṇṇena katapiḷandhanan**”ti. **Suvaṇṇanti** pañcadharaṇassa samaññā, tasmā pañcavīsatisuvaṇṇasāriyā vicitta-ābharaṇaṃ idha “**nikkhan**”ti adhippettaṃ. Tañhi vipulaṃ na parittakaṃ. **Mahājambusākhāya pavattanadiyanti** mahājambusākhāya heṭṭhā sañjātanadiyaṃ. Taṃ kira ratanaṃ rattaṃ. **Sukusalena ...pe... sampahaṭṭhanti** suṭṭhu kusalena suvaṇṇakārena ukkāya tāpetvā sammā pahaṭṭhaṃ majjanādivasena sukataparikammaṃ. **Dhātuvi-bhaṅgeti** dhātuvi-bhaṅgasutte. **Katabhaṇḍanti** ābharaṇabhāvena kataṃ bhaṇḍaṃ. Nāti-ucco nātinīco **taruṇasūriyo** nāma. **Satthārā ābhatavaṇṇo** ubbhataguṇoti attho. Neva **maraṇaṃ abhinandatīti** attanopi maraṇaṃ neva abhinandati attavini-pātassa sāvajjabhāvato. Bodhisatto pana paresaṃ atthāya attano attabhāvaṃ pariccajati karuṇāvasena, evaṃ vosajjanaṃ paramatthapāramīpāripūriṃ gacchati sāvakā na tathā kātuṃ sakkā sikkhāpadato. **Na jīvitam pattheti** jīvitāsāya samucchinattā. **Divasasaṅkhepanti** ajja tvaṃ idaṃ nāma kammaṃ karohi, idaṃ te

vetananti divasabhāgena paricchinnam vetanam. Tādiso hi bhatako divasakkhaya-
meva udikkhati, na kammaniṭṭhānam. Nibbisam **bhatako yathāti** vetanam bhatim
icchanto kālakkhayaṃ udikkhanto bhatakapuriso viya.

Susimasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Nānātitthiyasāvakasuttavaṇṇanā

111. Nānātitthiyasāvakāti (1.0167) puthutitthiyānam sāvakā. **Chinditeti** hattha-
chedādivasena chede. **Māriteti** māraṇe. **Na pāpaṃ samanupassatīti** kiñci pāpaṃ
atthīti na passati, paresaṅca tathā pavedeti. **Vissāsanti** vissatthabhāvaṃ. “Kataka-
mmānampi vipāko natthī”ti vadanto katapāpānam akatapuññānaṅca vissatthataṃ
nirāsaṅkataṃ janeti.

Tapojigucchāyāti tapasā acelavatādinā pāpato jigucchanaena, “pāpaṃ virājayā-
mā”ti acelavatādisamādānenāti attho. Tasmiñhi samādāne ṭhitena saṃvarena
saṃvutacitto samannāgato pihito ca nāma hotīti “**susaṃvutatto**”ti-ādi vuttaṃ.
Cattāro yāmā bhāgā catuyāmā, catuyāmā eva **cātuyāmā**. Bhāgattho hi idha yāma-
saddo yathā “rattiyam paṭhamo yāmo”ti. So panettha bhāgo saṃvaralakkhaṇoti
āha “**cātuyāmena susaṃvuto**”ti, catukoṭṭhāsena saṃvarena suṭṭhu saṃvutoti
attho. **Paṭikkhittasabbasītodakoti** paṭikkhittasabbasitudakaparibhogo. **Sabbena**
pāpavāraṇena yutto Ti sabbappakārena saṃvaralakkhaṇena pāpavāraṇena sama-
nnāgato. **Dhutapāpoti** sabbena nijjaralakkhaṇena pāpavāraṇenapi dhutapāpo.
Phuṭṭhoti aṭṭhannampi kammānam khepanena vikkhepappattiyā kammakkhayala-
kkhaṇena sabbena pāpavāraṇena phuṭṭho, taṃ phusitvā ṭhito. **Na niguhantoti** na
niguhanaṇetu diṭṭhasute tatheva kathento.

Nānātitthiyānamyeva upaṭṭhākoti paravādīnam sabbesaṃyeva titthiyānam upa-
ṭṭhāko, tesu sādharmaṇavasena abhippasanno. **Koṭippattāti** mokkhādhigamena
samaṇadhamme pattabbamariyādappattā.

Sahacaritamattenāti sīhanādena saha vassakaraṇamattena. Sīhena sīhanādaṃ
nadantena saheva siṅgālena attano siṅgālaravakaraṇamattena. **Kotthukoti**
khuddakakotthu. **Āsaṅkitasamācāroti** attanā ca parehi ca āsaṅkitabbasamācāro.
Sappurisānanti buddhādīnam.

Tassāti vegabbharissa devaputtassa. **Sarīre anu-āvisīti** sarīre anupavisitvā viya
āvisi. **Adhimuccīti** yathā gahitassa vasena cittaṃ na vattati, attano eva vase
vattati, evaṃ adhiṭṭhahi. **Āyuttāti** dassanena saṃyuttā (1.0168). **Pavivekiyanti**
kappakavatthabhuñjanasenāsanēhi pavivittabhāvaṃ. Tenāha “**te kirā**”ti-ādi. **Rūpe**
niviṭṭhāti cakkhurūpadhamme abhiniviṭṭhā. Tenāha “**taṇhādiṭṭhīhi patitṭhitā**”ti. **Deva-**
lokapatthanakāmāti devalokasseva abhipatthanakāmā. Maraṇadhammatāya
mātiyā. Tenāha “**mātiyāti maccā**”ti. **Paralokatthāyāti** parasampattibhāvāya
lokassa atthāya.

Pabhāsavaṇṇāti pabhāya samānavaṇṇā. Kesam pabhāyāti āha “**candobhāsā**”-

ti-ādi. Sajjhārāgapabhāsavaṇṇā indadhanupabhāsavaṇṇāti paccekamaṃ yojanā. Āmo āmagandho etassa atthīti **āmisamaṃ**. **Vadhāyāti** viddhamaṃsitumaṃ. **Rūpāti** rūpāyatanaṃdirūpidhammā.

Rājagahasamīpappavattīnaṃ **rājagahiyānaṃ**. “Seto”ti kelāsakūṭo adhippetoti āha “**setoti kelāso**”ti. Kenaci na ghaṭṭetīti **aghamā**, antalikkhanti āha “**aghagāmīnanti ākāsagāmīnaṃ**”ti. Udakamaṃ dhīyati etthāti **udadhi**, mahodadhi. **Vipuloti** vepullapabbato. **Himavantapabbatānanti** himavantapabbatabhāgānaṃ. **Buddho seṭṭho** sīlasamādhipaññāvimmuttivimuttiññadassanādīhi sabbaguṇehi.

Nānātitthiyasāvakaṃsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatīyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Devaputtasaṃyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

3. Kosalasaṃyuttaṃ

1. Paṭhamavaggo

1. Daharasuttavaṇṇanā

112. Bhagavatā (1.0169) **saddhiṃ sammodīti** bhagavato guṇe ajānanto kosalarājā attano khattiyamānena kevalamaṃ bhagavatā saddhiṃ sammodi. Paṭhamāgate hi sathhari tassa sammoditākāraṃ dassetuṃ “**yathā**”ti-ādi vuttaṃ. **Yathā khamanīyādīni pucchantoti** yathā bhagavā “kacci te, mahārāja, khamanīyaṃ, kacci yāpanīyaṃ”ti-ādinā tena raññā saddhiṃ paṭhamaṃ pavattamodaṃ ahoṣi pubbabhāsītāya, tadanukaraṇena evamaṃ sopi rājā bhagavatā saddhiṃ samappavattamodaṃ ahoṣīti yojanā. Taṃ pana samappavattamodaṃ upamāya dassetuṃ “**sītodakamaṃ viyā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **sammoditanti** saṃsanditaṃ **ekibhāvanti** sammodanakiriyāya samānataṃ ekarūpataṃ, **khamanīyanti** “idaṃ catucakkaṃ navadvāraṃ sarīrayantaṃ dukkhabahulatāya sabhāvato dussamaṃ, kacci khamitumaṃ sakkuṇeyyaṃ”ti pucchati. **Yāpanīyanti** paccayāyattavuttikaṃ cirapabandhasaṅkhātāya yāpanāya kacci yāpetumaṃ sakkuṇeyyaṃ. Sīsarogādi-ābādhābhāvena **kacci appābādhamā**. Dukkhañivikābhāvena **kacci appātaṅkaṃ**. Taṃtaṃkiccakaraṇe utṭhānasukhatāya

kacci lahuṭṭhānaṃ. Tadanurūpabalayogato **kacci balaṃ.** Sukhavihārasambhava-
vena **kacci phāsuvihāro atthīti** tattha tattha kacci-saddaṃ yojetvā attho veditabbo.
Balavappattā pīti **pītiyeva.** Taruṇapīti **pāmojjaṃ.** Sammodanaṃ janeti karotīti
sammodaniyaṃ. Sammoditabbato **sammodaniyanti** imaṃ pana atthaṃ dassento
“**sammodituṃ yuttabhāvato**”ti āha. **Saritabbabhāvatoti** anussaritabbabhāvato.
“Saraṇiyan”ti vattabbe dīghaṃ katvā “**sāraṇiyan**”ti vuttaṃ.

Suyyamānasukhatoti āpāthamadhurataṃ āha, **anussariyamānasukhatoti** vima-
ddaramaṇiyataṃ. **Byañjanaparisuddhatāyāti** sabhāvaniruttibhāvena tassā
kathāya vacanacāturiamāha, **atthaparisuddhatāyāti** atthassa nirupakkilesataṃ.
Anekehi pariyāyehīti anekehi kāraṇehi. **Adiṭṭhattāti** (1.0170) upasaṅkamanava-
sena adiṭṭhattā. **Guṇāguṇavasenāti** guṇavasena gambhīrabhāvaṃ vā aguṇava-
sena uttānabhāvaṃ vā. **Ovaṭṭikasāraṃ katvāti** ovaṭṭikāya gahetabbasāravatthuṃ
katvā. **Lokanissaraṇabhavokkanti pañhanti** lokato nissaṭabhāvapañhañceva ādito
bhavokkamanapañhañca. Satthu sammāsambuddhataṃ pucchanto hi “kiṃ
bhavaṃ gotamo sabbalokato nissaṭo, sabbasattehi ca jeṭṭho”ti? Pucchati nāma.
Yathā hi satthu sammāsambuddhatāya lokato nissaṭatā viññāyati, evaṃ sabbasa-
ttehi jeṭṭhabhāvato seṭṭhabhāvato. Svāyamattho **aggapasādasuttā**dīhi (itivu. 90; a.
ni. 4.34) vibhāvetabbo. Kathaṃ pana sambuddhatā viññāyatīti? Aviparītadhamma-
desanato. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **visuddhimaggasaṃvaṇṇanādīsu**
(visuddhi. mahāṭī. 1.124) vuttanayena veditabbo.

Rājā satthu aviparītadhammadesanaṃ ajānanto tato evassa sammāsambodhiṃ
asaddahanto “vuḍḍhataresupi cirapabbajitesu sammāsambuddhabhāve alabbha-
māne tabbiparīte kathaṃ labbheyyā”ti maññamāno “kiṃ pana bhavaṃ gotamo”-
ti-ādiṃ vakkhati. **Rājā attano laddhiyā na pucchati** attano sammukhā tehi asam-
māsambuddhabhāvasseva paṭiññātattā. Yasmā te musāvāditāya attano upaṭṭhākā-
dīnaṃ “buddhā mayan”ti paṭijāniṃsu, tasmā vuttaṃ “**loke mahājanena gahitapaṭi-
ññāvasena pucchati**”ti. Svāyamattho āgamissati. **Buddhasīhanādanti** buddhānaṃ
eva āveṇikaṃ sīhanādaṃ. Kāmaṃ maggañāṇapadaṭṭhānaṃ sabbaññutaññāṇaṃ,
sambodhiññāṇe pana gahite taṃ atthato gahitameva hotīti vuttaṃ “**sabbaññutaññā-
ṇasaṅkhātaṃ sammāsambodhin**”ti.

Pabbajjūpagamanenāti yāya kāyaci pabbajjāya upagamanamattena samaṇā,
na samitapāpatāya. **Jātivasenāti** jātimattena brāhmaṇā, na bāhitapāpatāya. **Pabba-
jitasamūhasaṅkhāto saṅghoti** pabbajitasamūhatāmattena saṅgho, na niyyānikadi-
ṭṭhivisuddhasīlasāmaññavasena saṃhatattāti adhippāyo. **Etesaṃ atthīti** etesaṃ
sabbaññupaṭiññātānaṃ parivārabhūto atthi. **Svevāti** pabbajitasamūhasaṅkhāto
eva. Keci pana “pabbajitasamūhavasena. Saṅghino, gahaṭṭhasamūhavasena
gaṇino”ti vadanti, taṃ tesāṃ matimattaṃ gaṇe eva loke saṅghasaddassa niru-
ḷhattā. **Ācārasikkhāpanavasenāti** acelakavatacarīyādi-ācārasikkhāpanavasena.
Pākaṭāti saṅghī-ādibhāvena (1.0171) pakāsītā. “**Appicchā**”ti vatvā tattha labbha-
mānaṃ appicchataṃ dassetuṃ “**apicchatāya vatthampi na nivāsentī**”ti vuttaṃ. Na
hi tesu sāsānikesu viya santaguṇaniguhānaṃ appicchā labbhatīti. **Yasoti** kittisaddo.
Taranti etena saṃsāroghanti evaṃ sammatattā titthaṃ vuccati laddhīti āha “**tittha-**

karāti laddhikarā”ti. **Sādhusammatāti** “sādhū”ti sammatā, na sādhūhi sammatāti āha “**santo ...pe... puthujjanassā**”ti.

Kappakolāhalanti kappato kolāhalaṃ, “kappuṭṭhānaṃ bhavissati”ti devaputtehi ugghositamahāsaddo. **Imeti pūraṇādayo. Buddhakolāhalanti** devatāhi ghoṣitaṃ buddhakolāhalaṃ. **Payirupāsivāti** purisasutiparamparāya sutvā. **Cintāmaṇivijjā** nāma paracittajānāpanavijjā. Sā **kevaṭṭasutte** “maṇikā”ti āgatā, **ādi-saddena** gandhārisambhavavijjādiṃ saṅgaṇhāti. Tattha gandhāriyā vikubbaṃ dasseti. **Attabhāveti** sarīre. **Rājusmāti** rājatejo.

Sukkadhammoti anavajjadhammo nikkilesatā. **Idaṃ gahetvāti** idaṃ parammukhā “mayaṃ buddhā”ti vatvā attano sammukhā “na mayaṃ buddhā”ti tehi vuttavacanaṃ gahetvā. **Evamāhāti** “yepi te, bho gotama ...pe... navo ca pabbajjāyā”ti evaṃ avoca. **Attano paṭiññaṃ gahetvāti** “na mayaṃ buddhā”ti tesam attano purato pavattitaṃ paṭiññaṃ gahetvā. Īdise ṭhāne kiṃ-saddo paṭisedhavācako hotīti vuttaṃ “**kinti paṭikkhepavacanan**”ti, kasmā paṭijānātīti attho?

Na uññātabbāti na garahitabbā. Garahattho hi ayaṃ u-saddo. “Daharo”ti adhikattatā vakkhamānattā ca “**khattiyoti rājakumāro**”ti vuttaṃ. Urasā gacchatīti **urago**, yo koci sappo, idha pana adhippetam dassetuṃ “**āsiviso**”ti āha. **Silavantaṃ pabbajitaṃ dasseti** Sāmaññato “bhikkhū”ti vadanto. Idha pana yasmā “bhavampi no gotamo”ti-ādinā bhagavantaṃ uddissa kathaṃ samuṭṭhāpesi, tasmā bhagavā attānaṃ abbhantaraṃ akāsi. Yadipi viseso sāmaññajotanāya vibhāvito hoti, saṃsayuppattidīpakaṃ noti vuttaggahaṇaṃ pana taṃ paricchijjatīti. Tenāha “**desanākusalatāyā**”ti-ādi. Idāni avaññāparibhave payogato vibhāvetuṃ “**ettha cā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha acittikatākāravasena avaññāya pākaṭabhāvo, vambhanavasena paribhavassāti adhippāyena (1.0172) kāyapayogavasena avaññā dassitā, vacīpayogavasena paribhavo, ubhayaṃ pana ubhayatthāpi pabhedato gahitaṃ, avaññāparibhavānaṃ dvinnampi ubhayattha pariggaho. **Taṃ sabbampīti** taṃ avaññādi sabbampi. Catūsupi taṃ **na kātabbameva** sampati āyatiñca anattāhāhataṃ.

Tadatthadīpanāti tassa ādito vuttassa atthassa dīpanā. **Visesatthadīpanāti** tato visiṭṭhatthadīpanā. Khettānaṃ adhipatīti **khattiyoti** niruttinayena saddasiddhi vedītabbā. Khettato vivādā satte tāyatīti **khattiyoti** lokiyā kathayanti. “Mahāsammato, khattiyō, rājā”ti evamāgatesu imesu **dutiyaṃ**.

Akkharanti samaññā. Sā hi udayabbayābhāvato “na kadāci kharatīti akkharan” ti vuttā. Tenāha “**nāmagottam na jīratī**” ti. **Jātisampannanti** sampannajātiṃ ativisu-ddhajātiṃ. **Tiṇi kulānīti** brāhmaṇavessasuddakulāni. **Atikkamitvāti** attano jātisampattiyā abhibhavitvā.

Kevalam nāmapadam vuttam ākhyātapadam apekkhatevāti āha “**ṭhānam hīti kāraṇam vijjati**” ti. **Uddhaṭadaṇḍenā** Ti samantato ubbhatena daṇḍena sāsanaena, **balavam upakkamam** garukam rājānampi. **Tam khattiyam parivajjeyyāti** khattiyam avaññāparibhavakaraṇato vajjeyya. Tenāha “**na ghaṭṭeyyā**” ti.

Uragassa ca nānāvidhavaṇṇaggahaṇe kāraṇam vadati “**yena yena hī**” ti-ādinā. **Bahubhakkanti** mahābhakkham sabbabhakkhakhādakam. **Pāvakam** sodhanatthena asuddhassapi dahanena. **Soti** maggo. Kaṇho vattanī imassāti **kaṇhavattani**. **Mahanto** aggikkhandho hutvā. **Yāvabrahmalokappamāṇoti** kappavuṭṭhānakāle araññe agginā gahite kālantare eva kaṭṭhatiṇarukkhādisambhavoti dassetuṃ “jāyanti tattha pārohā” ti pāḷiyam vuttanti dassento “**tatthā**” ti-ādimāha.

Ḍahitum na sakkoti paccakkosanādinā. **Vinassanti** samaṇatejasā vināsittatā. “Na tassā” ti ettha na-kāram “vindare” ti ettha ānetvā sambandhitabbanti (1.0173) āha “**na vindanti**” ti. **Vatthumattāvasiṭṭhoti** ṭhānameva nesam avasissati, sayam pana sabbaso saha dhanena vinassantīti attho.

“Sammadeva samācare” ti ettha yathā rājādīsu sammā samācareyya, tam vibhāgena dassento “**khattiyam tāvā**” ti-ādimāha. Tam suviññeyyameva. **Tisso kulasampattiyoti** khattiya-brāhmaṇagahapati-mahāsālakulāni vadati. Pañca rūpibrahmaloke, cattāro arūpībrahmaloketi evam **nava brahmaloke** kammabhavavibhāgena, sesānam gaṇanānam upapattibhavavibhāgena.

Abhikkantanti ativiya kamaṇiyam. Sā panassā kantatā ativiya iṭṭhatāya manavaḍḍhanatāya sobhanatāyāti āha “**ati-iṭṭham atimanāpam atisundaranti attho**” ti. “Abhikkantan” ti vacanam apekkhitvā napuṃsakaniddeso, vacanam pana bhagavato dhammadesanāti tathā vuttam. Atthamattadassanam vā etaṃ, tasmā atthavasena liṅgavibhattivipariṇāmo veditabbo. Dutiyapadepi eseva nayo.

Adhomukhaṭhapitanti kenaci adhomukham ṭhapitam. **Heṭṭhāmukhajātanti** sabhāveneva heṭṭhāmukham jātam. **Ugghāṭeyyāti** vivaṭam kareyya. **Hatthe gahetvāti** “puratthābhimukho uttarābhimukho vā gacchā” ti-ādīni avatvā hatthe gahetvā nissandeham katvā “esa maggo” ti evam vatvā “gacchā” ti vadeyya. **Kālapakkhacātuddasīti** kālapakkhe cātuddasī. **Nikkujjitam ukkujjeyyāti** ādheyassa anādhārabhūtam bhājanam tassa ādhārabhāvāpādanavasena ukkujjeyya. Aññāṇassa abhimukhattā heṭṭhāmukhajātātāya **saddhammavimukham**, tato eva adhomukhabhāvena **asaddhamme patitanti** evam padadvayam yathāraham yojetabbam, na yathāsaṅkham. Kāmam kāmacchandādayopi paṭicchādakā, micchādiṭṭhi pana savisesam paṭicchādikāti āha “**micchādiṭṭhigahanapaṭicchannan**” ti. Tenāha bhagavā- “micchādiṭṭhiparamāham, bhikkhave, vajjam vadāmī” ti (a. ni. 1.310). Sabbāpāyagāmimaggo **kummaggo** “kucchito maggo” ti katvā. Sammādiṭṭhi-ādinam ujupaṭipakkhatāya micchādiṭṭhi-ādayo aṭṭha micchattadhammā **micchāmaggo**. Teneva hi tadubhayapaṭipakkhatam sandhāya “**saggamokkhamaggaṃ āvikaronte-**

nā” ti vuttaṃ. Sappi-ādisannissayo padīpo na tathā ujjalo, yathā telasannissayoti (1.0 **telapajjota**ggahaṇaṃ. **Etehi pariyāyehī**ti etehi nikkujjitukkujjanapaṭicchannavivara-
ṇādi-upamopamitabbappakārehi.

Pasannākāranti pasanehi kātappaṃ sakkāraṃ. **Saraṇa**nti paṭisaraṇaṃ parā-
yaṇaṃ. **Ajja**tāti **ajjā**ti padassa vaḍḍhanamattaṃ hettha **tā**-saddo yathā “devatā”ti. **Pāṇehi upeta**nti pāṇehi saha saraṇaṃ upetaṃ. “Yāva me pāṇā dharanti, tāva saraṇaṃ gatameva maṃ dhāretū”ti āpāṇakoṭikaṃ attano saraṇagamaṇaṃ pave-
deti. Tenāha “**yāva me**”ti-ādi. Yaṃ panettha atthato avibhattaṃ, taṃ suviññeyya-
meva.

Daharasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Purisasuttavaṇṇanā

113. Purimasutteti purimasuttadesanāyaṃ. Tatha hi upasaṅkamantavelāya satthu guṇe ajānanto kevalaṃ sammodanaṃ karoti. Desanaṃ sutvā pana satthu guṇe ñatvā saraṇaṅgatattā **idha** imasmiṃ samāgame **abhivādesi** pañcapaṭiṭṭhi-
tena vandi. Attānaṃ adhi **ajjhattaṃ**, avijahena attānaṃ adhikicca uddissa pavatta-
dhammā ajjhattaṃ ekajjhaṃ gahaṇavasena, bhummatthe cetāṃ paccattavacanaṃ. Kāmañcāyaṃ ajjhattasaddo gocarajjhattavisayaajjhatta-ajjhattajjhattesu pavattati. Te panettha na yujjantīti vuttaṃ “**niyakajjhatta**”ti, niyakasaṅkhāta-ajjhattadha-
mmesūti attho. Tenāha “**attano santāne**”ti. **Lubbhanalakkhaṇoti** gijjhanalakkhaṇo,
ārammaṇe daḥaggahaṇasabhāvoti attho. **Dussanalakkhaṇoti** kujjhanalakkhaṇo,
byāpajjanasabhāvoti attho. **Muyhanalakkhaṇoti** aññāṇalakkhaṇo, ārammaṇe
sabhāvasammohabhāvoti attho. **Viheṭṭhentīti** atthanāsana-anatthuppādanehi vibā-
dhenti. Tato eva yathā saggamaggesu na dissati, evaṃ karontīti āha “**nāsenti vinā-**
senti”ti. **Attani sambhūtā**ti santāne nibbattā.

Purisasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Jarāmaraṇasuttavaṇṇanā

114. Aññatra (1.0175) **jarāmaraṇā**ti jarāmaraṇena vinā. Jarāmaraṇavirahito jāto
nāma atthi nu khoti pucchati. Pāḷiyaṃ **jātassā**ti paccatte sāmivacanaṃ. **Mahāsā-**
lāti iminā **ra**-kāraṇa **la**-kāraṇa katvā “mahāsālā”ti vuttanti dasseti yathā “puratthi-
yoti pulatthiyo”ti. **Mahāsārappattā**ti mahantaṃ vibhavasāraṃ pattā. **Koṭisattaṃ**
dhanāṃ, ayameva vā pāṭho. “Kumbhaṃ nāma dasa ambaṇānī”ti vadanti. **Issarā**ti
vibhavissariyena issarā. **Suvaṇṇarajatabhājanādī**nti **ādi**-saddena vatthaseyyā-
vasathādiṃ saṅgaṇhāti. Asādhāraṇadhanānaṃ nidhānagatatā “**anidhānagatassā**”-
ti vuttaṃ. **Tuṭṭhikaraṇassā**ti pāsādasivikādisukhasādhanassa.

Ārakā kilesehīti niruttinayena saddasiddhimāha. **Ārakāti** ca sabbaso samucchinnattā tehi dūreti attho. Rāgādīnaṃ hatattā, pāpakaraṇe rahābhāvato, anuttaradakkhiṇeyyatādipaccayā ca **arahaṃ**. Kāmañcāyaṃ saṃyuttavaṇṇanā, abhidhammanayo eva pana nippariyāyoti āha “**cattāro āsavā**”ti **brahmacariyavāsanti** magga-brahmacariyavāsaṃ. **Vuṭṭhāti** vuṭṭhavanto. **Catūhi maggehi karaṇiyanti** paccekaṃ catūhi maggehi kattabbaṃ pariññāpahānasacchikiriyabhāvanābhīsamayaṃ. Evaṃ gataṃ soḷasavidhaṃ hoti. Osīdāpanaṭṭhena bhārā viyāti **bhārā**. Tenāha “**bhārā have pañcakkhandhā**”ti-ādi (saṃ. ni. 3.22). Attapaṭibaddhatāya attano avijahanato paramatthadesanāya ca paramattho arahattaṃ. Kāmañcāyamattho sabbasamiddhisasantatipariyāpanno anavajjadhammo sambhavati akuppasabhāvā, aparihānadhammesu pana aggabhūte arahatte sātisayo, na itaresūti “**araha-ttasañkhāto**”ti-ādi vuttaṃ. Orambhāgiyuddhambhāgiyavibhāgaṃ **dasavidhampi** bhavesu saṃyojanaṃ kilesakammavipākavaṭṭapaccayo hutvā nissarituṃ appadānavasena bandhatīti **bhavasamyojanaṃ**. Satipi hi aññesaṃ tappakkhiyabhāvena vinā saṃyojanāni tesāṃ tappaccayabhāvo atthi, bhavaniyāmo orambhāgiyuddhambhāgiyasaṅgahitoti taṃtaṃbhavanibbattakakammaniyāmo ca hoti, na ca upacchinnasamyojanassa katānipi kammāni bhavaṃ nibbattenti tesāṃyeva saṃyojanaṭṭho daṭṭhabbo. **Sammā** (1.0176) **kāraṇehi jānitvāti** ñāyena dukkhādīsu so yathā jānitabbo; tathā jānitvā, pubbakālakiriyāvīmuttā hi aparakālakiriyā ca yathā sambhavati, taṃ dassetuṃ “**maggapaññāyā**”ti-ādi vuttaṃ.

Bhijjanasabhāvo khaṇāyattattā. **Nikkhipitabbasabhāvo** maraṇadhammattā. Ayaṃ kāyo usmāyuvīññāpagaṃ chaḍḍaniyadhammo, yasmīṃ yaṃ paṭiṭṭhitaṃ, taṃ tassa santānagatavippayuttanti katvā vattabbaṃ arahatīti āha “**khīṇāsavassa hi ajīraṇadhammopi atthi**”ti-ādi. Tenāha bhagavā “imasmiṃyeva byāmatte kaḷevare sasaññimhi samanake lokañca paññapemi lokasamudayañca lokanirodhañcā”ti-ādi (saṃ. ni. 1.107; a. ni. 4.45). **Assa** khīṇāsavassa, “jīraṇadhamman”ti yathāvuttaṃ ajīraṇadhammaṃ ṭhapetvā jīraṇadhammaṃ dassento “**tesaṃpāyaṃ kāyo bhedanadhammo**”ti evamāha. Jaraṃ pattasseva hissa bhedanānikkhipitabbatāniyate atthe suttadesanā pavattā. Athassa uppatti aṭṭhuppatti, sā etassa atthīti **aṭṭhuppattiko**. **Kira**-saddo anussavattho, tena anussavāgatoyamattho, na aṭṭhakathāgatoti dīpeti. Tenāha “**vadanti**”ti. Yenāyaṃ attho hetunā aṭṭhuppattiko, taṃ dassetuṃ “**sivikasālāyaṃ nisīditvā kathitan**”ti vuttaṃ. “Viharati jetavane”ti nidānavacānena yathā na virujjhati, tathā veditabbaṃ. Nanu imassa suttassa pucchāvasiko nikkhepoti? Saccametāṃ, suttekadesaṃ pana sandhāya aṭṭhuppattikatāvacaṇaṃ. Keci pana “yānaṃ āruhitvā rājā āgato, rañño ārohanīyarathaṃ dassetvā vuttan”tipi vadanti.

Sarīre pheṇapiṇḍasame **kiṃ vattabbaṃ? Sabbhi saddhinti** sādhuhi saha pave-dayanti. Na hi kadāci sādhuṇaṃ sādhuhi saha kattabbā honti, tasmā sīdanasabhāvānaṃ kilesānaṃ bhijjanappattattā nibbānaṃ sabbhīti vuccati. **Purimapadassāti** “satañca dhammo na jaraṃ upeti”ti padassa. **Kāraṇaṃ dassento** byatirekavasena. **Sataṃ dhammo** nibbānaṃ kilesehi saṃsīdanabhijjanasabhāvo na hoti, tasmā taṃ āgama **jaraṃ na upeti**. Kilesā pana tannimittakā, evamayaṃ vuttakāraṇato jaraṃ

na upetīti. Tenāha “**idan**”ti-ādi. **Sundarādhivacanaṃ vā etaṃ “sabbhī”**ti padaṃ apāpatādīpanato, sabbhidhammabhūtaṃ (1.0177) attho. Tenāha “virāgo tesam aggamakkhāyati (itivu. 90; a. ni. 4.34), na tena dhammena samatthi kiñcī”ti (khu. pā. 6.4; su. ni. 227) ca.

Jarāmaraṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Piyasuttavaṇṇanā

115. Rahasi gatassā Ti janasambādhato apakkantassa. **Nilīnassa** teneva janavi-vekena ekamantaṃ nisajjāya ekībhāvena paṭisallīnassa viya. Tenāha “**ekībhūtaṃ**”ti. **Sabbaññubhāsitaṃ karonto āha** tassa vacanaṃ “evametaṃ”ti sampaṭicchitvā tassa vacanaṃ tathāpaccanubhāsanto. Antakenādhīpanattā eva khattavattuhiraññasuvaṇṇādi **mānusaṃ bhavaṃ jahato. Anuganti** anugataṃ, tameva anugāmīti attho. **Nicayanti** uparūpari vaḍḍhiyā nicitabhūtaṃ. **Samparāyikanti** samparāya hitaṃ.

Piyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Attarakkhitasuttavaṇṇanā

116. Pīdahananti saṃyamaṃ. **Kammaṭṭhabhedam appattassā**ti supinakālo viya pavattimattatāya kammaṭṭhavisesaṃ agatassa. **Kammassā**ti akusalakammaṃ. **Saṃvaranti** saṃvarabhāvaṃ dasseti, itarassa pana saṃvarabhāvo purimehi tīhi padehi dassitovāti. **Ottappampi gahitameva** tadavinābhāvato. Na hi pāpajigucchanaṃ pāpa-utrāsarahitaṃ, utrāso vā pāpajigucchanaṃ arahito atthīti.

Attarakkhitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Appakasuttavaṇṇanā

117. Uḷārasaddo (1.0178) seṭṭhe bahuke ca dissatīti āha “**paṇīte ca bahuke cā**”ti. **Mānamajjanenā**ti mānavasena madappattiyā. **Atikkamanti** sādhumariyāda-
vītikkamalakkhaṇaṃ dosaṃ. **Kūṭo** pāso.

Appakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Aḍḍakaraṇasuttavaṇṇanā

118. Yasmā kāmanimittaṃ satto sampajānamusā bhāsati, tasmā kāmā tassa patitṭhā paccayo kāraṇanti āha “**kāmahetū**”ti-ādi. **Bhadramukhasī**sena **viṭaṭubhaṃ-**
bhadropacārena upacaratīti attho, vinicchayo karīyati etthāti **aḍḍakaraṇaṃ**, vini-
cchayaṭṭhānaṃ. **Khippanti** kūṭaṃ, macchakhippantipi vaṭṭati. **Oḍḍitanti** oḍḍanava-
sena phalaṃ pāpitaṃ.

Aḍḍakaraṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Mallikāsuttavaṇṇanā

119. “**Kasmā pucchatī**”ti? Pucchākāraṇaṃ codetvā samudayato paṭṭhāya
dassetuṃ “**ayaṃ kira mallikā**”ti-ādi vuttaṃ. **Mālārāmaṃ gantvāti** attano pitu mālā-
rāmaṃ rakkhaṇatthañceva avasesapupphaggahaṇatthañca gantvā. **Kāsigāmeti**
kāsiratṭhassa gāme. So kira gāmo mahākosalarājena attano dhītuyā patigharaṃ
gacchantiyā pupphamūlatthāya dinno, taṃnimittaṃ. **Bhāgineyyena** ajātasattunā.
Tassāti rañño pasenadissa. **Sāti** mallikā. **Nivattitunti** tassā dhammatāya nivattituṃ
tassā vacanaṃ paṭikkhipituṃ. **Nevajjhagāti** vattamānatthe atītavacananti āha
“**nādhigacchatī**”ti. **Puthu attāti** tesaṃ sattānaṃ attā.

Mallikāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Yaññasuttavaṇṇanā

120. **Thūṇanti** (1.0179) yaññūpatthambhaṃ. **Upanītāni** yaññaṃ yajituṃ āra-
mbhāya. **Ettāvatāti** “idha, bhante ...pe... rudamānā parikammāni karontī”ti etta-
kena pāṭhena. **Sanniṭṭhānanti** “naṃ itthiṃ labhissāmi nu kho, na nu kho labhissā-
mī”ti nicchayaṃ avindanto na ñāyanto. **Pheṇuddehakanti** yathā yattha kuthite
pheṇaṃ uddehati na upadhīyati, evaṃ anekavāraṃ pheṇaṃ uṭṭhāpetvā. **Taṃ diva-**
santi tasmim raññā niddaṃ alabhitvā dukkhaseyyadivase. **Ālokaṃ oloketvāti** loha-
kumbhimukhavaṭṭisīse patte tattha mahantaṃ ālokaṃ oloketvā. Attāno vacanaṃ
rañño pavattiñāpanatthaṃ. **Mahāsaddo udapādi** “evarūpaṃ yaññaṃ rājā kārāpetī”-

ti. **Vattukāmo ahosi**, vattuñca pana avisahanto “sa” iti vatvā lohakumbhiyaṃ nimuggo. Imaṃ gāthaṃ vattukāmo ahositi ayaṃ panettha sambandho. Esa nayo sesapadadvayepi. **Dhammabheriṃ carāpesuṃ** “koci kañci pāṇaṃ mā hanatū” ti. **So itthisāmiko puriso sotāpattiphale patitṭhahi** attano upanissayasampattiyā sattu ca desanāvilāsasampattiyā, rājā pana mahābodhinirujjhanasabhāvattā kiñci visesaṃ nādhigacchi.

Saṅgahavatthūnīti lokassa saṅgahakāraṇāni. Nipphanasassato navabhāge kassakassa datvā raññaṃ ekabhāgaggahaṇaṃ **dasamabhāgaggahaṇaṃ**. Evaṃ kassakā haṭṭhatuṭṭhā sassāni sampādentīti āha “**sassasampādane medhāvitāti attho**” ti. Tato orabhāge kira chabhāgaggahaṇaṃ jātaṃ. **Chamāsikanti** channaṃ channaṃ māsānaṃ pahonakaṃ. **Pāsetīti** pāsagate viya karoti. Vācāya piyassa piyakarassa kammaṃ **vācāpeyyaṃ**. Sabbaso raṭṭhassa iddhādibhāvato **khemaṃ**. **Nirabbudaṃ** coriyābhāvato. Idañhi raṭṭhaṃ acoriyaṃ **niraggaḷanti vuccati** apāruta-gharabhāvato.

Uddhaṃmūlakaṃ katvāti ummūlaṃ katvā. **Dvīhi pariyaññehīti** mahāyaññassa pubbhāge pacchā ca pavattetabbehi dvīhi parivārayaññehi. **Sattavīsati ...pe... nassāti** sattavīsādhikānaṃ tiṇṇaṃ pasusatānaṃ dvāvīsatiyā assādīhi ca saṭṭhi-adhikadvisata-āraññakapasūhi ca saddhiṃ sampiṇḍitānaṃ pana (1.0180) navādhikachasatapasūnaṃ māraṇena bheravassa pāpabhīrukānaṃ bhayāvahassa. Tathā hi vadanti-

“Chasatāni niyujjanti, pasūnaṃ majjhime hani,
assamedhassa yaññassa, adhikāni navāpi cā” ti.

Sammanti yugacchidde pakkhipitabbadaṇḍakaṃ. **Pāsentīti** khipanti. **Samhārimehīti** sakaṭehi vahitabbehi yūpehi. Pubbe kira eko rājā sammāpāsaṃ yajanto sara-satinadītiṃ pathaviyā vivare dinne nimuggoyeva ahosi. Andhabālabrāhmaṇā gatānugatigatā “ayaṃ tassa saggagamanamaggo” ti saññāya tattha sammāpāsa-yaññaṃ paṭṭhapenti. Tena vuttaṃ “**nimuggokāsato pabhutī**” ti. Ayūpo appakadivaso **yāgo**, sayūpo bahudivasāṃ sādheyyo **satrayāgo**. Mantapadābhisaṅkhatānaṃ sappimadhūnaṃ **vājamīti** samaññā, hiraññasuvaṇṇagomahiṃ sādī **sattarasa-kadakkhiṇassa**. Sāragabbhakoṭṭhāgārādīsu natthettha aggaḷanti **niraggaḷo**. Tattha kira yaññe attano sāpateyyaṃ anavasesato anigūhitvā niyyātiyati. **Mahārambhāti** bahupasughātakammā. Aṭṭhakathāyaṃ pana “vividhā yattha haññare” ti vakkhamānattā “mahākiccā” ti attho vutto, idha “mahārambhāti papañcavasena ajeḷakā” -ti-ādi vuttanti “bahupasughātakammā” ti attho vutto. **Nirārambhāti** etthāpi vuttana-yena attho veditabbo. Anugataṃ kulanti **anukulaṃ**, kulānugatanti attho veditabbo. Tenāha “**yaṃ niccabhattādi ...pe... attho**” ti.

Yaññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Bandhanasuttavaṇṇanā

121. **Idanti** “idha, bhante”ti-ādikaṃ vacanaṃ. Te bhikkhū ārocesunti sambandho. **Tesūti** tesu raññā bandhāpitamanussesu. **Sukatakāraṇanti** sukāraṇa-kiriyaṃ ārocesuṃ, na kevalaṃ tesaṃ manussānaṃ bandhāpitabhāvaṃ (1.0181). Idāni tamatthaṃ vitthārato dassetuṃ “**rañño kirā**”ti-ādi vuttaṃ. **Aṭṭhavaṅkoti** aṭṭhaṃso. **Antogharacārinoti** antepuravāsino.

Ukkaṭṭheti yuddhe. **Mantisūti** guttamantisu. **Akutūhalanti** saññataṃ. **Piyanti** piyā-yitabbaṃ. **Annapānamhi** madhure abhutte uppanne. **Attheti** atthe kicce jāte **thiranti na kathenti** Kāyabalamattena apanetuṃ sakuṇeyyattā. **Suṭṭhu rattarattāti** ativiya rattā eva hutvā rattā. **Sārattenāti** sārabhāvena sārabhāvasaññāya. **Ohārinanti** heṭṭhā haraṇasīlanti āha “**catūsu apāyesu ākaḍḍhanakan**”ti. **Sithilanti** sithilākāraṃ, na pana sithilaṃ. Tenāha bhagavā “**duppamuñcan**”ti.

Bandhanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavaggo

1. Sattajaṭṭilasuttavaṇṇanā

122. **Pubbārāmasaṅkhātetī** sāvattinagarassa pubbadisāya katattā pubbārā-meti saṅkhaṃ gate. **TatrāTi** “migāramātuyā pāsāde”ti tasmim̐ saṅkhittavacane. **Ayaṃ** idāni vuccamānā **anupubbikathā** ādito paṭṭhāya anukkamakathā. **Patthanaṃ akāsi** tassa bhagavato aggupaṭṭhāyikaṃ ekaṃ upāsikaṃ disvā taṃ ṭhānantaraṃ ākaṅkhaṅtī. **Meṇḍakaputtassāti** meṇḍakasetṭhiputtassa. **Mātiṭṭhāne ṭhapesi** tassā upakāraṃ garubhāvañca disvā. **Tāya kārīte pāsādeti** tāya mahā-upāsikāya mahā-latāpasādhanāṃ vissajjetvā navahi koṭīhi karīsamatte bhūmibhāge kārīte sahassa-gabbhapaṭṭimaṇḍite pāsāde.

Parūḷhakacchāti parūḷhakacchalomā. Kamaṇḍalughaṭṭikādiṃ **pabbajitapari- kkhāraṃ**. **Naggabhogganissirikānanti** naggānañceva bhoggānañca nissirikā- nañca. Te hi anivattavattatāya naggā ceva, acelakavatādinā bhoggasarīratāya bhoggā, sobhārahitatāya nissirikā ca. **Attanā diṭṭhasutaṃ** (1.0182) **paṭicchādetvā na katheyvanti** akāraṇametāṃ tesaṃ raññā payuttacarapurisabhāvato. **Evaṃ kate pana** te “aññepi pabbajitā atthīti ayaṃ jānāti”ti maññeyvanti kohaññacitto evaṃ akāsīti sakkā viññātuṃ. Tathā hi tenatthena aparitosamāno “**apicā**”ti-ādimāha.

Kāsikacandananti ujjalacandanaṃ. Taṃ kira vaṇṇavasena samujjalaṃ hoti pabhassaraṃ, tadatthameva naṃ saṅhataraṃ karonti. Tenāha “**kāsikacandananti saṅhacandanā**”ti. **Vaṇṇagandhatthāyāti** vaṇṇasobhatthañceva sugandhabhāva- tthañca. **Vaṇṇagandhatthāyāti** chavirāgakaraṇatthañceva sugandhatthāya ca.

“Gihinā”ti-ādīhi padehi evaṃ pamādavīhārinā tayā arahanto duviññeyyāti dasseti. Saṃvāso nāma idha kālena upasaṅkamananti dassento “**upasaṅkamantenā**” ti āha. Kāyavācāhi asaṃyatenapi **saṃyatākāro, asaṃvutindriyenapi saṃvutindriyā-kāro. Pariggahessāmīti** vīmaṃsissāmi “parisuddhaṃ nu kho, no” ti. **Sappaññenāti** sīlapariggaṇhanapaññāya sappaññena. **Jānituṃ na sakkoti** sabhāvassa sato sīlassa anupadhāraṇato.

Kathanenāti aparāparaṃ kathanena. Tathā hi vakkhati “**ekaccassa hī**” ti-ādi. **Ariyavohāro**ti diṭṭhādīlakkaṇena voharito “diṭṭhaṃ adiṭṭhan” ti-ādinā pavuttasaddavohāro. Tassa pana kāraṇameva gaṇhanto “**ettha cetanā**” ti āha. Esa nayo **anariyavohārepi**. Paramatthato hi saccavācādayo musāvādādayo cetanālakkaṇāti. **Paññattivohāro** tathā tathā voharitabbato **evamāha** “saṃvohārena kho, mahārāja, soceyyaṃ veditabban” ti.

Ñāṇathāmoti ñāṇaguṇabalaṃ, yena ṭhānuppattikapaṭibhānādinā accāyikakicca-karaṇīyāni niṭṭhāpeti. **Saṃkathāyāti** atthavīmaṃsanavasena pavattāya sammāka-thāya. **Uppilavati** lahukabhāvato. **Heṭṭhācarakāti** avacarakā. Ye anupavisitvā paresaṃ rahassavīmaṃsanavasena pavattā, tesu ocarakavohāroti vuttaṃ “**carā hī**” ti-ādi.

Vaṇṇasaṅghānenāti vaṇṇena vā saṅghānena vā vaṇṇapokkharatāya vā saṅghānasampattiyā vā. Sujāno pesalo vissaseti yojanā. **Lahukadassanenāti** (1.0183) parittadassanena vijjukena viya. **Parikkhārabhaṇḍakenāti** pabbajitaparikkhārabhūtena bhaṇḍakena. **Lohaḍḍhamāso**ti lohamayo upaḍḍhagghanakamāso.

Sattajaṭilasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Pañcarājasuttavaṇṇanā

123. Rūpāti rūpasaṅkhātā kāmaguṇā. Te pana nilādivasena anekabhedabhinnaṃ rūpāyatanattā cakkhuviññeyyataṃ nātivattantīti āha “**nilapītādibhedam rūpārammaṇan**” ti. To-saddopi dā-saddo viya kālattho hotīti āha “**yatoti yadā**” ti. Manaṃ āpayati vaḍḍhetīti **manāpaṃ**, manoramaṃ. **Manāpanipphattitanti** tassa puggalassa manasā piyāyitaṃ, tassa aggabhāvena pariyantaṃ paramaṃ koṭiṃ katvā pavattitanti attho. **Puggalamanāpanti** ārammaṇasabhāvaṃ acintetvā puggalassa vasena manāpabhāveneva iṭṭhatāya iṭṭhanti. **Sammutīti** samaññā. **Puggalamanāpaṃ nāma** saññāvīpallāsavasena viparītampi gaṇhāti itarasabhāvatoti āha “**yaṃ ekassa ...pe ... iṭṭhaṃ kantan**” ti. Idāni taṃ jivhāviññeyyavasena yojetvā dassento

“**paccantavāsīnan**” ti-ādimāha. **Idaṃ puggalamanāpanti** idaṃ yathāvuttaṃ jivhāviññeyyaṃ viya aññampi evaṃjātikaṃ tena tena puggalena manāpanti gahetabbārammaṇaṃ puggalamanāpaṃ nāma.

Loke paṭivibhattaṃ natthi, vibhajitvā dassanena lokena madhurajātenapi paṭivibhattaṃ katvā gahetuṃ na sakuṇeyyāti adhippāyo. Tenāha “**vibhajitvā pana dassetabban**” ti. **Dibbakappampīti** devalokapariyāpannasadisampi **amanāpaṃ upaṭṭhāti** uḷārapaṇītārammaṇaparicayato. **Majjhimānaṃ pana ...pe... vibhajitabbaṃ** tesam manāpassa manāpato, amanāpassa amanāpato upaṭṭhānato. Tatthapi iṭṭhāniṭṭhaparicchedo nippariyāyato evaṃ veditabboti dassento āha “**tañca panetan**” ti-ādi. **Tañca panetaṃ** iṭṭhāniṭṭhabhūtaṃ **ārammaṇaṃ** kāmāvacarajavanesu akusalassa vasena yebhuyyena (1.0184) pavattatīti katvā tattha “rajjati dussatī” ti akusalasseva pavatti dassitā. Sesakāmāvacarassapi vasena pavatti labbhateva. Tathā hi taṃ appaṭikūlepi paṭikūlākārato, paṭikūlepi appaṭikūlākārato pavattatīti. **Vipākacittaṃ iṭṭhāniṭṭhaṃ paricchindati**, na sakkā vipākaṃ vañcetunti. Kusalakammaṃ hi ekantato iṭṭhameva, akusalakammañca aniṭṭhameva, tasmā tattha uppajjamānaṃ vipākacittaṃ yathāsabhāvato pavattatīti.

Yaṃ pana **sammohavinodaniyaṃ** “Kusalakammajaṃ aniṭṭhaṃ nāma natthī” ti ettakameva vuttaṃ, taṃ pana nidassanamattaṃ daṭṭhabbaṃ. Tena sobhanaṃ akusalakammajampi ekaccānaṃ sattānaṃ iṭṭhanti anuññātaṃ siyā. Kusalakammajaṃ pana sabbesaṃ iṭṭhamevāti vadanti. Tiracchānagatānaṃ kesañci manussarūpaṃ amanāpaṃ, yato te disvāva palāyanti. Manussā ca devatānaṃ rūpaṃ disvā bhāyanti, tesampi vipākaviññāṇaṃ taṃ rūpaṃ ārabha kusalavipākameva uppajjati, tādissassa pana puññassa abhāvā na tesam tattha abhirati hotīti daṭṭhabbaṃ. Kusalakammajassa pana aniṭṭhassa abhāvo viya akusalakammajassa sobhanassa iṭṭhassa abhāvo vattabbo. Hatthi-ādīnampi hi akusalakammajaṃ manussānaṃ akusalavipākasseva ārammaṇaṃ, kusalakammajaṃ pana pavatte samuṭṭhitaṃ kusalavipākassa, iṭṭhārammaṇena vomissakattā appakaṃ akusalakammajaṃ bahulaṃ akusalavipākuppattiyā kāraṇaṃ na bhavissatīti sakkā vattuṃ. Idāni tameva vipākavasena iṭṭhāniṭṭhārammaṇavavatthānaṃ vibhāvetuṃ “**kiñcāpi hī**” ti-ādi vuttaṃ. Tayidaṃ sammutimanāpasamvibhāgatthaṃ vuttaṃ, idha pana na tathā vibhattanti āha “**bhagavā panā**” ti-ādi.

So upāsako candanaṅgalagāme jātattā “**candanaṅgaliko**” ti paññāyati, “candanavilāso” ti keci. Tassa upāsakassa paṭibhānaṃ udapādīti yojanā. Te rājāno hatappabhe hatasobhe disvāti sambandho. **Udakābhisitteti** udakena abhisiñcite. **Aṅgāre viyāti** aṅgārakkhaṇe viya.

Kālassevāti pageva. **Avigatagandhaṃ** taṅkhaṇavikasitatāya. **Īdisaṃ vacananti** “acchādesī” ti evarūpaṃ vacananti.

Pañcarājasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Doṇapākasuttavaṇṇanā

124. “Doṇapākakuran”ti (1.0185) ettha vibhattilopaṃ katvā niddesoti āha “**doṇapākamaṃ kuraṇ**”ti. **Doṇassāti** catunnaṃ āḷhakānaṃ, soḷasanāḷinanti attho. **Tadupi-**
yanti tadanurūpaṃ, tassa vuttaparimāṇassa anucchavikanti attho. **Pubbeti** taṃdi-
vasato purimataradivasesu. **Balavāti** mahā. **Bhattapariḷāhoti** bhattasammadahe-
tuko. **Assa** rañño **ubhosu passesu** gahitatālavaṇṭā **bijanti yamakātālavaṇṭehi**.
Phāsuvihāranti bhojane mattaññutāya laddhabbasukhavihāraṃ. Bhojanama-
ttaññū hi sukhavihāro hoti. Tenāha “**tanukassa bhavanti vedanā, saṅkamaṃ jīrati**
āyu pālayan”ti.

Tanukassāti tanukā assa puggalassa, bhuttapaccayā visabhāgavedanā na
hontīti attho. **Saṅkanti** mandaṃ mudukaṃ, aparissayamevāti attho. **Jīratīti** paribhu-
ttāhāro paccati. **Āyupālayanti** nirodho avedano jīvitaṃ rakkhanto. Atha vā **saṅkamaṃ**
jīratīti so bhojane mattaññū puggalo parimitāhāratāya saṅkamaṃ cirena jīrati jaraṃ
pāpuṇāti jīvitaṃ pāleno.

Pariyāpuṇivāti ettha yathā sabbaṃ so pariyāpuṇi, tato parañca yathā paṭipajji,
taṃ dassetuṃ “**raññā saddhin**”ti-ādi vuttaṃ. **Tāvatake taṇḍule hāreyyāsi** tadupi-
yañca byañjananti ānetvā sambandho.

Purisabhāgo esāti majjhimena purisena bhuñjitabbabhāgo eso, yadidaṃ nāḷiko-
danamattaṃ. **Sallikhitasarīratāti** bhamaṃ āropetvā ullikhitassa viya sabbapariḷāha-
vūpasamassa puthulatāpagatasarīrassa. **Sīlaṃ samparāyikatthoti** vuttaṃ, kuto
panettha sīlanti āha “**bhojane**”ti-ādi. **Sīlaṅgaṃ nāma hotīti** catupārisuddhisīlassa
avayavo eko bhāgo hoti.

Doṇapākasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Paṭhamasaṅgāmasuttavaṇṇanā

125. Vedena (1.0186) ñāṇena ihati iriyatīti **vedehī**, kosalarājabhaginī ajātasa-
ttuno mātā, sā kira sampajaññajātikā. Tenāha “**paṇḍitādhivacanaṇ**”ti, cattāri
aṅgāni etissanti **caturaṅginī**. **Dvinnaṃ rajjānanti** kāsikarajjamagadharajjānaṃ
antare, so pana gāmo kāsikarajjo.

Pāpāti lāmakā nihīnācārā. Mejjati siniyhatīti metti, sā etesu atthīti **mittā**. Saha
ayanti pavattantīti **sahāyā**. **Sampavaṅkanti** suṭṭhu onataṃ. **Jayakāraṇaṃ disvā āha**,
tathā hi “ajja imaṃ rattiṃ dukkhaṃ seti”ti kālāparicchedavasena vuttaṃ. Veri-
ghāto nāma veripuggale satīti āha “**veripuggalaṃ labhati**”ti.

Paṭhamasaṅgāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Dutiyasaṅgāmasuttavaṇṇanā

126. Suṇāthāti “vatvā”ti vacanaseso. **Upakappatī**ti sambhavati. **Sayhaṃ hotī**ti kātumaṃ sakkā hoti. “Yadā caññe”ti ca-kāro nipātamattanti āha “**yadā aññe**”ti. **Vilumpantī**ti vināsaṃ acchindanaṃ karonti. **Vilumpiyatī**ti viluttaparasantakassa asakattā puggalo diṭṭhadhammikaṃ kammaphalaṃ paṭisaṃvedento viya sayampi parena vilumpiyati, dhanajāniṃ pāpuṇāti. “**Kāraṇaṃ**”ti hi maññatīti pāpakiriyaṃ attano hitāvahaṃ kāraṇaṃ katvā maññati. **Jayanto puggalo** “idaṃ nāma jināmī”ti maññamāno sayampi tato parājayaṃ pāpuṇāti. **Ghaṭṭetāranti** pāpakammavipākaṃ. **Kammavivaṭṭenā**ti kamma vivaṭṭanena, paccayalābhena laddhāvasarena vivaṭṭetvā vigamitena kammenāti attho.

Dutiyasaṅgāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Mallikāsuttavaṇṇanā

127. Ekaccāti (1.0187) paṇḍitā sapaññā. **Seyyā**ti varā. Gāthāsukhatthaṃ sasurasaddalopaṃ katvā “sassudevā”ti vuttanti āha “**sassusasuradevatā**”ti. **Disajeṭṭhakā**ti catūsipi disāsu jeṭṭhakasīsena hi lokaṃ vadati. **Tādisāyā**ti tathārūpāya medhāvitādiguṇavuttiyā. **Subharyāyā**ti sukhettabhūtāya sundaritthiyāti attho.

Mallikāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Appamādasuttavaṇṇanā

128. Samadhiggayhāti sammā ativiya gaheṭvā, ñāyena visesato gaṇhitvā. **Kārāpaka-appamādoti** tiṇṇaṃ puññakiriyaṃ vatthūnaṃ pavattaka-appamādo. **Samavadhānanti** samavarodhaṃ antogadhaṃ. **Upakkhepanti** bahi ahutvā pakkhipitabbataṃ. **Sesapadajātāni viya ava ...pe... dhammā** sappadesattā. **Appamāde samodhānaṃ gacchanti** Tassa nippadesattā. **Aggaṃ seṭṭhaṃ** mahantaṃ **sesadhammānaṃ appamādo**. **Paṭilābhakaṭṭhenā**ti adhigamahetutāya. **Lokiyopi samānoti** kāmāvacaropi samāno. Mahaggatānuttarānaṃ pubbabhāge pavatta-appamādo hi idhādhippeto. Pasaṃsanti paṇḍitāti yojanā. Appamādassa pāsaṃsabhāve ekantato kattabbatāya pana “**etāni**”ti-ādinā kāraṇaṃ āha. Imissā yojanāya “puññakiriyaṃ”ti padassa “appamatto”ti iminā sambandho. Yasmā paṇḍitā appamādaṃ pasaṃsanti, yasmā ca puññakiriyaṃ appamatto ubho atthe adhiggaṇhāti, tasmā āyu-ādīni patthayantena appamādova kātabboti. Dutiyayojanāya pana paṇḍitā appamādaṃ pasaṃsanti. Kattha? Puññakiriyaṃ. Kasmāti ce? Appamattoti-ādi. Tenāha “**yasmā ...pe... attho**”ti. **Atthapaṭilābhā**ti diṭṭhadhammikādihitapaṭilābhā.

Appamādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Kalyāṇamittasuttavaṇṇanā

129. Silādiguṇasamannāgato (1.0188) kalyāṇo bhaddako mitto etassāti kalyāṇa-mitto, tassa dhammo **kalyāṇamittasseva svākhāto nāma hoti** sutvā kattabbaki-ccassa sādhanato. Tenāha “**atthaṃ pūreti**” ti. **Itarassāti** pāpamittassa. **Tenāti** attha-pūraṇena. **Etanti** “so ca kho kalyāṇamittassā” ti etaṃ vacanaṃ. **Desanādhammoti** pariyattidhammo. So hi kalyāṇamittato paccakkhato laddhabbo, itare tadupani-ssayā paccattapurisakārehi, tena laddhabbo kalyāṇamittoti evamattho gahetabbo. Sāvakabodhisattavasena hesā desanā āgatā. Na hi sesabodhisattānaṃ paropade-sena payojanaṃ atthi.

Upaḍḍhaṃ kalyāṇamittato Ti brahmacariyaṃ carantassa upaḍḍhaguṇo kalyāṇa-mittato laddhabbo. **Upaḍḍhaṃ paccattapurisakāratoti** itaraṃ upaḍḍhaṃ ñāṇaṃ paṭipajjantassa attano purisakārato. Lokepi pākaṭoyamattho “ācariyato upaḍḍhaṃ, paccattapurisakārato upaḍḍhaṃ laddhabbā tevijjatā” ti, tasmā thero tathā cintesi. **Nippadesanti** anavasesato. **Tatoti** kalyāṇamittato. **Upaḍḍhaṃ āgacchatīti** upaḍḍha-guṇo paṭipajjantaṃ upagacchati. **Bahūhi** purisehi. **Vinibbhogo** vivecanaṃ **natthi** ekajjhaṃ atthassa vivecetum asakkuṇeyyattā. **Esāti** paratoghosapaccattapurisakā-rato ca sijjhamāno attho. **Ettakanti** ettako bhāgo. Yadi na sakkā laddhum, atha kasmā upaḍḍhanti vuttanti āha “**kalyāṇamittatāyā**” ti-ādi. Sammādiṭṭhi-ādīsu **na sakkā laddhum**. Asakkuṇeyye sakalampi na sambhavati paratoghosamattena tesam asijjhanato, padhānahetubhāvadīpanatthaṃ pana “**sakalamevā**” ti vuttaṃ. **Pubbabhāgapāṭilābhāṅanti** pubbabhāge paṭiladdhabbakāraṇaṃ kalyāṇami-ttassa upadesena vinā tena uttari visesato aladdhabbato. **Atthatoti** paramatthato. “**Kalyāṇamittaṃ ...pe... cattāro khandhā**” ti vatvā sutvāti attho. Te pana silādayo saṅkhārakkhandhapariyāpannāti āha “**saṅkhārakkhandhotipi vadantiyevā**” ti.

Māhevanti mā aha evanti chedo, **ahāti** nipātamattaṃ, māti paṭisedhe nipāto. Tenāha “**mā evaṃ abhaṇī**” ti. “Māhevaṃ ānandā” ti (1.0189) vadato bhagavato imasmiṃ ṭhāne tādisassa nāma te, ānanda, kalyāṇamittaguṇe sevato vattum yuttaṃ ayāthāvatoti dhammabhaṇḍāgārikassa yathābhūtaguṇakittanamukhena paṭikkhepo yuttoti dassento “**bahussuto**” ti-ādimāha. **Idanti** idaṃ vacanaṃ bhagavā āhāti sambandho. **Sakalameva hīti** ettha **hi-saddo** hetu-attho. Tena “māhevan” ti tassa paṭikkhepassa kāraṇaṃ jotitaṃ, na sarūpato vuttaṃ. “Kalyāṇa-mittassetan” ti-ādinā pana taṃ sarūpato dassitanti āha “**idāni ...pe... ādimāhā**” ti. **Pāṭikaṅkhitabbanti** icchanaṭṭhena pāṭikaṅkhitabbaṃ, na paṭikaṅkhānimittenāti āha

“avassambhāvīti attho” ti.

Idhāti antogadhāvadhāraṇapadaṃ, idhevāti attho. Imasmimyeva hi sāsane ariyamaggabhāvanā, na aññattha. **Ādipadānaṃyevāti** tasmim tasmim vākye ādito eva vuttasammādiṭṭhi-ādipadānaṃyeva. **Sammādassanalakkhaṇā** Ti catunnaṃ ariyasaccānaṃ pariññābhisamayādivasena sammadeva dassanasabhāvā. **Sammā-abhiropanalakkhaṇoti** nibbānasaṅkhāte ārammaṇe sampayuttadhamme sammadeva āropanasabhāvo. **Sammāpariggahaṇalakkhaṇāti** musāvādādīnaṃ viṣaṃvādanādikiccatāya lūkhānaṃ apariggāhakānaṃ paṭipakkhabhāvato pariggāhakasabhāvā sammāvācā siniddhabhāvena sampayuttadhamme sammāvācāpacayaṃ subhāsitasotāraṅca puggalaṃ pariggaṇhātīti **sammāpariggahaṇalakkhaṇā**. **Yathā kāyikakiriyā kiñci kattabbaṃ samuṭṭhāpeti, sayaṅca samuṭṭhahanaṃ ghaṭanaṃ hoti, tathā sammākammanta** saṅkhātā viratipīti **samuṭṭhāpanalakkhaṇā** daṭṭhabbā, sampayuttadhammānaṃ vā ukkhipanaṃ **samuṭṭhāpanaṃ** kāyikakiriyāya bhārukkipanaṃ viya. Jīvamānassa sattassa, sampayuttadhammānaṃ vā, jīvitappavattiyā ājīvasseva vā suddhi vodānaṃ. Yathā uppannuppannānaṃ vajjānaṃ dhammena pahānānuppāda-atthalābhādiparivuddhi hoti, evaṃ sampayuttānaṃ paggahaṇasabhāvoti **sammāpaggahalakkhaṇo sammāvāyāmo**. Kāyavedanācittadhammesu subhasukhanicca-attagāhānaṅca vidhamanavasena sammāpatiṭṭhānasabhāvāti **sammā-upaṭṭhānalakkhaṇā sammāsati**. Sampayuttadhammānaṃ sammā samādahanaṃ ekaggatākaraṇaṃ sabhāvo etassāti **sammāsammādhānalakkhaṇo sammāsammādhī**. **Tiṇi kiccāni honti** paṭipakkhadhammesu (1.0190), ārammaṇadhammesu, sampayuttadhammesu ca ekasmimyeva khaṇe pavattivise-sabhūtāni. Idāni tāni sarūpato dassetuṃ “**seyyathidan**” ti-ādi vuttaṃ. **Saddhinti** iminā “aññehī” ti vuttakilesā micchādiṭṭhiyā saha ekaṭṭhā vā anekaṭṭhā vāti dasseti. **Pajahati** pahāya naṃ paṭivijjhati. **Nirodhanti** nibbānaṃ **ārammaṇaṃ karoti** sacchikiriyāpaṭivedhena paṭivijjhati.

Na kevalaṃ maggadhammā vuttanayeneva, atha kho aparenapi nayena vedita-bbāti dassento “**apicā**” ti-ādimāha. **Nānākhaṇā** punappunaṃ uppajjanato. **Nānārammaṇā** aniccānupassanādibhāvato. **Ekakkhaṇā** sakideva uppajjanato. **Ekārammaṇā** nibbānavisayattā. **Cattāri nāmāni labhati** pariññābhisamayādivasena pavattiyā. **Tiṇi nāmāni labhati** kāmasaṅkappādīnaṃ pahānavasena pavattiyā. Paṭipakkhapahānavasena hissa nāmattayalābho. Esa nayo sesesupi. **Viratīyopi honti cetanāyopi** pubbabhāgepi vikkhambhanavasena pavattanato. **Maggakkhaṇe pana viratīyova** paṭipakkhasamucchinnaṃ maggakiccattā. Na hi cetanā maggasabhāvā. **Sammappadhānasatipaṭṭhānavasenāti** catubbidhasammappadhānacatubbidhasatipaṭṭhānavasena **cattāri nāmāni labhati** anuppannākusalānuppannādīnaṃ kusalānaṅca vaḍḍhanato. **Pubbabhāgepi maggakkhaṇepīti** yathā pubbabhāge paṭhamajjhānādivasena nānā. Evaṃ maggakkhaṇepi. Na hi ekopi ca maggasammādhī paṭhamajjhānasammādhī-ādināmāni labhati sammādiṭṭhi-ādinānaṃ viya kiccavasena bhedaḥbhāvato. Tenāha “**maggakkhaṇepi sammāsammādhīyevā**” ti.

Ñatvā ñātābbāti sambandho. Vuddhi nāma vepullaṃ bhīyyobhāvo punappunaṃ

uppādo evāti āha “**punappunam janeti**” ti. **Abhinibbattetī** abhivaḍḍham pāpento nibbatteti. **Vivittatā**ti vivittabhāvo. So hi vivecanīyato viviccati, yaṃ viviccitvā ṭhitaṃ, tadubhayampi idha vivittabhāvasāmañña “vivittatā”ti vuttaṃ. Tesu purimo vivecanīyato viviccamānatāya viviccanakiriyāya samaṅgī dhammasamūho tāya eva viviccanakiriyāya vasena vivekoti gahito. Itaro sabbaso tato vivittasabhāvatāya. Tattha yasmim dhammapuñje sammādiṭṭhi pavattati, taṃ yathāvuttāya viviccamānatāya vivekasaṅkhātāṃ nissāyeva pavattati, itaraṃ pana taṃninnatāṃ-ārammaṇatāhīti vuttaṃ “**vivekam nissitam, viveke vā nissitan**” ti.

Yathā (1.0191) vā vivekavasena pavattaṃ jhānaṃ “vivekajan”ti vuttaṃ, evaṃ vivekavasena pavattā sammādiṭṭhi “vivekanissitā”ti daṭṭhabbā. Nissayo ca vipassanāmaggaṇaṃ vasena maggaphalānaṃ veditabbo. Asatipi tāsāṃ pubbāparabhāve “paṭiccasamuppādo”ti ettha paccayānaṃ samuppādanaṃ viya abhinnadhammādhārā nissayabhāvanā sambhavanti. Tassa tadaṅga-samucchedanissaraṇa-vivekanissitataṃ vatvā paṭippassaddhivivekanissitatāya avacanaṃ ariyamagga-bhāvanāya vuccamānattā. Bhāvitamaggassa hi ye sacchikātabbā dhammā. Tesāṃ kiccaṃ paṭippassaddhiviveko. **Ajjhāsayatoti** “nibbānaṃ sacchikarissāmi”ti mahanta-ajjhāsayato. Yadipi hi vipassanākkhaṇe saṅkhārārammaṇaṃ cittaṃ, saṅkhāresu pana ādīnavaṃ suṭṭhu, disvā tappaṭipakkhe nibbāne ninnatāya ajjhāsayato nissaraṇavivekanissito hoti, uṇhābhibhūtassa puggalassa sītaninnacittatā viya. Keci pana “yathā sabhāvato, yathā ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitatā, evaṃ paṭippassaddhivivekanissitatāpi siyā”ti vadanti. Yadaggena hi nibbānannatā siyā, tadaggena phalaninnatāpi siyā “kudāssu nāmāhaṃ tadāyatanaṃ upasampajja vihareyyan”ti ajjhāsayasampattiyā bhāvato. Yasmā pahānavinayo viya rāganīrodhopi idhāhippetavivekena atthato nibbisiṭṭho, tasmā vuttaṃ **esa nayo virāganissitādīsūti**. Tenāha “vivekatthā eva hi virāgādayo”ti.

Vossaggasaddo pariccāgattho pakkhandanatto cāti vossaggassa duvidhatā vuttā. Vossajjanañhi pahānaṃ, vissatṭhabhāvena nirāsaṅkapavatti ca, tasmā vipassanākkhaṇe tadaṅgavasena, maggakkhaṇe samucchedavasena paṭipakkhassa pahānaṃ vossaggo, tathā vipassanākkhaṇe taṃninnabhāvena, maggakkhaṇe ārammaṇakaraṇena vissatṭhasabhāvatā vossaggoti veditabbaṃ. Tenevāha “**tattha pariccāgavossaggo**”ti-ādi. **Ayaṃ sammādiṭṭhīti** ayaṃ missakavasena vuttā sammādiṭṭhi. **Yathāvuttena pakārenāti** tadaṅgappahānasamucchedappahānapakārena taṃninnatadārammaṇakaraṇappakārena ca.

Pubbe vossaggavacanasseva atthassa vuttattā āha “**sakalena vacanenā**”ti. **Pariṇamantaṃ** vipassanākkhaṇe, **pariṇataṃ** maggakkhaṇe. Pariṇāmo nāma idha paripākoti āha “**paripaccantaṃ paripakkañcā**”ti. Paripāko ca āsevanalābhena laddhasāmatthiyassa kilese pariccajituṃ (1.0192) nibbānaṃ pakkhandituṃ tikkhavisadabhāvo. Tenāha “**ayan**”ti-ādi. **Esa nayoti** yvāyaṃ nayo “vivekanissitan”ti-ādinā sammādiṭṭhiyaṃ vutto, sesesu sammāsaṅkappādīsupi eseva nayo, evaṃ tattha netabbanti attho. **Paṭiccāti** nissāya. **Jātisabhāvāti** jāyanasabhāvā. **Sakalo**Ti anavaseso, sabboti attho. Na koci maggo sāvaseso hutvā sambhavati. Heṭṭhime magge uppanne uparimo uppanno eva nāma anantarāyena uppajjanato. **Vavassa-**

ggattheti vacasāyatthe. **Vaṇṇayantī**ti guṇavaṇṇanavasena vitthārenti.

Kalyāṇamittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Paṭhama-aputtakasuttavaṇṇanā

130. Diva-saddo divā-saddo viya divasapariyāyo, tasmā visesanabhāvena vuccamāno divasaddo atthavisesaṃ dīpetīti āha “**divasassa divā**”ti-ādi. Saṃ vuccati dhanam, tassa patīti sampati, dhanasāmiko, tassa hitāvahattā **sāpateyyanti** āha “**sāpateyyanti dhanan**”ti. Tassa gehe katākatabhaṇḍassa atibahubhāvato vimhayappatto rājā “**ko pana vādo**”ti āha. **Kāḷalohaṃ** nāma ayophalaṃ. Kacchapādirūpehipi sovaṇṇādīni ṭhapenti. **Sakuṇḍakabhattanti** sakuṇḍehi vā sathusehi vā pakkabhattam. Bilaṅgaṃ vuccati dhaññabilaṅgaṃ, āranālantipi vuccati, taṃ dutiyaṃ assāti **bilaṅgadutiyaṃ**. Tañhi kañjito nibbattatā **kañjikaṃ** nāma. Tihi pakkhehi vatthakhaṇḍehi katanivāsanaṃ **tipakkhavasanaṃ**. Tenāha “**tīṇi ...pe... nivāsanaṃ**”ti.

Asanto nīco purisoti **asappurisoti** āha “**lāmakapuriso**”ti. Kammassa nibbattabhāvena otaraṇatāya phalaṃ aggaṃ nāma, uparibhūmigatattā uddhaṃ aggaṃ assāti **uddhaggikaṃ**. **Dakkhiṇanti** dānamāha. Saggo nāma kāmabhavūpapattibhavo, tassa nibbattanato “**saggassa hitā**”ti vuttaṃ. **Tatrupapattijananatoti** tatra upapattiyā jananatoti, uppādanatoti attho.

Setaṃ (1.0193) udakaṃ etissāti **setodakā**. So yena bhāvena yattha pākaṭataro hutvā dissati, taṃ dassetuṃ “**vīcīnaṃ bhinnatṭhāne**”ti āha. Sukhotaraṇatṭhānatāya kaddamādidosavirahato ca **sundaratitthā**. **Taṃ apeyyamānanti** taṃ udakaṃ kenaci aparibhuñjīyamānaṃ. **Attanā kattabbakiccakaroti** attanā kātabbakamma-saṅkhātakiccakaro, paribhogavasena ceva saṅgahetabbasaṅgaṇhanavasena ca niyojakoti attho. **Kusalakiccakaroti** attanā kātabbapuññakaro.

Paṭhama-aputtakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Dutiya-aputtakasuttavaṇṇanā

131. **Piṇḍapātenā**ti sahayoge karaṇavacanaṃ. Paṭipādanaṃ tena saha yojananti āha “**piṇḍapātena saddhiṃ saṃyojesi, piṇḍapātaṃ adāsīti attho**”ti. “Paṇītabhojanaṃ bhuñjitvā”ti vuttaṃ, pāḷiyaṃ pana “kaṇājakaṃ bhuñjati bilaṅgaduti-n”ti. Taṃ taṃ pavattitaṃ yebhuyyavasena vuttanti daṭṭhabbaṃ. Idāni “imassa seṭṭhissa kassaci samaṇassa vā brāhmaṇassa vā dethā”ti vacanaṃ na suta-pubbaṃ, yasmā paccekabuddhā nāma attano guṇānubhāvehi loke pākaṭā sañjātā eva honti, tasmā seṭṭhibhariyāya “na yassa vā tassa vā”ti-ādi cintitaṃ. Tathā hi tesam dentāpi sakkaccaṃ yebhuyyena paṇītameva denti. **Nāsāpuṭaṃ pahari**

attano ānubhāvena. **So** luddhatāya “bahu vata dhaññaṃ mamassā” ti **cittaṃ samya-**
metuṃ sandhāretuṃ **asakkonto**.

Vippaṭṭisārappannākāraṃ dassetuṃ “**varametan**” ti-ādi vuttaṃ. “Imassa sama-
ṇassa piṇḍapātaṃ dehi” ti vadato na ekāya eva javanavīthiyā vasena atthasiddhi.
Atha kho tattha ādito pavattajavanavāropi atthi majjhe pavattajavanavāropi, taṃ
sandhāyāha “**pubbapacchimacetanāvasenā**” ti. **Ekā cetanā dve paṭisandhiyo na**
detīti ettha sāketapañhavasena nicchayo veditabbo. Cuddasannaṃ cetanānaṃ
pubbe puretaraṃ katattā **purāṇaṃ**.

Parigayhatīti (1.0194) **pariggahoti** āha “**pariggahitaṃ vatthun**” ti. Anvāya upani-
ssāya jīvantīti **anujīvino**. **Sabbametanti** dhanadhaññādisabbaṃ etaṃ yathāvuttapa-
riggahavatthūṃ. **Nikkhippagāminanti** nikkhipitabbatāgāminaṃ. Nikkhipitabbasa-
bhāvaṃ hotīti āha “**nikkhippasabhāvan**” ti. Pahāya gamaniyanti ayamettha atthoti
āha “**pariccajitabbasabhāvamevā**” ti.

Dutiya-aputtakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyavaggo

1. Puggalasuttavaṇṇanā

132. “Nīce kule paccājāto” ti-ādi appakāsanabhāvena tamatīti **tamo**, tena
tamena yuttoti **tamo** puggalo vuccati, taṃyogato puggalassa tabbohāro yathā
“maccherayogato macchero” ti. Tasmā **tamoti** appakāsanabhāvena tamo tama-
bhūto andhakāro viya jāto, andhakārattaṃ vā pattoti attho. Vuttalakkaṇaṃ tama-
meva paramparato ayanam gati niṭṭhā etassāti **tamaparāyaṇo**, tamaparāyaṇataṃ
vā pattoti attho. Ñāyenapi tamaggahaṇena khandhatamova kathito, na andhakāra-
tamo. Khandhatamoti ca sampattirahitā khandhapavattiyeva daṭṭhabbā. “Ucce

kule paccājāto”ti-ādi pakāsanabhāvena jotetīti **joti**, tena jotinā yuttoti-ādi sabbam tame vuttanayeneva veditabbam. **Itare dve**ti jotitamaparāyaṇo jotijotiparāyaṇoti itare dve puggale.

Veṇuvettādikehi peḷādikārakā **vilivakārakā**. Migamacchādīnaṃ nisādanato **nesādā**, māgavikamacchabandhādayo. Rathesu cammena hananakaraṇato **rathakārā** cammakārā vuttā. “Pu” iti karīsassa nāmaṃ, taṃ kusenti apanentīti **pukkusā**, pupphachaḍḍakā. **Dubbaṇṇoti** virūpo. **Okoṭimakoti** (1.0195) ārohābhāvena heṭṭhimakoṭiko, rassakāyoti attho. Tenāha “**lakuṇḍako**”ti. Laku viya ghaṭikā viya ḍeti pavattatīti hi **lakuṇḍako**, rasso. Kaṇati nimīlatīti **kāṇo**. Taṃ panassa nimīlanam ekena akkhinā dvīhipi vāti āha “**ekakkhikāṇo vā ubhayakkhikāṇo vā**”ti. Kuṇanam kuṇo, hatthavekallam, so etassa atthīti **kuṇī**. **Khañjo** vuccati pādavikalo. Heṭṭhimakāyasaṅkhāto sarīrassa pakkho padeso hatto assāti **pakkhahato**. Tenāha “**pīṭhasampi**”ti. Padīpe padīpane etabbam netabbanti **padīpeyyam**, telakapallādi-upakaraṇam. **Vuttanti** aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ.

Āgamanavipattīti āgamanatṭhānavasena vipatti āgamo etthāti katvā. **Pubbuppannapaccayavipattīti** paṭhamuppannapaccayavasena vipatti. Caṇḍālādisabhāvā hissa mātāpitaro paṭhamuppannapaccayā, paṭhamupattiyā vā paccayā, tehevassa vipatti eva, na sampatti. **Pavattapaccayavipattīti** pavatte sukhapaccayavipatti. Tādise nihīnakule uppannopi koci vibhavasampanno siyā, ayam pana duggato durūpo hoti. **Ājivupāyavipattīti** ājivanupāyavasena vipatti. Sukhena hi jīvikaṃ pavattetuṃ upāyabhūtā hatthisippādayo imassa natthi, pupphachaḍḍakasilākoṭṭanādikammaṃ pana katvā jīvikaṃ pavatteti. Tenāha “**kasiravuttike**”ti. **Attabhāvavipattīti** upadhivipatti. **Dukkhakāraṇasamāyogoti** kāyikacetasikadukkhupattiyā paccayasamodhānam. **Sukhakāraṇavipattīti** sukhapaccayaparihāni. **Upabhogavipattīti** upabhogasukhassa vināso anupaladdhi. Joti ceva jotiparāyaṇabhāvo ca **sukkapakkho**.

Dasahi akkosavattūhīti lakkhaṇavacanam etaṃ yathā “yadi me byādhitā honti, dātābamidamosadhan”ti, tasmā dasahi akkosavattūhi, tattha vā yena kenaci paribhāsati attho. **Ekaggacittoti** dānam dātuṃ apekkhitatāya samāhita-citto.

Puggalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Ayyikāsuttavaṇṇanā

133. Jarājiṇṇāti (1.0196) jarāya jiṇṇā. Tena pākaṭajarāya matthakappattimāha. **Vayovuḍḍhāti** vayasā vuḍḍhā. Tena pacchimavayassa osakkasampavattim vadati. **Jātimahallikāti** jātimahattagatā. **Cirakālam atikkantāti** dve tayo rājapari-vaṭṭe vītivattā. Vayo-saddo sādharmaṇavacanopi jiṇṇasaddasannidhānato osānavayam eva vadatīti āha “**pacchimavayam sampattā**”ti. **Ayyikāti** mātāmahim sandhāya vadati. Hatthī eva ratanabhūto **hatthiratananti** āha “satasahassagghana-

kenā”ti-ādi. **Sabbāni tānīti** kumbhakārabhājanāni, tehi saddhiṃ sattasantānassa pamāṇaṃ dassento “**tesu hī**”ti-ādimāha, taṃ suviññeyyameva.

Ayyikāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Issattasuttavaṇṇanā

135. Aṭṭhuppattikoti ettha kā assa aṭṭhuppatti? Titthiyānaṃ bhagavato bhikkhusaṅghassa ca alābhāya ayasāya parisakkaṇaṃ. Taṃ vitthārato dassetuṃ “**bhagavato kirā**”ti-ādi vuttaṃ. Yathā taṃ sabbadisāsu yamakamahāmegho utṭhahitvā mahā-oghaṃ viya sabbā pāramiyo “imasmiṃyeva attabhāve vipākaṃ dassā-mā”ti sampiṇḍitā viya lābhasakkāramahoghaṃ nibbattayiṃsu. Tato tato annapā-nayānavatthamālāgandhavilepanādihatthā khattiyabrāhmaṇādayo āgantvā-“kahaṃ bhagavā, kahaṃ devadevo narāsabho lokanātho”ti bhagavantaṃ pariye-santi, sakaṭasatehipi paccaye āharitvā okāsaṃ alabhamānā samantā gāvutappa-māṇampi sakaṭadhurena sakaṭadhuraṃ āhacca tiṭṭhanti ceva anuvattanti ca andhakavindabrāhmaṇādayo viya. Sabbaṃ **khandhake** (mahāva. 282) tesu tesu suttesu ca āgatanayena veditabbaṃ. Yathā ca bhagavato, evaṃ bhikkhusaṅgha-ssapi. Vuttampi- “tena kho pana samayena bhagavā sakkato hoti garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvara ...pe... parikkhārānaṃ, bhikkhusaṅghopi kho”ti-ādi (udā. 38), tathā “yāvatā kho, cunda, etarahi (1.0197) saṅgho vā gaṇo vā loke uppanno, nāhaṃ, cunda, aññaṃ ekaṃ saṅghampi ekaṃ gaṇampi samanupassāmi evaṃ lābhaggayasaggappattaṃ, yatharivāyaṃ, cunda, bhikkhusaṅgho”ti (dī. ni. 3.176). **Evanti idāni vuccamānākārena. Nijjhattinti saññattiṃ. Nanti kathaṃ.**

Evaṃ pucchituṃ ayuttaṃ titthiyānaṃ kathā mahājanasannipāte niyyātītā hotīti. **Tasmimṃ dātabbaṃ**, cittappasādamattena dentepi hi puññaṃ pavaḍḍhati. **Ārocitaṃ** attanoti adhippāyo. **Bhagavāti** satthu āmantanaṃ. **Cittaṃ nāma** yathāpaccayaṃ pavattamānaṃ **nigaṇṭhā ...pe... pasīdati** pasannassāti adhippāyo. Pubbe avise-sato deyyadhammassa dātabbatṭhānaṃ nāma pucchitaṃ, idāni tassa mahappha-labhāvakaro dakkhiṇeyyavisesoti āha “**aññaṃ tayā paṭhamaṃ pucchitaṃ, aññaṃ pacchā**”ti. **Sallakkhehi etaṃ**. Pacchimaṃ purimena saddhiṃ ānehīti adhippāyo. Pucchitassa nāma pañhassa kathanaṃ mayhameva bhāro. **Samupabyūḥoti** ekato senāya rāsivasena sampiṇḍitoti attho. Tenāha “**rāsibhūto**”ti. **Asikkhitoti** sattaṭṭhasaṃvaccharāni dhanusippena sikkhito. Dhanusippaṃ sikkhitvāpi koci katahattho na hoti, ayaṃ pana asikkhito na katahattho, poṅkhānupoṅkhabhāvo-yeva byāmamuttṭhibandho. **Tiṇapuñjamattikāpuñjādīsūti ādi-saddena paṃsupuñja-vālukapuñjasārapphalaka-ayoghanādike** saṅgaṇhāti. **Akataparicayoti** tesamṃ santikā vijjhanatṭhena akataparicayo. Rājarājamahāmattādike upecca asanaṃ upāsanaṃ, na kataṃ upāsanaṃ etenāti **akatūpāsano**. Asikkhitatādinā bhīrubhā-vena vā kāyassa chambhanaṃ saṅkammaṃ uttāso etassa atthīti chambhīti āha “**pavedhitakāyo**”ti.

Dakkhiṇeyyatāya adhippetattā “**arahattamaggena kāmaccando pahīno hotī**” ti āha. Accantappahānassa icchitattā **tatiyeneva kukkucçaṃ pahīnaṃ hoti** paṭighasaṃpayogaṃ. Asekkhassa ayanti **asekkhaṃ**, sīlakkhandho. Tayidaṃ na aggaṃ phalaṃ sīlameva adhippettaṃ, atha kho yaṃ kiñci asekkhasantāne pavattaṃ sīlaṃ, lokuttaro eva na adhippeto sikkhāya jātattā, evaṃ vimuttikkhandhopīti. Sekkhassa esoti vā, apariyositasikkhattā sayameva sikkhatīti vā sekkho, catūsu maggesu (1.019) heṭṭhimesu ca tīsu phalesu sīlakkhandho. Upari sikkhitabbābhāvato **asekkho**. Vuḍḍhippatto sekkhoti **asekkho**. Aggaṃ phalabhūto sīlakkhandho vucceyya, aṭṭhakathāyaṃ pana vipassakassa sīlassa adhippetattā tathā attho vutto. **Sabbatthā** Ti “**asekkhenā**” ti-ādīsu. Ettha ca yathā sīlasamādhīpaññākkhandhā missakā adhippetā, evaṃ vimuttikkhandhāpīti tadaṅgavimutti-ādayopi veditabbā, na paṭippassaddhivimutti eva.

Yena sippena issāso hoti, taṃ **issattanti** āha “**ususippan**” ti. Yassā vāyodhātuyā vasena sarīraṃ sañjātathāmaṃ hoti, taṃ balapaccayaṃ sandhāyāha “**balam nāma vāyodhātū**” ti. Samappavattito hi visamappavattinivāraḍadhātu balam nāma, tena tato aññaṃ balarūpaṃ nāma natthi.

Yasmā arahā eva ekantato sorato, tassa bhāvo **soraccanti** āha “**soraccanti arahattan**” ti. **Ete dve**ti khanti soraccanti ete dve dhammā. Pānīyaṃ pivanti etthāti **papā**, yo koci jalāsayo yaṃ kiñci pānīyaṭṭhānanti āha “**caturassapokkharāṇi-ādīni**” ti. Uda-kavikūlādīsu kamanti atikkamanti etehīti **saṅkamanāni**, setu-ādīni. Setukaraṇayuttaṭṭhāne setuṃ, caṅkamanakaraṇayuttaṭṭhāne caṅkamaṃ, maggakaraṇayuttaṭṭhāne maggaṃ kareyyāti ayamettha adhippāyo. Tenāha “**paṇṇāsā**” ti-ādī.

Bhikkhācāravattanti ariyānaṃ hitaṃ vattapaṭipattim. **Dentopīti pi**-saddena akhīnāsavassa dentopīti imamatthaṃ dasseti yassa kassacipi dentenapi kammaṃ phalaṃ saddahitvā vipasannacitteneva dātabbattā. **Thanayanti** idaṃ tassa mahā-meghabhāvadassanaṃ, yo hi mahāvassaṃ vassati, so gajjanto vijjummālaṃ vissajjento pavassati. **Abhisāṅkharitvā samodhānetvā**ti khādaniyassa vividhajātiyāni sampiṇḍetvā. Tenāha “**rāsīm katvā**” ti.

Pakiraṇaṃ nāma vikiraṇampi hoti anekatthattā dhātūnanti āha “**vikirati**” ti. **Pakiranto viya vā dānaṃ detīti** iminā guṇakhettemeva apariyesitvā karuṇākhettepi mahādānaṃ pavattetīti dasseti. Tena “pakireti” ti (1.0199) vadantena bhagavatā aṭṭhuppattiyam āgatattithiyavādena appaṭisedhitatāpi dīpitā hoti. **Puññadhārāti** puññamayadhārā puññābhisandā. **Sinehayantīti** thūladhārenapi sinehena siniddhaṃ karontī. **Kiledayantīti** allabhāvaṃ pāpayantī. Yathāyaṃ puññadhārā dātāraṃ anto sineheti pūreti abhisandeti, evaṃ paṭiggāhakānampi anto sineheti pūreti abhisandeti. Tenevāha “dadaṃ piyo hoti bhajanti naṃ bahū” ti-ādī (a. ni. 5.34) evaṃ santepi “dātāraṃ abhivassati” ti vuttattā aṭṭhakathāyaṃ dāyakavase-neva “**sineheti**” ti vuttaṃ, yasmā vā paṭiggāhakkassa sinehuppatti āmisaniṣṣitāti dāyakavaseneva vuttaṃ.

Issattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Pabbatūpamasuttavaṇṇanā

136. Khattiyāti abhisekappattā. Issariyamado **kāmagedho**. Pathavimaṇḍalassa mahantatā taṃnivāsinaṃ anuyantatāti sabbamidaṃ yathicchitassa rājakiccassa sukkena samijjhanassa kāraṇakittanaṃ. Yādise rājakicce ussukkaṃ āpanno, taṃ vitthārato dassetuṃ “**esa kirā**”ti-ādi vuttaṃ. **Antaragamanānīti** tiṇṇaṃ nirantaragamanānaṃ antarantarā gamanāni. **Corā cintayimsūti** eko antarabhogiko rājāparādhiko pañcasatamanussaparivāro coriyaṃ karonto vicarati, te sandhāya vuttaṃ.

“Ayuttaṃ te katan”ti sacāhaṃ vakkhāmīti yojanā. **Dhuravihāreti** rathassa dhuraṃ viya nagarassa dhurabhūte vihāre. **Santhambhitunti** vissāsabhāvena upaṭṭhātuṃ. **Saddhāyikoti** saddhāya ayitabbo, saddheyyoti attho. Tenāha “**saddhātabbo**”ti. **Paccayikoti** pattiyāyitabbo. **Abbhasamaṃ** puthulabhāvena. **Nippothenoti** nimmaddento. **Saṅhakarāṇiyaṃ** atisaṅhaṃ **pisanto** nisadapoto viya pisanto.

Dhammacariyāti-ādittampi sīsaṃ celañca ajjupekkhitvā sammāpaṭipatti eva kātabbā tassā eva paraloke paṭiṭṭhābhāvato. **Ācikkhāmīti** kathemi, kathento ca yathā tamatthaṃ sammadeva rājā jānāti, evaṃ jānāpemi (1.0200). **Nippatti** yuddhena kātabba-atthasiddhi. Visinoti bandhati yathādhippetamaṃ cittaṃ etenāti **visayo**, samatthabhāvo. **Mantasampannāti** sampannarājamantā. **Mahā-amaccāti** mahosadhādisadisā nītisatthachekā amaccapurisā. **Upalāpetunti** paresaṃ antare virodhatthaṃ saṅgaṇhituṃ.

Dveyeva pabbatāti pabbatasadisā dveyeva gahitā. **Rājovādeti** rājovādasutte. **Āgatāva** tattantiyā anurūpatthaṃ. **Vilumpamānāti** iti-saddo ādi-attho. **Vipattīti** bhogaparihānādivināso. **Hatthiyuddhādīhi jarāmarāṇaṃ jinituṃ na sakkā** sattassa avisayabhāvato. Yena pana jinituṃ sakkā, taṃ dassento bhagavā “**buddhe ...pe... nivesaye**”ti āha. Ratanattaye hi saddhā nivīṭṭhā mūlajātā paṭiṭṭhitā ekantato jarāmarāṇavijayāya hoti. Tenāha “**tasmā**”

saddhan”ti.

Pabbatūpamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatīyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Kosalasaṃyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

4. Mārasaṃyuttaṃ

1. Paṭhamavaggo

1. Tapokammasuttavaṇṇanā

137. Uruvelāya (1.0201) samīpe gāmo uruvelagāmo, taṃ **uruvelagāmaṃ** abhi-mukhabhāvena sammadeva sabbadhamme bujjhatīti abhisambodhi, sabbaññuta-ññāṇaṃ, tena samannāgatattā ca bhagavā **abhisambuddhoti** vuccati. Tassa pañcacattālīsāya vassesu ādito pannarasa vassāni paṭhamabodhi, idha pana sattāhabbhantarameva adhippetanti āha “**abhisambuddho hutvā antosattāhasmiṃ yevā**”ti. Asukhabhāvena aññehi kātuṃ asakkuṇeyyattā dukkaraṃ karotīti dukkara-kāro, so eva itthiliṅgavasena **dukkarakārikā**. Tāya mutto vatamhīti cintesi. Yadi evaṃ kasmā taṃ lokanātho chabbassāni samanuyuñjati? Kammapiḷitavasena. Vuttañhetam **apadāne** (apa. thera 1.39.92-94)-

“Avacāhaṃ jotipālo, sugataṃ kassapaṃ tadā;

kuto nu bodhi muṇḍassa, bodhi paramadullabhā.

“Tena kammavipākena, acariṃ dukkaraṃ bahuṃ;
chabbassānuravelāyaṃ, tato bodhimapāpuṇiṃ.

“Nāhaṃ etena maggena, pāpuṇiṃ bodhimuttamaṃ;
kummaggena gavesissaṃ, pubbakammena vārito”ti.

Māretīti vibādheti. Vipatti-ādisaṃyojanañhi sādhuṇaṃ paramatthato maraṇaṃ saccapaṭivedhamāraṇattā, pāpatarattā pāpatamoti **pāpimā**. Sā cassa pāpatamatā pāpavuttitāyāti āha “**pāpe niyutto**”ti. **Adhipatīti** kāmādhipati. Appahīnakāmarāge attano vase vattetīti **vasavattī**. Tesasaṃyeva kusalakammānaṃ antaṃ karotīti **antako**. **Vaṭṭadukkhato aparimuttapaccayattā namuci**. Mattānaṃ pamattānaṃ bandhūti

pamattabandhu.

Tapokammāti (1.0202) attakilamathānuyogato. **Aparaddhoti** virajjhasi. “Aparā-dho”tipi atthi, soyeva attho. Kāyakilamathaṃ anuyuñjanto yebhuyyena amara-tthāya anuyuñjati, so ca kammavādīhi anuyuñjiyamāno devatthāya siyāti āha “**ama-rabhāvatthāyā**”ti. **Sabbaṃ tapanti** sabbaṃ attaparitāpanaṃ. **Atthāvahaṃ na bhavati** bodhiyā anupāyattā. **Kiñcassāti** kiñci siyāti attho. **Phiyārittaṃva dhamma-nīti** dhammaṃ vuccati vaṇṇu, so idha “dhamman”ti vutto, dhammani vaṇṇupade-seti attho. Tenāha “araññe”ti. Ubhosu passesu phiyāhi **ākaḍḍheyya ceva** arittehi **uppīleyya ca**.

Sammāvācākammantājivā gahitā maggasīlassa adhippetattā. Samādhino hi gahaṇena **sammāvāyāmasatisamādhayo gahitā** upakārabhāvato. **Paññāyāti** etthāpi eseva nayo. Bujjhati etenāti **bodho**. Maggoti āha “**bodhāyāti maggatthāyā**”-ti. Kathaṃ pana maggaṃ maggatthāya bhāvetiti āha “**yathā hī**”ti-ādi. Tena yathā yāgupacanārambho yāvadeva yāgu-attho, evaṃ maggabhāvanārambho maggā-dhigamatthāyāti dasseti. Ārambhoti ca ariyamaggabhāvanāya bandhāpanaṃ daṭṭhabbaṃ. Keci pana “magganti ariyamaggaṃ, bodhāyāti arahattasambodhāya, evañca katvā ‘pattosmi paramasuddhin’ti idampi vacanaṃ samatthitan”ti vadanti, apare pana “sabbaññutaññāṇasambodhāyāti. So hi sabbasamāpi bodhito uttaritaro”-ti. **Nihato** nibbisevanabhāvaṃ pāpito. Tenāha “**parājito**”ti.

Tapokammasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Hatthirājavaṇṇasuttavaṇṇanā

138. Andhabhāvakārake Ti pacurajanassa cakkhuvīññāṇupattinivāraṇena andhabhāvakārake. **Mahātameti** mahati tamasi. **Pāsāṇaphalake mahācivaraṃ sise ṭhapetvāti** etena taṃ phalakaṃ apassāya nisinnoti dasseti (1.0203). **Padhānanti** bhāvanaṃ. **Pariggaṇhamānoti** sabbaso gaṇhanto avissajjento, bhāvanaṃ anuyu-ñjanto anupubbasaṃpattiyo phalasaṃpattiñca manasikarontoti attho. Tenāha “**nanu cā**”ti-ādi. **Ariṭṭhakoti** ariṭṭhakavaṇṇo. Tenāha “**kāḷako**”ti.

Dīghamaddhānanti cirataraṃ kālaṃ. **Samsaranti** āsādanādhippāyena sañca-ranto, alaṃ tuyhaṃ etena nippayojananti adhippāyo. Na hi tena mārasa kāci atthasiddhīti.

Hatthirājavaṇṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Subhasuttavaṇṇanā

139. Susaṃvutāti maggasamvarena suṭṭhu saṃvutā. **Supihitāti** suṭṭhu pihitā. **Vasānugāti** kāyādidvāravasānugā vasavattino na honti. **Baddhacarāti** paṭibaddha-

cariyāti.

Subhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Paṭhamamārapāsasuttavaṇṇanā

140. **Upāyamanasikārenāti** aniccādīsu aniccādito manasikaraṇena. **Upāyavīriyenāti** anuppannākusalānaṃ anuppādanāya vidhinā pavattavīriyena. **Kāraṇavīriyenāti** anuppannānuppādanādi-atthassa kāraṇabhūtena vīriyena. Anuppannapāpakānuppādanādi-atthāni hi vīriyāni yadatthaṃ honti, taṃ atthaṃ sādheyyevāti etassa atthassa dīpako **sammā-saddo**. Yonisosammāsaddena hi upāyakāraṇatthadīpakataṃ sandhāya “**upāyavīriyena kāraṇavīriyenā**” ti vuttaṃ. **Arahattaphalavimutti** ukkaṭṭhaniddesena. Mārena “mayhaṃ kho, bhikkhave” ti-ādikaṃ bhagavato vacanaṃ sutvā vuttaṃ “**arahattaṃ patvāpi na tussati**” ti-ādi.

Kilesapāsenāti (1.0204) kilesamārassa upāyabhūtena. Kilesamāro hi satte kāmagaṇapāsehi nibandhati, na pana sayameva. Tenāha “**ye dibbā kāmagaṇasaṅkhātā**” ti-ādi. **Mārabandhaneti** kilesamārassa bandhanaṭṭhāne, bhavacāraketi attho. **Na me samaṇa mokkhasīti** idaṃ māro “anuttarā vimutti anuppattā, vimuttā sabbapāsehi” ti ca bhagavato vacanaṃ asaddahanto vadati saddahantopi vā “evamayaṃ paresaṃ sattānaṃ mokkhāya ussāhaṃ na kareyyā” ti attano kohaṅṅe ṭhatvā vadati.

Paṭhamamārapāsasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Dutiyamārapāsasuttavaṇṇanā

141. **Anupubbagamanacārikanti** gāmanigamarājadhānīsu anukkamena gamana-saṅkhātāṃ cārikaṃ. **Evam hi gatesūti** evaṃ tumhesu bahūsu ekajjhaṃ gatesu.

Ādimhi kalyāṇaṃ etassāti **ādikalyāṇaṃ**, tathā sesesu. **Sāsanassa ādi sīlaṃ** mūlakattā. Tassa **samathādayo majjhaṃ** sāsanasampattiyā vemajjhabhāvato. **Phalanibbānāni pariyosānaṃ** tadadhigamato uttari karaṇiyābhāvato. Sāsane sammāpaṭipatti nāma paññāya hoti, tassā ca sīlaṃ samādhi ca mūlanti āha “**sīlasamādhayo vā ādī**” ti. Yasmā paññā anubodhapaṭivedhavasena duvidhā, tasmā tadubhayaṃ gaṇhanto “**vipassanāmaggā majjhan**” ti āha. Paññānipphatti phalakiccaṃ, nibbānasacchikiriyā pana sammāpaṭipattiyā pariyosānaṃ tato paraṃ kattabbābhāvatoti āha “**phalanibbānāni pariyosānaṃ**” ti. Phalaggahaṇena hi sa-upādisesanibbānaṃ gayhati, itarena itaraṃ, tadubhayavasena paṭipattiyā osānanti āha “**phalanibbānāni pariyosānaṃ**” ti. “Tasmātiha tvaṃ, bhikkhu, ādimeva visodhehi kusalesu dhammesu. Ko cādi kusalānaṃ dhammānaṃ? Sīlaṅca suvisuddhaṃ, diṭṭhi ca uju-kā” ti (saṃ. ni. 5.369) vacanato sīladiṭṭhujukatāya matthakabhūtā vipassanā, tada-

dhiṭṭhānā sīlasamādhīti ime (1.0205) tassa sāsanaṃ mūlanti āha “**sīlasamādhivipassanā vā ādi**” ti. Sesam vuttanayameva.

Kiñcāpi avayavavinimutto samudāyo natthi, yesu pana avayavesu samudāyarūpena apekkhitesu gāthāti samaññā, taṃ tato bhinnaṃ viya katvā dassento “**catuppadikagāthāya tāva paṭhamapādo**” ti-ādimāha. Pañcapadachappadānaṃ gāthānaṃ ādipariyosānaggahaṇena itare dutiyādayo tayo cattāro vā majjhanti avuttasiddhamevāti na vuttaṃ. **Ekānusandhikasuttassāti** idaṃ bahuvibhāgaṃ yathānusandhinā ekānusandhikaṃ suttaṃ sandhāya vuttaṃ, itarassa pana teyeva desetabbadhammavibhāgena ādimajjhapariyosānabhāgā labbhanti. **Nidānanti** kāladesakaparisādi-apadisanalakkhaṇādiko attho. **Idamavocāti iti-saddo** ādi-attho. Tena tadavasesanigamanapāḷiṃ saṅgaṇhāti. **Anekānusandhikassa** saha nidānena paṭhamo anusandhi ādi. Saha nigamanena pacchimo pariyosānaṃ, itarena majjhanti-ādimajjhapariyosānāni veditabbāni.

Sāthakanti atthasampattiyā sāthakaṃ katvā. **Sabyañjananti** byañjanasampattiyā sabyañjanaṃ. Sampatti ca nāma paripuṇṇabyañjanatāti āha “**byañjanehi ...pe... desetā**” ti. **Sakalaparipuṇṇanti** sabbaso paripuṇṇaṃ sīlādipañcadhammakhandhapāripūriyā. **Nirupakkilesaṃ** diṭṭhimānādi-upakkilesābhāvato. Avisesato tisso sikkhā sakale sāsane bhavanti. **Dhammoti** pana brahmacariyaṃ vā sandhāya vuttaṃ “katamesānaṃ kho, bhante, buddhānaṃ bhagavantānaṃ brahmacariyaṃ ciraṭṭhitikaṃ ahoṣī” ti-ādīsu (pārā. 18) viya. **Dukūlasāṇiyā paṭicchannā viya**, na tu pākāraselādipaṭicchannā viya. Tena dhammaniruttiyā sakalākilesānaṃ pahānānubhāvaṃ vadati. **Alābhaparihāniyā**, na laddhaparihāniyā. **Aḍḍhuḍḍhānīti** pañcasatādhikāni tīṇi pāṭihāriyasahassāni. **Sātanti** sukhaṃ.

Dutiyamārapāsasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sappasuttavaṇṇanā

142. Surākārakānanti (1.0206) piṭṭhasurāyojanakānaṃ. Kosalānaṃ issaroti kosalo, kosalarājassa ayanti **kosalikā**. **Paribhogapātīti** bhattaparibhojanatthāya pāti paribhogapāti. **Kammāruddhanapaṇāḷiyāti** kammāruddhanapaṇāḷimukhe. **Dhamamānāyāti** dhamiyamānāya. Taṃ pana yasmā bhastavātehi pūritaṃ nāma hoti, tasmā “**bhastavātena pūriyamānāyā**” ti vuttaṃ. **Niyāmabhūmiyanti** bhagavato paṭisallānaṭṭhāne **sañcarantaṃ** māraṃ maṃsacakkhunāva **divvā**. Tenāha “vijjulatālokenā” ti.

Seyyatthāyāti seyyānisamsāya. Tenāha “**ṭhassāmi**” ti-ādi. **Attasaññatoti** attabhāvena saṃyato. Tenāha “**saṃyatattabhāvo**” ti. **Taṃsaṅghitassāti** tasmim hatthapādakukkucarahite buddhamunismim avatṭhitassa. **Vossajja careyya tattha soti** iminā bhagavā taṃ byākaramāno vibhiṃsitā buddhānaṃ kiṃ karissati bhayābhāvato? Kevalaṃ pana anaṭṭhavalikaṃ uppīento viya tvameva āyāsaṃ āpajjissasīti māraṃ santajjeti.

Bheravāti avītarāgānaṃ bhayajanakā. **Tatthā**ti taṃnimittaṃ. **Phaleyyā**ti bhijjeyya. **Sattisallanti** sattisaṅkhātaṃ puthusallaṃ. **Urasmī**ṃ cārayeyyunti phāsuṃ vijjhitaṃ ṭhapeyyuṃ uggireyyuṃ. **Khandhupadhī**sūti khandhasaṅkhātesu upadhīsu. **Tāṇaṃ karonti nāmā**ti tato bhayanimittato attano tāṇaṃ karonti nāma.

Sappasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Supatisuttavaṇṇanā

143. Utugāhāpanatthaṃ Dhovivā, na rajojallavikkhālanatthaṃ. Tenāha “**buddhānaṃ panā**”ti-ādi. **Dhotapādake** geheti dhotapādehi akkamitabbake. **Vattabhedo nāma natthi** dhammassāmibhāvato. **Vattasīse** (1.0207) **ṭhatvā dhovanti** aññesaṃ diṭṭhānugati-āpajjanatthaṃ. **Soppapariggāhakenā**ti ettha **soppaṃ** nāma niddāya antarantarā pavattakiriyaamayacittappavattirahitā nirantarabhavaṅgasantaṭṭi taṃ sabhāvato payojanato kālaparicchedato pariggāhakaṃ upariniddesasatisaṃpajaññaṃ sandhāya vuttaṃ “**soppapariggāhakena satisampajaññenā**”ti. Keci pana “**niddāsoppanā**”ti vadanti, taṃ bhagavato soppaṃ hīlento vadati.

Kim nūti etthaṃ **kinti** hetunissakke paccattavacananti āha “**kasmā nu supasī**”ti? **Dubbhago** vuccati nissiriko bhinnabhago, so pana matasadiso visaññisadiso ca hotīti āha “**mato viya visaññī viya cā**”ti.

Ādināti ādi-saddena “**bāhirassa upādāya aṭṭhārasā**”ti-ādinā (vibha. 842) āgataṃ taṇhākoṭṭhāsaṃ saṅgaṇhāti. **Tattha tattha visattatāyā**ti tammīṃ tasmīṃ ārammaṇe visesato āsattabhāvena. Visassa dukkhanibbattakakammassa hetubhāvato **visamūlatā** viyaṃ vā dukkhadukkhadibhūtavedanā mūlaṃ etassāti **visamūlā**, taṇhā. Tassa rūpādikassa dukkhassa paribhogo, na amatassāti **visaparibhogatā**. **Katthaci netunti** katthaci bhava sabbathā netuṃ? **Parikkhayā**ti sabbaso khīṇattā. **Tuyhaṃ kim etthā**ti sabbupadhiparikkhayā suddhassa mama paṭipattiyāṃ tuyhaṃ kim ujjhāyanaṃ? Kevalaṃ vighātoyeva teti dasseti.

Supatisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Nandatisuttavaṇṇanā

144. Aṭṭhamaṃ uttānatthameva.

Nandatisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Paṭhama-āyusuttavaṇṇanā

145. Paṇṇāsaṃ (1.0208) **vā vassāni jīvati** vassasatato upari seyyathāpi thero anuruddho. **Satṭhi vā vassāni** seyyathāpi thero bākulo. Paṭiharitvā paccanīka-bhāve sātaṃ sukhaṃ etassāti paccanīkasāto, tabbhāvo **paccanīkasātātā**, tāya. **Abhibhavitvā abhāsi** paṭivacanaṃ jānamānova.

Na hīleyya na jiguccheyya. **Evanti** so dārako viya kiñci acintento sappuriso careyya, evaṃ hissa cittadukkhaṃ na hotīti adhippāyo. **Pajjalitasīso viya careyyāti** yathā pajjalitasīso puriso aññaṃ kiñci akatvā tasseva vūpasamāya vāyameyya, evaṃ sappuriso āyuṃ parittanti ñatvā teneva nayena sabbasaṅkhāragataṃ aniccaṃ, aniccattā eva dukkhaṃ, anattāti vipassanampi otarivā taṃ ussu-kkāpentopi saṅkhāravigamāya careyya paṭipajjeyya.

Paṭhama-āyusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Dutiya-āyusuttavaṇṇanā

146. Nemivāti nemisīsena cakkaṃ vadati. **Kubbaram anupariyāyatī** Ti kubbaram anuparivattati. Tathābhūto pana so taṃ ajahantovāti āha “**na vijahatī**” ti. **Āyu anupariyāyatī** ti maccānaṃ āyu gatampi paccāgacchatīti bhagavato paṭāṇi hutvā vadati, bhagavā pana taṃ abhibhavitvā “accayanti ahorattā” ti-ādinā āyuno accayagamanamaraṇataṃyeva pavedesi.

Dutiya-āyusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyaavaggo

1. Pāsāṇasuttavaṇṇanā

147. Pavijjhīti (1.0209) pabbataṃ sabbato pavattento tato tato nissajji. **Sakalanti** sabbabhāgavantaṃ, nissesanti attho.

Pāsāṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Kimnusīhasuttavaṇṇanā

148. Vicakkhukammāyā Ti vicakkhubhāvakāmatāya. Yathā sā bhagavato desi-

yamānaṃ dhammaṃ attano paññācakkhunā na passituṃ sakkoti, evaṃ kātuṃ kāmātāya. Tenāha “**parisāyā**”ti-ādi. **Vināsetuṃ na sakkoti** bheravārammaṇe bhāyanasseva abhāvato. **Dasabalappattā**ti dasahi balehi samannāgatā.

Kimnusihasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sakalikasuttavaṇṇanā

149. Mandabhāvenāti jaḷabhāvena **momūhabhāvenāti** mahāmūḷhatāya. **Kabbakaraṇena mattoti** kabbakiriyāpasutatādivasena matto kabbam katvā. **Kimidaṃ soppasevāti** idaṃ tava soppaṃ kimatthaṃ, purisena nāma purisattakarena bhavitabbaṃ, na soppatiyeva. **Atthaṃ samāgantvāti** paramatthaṃ nibbānaṃ sammā āgantvā adhigantvā. **Asaṅga ...pe... natthi** sabbaso siddhatthabhāvato. **Jaggantoti** jāgaranto puriso viya, **na bhāyāmi** bhayahetūnaṃ abhāvā. **Nānutapanti** sabbattha sabbadāpi vissatṭhabhāvato, **māmanti** mamaṃ. Gāthāsukhatthañhi dīghaṃ katvā vuttaṃ. **Ṭhitattāti** uddesaparipucchāya paricchijattā. **Hāninti** kassaci jāniṃ.

Sakalikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Patirūpasuttavaṇṇanā

150. Anurujjhati (1.0210) etenāti anurodho, rāgo. Virujjhati etenāti virodho, paṭigho. Tesu **anurodhavirodhesu** tannimittaṃ **sajjati nāma** saṅgaṃ karoti nāma, anurodhavirodhuppādanameva cettha sajjanaṃ. **Yadaññamanusāsātīti** yaṃ aññesaṃ anusāsanaṃ, taṃ tesaṃ hitesanaṃ anukampanaṃ, tasmā anukampake hitesake sammāsambuddhe anurodhavirodhe āropetvā vikampanatthaṃ micchā vadasīti.

Patirūpasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Mānasasuttavaṇṇanā

151. Ākāse caranteti pañcābhiññe sandhāya vadati. Antalikkhe carantepi kicca-sādhanaṃ **antalikkhacaro**. Manasi jātoti **mānaso**. Taṃ pana manasantānasampayuttatāyāti āha “**manasampayutto**”ti.

Mānasasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Pattasuttavaṇṇanā

152. Pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ lakkhaṇādīni ceva samudayañca assā-dādīnavanissaraṇāni ca gahetvā sammā tesaṃ lakkhaṇādīnaṃ gahaṇaṃ hotīti āha “**pañca upādānakkhandhe ādiyitvā**” ti. Rupanavediyanasañjānana-abhisā-ṅkharāṇavijānanāni **khandhānaṃ sabhāvalakkhaṇāni. Ādi-**saddena rasapaccupa-ṭṭhānapadaṭṭhānāni ceva samudayādīni ca saṅgaṇhāti. **Dassetīti** paccakkhato dasseti, hatthāmalakaṃ viya pākaṭe vibhūte katvā vibhāveti. **Gaṇhāpetīti** te dhamme manasā anupekkhite diṭṭhiyā suppaṭividdhe karonto uggaṇhāpeti. **Samā-dānamhīti** tattha atthassa sammadeva ādiyane khandhānañca sammasanava-sena aññadhammavasena samādiyane. **Paṭividdhaguṇenāti** tāya desanāya, taṃ nissāya paccattapurisakārena ca tesaṃ paṭividdhaguṇena (1.0211). **Jotāpetīti** tesaṃ cittasantānaṃ assaddhiyādikilesamalavidhamanena pabhassaraṃ karoti. **Aṭṭhiṃ katvāti** tāya desanāya pāpetabbaṃ atthaṃ payojanaṃ daḷhaṃ katvā. Tenāha “**ayaṃ no**” ti-ādi. **Kammakārakacittaṃ** nāma otaraṇacittaṃ. “Yonisomana-sikārapubbakaṃ vipassanācittan” ti keci. **Ohitasotāti** anaññavihitatāya dhamma-ssavanāya appitasotā, tato eva tadatthaṃ **ṭhapitasotā**.

Ete rūpādayo khandhe yañca saṅkhatam samiddhapaccayehi kataṃ, tañca “eso ahaṃ na homi, etaṃ mayhaṃ na hoti” ti passantoti yojanā. Khemo attāti khemattā, taṃ **khemattaṃ**. Tenāha “**khemibhūtaṃ attabhāvan**” ti. **Pariyesamānā** mārasenā.

Pattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Chaphassāyatanasuttavaṇṇanā

153. Sañjāyati etasmāti sañjāti, so eva sampayuttadhammo samosarati ethhāti samosaraṇaṃ, so eva attho, tena **sañjātisamosaraṇatṭhena. Bhayabheravaṃ saddanti** bhāyati etasmāti **bhayaṃ**, tadeva yassa kassaci bheravāvahattā **bheravaṃ**, Devādisaddanti attho. Vigatavalāhake deve uppātavasena uppajjana-kasaddo **devadundubhi**. Asanipātādisaddo **asanipātasaddo. Undriyatīti** vipariva-ttati. **Loko adhimucchitoti** atithaddhakāyo viya mucchaṃ āpanno. **Mārassāti** kilesa-mārassa. **Ṭhānabhūtanti** pavattiṭṭhānabhūtaṃ.

Chaphassāyatanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Piṇḍasuttavaṇṇanā

154. **Tattha tathhāti** tasmim tasmim ñātimittakule. **Pāhunakānīti** pahitabbapaṇṇā-

kārāni. **Āgantukapaṇṇākārānī**ti āgantukānaṃ upagatānaṃ (1.0212) dātabbapaṇṇākārāni. **Sayaṃcaradivaseti** kumārakānañca kumārikānañca sayaṃ attanā caritabbachaṇḍadivase. Idāni tamatthaṃ vitthārato dassento “**samavayajātigottā**”-ti-ādimāha. Samavayasamajātikasamagottāti paccekaṃ sama-saddo yojetabbo. Gottasamatā ca āvāhavivāhayogyatāvasena daṭṭhabbā, na ekagottatāvasena. **Tato tato** gāmato. **Aññasmim** dātabbe asati. Chaṇavasena paṇiṇituṃ sampāditam pūvaṃ **chaṇapūvaṃ**. **Tāsaṃ sampattiyā**ti tāsaṃ dānaṃ dhammassavanañcāti tassā duvidhāyapi sampattiyā.

Ñāṇaṃ nāma āvajjanapubbakaṃ, tasmā ajānanassa “anāvajjanatāyā”ti kāraṇaṃ vatvā sesakāraṇaṃ vadanto “**buddhānan**”-ti-ādimāha. **Upacārabhedanti** buddhaṃ disvā

manussehi kātabba-upacārassa bhindanaṃ. **Bhinditunti** vidhamituṃ.

Bhagavā panāti panasaddo visesatthajotako. Tena na kevalaṃ bhagavā uppaṇḍanaṃ pariharanto taṃ gāmaṃ na puna pāvīsi, atha kho māraṃ anukampantoti idaṃ visesaṃ joteti.

Janesīti apuññaṃ janesi, janento ca yathā tato āyatiṃ thirataṃ mahantaṃ dukkhaṃ nipphajjissati, evaṃ nipphādesi. **Āsajjananti** ettha **nanti** nipātamaṃ. Kiñcati maddati abhibhavatīti kiñcananti āha “**maddituṃ samatthan**” ti.

Piṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Kassakasuttavaṇṇanā

155. Nibbānaṃ apadisivāti nibbānaṃ nissāya nibbānaguṇe ārabbhāti attho. **Haṭṭhaṭakesoti** ito cito ca vikiṇṇattā ākulākulakeso. **Cakkhusamphassaviññāyatananti** ettha yathā cakkhuggahaṇena phasso visesito, tena eva viññāyatanam. Tathā sati cakkhuvīññāṇassa ca gahaṇaṃ āpajjeyyāti. Nanu cettha cakkhuggahaṇena visesitattā cakkhudvārikānaṃ sabbesaṃ viññāṇānaṃ gahaṇanti? Sacca-metaṃ, tañca kho paṭhamena cakkhuggahaṇenāti nāyaṃ doso. **Bhavaṅgacittanti** āvajjanāya anantarapaccayabhūtameva (1.0213) adhippetanti niyametvā dassetuṃ “**sāvajjanakan**” ti vuttaṃ, tasmā **tadārammaṇampīti** javanacittena saha tadārammaṇacittampi. “Viññāyatanan” ti ca vutte nimmalameva.

“**Cakkhū**” ti avisesato vuttattā pana mārassa ayampi attho āpannoti dassetuṃ “**yaṃ loke**” ti-ādi vuttaṃ. **Upakkavipakkanti** cakkhupākarogena upari heṭṭhā ca sabbaso pakkaṃ kuthitaṃ. **Eseva nayoti** iminā yaṃ loke kuṭṭhakilāsagaṇḍakacchu-ādīhi upaddutaṃ vaṇapīlakādivasena paggharantaṃ asuciṃ antamaso paramajeguccharūpampi, sabbaṃ taṃ taveva hotūti evamādiṃ apadisati.

Yaṃ bhaṇḍakanti hiraññasuvaṇṇādikhettavatthādi-upakaraṇaṃ gahaṭṭhā, pabbajitā ca yaṃ pattacīvarādiṃ “mama idan” ti abhinivisantāva vadanti, **etesu** pariggahatthesu ca tesam pariggāhakupuggalesu ca te **cittaṃ yadi atthi**, tāni ārabhha tava cittaṃ yadi bhavati, evaṃ tvaṃ tattha baddho eva hosīti attho. Tenāha “**na me samaṇa mokkhasī**” ti.

Yaṃ bhaṇḍakaṃ vadantīti yathāvuttaṃ upakaraṇaṃ loke bahujanā “mama idan” ti vadanti. **Na taṃ mayhanti** taṃ mayhaṃ na hoti, na tattha mama taṇhāvasena mamanti natthi. **Na te ahanti** ye puggalā ettha baddhā, tepi ahaṃ na homi, tattha me diṭṭhibaddho natthi. **Na me maggampi dakkhasīti** evaṃ sabbaso baddhābhāvena muttassa me gatamaggampi māra tvaṃ na dakkhasi na passissasi, ye bhavādayo tuyhaṃ visayā, tesu bhavayonigati-ādīsu mayhaṃ gatamaggaṃ na passissasi bhavanissaṭṭhattāti.

Kassakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Rajjasuttavaṇṇanā

156. **Ahananti** karaṇe paccattavacaṇanti āha “**ahanantenā**”ti, paccatte eva vā paccattavacaṇaṃ, “ahananto hutvā”ti vacanasesena bhavitabbanti adhippāyo. Sesapadesupi eseva nayo. **Ajinanti** antogadhahetu-atthaṃ (1.0214) vadatīti āha “**parassa dhanajāniṃ akarontenā**”ti. **Akārāpentenā**ti parassa dhanajāniṃ akārentena. **Asocantenā**ti bhogabyasanādivasena paraṃ asocantena. Kasmā bhagavā evaṃ cintesīti tatha kāraṇamāha “**itī**”ti-ādinā. **Raje vijite daṇḍakarapīlī**ti dhana-daṇḍādidaṇḍena ceva balinā ca bādHITE.

Ijhanakakoṭṭhāsāti cetovasibhāvādikassa sādhanakakoṭṭhāsā. **Vaḍḍhitā**ti bhāvanāpāripūrivasena anubrūhitā. **Punappunaṃ katā**ti bhāvanāya bahulīkaraṇena aparāparaṃ pavattitā. **Yuttayānanti** yathā yuttānaṃ ājaññarathānaṃ sārathinā adhiṭṭhitaṃ yathārucci pavattati, evaṃ yathārucipavattitaṃ gamitā. **Paṭiṭṭhatṭhenā**ti adhiṭṭhānaṭṭhena. **Vatthukatā**ti sabbaso upakkilesasodhanena iddhivisiyāyā paṭiṭṭhānabhāvato suvisodhitaparissayavatthu viya katā. **Avijahitā**ti paṭipakkhadūrībhāvato subhāvitabhāvena taṃtaṃ-adhiṭṭhānayaogyatāya na jahāpitā. **Niccānubaddhā**ti tato eva niccaṃ anubaddhā viya katā. **Suparicitā**ti suṭṭhu sabbabhāgena bhāvanānupacayaṃ gamitā. **Avirādhitavedhihattho viyā**ti avirajjhanabhāvena virajjhanahattho viya. **Suṭṭhu samāraddhā**ti bhāvanā-uppattiyā sammadeva sampādītā. **Cinteyyā**ti atthuddhāravasena cinteyya.

Pabbatassāti pabbato assa. Pabbato assāti **pabbato bhavēyya** kīdisassāti āha “**suvaṇṇassā**”ti-ādi. **Jātarūpassā**ti ātaparūpasampannassa. **Dvikkhattumpi tāva mahantoti** yattako so pabbato hoti, dvikkhattuṃ tattako. **Ekassā**ti ekassapi puggalassa **nālaṃ na pariyaṭṭo** taṇhāya duppūraṇabhāvā. **Evaṃ jānantoti** evaṃ taṇhāya duppūraṇabhāvādīnavataṃ jānanto. **Samāṃ careyyā**ti paravatthuparāmāsādiṃ vihāya kāyādīhi samameva paṭipajjeyya.

Dukkhaṃ taṇhānidānaṃ, taṇhā kāmaguṇanidānā, tasmā dukkhassa taṇhāpacaya kāmaguṇanidānattaṃ vuttaṃ. **Tanti** dukkhaṃ. **Yatonidānaṃ hotīti** yaṃnidānaṃ yaṃkāraṇaṃ taṃ pavattati. **Evaṃ yo adakkhīti** yo pariññātavatthuko evaṃ dukkhaṃ tassa nidānabhūte kāmaguṇe ca tathato paññācakkhunā passi. **Kena kāraṇena nameyya?** Taṃ kāraṇaṃ natthīti attho. **Kāmaguṇa-upadhinti** kāmaguṇasaṅkhātaṃ upadhiṃ. Sajjati etthāti **saṅgo eso, lagganametanti evaṃ** (1.0215) **viditvā**. Tameva kāmābhibhūto nappaṭiseveyya na laggeyyāti evaṃ vinayāya vūpasamāya sikkheyyāti.

Rajjasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyavaggo

1. Sambahulasuttavaṇṇanā

157. **Jaṭācumbaṭakenā**ti sīse paṭimukkena jaṭākalāpena. Apariggahabrāhmaṇa-pabbajitā hi jaṭāya uñchācariyaṃ caranti. **Udumbaradaṇḍaṇhi** attaguttatthāya gahitaṃ tesam appicchabhāvappakāsanam. Tenāha “**appicchabhāvappakāsana-tthan**”ti. **Sīsam okampetvā**ti ettha ativiya sīsassa okampitabhāvaṃ dassetuṃ “**hanukena uraṃ paharanto adhonataṃ katvā**”ti vuttaṃ. **Jivhaṃ nīharitvā**ti lamba-nacālanavasena mukhato nikkhāmetvā. Tenāha “**uddhan**”ti-ādi. **Tisākhanti** tibha-ṅgabhakuṭi viya nalāṭe jātattā **nalāṭikaṃ**. Tenāha “**nalāṭe utṭhitaṃ valittayan**”ti, tibhaṅgavalikaṃ nalāṭe katvāti attho. **Attanova teleti** attanova pāpakammanibba-ttake tele, pacitabbaṭṭhānageheti adhippāyo.

Sambahulasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Samiddhisuttavaṇṇanā

158. **Mayhaṃ lābhā**ti evarūpassa nāma sammāsambuddhassa satthussa paṭi-lābho, evarūpassa ca nāma niyyānikassa saddhammassa paṭilābho, evarūpā-nañca suppaṭipannānaṃ sabrahmacārīnaṃ paṭilābho, ete mayhaṃ suladdha-lābhā. **Mayhaṃ suladdhanti** yañcetaṃ mama niyyānikasāsane pabbajjā upasa-mpadā, tasmiñca abhiratīti sabbañcetaṃ mayā suladdhaṃ. Yathā panassa evaṃ cetaso parivitakko uppanno, taṃ dassetuṃ “**so kirā**”ti-ādi vuttaṃ. Caritānurūpava-sena (1.0216) gahitaṃ **mūlakammaṭṭhānaṃ**. **Pāsādikanti** pasādāvahaṃ. **Evamahō-sīti** “**lābhā vata me**”ti-ādinā evaṃ parivitakko ahosi. **Nisinnasadisoti** nisinna viya. **Tasmiṃyeva ṭhāneti** yasmim ṭhāne nisinnaṃ māro upasaṅkama, tasmiṃyeva ṭhāne. **Tassāti** samiddhittherassa. **Kammaṭṭhānaṃ sappāyanti** kammaṭṭhānabhā-vanāya anuyuñjanaṃ sappāyaṃ upakārāvahaṃ bhavissati.

Mayhanti mayā. Sati ca paññā ca **satipaññā**, tā ariyamaggena jānanasamattha-nabhāvena avabuddhā. Thero kira tadā vipassanaṃ ussukkāpesi. **Kāmanti** yathā-ruci. Keci “**kāmaṃ karassūti āyasmato ‘kāma’ti mārassa ālapanan**”ti vadanti. **Vibhimsakārahānī**ti bhayānakārahāni. **Rūpānī**ti vippakārāni. Vippakārathopi hi rūpasaddo “**rūpaṃ dasseti anappakan**”ti-ādīsu viya. **Na kampessasīti** samaṇadha-mmakaraṇato na calissasi.

Samiddhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Godhikasuttavaṇṇanā

159. **Pabbatassa passeti** pabbatapāde upaccakāyaṃ. Samaye samaye laddhattā **sāmayikaṃ**. Tenāha “**appitappitakkhaṇe paccanīkadhammehi vimuccati**”-ti. Lokiyavimutti hi anaccantapahāyitāya samayavimutti nāma, lokuttaravimutti accantapahāyitāya asamayavimutti. Tāhi samannāgatā “samayavimuttā, asamayavimuttā”-ti ca vuccanti. **Yāva** paṭhamajjhānanibbattanaṃ, tāva **kasmā parihāyīti** attho? **Sābādhattāti** sarogattā. **Vātapittasemhavasenāti** kadāci vātapittavasena, kadāci vātasemhavasena, ubhinnampi sannipātavasena. **Anusāyikoti** kāyaṃ anugantvā sayito, yāpyāmayabhāvena ṭhitoti attho. **Samādhissāti** samādhībhāvanāya. **Upakāradhamme** utubhojanādike. **Pūretunti** samodhānetuṃ. **Parihāyīti** sarīrassa akallabhāvato.

Āhareyyanti (1.0217) jīvitaharaṇatthāya upaneyyaṃ. **Nibaddhā gati hoti** kevalaṃ brahmalokūpapattito, na sotāpannādīnaṃ viya paricchinnabhāvena. Tenāha “**brahmaloke nibbattati**”-ti.

Jalamānāti samuṭṭhitaniyata-iddhiyā anaññasādhāraṇaparivārasampattiyā ca sadevake loke jalamānā. Maṃsacakkhu dibbacakkhu dhammacakkhu paññācakkhu samantacakkhūti pañcahi cakkhūhi **cakkhumā**. **Ānubhāvadhārāti** acinteyyāparimeyyabuddhānubhāvasampannā. Ānubhāvapariyāyopi hi juti-saddo hoti “iddhijutibalavīriyūpapatti”-ti-ādīsu (jā. 2.22.1589, 1595) viya. Anavasesato mānaṃ siyati samucchindatīti aggamaṃ **mānasam**. Tannibbattanā pana arahattassa mānasatā daṭṭhabbā. **Silādīnīti** anuttarasīlādīni. **Sikkhamānoti** sikkhāni bhāvento attano santāne uppādentō. Na cittabhāvanā. Tenāha “**sakaraṇīyo**”-ti. **Janeti** sattassa kāye, sadevake loketi attho. **Vissutāti** anaññasādhāraṇehi sīlādiguṇehi vissutā.

Vedanaṃ vikkhambhetvāti uppannaṃ dukkhavedanaṃ paṭicca uppanna-attakīlamathaṃ anuppādanavasena vikkhambhetvā **taṃyeva vedanaṃ pariggahetvā** pavattavipassanā vīthimeva otaratīti katvā **mūlakammaṭṭhānanti** vuttaṃ. “**Samasīsī hutvā parinibbāyī**”-ti vatvā tassa pabhedaṃ vibhajitvā idhādhippetamaṃ dassetuṃ “**samasīsī nāma tividho hoti**”-ti-ādīmāha. Iriyāpathavasena samasīsī **iriyāpathasamasīsī**. Esa nayo sesadvayepi.

Iriyāpathakopanañcāti iriyāpathehi asamāyogo. **Ekappahārenevāti** ekavelāyameva. **Parinibbānavasenāti** anupādisesaparinibbānavasena, na kilesakkhayamattena. **Etthāti** etesu dvīsu nāyesu. Evaṃ sati teneva iriyāpathena vipassanaṃ paṭṭhapetvā teneva iriyāpathena, ekasmiṃ antorogeyeva vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ

patvā teneva rogena parinibbāyantā khīṇāsavā bahavopi samasīsino eva sambhavyeyyūṃ. Tasmā vuttanayeneva attho veditabbo.

Sīsañcetha (1.0218) terasa- palibodhasīsaṃ taṇhā, bandhanasīsaṃ māno, parāmāsasīsaṃ diṭṭhi, vikkhepasīsaṃ uddhaccaṃ, kilesasīsaṃ avijjā, adhimokkhasīsaṃ saddhā, paggahasīsaṃ vīriyaṃ, upaṭṭhānasīsaṃ sati, avikkhepasīsaṃ samādhi, dassanasīsaṃ paññā, pavattisīsaṃ jīvitindriyaṃ, gocarasīsaṃ vimokkho, saṅkhārasīsaṃ nirodhoti. Imesu terasasu sīsesu palibodhasīsādīni pavattisīsañca pariyādiyitabbāni, adhimokkhasīsādīni pariyādāyakāni, pariyādāyakaphalaṃ gocarasīsaṃ. Tañhi visayajjhataṃ phalaṃ vimokkho, pariyādāyakassa maggassa phalassa ca ārammaṇaṃ saṅkhārasīsaṃ saṅkhāravivekabhūto nirodhoti pariyādiyitabbānaṃ pariyādāyakaphalārammaṇānaṃ saha viya saṃsiddhaṃ dassanena samasīsibhāvaṃ dassetuṃ paṭisambhidāyaṃ terasa sīsāni vuttāni. Idha pana “apubbaṃ acarimaṃ āsavapariyādānañca hoti jīvitapariyādānañcā”ti (pu. pa. 16) vacanato tesu kilesapavattasīsānameva vasena yojanaṃ karonto “**ettha ca pavattisīsan**”ti-ādimāha.

Tattha pavattisīsaṃ pavattato vuṭṭhahanto maggo cutito uddhaṃ appavattikaraṇavasena yadipi pariyādiyati, yāva pana cuti, tāva pavattisabbhāvato “**pavattisīsaṃ jīvitindriyaṃ cuticittaṃ khepeti**”ti āha. Kilesapariyādānena pana maggacittena attano anantaraṃ viya nipphādetabbā paccavekkhaṇavārā ca kilesapariyādāna-sseva vārāti vattabbaṃ arahanti. “Vimuttasmiṃ vimuttamiti ñāṇaṃ hoti”ti (ma. ni. 1.78; saṃ. ni. 3.12) vacanato paccavekkhaṇaparisaṃmāpanena kilesapariyādānaṃ samāpitaṃ nāma hoti, taṃ pana parisamāpanaṃ yadi cuticittena hoti, teneva jīvitaparisaṃmāpanaṃ hoti imāya vāracutisamatāya kilesapariyādānajīvitapariyādānaṃ apubbācarimatā veditabbāti dassento “**dvinnaṃ cittānaṃ ekato uppādo natthi**”ti-ādimāha. **Dvinnaṃ cittānanti** cuticittamaggacittānaṃ. **Tanti** paccavekkhaṇaṃ paripuṇṇajavanacittānaṃ sattakkhattuṃ pavattiyā, aparipuṇṇānaṃ vā pañcakkhattuṃ pavattiyā. Kiñcāpi “**eko vā dve vā**”ti vuttaṃ yathā “ekaṃ vā dve vā tadārammaṇacittāni”ti, heṭṭhimantena pana dve pavattanti.

Uppāṭetvāti (1.0219) uddharitvāti attho. **Anupādisesenāti** anupādisesanibbānena.

Dhūmāyitattanti dhūmassa viya ayitabhāvaṃ pavatti-ākāraṃ. Dhūmasadisā valāhakā **dhūmavalāhakā**, timiravalāhakā, ye mahikā “timiran”ti vuccanti. **Appatiṭṭhitenāti** patiṭṭhaṃ alabhantena. Itthambhūtalakkaṇe etaṃ karaṇavacanaṃ, anupattidhammenāti attho. Sati hi uppāde patiṭṭhitaṃ nāma siyā, aṭṭhakathāyaṃ pana yadeva tassa viññāṇassa appatiṭṭhānakāraṇaṃ, tadeva parinibbānakāraṇanti vuttaṃ “**appatiṭṭhitakāraṇā**”ti.

Sokena phuṭṭhassāti “aphalo vata me vāyāmo jāto”ti sokena abhibhūtassa. **Abhassathāti** balavasokābhittunnassa satisammosā sithilaṃ gahitā bhassi patitā sā kacchā.

Godhikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Sattavassānubandhasuttavaṇṇanā

160. Yasmā kapilavatthuto nikkhantakālato paṭṭhāya māro otārāpekkho lokanāthaṃ anubandhituṃ āraddho, tasmā vuttaṃ “**pure bodhiyā chabbassānī**” ti. **Atigahetvā**ti anugantvā tassa yathārucci paṭipattiṃ anuvatto viya hutvā.

Avajjhāyantoti pajjhāyanto. **Jito** vittaparājito asi nu. **Pamaṇātikantanti** garutaram.

Khanitvā ummūletvā. Kāmāsavādīni pajahanto **anāsavo**.

Pehīti apehi. **Pāragāminoti** pāraṅgamanasīlā. Tekāliko ayaṃ gāmi-saddoti āha “**yepī**” ti-ādi.

Māraṅgānīti māraṅgānīti kaṅṅakāsādisāni māraṅgānīti durācārāni. **Viruddhasevitāni** virodhavasena tāsāmyeva vevacanāni. Tāni sarūpato dassetuṃ “**appamāyū**” ti-ādi vuttaṃ. **Nibbejanīyāti** nibbedadāyikā. **Ukkaṅṅhanīyāti** ukkaṅṅhavahā.

Vikappavasena (1.0220) **veditabbo** opamma-parikappavisayattā tassa kiriyāpaddassa. Tenāha “**anuparigaccheyyā**” ti. **Etthāti** etasmiṃ medavaṇṇavatthusmiṃ. **Mudunti** mudumadhurasāṃ **vindeyyāma** paṭilabheyyāma. **Assādoti** assādetabbo.

Sattavassānubandhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Māradhītusuttavaṇṇanā

161. **Cintesīti** sokavasiko hutvā cintayi. **Gaṇikārahathiniyoti** dīpakakareṇuyo. **Ekasataṃ ekasatanti** ekasataṃ ekasataṃ paccekāṃ sataṃ satanti attho. Tenāha “**ekekaṃ sataṃ sataṃ katvā**” ti. **Kumārivaṇṇasatanti** kumārithīnaṃ attabhāvānaṃ sataṃ. Tā kira paṭhamāṃ kaṅṅārūpena attānaṃ dassesuṃ. Anupagatapupphānañhi samaññā kaṅṅāti. Puna yathāvuttakumārīrūpena upagatapupphā hi kumārī. Puna vadhukārūpena. Taṃ sandhāya vuttaṃ “**avijātavaṇṇasatan**” ti. Tatiyavāre yuvatirūpena. Vijātā hi itthī anatikkantamajjhimavayā yuvatī. Ettāvātā bālā taruṇī porīti tividhāsu itthīsu purimā dve dassitā, pariyoṣānavāresu manussajātīkānaṃ manussitthiyova ruccantīti tena manussarūpena tā attānaṃ dassesuṃ.

Atthassa pattinti ekantato hitānuppattiṃ. **Hadayassa santinti** paramacittupāsamaṃ. **Kilesasenanti** kāmagaṇasaṅkhātāṃ paṭhamāṃ kilesasenaṃ. Sā hi kilesasenā accharāsaṅghātasabhāvāpi paṭipatthayamānā piyāyitabba-icchitabbarūpa-bhāvato piyarūpasātarūpā nāma attano kiccavasena. **Eko ahaṃ jhāyantoti** gaṇasaṅgaṇikāya kilesasaṅgaṇikāya ca abhāvato eko asaḥāyo ahaṃ lakkhaṇūpanijjhānena nijjhāyanto. **Anubujjhinti** anukkamena maggapaṭipāṭiyā bujjhiṃ paṭibujjhīṃ. **Tasmāti** yathāvuttavivekasukhasamadhigamanimittaṃ. **Akaraṇenāti** mittasanthavassa akaraṇena. **Sakkhīti** sakkhibhāvo.

Katamena (1.0221) **vihārenāti** jhānasamāpattīnaṃ katamena vihārena. Idha dutiyāpaddassa attho vissajjanagāthāvaṇṇanāyameva āvi bhavissati. Anāmantena

“**taṃ puggalan**” ti sammukhā ṭhitampi bhagavantaṃ asammukhā viya katvā vadati, kathaṃ tvanti attho.

“**Avitakkajhāyī**” ti vakkhamānattā ayamevettha kāyapassaddhi veditabbāti āha “**catutthajjhānena assāsapassāsakāyassa passaddhattā passaddhakāyo**” ti. Puññābhisankhārādike **kammābhisankhāre**. Kāmālayādīnaṃ abhāvato **anālayo**. **Na saratīti** na savati. Rāgavasena hi sattā saṃsāramanusavanti. **Na thinoti** na thinamiddhacitto. Mohavasena hi sattā thinamiddhaṃ āpajantīti. **Diyaḍḍhakilesasa-**
hassanti khuddakavatthuvibhaṅge (vibha. 842, 976) āgatesu aṭṭhasu kilesasatesu aṭṭhasataṃ taṇhāvicaritāni apanetvā sesā paññāsādhikaṃ sataṃ kilesā, te **brahma-**
jāle (dī. ni. 1.31) āgatāhi dvāsaṭṭhiyā diṭṭhīhi saha pañcapaññāsādhikaṃ satta-
sataṃ hoti; tā ca uppānānuppānabhāvena diguṇitā diyaḍḍhakilesasahassaṃ
dasādhikaṃ hoti; taṃ appakaṃ pana ūnamadhikaṃ vā gaṇanupagaṃ na hotīti
“**diyaḍḍhakilesasahassa**” ti vuttaṃ. Itaresaṃ atītādibhāvāmasanato aggahaṇaṃ
pahānassa adhippetattā. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **abhidhammaṭīkāyaṃ**
(dha. sa. anuṭī. nidānakathāvaṇṇanā) vuttanayena veditabbo. **Paṭhamapadenāti**
“na kuppātī” ti iminā padena. **Dutiyenāti** “na saratī” ti padena. **Tatīyenāti** “na thino”-
ti padena. **Nīvaraṇappahānena khīṇāsavataṃ dasseti**, anavasesato nīvaraṇānaṃ
accantappahānaṃ adhippetataṃ.

Pañcadvārikakilesogaṃ tiṇṇoti channaṃ dvārānaṃ vasena pavattanakile-
sogaṃ taritvā ṭhito. Kāmoghadiṭṭhoghobhavoghaṭṭhakilesabhāvato “**pañcoghagga-**
haṇena vā pañcorambhāgiyāni saṃyojanāni veditabbāni” ti āha. Rūparāgādayo
visesato na pañcadvārikāti vuttaṃ “**chaṭṭhaggaṇena pañcuddhambhāgiyāni**
veditabbāni” ti.

Maccurājassāti sambandhe sāmivacananti dassento “**maccurājassa hatthato**” ti
āha. **Nayamānānanti** anādare sāmivacananti katvā vuttaṃ “**nayamānesū**” ti.

Ūhaccāti (1.0222) buddhaṃ nissāya. “**Idamavocā**” ti **desanaṃ niṭṭhāpetvāti**
etena saṃyuttesu ayaṃ nigamanapāḷi, heṭṭhā anāgatanayattā pana kesuci pottha-
kesu na likhīyatīti dasseti. **Daddallamānāti** jajjakārassa hi daddakāraṃ katvā
niddeso. Tenāha “**atīviya jalamānā**” ti. **Nīharīti** tāsāṃ kāyavacīvikāraṃ na manasi-
karonto tiṇṇāyapi amaññamānova anapekkheneva nīhari. **Phalato bhaṭṭhanti** phala-
sipāṭīkato bhaṭṭhaṃ. Kuṇḍatiṇṇādigacchatūlaṃ **poṭakitūlaṃ**.

Māradhītusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatīyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Mārasaṃyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

5. Bhikkhunīsaṃyuttaṃ

1. Āḷavikāsuttavaṇṇanā

162. Āḷaviyaṃ (1.0223) jātāti āḷaviyaṃ vijāyitvā saṃvaḍḍhamānā. Tenāha “**āḷavinagaratoyeva ca nikkhamma pabbajitā**” ti. **Dhanaṃ samādapetvā**ti cetiyassa rājā ekaṃ mukhaṃ, rājaputto ekaṃ, amaccānaṃ jeṭṭhako hutvā senāpati ekaṃ, janapadānaṃ jeṭṭhako hutvā seṭṭhi ekanti evaṃ catūsu mukhesu navakamme kayira-māne seṭṭhinā gahitamukhe kamme oliyamāne eko upāsako ariyasāvako pañca sakaṭasatāni yojāpetvā janapadaṃ gantvā “yo yaṃ dātuṃ ussahati hiraññaṃ vā suvaṇṇaṃ vā sattavidharatanaṃ vā haritālaṃ vā manosilaṃ vā, so dhanaṃ detū” - ti samādapetvā yathāladdhaṃ paṭhamaṃ kammaṭṭhānaṃ pesetvā “navakammaṃ niṭṭhitaṃ” ti sutvā ekakaṃ āgacchantaṃ antarāmagge corā palibundhitvā tato kiñcīpi dhanaṃ alabhanta “sace naṃ muñcissāma, anattaṃ no kareyyā” ti jīvita voropesuṃ. Anaparādhe ariyasāvake aparādhakā te corā andhā jātā, tasmā taṃ ṭhānaṃ “**andhavanaṃ**” ti paññāyitthāti aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. Khīṇāsavānaṃ yasmā yattha katthaci cittaviveko hotiyeva upadhivivekassa siddhattā. Tasmā “**kāyavivekatthini**” ti vuttaṃ.

Nissaraṇanti nibbānaṃ sabbasaṅkhatassa nissaṭattā. **Paccavekkhaṇaṇāṇenāti** paccavekkhaṇaṇāṇena, pageva maggaphalaṇāṇehīti adhippāyo. **Nibbānapadanti** nibbānasaṅkhātaṃ dhammakotṭhāsaṃ. **Vinivijjanaṭṭhenāti** hadayaṃ vinividdhena hadayaṃhi vijjhivā dukkhuppādanena khandhānaṃ ete pañca kāmā sattisūlasadisā. **Adhikuṭṭanabhaṇḍikāti** āghātanaghaṭikā.

Āḷavikāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Somāsuttavaṇṇanā

163. **Ṭhānanti** issariyaṭṭhānaṃ visayajjhattaṃ. **Duppasahaṃ** akampiyabhāvattā. **Dvaṅgulapaññāyāti** ettha itthiyo hi daharakumārikākālato paṭṭhāya (1.0224) odana-pacanaividhiṃ anutiṭṭhantiyo ukkhaliyaṃ udakaṃ tāpetvā taṇḍule pakkhipitvā attano

buddhiyā tesam pākakālappamāṇam paricchinditum tāni dabbiyā uddharitvāpi vaṇṇasaṅṭhānaggahaṇamattena pakkāpakkabhāvam jānitum na sakkonti, kevalam pana dvīhi aṅgulīhi uppīḷitakāle eva jānanti, tasmā dvīhaṅgulikehi dubbalapaññattā “**dvaṅgulapaññā**” ti vuccanti. Phalasangāhāpattiñāṇappavattikittanena catūsu saccesu asammohavīhāro dīpito hotīti āha “**ñāṇamhi vattamānamhīti phala-samāpattiñāṇe pavattamāne**” ti. **Vipassantassāti** asammohapaṭivedhato visesena passantassa khandhapañcakameva saccābhisamayato pubbabhāge vipassantassa. **Aññaṃ vāti** itthipurisato aññaṃ vā kiñci vatthum. “Ahaṃ asmī” ti mānadiṭṭhigāhataṅhāgāhavasena gahitavatthusmiṃ yevāti āha “**ahaṃ asmīti taṅhāmāna-diṭṭhivasenā**” ti.

Somāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Kisāgotamīsuttavaṇṇanā

164. “Kisāgotamī” ti ettha kā panāyaṃ kisāgotamī, kissa ayaṃ bhikkhunī hutvā samaṇadhammaṃ matthakaṃ pāpesīti tamatthaṃ vibhāvetum “**pubbe kirā**” ti-ādi-māraddhaṃ. **Āṅgārāvāti** addāriṭṭhakavaṇṇa-aṅgārā eva jātā. **Dārusākanti** addhamāsakena dārum sākañca āharissāmīti antarāpaṇe antaravīthiṃ gatā.

Siddhatthakanti sāsapaṃ. **Sālāyanti** anāthasālāyaṃ. **Khuraggeyevāti** khurasikhe eva, kesorohanakkhaṇe evāti attho.

Ekamāsīti ettha **ma**-kāro padasandhikaro. Saṃhitāvasena ca purimapade vā rassattaṃ. Parapade vā dīghattanti āha “**ekā āsī**” ti. **Bhāvanapum̐sakametaṃ** “ekamantaṃ nisīdi” ti-ādīsu viya. **Puttamaraṇaṃ antaṃ atītaṃ** idāni puttamaraṇassa abhāvato. Tenevāha “**puttamaraṇaṃ nāma natthī**” ti. **Purisaṃ gavesitunti** yathā mayhaṃ purisagavesanā nāma sabbaso natthi, tathā eva puttagavesanāpi natthi, tasmā me puttamaraṇaṃ etadantaṃ, sabbesu khandhādīsu bhavādīsu ca taṅhānandiyā abhāvakathanena sabbasattesu taṅhā sabbaso (1.0225) visositā, tassāyeva kāraka-avijjākkhandho padālītoti attano nikkilesataṃ pavedentī therī sīhanādaṃ nadīti.

Kisāgotamīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Vijayāsuttavaṇṇanā

165. Pañca aṅgāni etassāti pañcaṅgaṃ, pañcaṅgameva pañcaṅgikaṃ, tena **pañcaṅgikena**. **Ātatanti**-ādīsu **ātataṃ** nāma cammapariyonaddhesu bheri-ādīsu ekatalaṃ tūriyaṃ. **Vitataṃ** nāma ubhayatalaṃ. **Ātatavitataṃ** nāma tantibaddhavīṇādi. **Susiraṃ** vaṃsādi. **Ghanaṃ** Sammādi. Tata-ādivisesopi ātatamevāti “camma-pariyonaddhesū” ti visesanaṃ. Ekatalaṃ kumbhathūṇadaddarādi. Ubhayatalaṃ

bherimudiṅgādi. Cammapariyonaddhaṃ sesaṃ tantibaddhaṃ sabbaṃ ātatavi-
tataṃ nāma, gomukhī-ādīnampi ettheva saṅgaho daṭṭhabbo. **Vaṃsādīti ādisa-**
ddena saṅkhasiṅgānampi saṅgaho. Sammatāḷa-kāṃsatāḷa-silātāḷa-salākatāḷādi
sammādi nāma. Tattha **sammataḷaṃ** nāma daṇḍamayataḷaṃ, kāṃsamayatāḷaṃ
kāṃsatāḷaṃ, silāyaṃ ayopattena ca tāḷanataḷaṃ. **Sabbe** kāmaguṇe. **Uggharitapa-**
ggharitaṭṭhenā Ti upari gharaṇena ca vissandanena ca. **Evanti** “iminā pūtikāyenā”-
ti. **Arūpaṭṭhāyinoti** sattādhittaṅgānāyaṃ dhammadesanāti āha “**sabbatthāti**
sabbesu rūpārūpabhavesū” ti. **Tesaṃ dvinnaṃ** rūpārūpabhavānaṃ gahitattā.
Bhavabhāvasāmaññato, tadadhiṭṭhānato **gahite kāmabhava.** **Avijjātamo vihato**
aggamaggena samugghātittā.

Vijayāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Uppalavaṇṇāsuttavaṇṇanā

166. Aggato (1.0226) **paṭṭhāyāti** sabba-aggato pabhuti yāva mūlā antarāyuttaṃ
sammadeva pupphitaṃ sālārukkhaṃ. Vaṇṇadhātusīsena vaṇṇadhātusampannaṃ
dutiyaṃ bhikkhuniṃ vadatīti āha “**tayā sadisā aññā bhikkhuni natthī**” ti. Pakhuma-
sīsena akkhibhaṇḍaṃ vuccatīti āha “**pakhumantarikāyanti dvinnaṃ akkhīnaṃ**
majjhe” ti. **Nāsavaṃseti** nāsavaṃsamūle. “**Na passasi**” ti vatvā adassane kāraṇaṃ
āha “**vasībhūtamhī**” ti.

Uppalavaṇṇāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Cālāsuttavaṇṇanā

167. Idanti idaṃ dassanaṃ. **Gāhāpesīti** samādāpesi “**jātiṃ mā rocā**” ti. **Aññanti**
bandhavadhato aññaṃ chedanādiṃ. **Nivesesīti** pavisāpesi.

Cālāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Upacālāsuttavaṇṇanā

168. Punappunaṃ ...pe... āgacchanti kāraṇassa asamūhatattā. **Santāpito** kile-
sasantāpehi. **Agatīti** avisayo.

Upacālāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Sīsupacālāsuttavaṇṇanā

169. Samaṇisadisāti samaṇaliṅgassa dhāraṇena samaṇisadisā, kassacipi pāsaṇḍassa aruccanato monamaggassa appaṭipajjanato tava samaṇibhāvaṃ nānupa-ssāmīti adhippāyo. **Pāsaṃ ḍentīti** pāsaṃ sajjenti, yathā (1.0227) tattha diṭṭhipāse sattānaṃ cittaṃ paṭimukkaṃ hoti, evaṃ sajjentīti attho. Tathābhūtā ca te sattānaṃ citte khittā viya hontīti āha “**cittesu diṭṭhipāsaṃ khipantīti attho**” ti. **Pāse mocetīti** diṭṭhipāse sattānaṃ cittasantānato nīharati dhammasudhammatāya. **Tasmāti** pāsa-mocanato pāsaṇḍoti na vuccati. “**Ito bahiddhāyeva pāsaṇḍā hontī**” ti vuttassa atthassa nigamaṃ. Evañca katvā sabbepi bāhirakasamaye sandhāya **cūlasīha-nādasutte** “channavuti pāsaṇḍā” ti vuttaṃ. **Pasīdantīti** diṭṭhipaṅke saṃsārapaṅke ca pakārehi agādhā osīdanti.

Abhibhavitvāti sabbasaṃkilesappahānena abhibhuyya atikkamitvā. **Ajitoti** ajini avijayattā. Sabbāni akusalakammāni kusalakammāni ca khīṇāni etthāti **sabbakammakkhayo**, arahattaṃ. Upadhayo sammadeva khīyanti etthāti **upadhisāṅkhayo**, nibbānaṃ.

Sīsupacālāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Selāsuttavaṇṇanā

170. Kenidaṃ pakataṃ bimbanti idaṃ attabhāvasaṅṅitaṃ bimbaṃ brahmā-visa-ṇupurisa-pajāpati-ādīsu kena kataṃ nimmitaṃ nibbattitanti kattabbamoḥaṃ nāma kātukāmo pucchati. **Aghanti** aghavatthu. Tenāha “**dukkhapatiṭṭhānattā**” ti. **Hetuniro-dhenāti** taṇhāsaṅkhatassa hetuno anuppādanirodhena. **Paccayavekallenāti** tadvasiṭṭhakilesābhisaṅkhārādipaccayassa vekallabhāvena, apaccayabhāvūpagama-nenāti attho.

Selāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Vajirāsuttavaṇṇanā

171. Suddhasaṅkhārapuñjeti rūpārūpavibhāge kilesasaṅkhārasamūhe. **Parama-tthatoti** sabhāvena. Yathā na hi sattasaṅṅitasāṅkhārapuñjo nāma paramatthato (1.0228) upalabbhati, evaṃ tabbinimutto nāma koci na upalabbhati avijjamānattā. **Vijjamāne-sūti** yathāpaccayasampattiyā labbhamānesu. **Tenākārenāti** itthipurisādi-ākārena. **Vavatthitesūti** paccekaṃ paccayavisesasamuṭṭhitaṃ saṅṅhānavisesaṃ upādāya “puriso hatthī asso” ti-ādinā abhisaṅgato pavattesu. **Sammutīti** sattoti vohāro. Tenāha “**samaññāmattamevā**” ti. **Pañcakkhandhadukkanti** pañcakkhandhasa-ṅṅitaṃ dukkhaṃ. Vuttaṃ hetuṃ bhagavatā “saṃkhittena pañcupādānakkhandhā

dukkhā”ti (dī. ni. 2.387; ma. ni. 1.120; 3.373; vibha. 202) **añño neva sambhoti** yathāvuttadukkhato aññassa saṅkhatadhammassa abhāvato. **Na nirujjhatīti** tato aññaṃ na nirujjhati, uppādato hoti nirodhoti.

Vajirāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Bhikkhunīsaṃyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

6. Brahmaṣaṃyuttaṃ

1. Paṭhamavaggo

1. Brahmāyācanasuttavaṇṇanā

172. Parivitakko (1.0229) **Udapādīti** dhammagambhīratāpaccavekkhaṇahetuko dhammadesanāya appossukko uppajji. Ayaṃ parivitakko kasmā udapādi? Kattha ca udapādīti taṃ sabbaṃ vibhāvetuṃ “**sabbabuddhānan**”ti-ādi āradhmaṃ. Tattha **āciṇṇasamāciṇṇoti** ācarito ceva ācarantehi ca sammadeva ācaritoti attho. Etena ayaṃ parivitakko sabbabuddhānaṃ paṭhamābhisambodhiyaṃ uppajjatevāti aya-mettha dhammatāti dasseti. Tattha **aṭṭhame sattāheti** idaṃ sattamasattāhato paraṃ sattāhabbhantare uppannattā vuttaṃ, na pana itaresaṃ viya aṭṭhamassa nāma sattāhassa pavattitassa sabbhāvā. **Sapaccaggheti** mahagghe. “Paccaggheti”-ti vā pāṭho, abhinaveti attho. **Selamaye** Ti muggavaṇṇasilāmaye.

Paṭividdhoti sayambhuñāṇena “idaṃ dukkhan”ti-ādinā paṭimukhaṃ nibbijhana-vasena patto, yāthāvato avabuddhoti attho. **Dhammoti catusaccadhammo** tabbini-muttassa paṭivijjhitaḥḥammassa abhāvato. **Gambhīroti** mahāsamuddo viya makasatuṇḍasūciyā aññatra samupacitaparipakkañāṇasambhārehi aññesaṃ ñāṇena alabbhaneyyapatiṭṭho. Tenāha “**uttānapaṭikkhepavacanametān**”ti. Yo alabbhaneyyapatiṭṭho, so ogāhituṃ asakkuṇeyyatāya sarūpato visesato ca passituṃ na sakkāti āha “**gambhīrattāva duddaso**”ti. **Dukkheṇa daṭṭhabboti** kicchena kenaci kadācīdeva daṭṭhabbo. Yaṃ pana daṭṭhumeva na sakkā, tassa ogāhetvā anu anu bujjanako kadāci natthīti āha “**duddasattāva duranubodho**”ti. **Dukkheṇa avabujjhitaḥḥo** avabodhassa dukkarabhāvato. Imasmiṃ ṭhāne “taṃ kiṃ maññatha, bhikkhave, katamaṃ nu kho dukkarataraṃ vā durabhisambhavataraṃ vā”ti (saṃ. ni. 5.1115) suttapadaṃ vattabbaṃ. Santārammaṇatāya vā **santo**.

Nibbutasabbapariḷāhatāya **nibbuto**. Attano paccayehi padhānabhāvaṃ nītoti (1.0230 vā **paṇīto**. Atittikaraṇaṭṭhena **atappako** sādurasabhojanaṃ viya. Tattha ca nirodhasaccaṃ santaṃ ārammaṇanti santārammaṇaṃ, maggasaccaṃ santaṃ santārammaṇañcāti santārammaṇaṃ, anupasantasabhāvānaṃ kilesānaṃ saṅkhārānañca abhāvato santo. Nibbutasabbapariḷāhattā nibbuto. Santapaṇītabhāveneva tadatthāya asecanakatāya atappakatā daṭṭhabbā. Tenāha “**idaṃ dvayaṃ lokuttarameva sandhāya vuttan**”ti. Uttamañāṇassa visayattā **na takkena avacaritabbo**. Tato eva nipuṇañāṇagocaratāya saṅhasukhumasabhāvattā ca **nipuṇo**. Bālānaṃ avisayattā yathāvuttehi paṇḍitehi eva veditabboti **paṇḍitavedanīyo**. Āliyanti abhiraṃmitabbaṭṭhena sevīyantīti **ālayā**, pañca kāmaguṇā. Ālayanti allīyanti abhiramaṇavasena sevantīti **ālayā**, taṇhāvicaritāni. **Ramantīti** ratiṃ vindanti kīḷanti laḷanti.

Ālayaratāti ālayaniratā.

Ṭhānaṃ sandhāyāti ṭhānasaddaṃ sandhāya, atthako pana ṭhānanti ca paṭicca-samuppādo eva adhippeto. Tiṭṭhati phalaṃ tadāyattavuttitāyāti hi **ṭhānaṃ**, saṅkhārādīnaṃ paccayabhūtā avijjādayo. Imesaṃ saṅkhārādīnaṃ paccayā idappaccayā, avijjādayo. **Idappaccayā eva idappaccayatā** yathā “devo eva devatā”. Idappaccayānaṃ vā avijjādīnaṃ attano phalaṃ pati paccayabhāvo uppādanasamatthātā **idappaccayatā**. Tena paramatthapaccayalakkhaṇo paṭिकासamuppādo dassito hoti. Paṭicca samuppajjati phalaṃ etasmāti **paṭिकासamuppādo**. Padadvayenapi dhammānaṃ paccayaṭṭho eva vibhāvito. Tenāha “**saṅkhārādipaccayānaṃ etaṃ adhivacanaṃ**” ti. Saṅkhārādīnaṃ paccayā saṅkhārādipaccayā, avijjādayo. Tesāṃ **saṅkhārādipaccayānaṃ**. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **visuddhimaggasaṃvaṇṇanāyaṃ** (visuddhi. mahāṭī. 2.572-573) vuttanayena veditabbo. **Sabbasaṅkhārasamatho-ādi sabbanti** sabbasaṅkhārasamathādi-abhidheyyaṃ sabbam atthato nibbānameva. Idāni assa nibbānabhāvaṃ dassetuṃ “**yasmā hī**” ti-ādi vuttaṃ. **Tanti** nibbānaṃ. **Āgammāti** paṭicca ariyamaggassa ārammaṇapaccaya hetu. **Sammantīti** paṭippassaddhivūpasamavasena sammanti. Tathā santā ca savi-sesaṃ upasanta nāma hontīti āha “**vūpasammantī**” ti. Etena (1.0231) sabbe saṅkhārā sammanti etthāti **sabbasaṅkhārasamatho**, nibbānanti dasseti. Sabbasaṅkhāravisamṃyutte hi nibbāne sabbasaṅkhāravūpasamapariyāyo aṭṭhakathāyaṃ vutto eva. Sesapadesupi eseva nayo.

Upadhīyati ettha dukkhanti **upadhi**, khandhādayo. **Paṭinissaṭṭhāti** samuccheda-vasena pariccattā honti. **Sabbā taṇhāti** aṭṭhasatappabhedā sabbāpi taṇhā. **Sabbe kilesarāgāti** kāmarāgarūparāgādibhedā sabbepi kilesabhūtā rāgā, sabbepi vā kilesā idha “**kilesarāgā**” ti adhippetā, na lobhavisesa eva cittassa pariāhabhāvāpādanato. Yathāha “rattampi cittaṃ vipariṇataṃ, duṭṭhampi cittaṃ vipariṇataṃ, mūḷhampi cittaṃ vipariṇatan” ti (pārā. 271). **Virajantīti** palujjanti vikkhambhanato sabbaso tena visamṃyuttabhāvato. **Sabbam dukkhanti** jarāmarañādibhedam sabbam vaṭṭadukkham. **Bhavana bhavanti** tena tena bhavana bhavantaram bhavanikantibhāvena saṃsibbati. **Phalena vā saddhiṃ kammaṃ** sataṇhasseva āyatim punabbhavabhāvato. **Tato vānato nikkhantaṃ** tattha tassa sabbaso abhāvato. Cīranisajjācīrabhāsanehi piṭṭhi-āgilāyanatālugalasosādivasena **kāyakilamatho ceva kāyavihesā ca** veditabbā. Sā ca kho desanāya atthamajānantānaṃ apaṭipajjantānañca vasena, jānantānaṃ pana paṭipajjantānañca desanāya kāyaparissamopi satthu aparissamoyeva. Tenāha bhagavā- “na ca maṃ dhammādhikaraṇaṃ vihesesi” ti (udā. 10). Tenevāha- “**yā ajānantānaṃ desanā nāma, so mama kilamatho assā**” ti. **Ubhayanti** cittakilamatho cittavihesā cāti ubhayampetaṃ buddhānaṃ natthi bodhimūle eva samucchinnattā. **Anubrūhanaṃ** sampiṇḍanaṃ. **Soti** apissūti nipāto. Vuddhippattā vā acchariyā **anacchariyā**, vuddhi-atthopi hi -kāro hoti yathā “asekkhā dhammā” ti. Kappānaṃ satahassaṃ cattāri ca asaṅkhyeyyāni sadeva-kassa lokassa dhammasaṃvibhāgakaraṇatthameva pāramiyo pūretvā idāni samadhigatadhammarajjassa tattha appossukkatāpattidīpanatā gāthathassa ca acchariyatā tassa vuddhippattīti veditabbaṃ. Atthadvārena hi gāthānaṃ anacchariyatā.

Gocarā ahesunti upaṭṭhahiṃsu. Upaṭṭhānañca vitakketabbatāvāti āha “**parivitakka-**
yitabbataṃ pāpuṇiṃsū” ti.

Yadi (1.0232) sukhāpaṭipadāva, kathaṃ kicchatāti āha “**pāramipūraṇakāle panā**”-
ti-ādi. **Evamādīni** duppariccajāni dentassa. **Ha**-iti vā byattanti etasmiṃ atthe nipāto.
“Ekaṃsatthe”ti keci. Ha byattaṃ, ekaṃsena vā alaṃ nippayojanaṃ evaṃ
kicchena adhigatassa pakāsitum desitunti yojanā. **Halanti** vā alanti iminā samāna-
tthapadaṃ “halanti vadāmi”ti-ādīsu viya. **Rāgadosaphuṭṭhehīti** phuṭṭhavisena viya
sappena rāgena dosena ca phuṭṭhehi abhibhūtehi. **Rāgadosānugatehīti** rāgado-
sehi anubandhehi.

Niccādīnanti niccādīnaṃ catunnaṃ vipallāsānaṃ. **Evamgatanti** evaṃ anicca-
nti-ādīnā ākārena pavattaṃ bujjhitabbaṃ. Kāmarāgarattā ca bhavarāgarattā ca
nīvaraṇehi nivutacittatāya diṭṭhirāgarattā viparītābhinivesena **na dakkhanti** yāthā-
vato dhammaṃ na paṭivijjhissanti. **Sabhāvenāti** aviparītasabhāvena. **Evam gāhāpe-**
tuntī aniccanti-ādīnā sabhāvena yāthāvato dhammaṃ jānāpetum. Rāgadosapare-
tatāpi nesaṃ sammūḷhabhāvenevāti āha “**tamokhandhena āvuṭṭā**” ti.

Dhammadesanāya appossukkatāpattiyā kāraṇaṃ vibhāvetum “**kasmā panā**”-
ti-ādīnā sayameva codanaṃ samuṭṭhāpeti. **Aññātavesenāti** imassa bhagavato
sāvaka bhāvūpagamanena aññātavesena. “Aññātaratāpasavesenā”ti keci, so
panassa arahattādhigamaneneva vigaccheyya. Tividhaṃ kāraṇaṃ appossukkatā-
pattiyā paṭipakkhassa balavabhāvo, dhammassa gambhīratā, tattha ca bhagavato
sātisayaṃ gāravanti taṃ dassetum “**tassa hī**”ti-ādi āradhaṃ. Tattha **paṭipakkhā**
nāma rāgādayo kilesā sammāpaṭipattiyā antarāyakarattā. Tesaṃ balavabhāvato
ciraparibhāvanāya sattasantānato dubbisodhiyatāya te satte mattahatthino viya
dubbalapurisaṃ adhibhavitvā ajjhottharivā anayabyasanaṃ āpādentā anekasata-
yojanāyā mavitthāraṃ sunicitaṃ ghanasannivesaṃ kaṇṭakaduggampi adhisenti.
Dūrapabhedaducchejjatāhi dubbisodhiyataṃ pana dassetum “**athassā**”ti-ādi
vuttaṃ. Tattha ca anto amaṭṭhatāya **kañjiyapunṇā lābu**, cirapārivāsikatāya **takka-**
bharitā cāṭi, snehatintadubbalabhāvena **vasāpītapilotikā**, telamissitatāya **añjanama-**
kkhitahattho dubbisodhaniyā vuttā. Hīnūpamā cetā rūpapabandhabhāvato acirakā-
likattā ca malīnatāya, kilesasaṃkilesa eva pana dubbisodhaniyatāro (1.0233) anā-
dikālikattā arūpanissitattā ca. Tenāha “atisaṃkiliṭṭhā”ti.

Yathā ca dubbisodhaniyatāratāya, evaṃ gambhīraduddasaduranubodhānampi
vutta-upamā hīnūpamāva. Gambhīropi dhammo paṭipakkhavidhamanena ñāṇena
visadabhāvaṃ āpanna supākaṭo bhaveyya, paṭipakkhavidhamanaṃ pana
sammāpaṭipattipaṭibaddhaṃ, sā saddhammassavanādhīnā, taṃ satthari dhamme
ca pasādāyattaṃ. So garuṭṭhāniyānaṃ ajjhesanahetukoti paṇālikāya sattānaṃ
dhammasampaṭipattiyā brahmāyācanānimittanti taṃ dassento “**apicā**”ti-ādimāha.

Upakkilesabhūtaṃ appaṃ rāgādirajaṃ etassāti apparajaṃ, apparajaṃ akkhi
paññācakkhu yesaṃ te taṃsabhāvāti katvā **apparajakkhajātikāti** imamatthaṃ
dassento “**paññāmāye**”ti-ādimāha. Appaṃ rāgādirajaṃ yesaṃ taṃsabhāvā appa-
rajakkhajātikāti evamettha attho veditabbo. **Assavanatāti** “sayam abhiññā”ti-ādīsu
viya karaṇe paccattavacananti āha “**assavanatāyā**”ti. **Dasapuññakiriyavasenāti**

dānādidasavidhapuññakiriyavatthūnaṃ vasena. Tenāha “**katādhikārā**” ti-ādi. **Papañcasūdaniyaṃ** (ma. ni. aṭṭha. 1.282) pana “dvādasapuññakiriyavasena” ti vuttaṃ, taṃ dānādīsu saraṇagamana-parahitapariṇāmanādipakkhipanavasena vuttaṃ.

Rāgādimalena **samalehi** pūraṇādīhi **chahi satthārehi** satthupaṭiññehi kabbaracana-vasena cintākavi-ādibhāve ṭhatvā takkapariyāhataṃ vīmaṃsānucaritaṃ sayama-paṭibhānaṃ cintito. Te kira buddhakolāhalānussavena sañjātakutūhalaṃ lokaṃ vañcentā kohaññe ṭhatvā sabbaññutaṃ paṭijānantā yaṃ kañci adhamameva “dhammo” ti dīpesuṃ. Tenāha “**te hi puretaraṃ uppajitvā**” ti-ādi. **Apāpuretanti** etaṃ kassapassa bhagavato sāsanaantaradhānato pabhuti pihitaṃ nibbānamahādvāraṃ ariyamaggaṃ saddhammadesanāhatthena apāpura vivara.

Selo pabbato ucco hoti thiro ca, na paṃsupabbato missakapabbato cāti āha “**sele yathā pabbatamuddhani**” ti. **Dhammamayaṃ pāsādanti** lokuttaradhamma-māha. So hi sabbaso pasādāvaho, sabbadhamme (1.0234) atikkamma abbhuggataṭṭhena pāsādasadiso ca. Paññāpariyāyo vā idha dhamma-saddoti vuttaṃ “**paññāmayan**” ti. Sā hi abbhuggataṭṭhena pāsādoti abhidhamme āgatā. Tathā cāha-

“Paññāpāsādamāruya, asoko sokiniṃ pajama;

pabbataṭṭhova bhūmaṭṭhe, dhīro bāle avekkhati” ti. (dha. pa. 28);

Yathā hīti-ādīsu yathā ca pabbate ṭhatvā andhakāre heṭṭhā olokontassa puri-sassa khettakedārapālikuṭikāyo tattha sayitamanussā ca na paññāyanti anujjalabhāvato, kuṭikāsu pana aggijālā paññāyati samujjalabhāvato, evaṃ dhammapāsādamāruya sattalokaṃ olokayato bhagavato ñāṇassa āpāthaṃ nāgacchanti akata-kalyāṇā sattā, ñāṇagginā anujjalabhāvato anuḷārabhāvato ca rattiṃ khittā sarā viya honti, katakalyāṇā pana bhābapuggalā dūre ṭhitāpi bhagavato āpāthaṃ āgacchanti paripakkañāṇaggitāya samujjalabhāvato uḷārasantānatāya himavantapabbato viya cāti evaṃ yojanā veditabbā.

Garuṭṭhāniyaṃ payirupāsivā garutaraṃ payojanaṃ uddissa abhipatthanā ajjhesanā, sāpi atthato yācanāva hotīti āha “**ajjhesananti yācanan**” ti. Padesavisayaṃ ñāṇadassanaṃ ahutvā buddhānaṃyeva āveṇikabhāvato idaṃ ñāṇadvayaṃ “buddhacakkhū” ti vuccatīti āha “**imesaṃhi dvinnaṃ ñāṇānaṃ ‘buddhacakkhū’ ti nāman**” ti. **Tiṇṇaṃ maggañāṇānanti** heṭṭhimānaṃ tiṇṇaṃ maggañāṇānaṃ “dhammacakkhū” ti nāmaṃ catusaccadhammadassanamattabhāvato. Yato tāni ñāṇāni vijjūpamabhāvena vuttāni, aggamaggañāṇaṃ pana ñāṇakiccassa sikhāppattiyā dassanamattaṃ na hotīti “dhammacakkhū” ti na vuccati, yato taṃ vajirūpamabhāvena vuttaṃ. **Vuttanayenāti** “apparajakkhajātikā” ti ettha vuttanayena. Yasmā mandakilesā “**apparajakkhā**” ti vuttā, tasmā bahalakilesā “**mahārajakkhā**” ti veditabbā. Paṭipakkhavidhamanasamatthatāya **tikkhāni** sūrāni visadāni, vuttavipariyāyena **mudūni**. **Saddhādayo ākārāti** saddahanādippakāre vadati. **Sundarāti** kalyāṇā. **Sammohavinodaniyaṃ** pana “yesaṃ āsayādayo koṭṭhāsā (1.023 sundarā, te svākārā” ti vuttaṃ, taṃ imāya atthavaṇṇanāya aññadatthu saṃsandatīti daṭṭhabbaṃ. **Kāraṇaṃ** nāma paccayākāro, saccāni vā. **Paralokanti** samparāyaṃ. Taṃ dukkhāvahaṃ vajjaṃ viya bhayato passitabbanti vuttaṃ “**paralokañceva vajjañca bhayato passantī**” ti. Sampattibhavato vā aññattā vipattibhavo para-

lokoti vuttaṃ “para ...pe... passanti” ti.

Ayaṃ panettha pāḷiti ettha “apparajakkhā”ti padānaṃ atthavibhāvane ayaṃ tassa tathābhāvasādhanapāḷi. Saddhādīnañhi vimuttaparipācakkadhammānaṃ balavabhāvo tappaṭipakkhānaṃ pāpadhammānaṃ dubbalabhāve sati hoti. Tesañca balavabhāvo saddhādīnaṃ dubbalabhāveti vimuttiparipācakkadhammānaṃ savisesaṃ atthitānatthitāvasena apparajakkhā mahārajakkhāti-ādayo pāḷiyaṃ (paṭi. ma. 1.111) vibhajitvā dassitā “saddho puggalo apparajakkho”ti-ādinā. Khandhādayo eva lujjanapalujjanaṭṭhena **loko** sampattibhavabhūto loko **sampattibhavaloko**, sugatisaṅkhāto upapattibhavo. Sampatti bhavati etenāti **sampattisambhavaloko**, sugatisaṃvattaniyo kammabhavo. Duggatisaṅkhāta-upapattibhava-duggatisaṃvattaniyakammabhavā **vipattibhavaloka-vipattisambhavalokā**. Puna ekakadukādivasena lokaṃ vibhajitvā dassetuṃ “**eko loko**”ti-ādi vuttaṃ. Āhārādayo viya hi āhāraṭṭhitikā saṅkhārā sabbe lujjanaṭṭhena lokoti. Tattha **eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā**ti yāyaṃ puggalādhiṭṭhānāya kathāya sabbesaṃ saṅkhārānaṃ paccayāyattavuttitā vuttā, tāya sabbo saṅkhāraloko eko ekavidho pakāra-ntarassa abhāvato. **Dve lokā**ti-ādīsupi iminā nayena attho veditabbo. Nāmaggaḥṇena cettha nibbānassa aggahaṇaṃ tassa alokasabhāvattā.

Nanu ca “āhāraṭṭhitikā”ti ettha paccayāyattavuttitāya maggaphalānampi lokatā āpajjatīti? Nāpajjati, pariññeyyānaṃ dukkhasaccadhammānaṃ idha “loko”ti adhippetattā. Atha vā na lujjati na palujjatīti yo gahito tathā na hoti, so lokoti taṃgahaṇarahitānaṃ lokuttarānaṃ natthi lokatā. Upādānānaṃ ārammaṇabhūtā khandhā **upādānakkhandhā**. Anurodhādivatthubhūtā

lābhādayo **aṭṭha** (1.0236) **lokadhammā. Dasāyatanānī**ti dasa rūpāyatanāni. Sesam suviññeyyameva. Vivaṭṭajjhāsayaassa adhippetattā tassa ca sabbam tebhūmakammaṃ garahitabbam vajjitabbañca hutvā upaṭṭhātīti vuttam **“sabbe abhisāṅkhārā vajjā, sabbe bhavagāmikammā vajjā”**ti. Apparajakkhatādīsu pañcasu dukesu ekekasmim dasa dasa katvā **“paññāsāya ākārehi imāni pañcindriyāni jānāti”**ti vuttam. Atha vā anvayato byatirekato ca saddhādīnam indriyānam paropariyattam jānātīti katvā tathā vuttam. Ettha ca apparajakkhādibhabbādivasena āvajjentassa bhagavato te sattā puñjapuñjāva hutvā upaṭṭhahanti, na ekekā.

Uppalāni ettha santīti **uppalinī**. Uppalagacchopi jalāsayaopi ca. Idha pana jalāsaya adhippetoti āha **“uppalavane”**ti. Yāni hi udakassa anto nimuggāneva hutvā pusanti vaḍḍhanti, tāni antonimuggaposīni. **Dīpitānī**ti aṭṭhakathāyaṃ pakāsītāni, idheva vā **“aññānipī”**ti-ādinā dassītāni. **Ugghaṭitaññū**ti ugghaṭanam nāma ñāṇuggaṭanam, ñāṇena ugghaṭitamatteneva jānātīti attho. Vipañcitam vitthāritameva attham jānātīti **vipañcitaññū**. Niddesādīhi dhammābhisamayāya netabboti **neyyo**. Pajjati attho etenāti padaṃ, pajjate ñāyateti vā padaṃ, tadattho. Padaṃ paramam etassa, na saccābhisambodhoti **padaparamo**.

Udāhaṭavelāyāti udāhāre dhammassa uddese udāhaṭamatteyeva. **Dhammābhisamayoti** catusaccadhammassa ñāṇena saddhim abhisamayo. **Ayam vuccatīti** ayam **“cattāro satipaṭṭhānā”**ti-ādinā nayena saṃkhittena mātikāya ṭhapiyamānāya desanānusārena ñāṇam pesetvā arahattam gaṇhitum samattho puggalo **“ugghaṭitaññū”**ti vuccati. **Ayam vuccatīti** saṃkhittena mātikam ṭhapetvā vitthārena atthe vibhajiyamāne arahattam pāpuṇitum samattho puggalo **“vipañcitaññū”**ti vuccati. **Uddesatoti** uddesahetu. Uddisantassa uddisāpentassa vāti attho. **Paripucchatoti** attham paripucchantassa. **Anupubbena dhammābhisamayo hotīti** anukkamena arahattappatti hoti. **Na tāya jātiyā dhammābhisamayo hotīti** tena attabhāvena maggam vā phalam vā antamaso jhānam vā vipassanam vā nibbattetum na sakkoti. **Ayam vuccati padaparamoti** ayam puggalo chabbidham byañjanapadam chabbidham atthapadanti idaṃ padameva paramam assāti padaparamoti vuccatīti attho.

Vāsanā (1.0237) **hotī**ti desanā phalavohārena vāsanā hotīti vuttā. Na hi kāci buddhānam desanā niratthakā. **Yeti** ye duvidhe puggale. Vibhaṅge **kammāvaraṇenā**ti pañcavidhena ānantariyakammena. **Vipākāvaraṇenā**ti ahetukapaṭisandhiyā. Yasmā pana duhetukānampi ariyamaggapaṭivedho natthi, tasmā duhetukā paṭisandhipi vipākāvaraṇamevāti veditabbā. **Kilesāvaraṇenā**ti niyatamicchādiṭṭhiyā. **Assaddhā**ti buddhādīsu saddhārahitā. **Acchandikā**ti kattukamyatāchandarāhitā. Uttarakurukā manussā acchandikaṭṭhānam pavitṭhā. **Duppaññā**ti bhavaṅgapaññāya parihīnā. Bhavaṅgapaññāya pana paripuṇṇāyapi yassa bhavaṅgacalanam lokuttarassa paccayo na hoti, sopi duppañño eva nāma. **Abhabbā niyāmam okkamitum kusalesu dhammesu sammattanti** kusalesu dhammesu sammattaniyāmasaṅkhātam maggam okkamitum adhigantum abhabbā. **Na kammāvaraṇenā**ti-ādīni vuttavipariyāyena veditabbāni. **Rāgacaritā**di-ādīsu yaṃ vattabbam, taṃ **paramattha-dīpaniyam visuddhimaggasamvaṇṇanāyam** (visuddhi. mahāṭī. 1.43) vuttanayena

veditabbam.

Nibbānassa dvāraṃ pavisanamaggo **vivaritvā ṭhapito** mahākaruṇūpanissayena sayambhuññaṇena adhigatattā. **Saddhaṃ pamuñcantūti** attano saddhaṃ dhamma-sampaṭicchana-yogyam katvā vissajjentu, saddahanākārena naṃ upaṭṭhapentūti attho. Sukhena akicchena pavattaniyatāya **suppavattitaṃ. Na bhāsiṃ** na bhāsissā-mīti cintesiṃ.

Satthu santikaṃ upagatānaṃ devānaṃ brahmānaṃ tassa purato antara-dhānaṃ nāma atitṭhananti āha “**sakatṭhānameva gato**” ti. Saddhindriyādi sammā-ditṭhi-ādiko dhammo eva vineyyasantāne pavattanaṭṭhena cakkanti **dhamma-cakkaṃ**. Atha vā **cakkanti** āṇā. **Dhammanti** desanā. Atha vā atthadhammato anapetattā dhammaṃ taṃ pavattanaṭṭhena cakkañcāti **dhammacakkaṃ**. Dhammena ñāyena cakkantipi **dhammacakkaṃ**. Yathāha “dhammaṃ pavatteti cakkañcāti dhammacakkaṃ, cakkaṃ pavatteti dhammañcāti dhammacakkaṃ, dhammena pavatteti dhammacakkaṃ, dhammacariyāya pavatteti dhammacakkaṃ” ti-ādi (paṭi. ma. 2.40-41). **Pavattesi**ti paṭṭhapesi.

Brahmāyācanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Gāravasuttavaṇṇanā

173. Ayaṃ (1.0238) **vitakkoti** ayaṃ “kintāhaṃ vihareyyan” ti evaṃ pavattitavitakko. **Aññasmi**ti parasmim. Attā na hotīti hi añño, paro. So panettha na yo koci adhippeto, atha kho garuṭṭhāniyo. Tenāha “**kañci garuṭṭhāne atṭhapetvā**” ti. Patissavati garuno “āmā” ti sampaṭicchati patisso, na patissoti **appatisso. Patissayarahito-**garupassayarahitoti attho.

Sadevaketi avayavena viggaho samudāyo samāsatto. Sadevakaggahaṇena pañcakāmāvacaradevaggahaṇaṃ pārisesañāyena itaresaṃ padantarehi saṅgahitattā, samārakaggahaṇena chaṭṭhakāmāvacaradevaggahaṇaṃ paccāsattiñāyena. Tattha hi māro jāto tannivāsī ca hoti. Sabrahmakavacanena brahmakāyikādibrahmaggaṇaṃ paccāsattiñāyeneva. “Sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāyā” ti sāsana-paccatthikasamaṇabrāhmaṇaggahaṇaṃ. Nidassanamattañcetaṃ apaccatthikānaṃ asamitapāpānaṃ abāhitapāpānaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ teneva vacanena gahitattā. Kāmaṃ “sadevake” ti-ādivisesanānaṃ vasena sattavisayo lokasaddoti viññāyati tulyayogavisayattā tesam. “Salomako sapakkhako” ti-ādīsu pana atulyayogepi ayaṃ samāso labbhatīti byabhicāradassanato pajāgahaṇanti pajāvacanena sattalokaggahaṇaṃ. Devabhāvasāmaññaṇena mārabrahmesu gahitesupi itarehi tesam labbhamānavisesadassanattaṃ visuṃ gahaṇanti dassento “**māro nāmā**” ti-ādimāha. Māro brahmānampi vicakkhukammāya pahotīti āha “**sabbesan**” ti. **Uparīti** uparibhāve. **Brahmā**ti dasasahassibrahmānaṃ sandhāyāha. Tathā cāha “**dasahi aṅgulīhi**” ti-ādi. Idha dīghanikāyādayo viya bāhirakānampi ganthanikāyo labbhatīti āha “**ekānikāyādivasenā**” ti.

Vatthuvijjādīti ādi-saddena vijjāṭṭhānāni saṅgahitāni. Yathāsakaṃ kammakilesehi pajātattā nibbattattā pajā, sattanikāyo. Tassā **pajāya. Sadevamanussāyāti** vā iminā sammutidevaggahaṇaṃ tadavasitṭhamanussalokaggahaṇaṃca daṭṭhabbaṃ. Evaṃ bhāgaso lokaṃ gahetvā yojanaṃ dassetvā idāni abhāgaso lokaṃ gahetvā yojanaṃ dassetuṃ “**apicetthā**”ti-ādi vuttaṃ. **Lokavasena vuttāni** “lokīyanti ettha kammakammaphalāni”ti (1.0239) katvā, **pajāvasena** “hetupaccayehi pajāyati”ti katvā. **Sīlasampannataranti** ettha paripuṇṇasampannatā adhippetā “sampannaṃ sālīkedāraṇaṃ”ti-ādīsu (jā. 1.14.1) viya. Tenāha “**adhikataranti attho**”ti. Paripuṇṇampi “adhikataran”ti vattabbatamarahati. **Sesesūti** “samādhisampannataran”ti-ādīsu.

Kāraṇanti-ādīsu kāraṇanti yuttiṃ. **Atthanti** aviparītatthaṃ. **Vuddhinti** abhivuddhīnimittaṃ.

Iminā vacanenāti imasmīṃ sutte anantaraṃ vuttavacanena. Na kevalaṃ imināva, suttantarampi ānetvā paṭibāhitabboti dassento “**na me ācariyo atthi**”ti-ādimāha. Ettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ **sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya** (dī. ni. aṭṭha. 3.162) vuttameva. **Saranti** karaṇe etaṃ paccattavacananti āha “**sarantenā**”ti, **saranti** vā saraṇahetūti attho.

Gāravasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Brahmadevasuttavaṇṇanā

174. Ekakoti vivekaṭṭhitatāya nissaṭo. Gaṇasaṅgaṇikābhāvo tassānena dīpito, kilesasaṅgaṇikābhāvo pana “**appamatto**”ti-ādīhi pakāsito. **Pesitattoti** nibbānaṃ pati pesitacitto. **Sammadevāti** ṇāyeneva. So pana yadi āgamanato paṭṭhāya labbhati, vattabbameva natthi, atha paṭipadārambhato paṭṭhāya labbhati, evampi vaṭṭatevāti dassetuṃ “**yathā vā tathā vā**”ti-ādi vuttaṃ. Aggamaggādhigamena asam-mohapaṭivedhassa sikhāppattattā maggadhammesu viya phaladhammesupi sātisayo asam-mohoti “sayam abhiññā”ti vuttanti āha “**sāmaṃ jānitvā**”ti. Yathā jānanā panassa sacchikaraṇaṃ attapaccakkhīriyāti “sacchikatvā”ti vuttanti āha “**paccakkhaṃ katvā**”ti. Tathā sacchīriyā cassa vipassanāpaṭilābhoti “upasampajjā”ti vuttanti āha “**paṭilābhitvā**”ti. **Etenāti** “khīṇā jāti”ti-ādivacanena.

Jāti (1.0240) **khīṇāti** ettha jātisīsenā tabbikāravanto khandhā vuttā. **Pubbeva khīṇattāti** maggādhigamanato pageva atītabhāveneva khīṇattā. **Tattha** anāgatesu. **Vāyāmābhāvatoti** avijjamānattā. Anāgatabhāvasāmaññaṃ gahetvā lesena vuttaṃ. **Na paccuppanā vijjamānattāti** saṃkiliṭṭhā ca maggabhāvanāti siyāti vacanaseso. Yathā ajātaphalataruṇarukkhamūle chinne āyati-uppajjanārahāni phalāni chedanapaccayā anuppajjamānāni natṭhāni nāma honti, evameva bhāvanāya asati uppajjanārahā kilesā tappaccayā jāti ca maggabhāvanāya sati na uppajjamānā pahīnāti vuccantīti imamatthaṃ dasseti “**maggassa panā**”ti-ādinā. **Anuppādadhmatam āpajjanena** Ñāṇena khīṇarāgavasena.

Soḷasakiccabhāvāyāti soḷasakiccatāya, soḷasavidhassa vā kiccassa bhāvāya uppādanāya. Pāḷiyaṃ **sapadānanti** sapadānacāro vutto bhāvanapuṃsakaniddese-nāti āha “**sapadānacāran**”ti. **Anukkammāti** anatikkamitvā. **Āhutipiṇḍanti** juhita-bba-piṇḍaṃ, juhanavasena aggimhi pakkhipitabbapāyāsapiṇḍanti adhippāyo. **Bhūtabalikammanti** tathā pakkhipitvā balikammakaraṇaṃ. **Haritupalittanti** allagomayena kataparibhaṇḍaṃ. **Vanamālaparikkhittanti** manoharāhi vanapupphamālāhi parikkhittaṃ. **Dhūmakaṭacchūti** dhūmapānaṃ. **Sīlagandhanti** sīlaṃ paṭicca uppanna-kittigandhaṃ. **Ghāyamānassāti** upagataṃ gaṇhantassa.

Imamhā ṭhānā Ti imasmā manussānaṃ vasanaṭṭhānā, mahāpathavitalatoti adhippāyo. **Sabbaheṭṭhimoti** brahmapārisajjānaṃ vāsabrahmalokamāha. **Brahmapathonāma cattāri kusalajjhānāni** brahmalokamaggabhāvato. **Jīvitapathonāma** jīvitapavatti-upāyabhāvato. “Bhuñjatu bhavaṃ mahābrahmā”ti vacanaṃ sandhāyāha “**kiṃ jappasī**”ti-ādi. **Tiṇabijānīti** sālitaṇḍulādīni. **Goyūsanti** khīraṃ jigucchanto vadati. Ayampi attho “netādiso brahmabhakkho”ti vadantena dīpitoti.

Atidevapattopi pañcakhandhūpadhīnaṃ atthitāya kilesūpadhi-ādīnaṃyeva virahitabhāvo gahito. Aññatra hi bhāvapaccayaṃ tadattho viññāyatīti āha “**atidevabhāvaṃ patto**”ti. Yasmā brahmānopi devagatipariyāpannattā devā eva, tasmā vuttaṃ “**atibrahmabhāvaṃ patto**”ti.

Attānaṃ (1.0241) **bhāvetvā**Ti sīlādīhi guṇehi attānaṃ vaḍḍhetvā paribrūhitvā ṭhito.

Puthujjanā tasā taṇhāmānadiṭṭhiparittāsavasena tāsanato. **Khīṇāsavā thāvarānāma** sabbaso gatīsu sañcaraṇābhāvato. Tathā hi catunnaṃ saccānaṃ sabbaso adiṭṭhattā bhavadāyajjassa taṇhādāsabyassa bhāvato ekaccāsu gatīsu sañcaraṇasabhāvato sekkhā thāvarā na honti. **Bhajamānāti** bhajāpiyamānā. **Thāvarapakkhameva bhajanti** Sabbasetṭhapakkhaṃ ekantapasaṭṭhaṃ bhajamānabhāvaṃ upādāya.

Pahīnakilesa khīṇāsavo **viseno**. Sukhaṃ āyati sukhāyati, tassa kāraṃ **sukhāya-**
tikaṃ.

Brahmadevasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Bakabrahmasuttavaṇṇanā

175. “Sassato attā ca loko cā”ti evaṃ pavattā diṭṭhi **sassatadiṭṭhi**. **Saha kāye-**
nāti saha tena brahmattabhāvena. **Brahmaṭṭhānanti** attano brahmavatthum.
Aniccaṃ “niccaṃ”ti vadati aniccatāya attano apaññāyamānattā. **Thiranti** daḷhaṃ,
vināsābhāvato sārabhūṭanti attho. Uppādavipariṇāmābhāvato **sadā vijjamānaṃ**.
Kevalanti paripuṇṇaṃ. Tenāha “**akhaṇḍaṃ**”ti. **Kevalanti** vā jāti-ādīhi asammaṃ,
virahitanti adhippāyo. Uppādādīnaṃ abhāvato eva **acavanadhammaṃ**. **Koci jāya-**
nako ...pe... upapajjanako vā natthi niccabhāvato ṭhānena saddhiṃ tannivāsīnaṃ.
Niccabhāvañhi so paṭijānāti. **Tisso jhānabhūmiyoti** dutiyatatiyacatutthajjhānabhū-
miyo. Catutthajjhānabhūmivisesā hi asaññasuddhāvāsāruppabhavā. **Nibbānanti**
vā ettha **iti-saddo ādi-attho**, na parisamāpanattho, tasmā “**sabbaṃ**”ti iminā
“**asañña ...pe... bhavā**”ti vuttaṃ saṅgaṇhāti. **Paṭibāhatīti** santaṃyeva samānaṃ
ajānantova “**natthī**”ti paṭikkhipati. **Eke** uttaravihāravāsīno.

Heṭṭhūpapattikoti (1.0242) heṭṭhā bhūmisu uppanna-upapattiko. Idāni tamatthaṃ
vivaritum “**anuppanne**”ti-ādi vuttaṃ. **Heṭṭhūpapattikaṃ katvāti** yathāṭṭhitabhūmito
heṭṭhā tatiyajjhānabhūmiyaṃ upapattijhānaṃ katvā, na uparijhānassa viya pattha-
nāmattanti adhippāyo. **Paṭhamakāleti** tasmim bhava paṭhamakāle. **Aññāsi** āsanna-
bhāvato. **Ubhayanti** taṃ taṃ attanā katakammañceva nibbattaṭṭhānañcāti
ubhayaṃ. **Pamussivā** nibbattiṃ anupadhārento.

Avijjāya gatoti avijjāya saha pavatto. Sahayoge hi idaṃ karaṇavacanaṃ.
Tenāha “**samannāgato**”ti. **Aññāṇīti** avidvā. Paññācakkhuvirahato **andhībhūto**,
andhabhāvaṃ āpannoti attho. Anāgate saddo hotāyaṃ “**vakkhati**”ti yatra saddapa-
yogena, attho pana vattamānakāliko. Tenāha “**bhaṇati**”ti. Tenāha “**yatrā**”ti-ādi.

Maggacoroti maggaparibundhakacoro. **Santajjiyamānoti** “**avijjāgato vata, bho,**
bako brahmā”ti-ādinā santajjiyamāno. **Satiṃ labhitvāti** teneva santajjanena yoniso
ummujjitvā purimajātivisayaṃ satiṃ labhitvā. **Nippīlitukāmoti** ghaṃsetukāmo
dosaṃ dassetukāmo “**idaṃ passa yāvañca te aparaddhan**”ti. **Puññakammāti**
puññakārino. **Vedehi** ñāṇehi **gatattā** pavattattā. **Antimā brahmupapattīti** sabbapa-
cchimā brahmabhāvappatti. **Asmābhijappantīti** asme abhijappanti. Āyuvaṇṇādiva-
sena brūhitaguṇattā **brahmā**. Aññehi mahantā brahmā **mahābrahmā**. **Abhibhūti**
taṃ brahmalokaṃ jeṭṭhakabhāvena abhibhavitvā ṭhito. **Anabhibhūtoti** aññehi na
abhibhūto. **Aññadatthūti** ekaṃsavacanametam. Dassanavasena **daso**, sabbam
passatīti adhippāyo. **Vasavattīti** sabbajanaṃ vase vatteti. **Issaroti** loke issaro. **Kattā**
nimmātāti lokassa kattā nimmātā. **Seṭṭho sajītāti** ayaṃ lokassa uttamo saṃvibha-
jitā ca. **Vasī pitā bhūtabhabyānanti** āciṇṇavasittā vasī, ayaṃ pitā bhūtānaṃ nibba-

ttānaṃ bhabyānaṃ sambhavesīnanti **patthenti** vikatthenti **pihenti** mānenti.

Etanti (1.0243) viparītasāññāvasena “idaṃ niccaṃ idaṃ dhuvāṃ idaṃ sassatan”-ti-ādinā vuttaṃ etaṃ appaṃ parittakanti taṃ bhagavā paricchinditvā dasseti. Taṃ pana “ekasmiṃ kosalake tilavāhe vassasate vassasate ekekatiluddhāre kayira-māne tilāni parikkhayaṃ gacchanti, na tveva abbude āyū”ti evaṃ vutto abbudo, taṃvasena vīsatiḅuṇaṃ nirabbudo, tesāṃ nirabbudānaṃ vasena nirabbudasata-sahassaṃ. Ayametta saṅkhepo, vitthārato pana padume āyuno vassagaṇanā imasmiṃyeva saṃyutte parato āgamissati. **Anantadassīti** anantassa ñeyyassa anavasesato dassī. **Vatasīlavattanti** samādānavasena vatabhūtaṃ cārittasiḷava-sena samāciṇṇattā siḷavattaṃ. Taṃ pana ekamevāti āha “**siḷamevā**” ti.

Apāyesīti ettha yadā so pipāsīte manusse pāṇiyaṃ pāyesi, taṃ samudāgamato paṭṭhāya dassetuṃ “**tatrā**”-ti-ādi āraddhaṃ. **Pubbeti** purimajātiyaṃ. Esa brahmā “jarāmaṇassa antaṃ karissāmi”ti ajjhāsaya vasena jhānaṃ nibbattetvā brahma-loke nibbatti, so tattha nibbānasaññī ahosi. **Jhānaratiyā vītināmetī** Ti tadā tassā kiriyāya avicchedato pavattiṃ upādāya vattamānapayogo. Rattandhakāre purato purato gacchantassa sakaṭassa anussaraṇavasena gacchantānaṃ sakaṭānaṃ nivattanaṃ hotīti “**sabbasakaṭāni tatheva nivattitvā**” ti vuttaṃ.

Kammasajjāti yuddhasajjā. **Vilopanti** viluttabhaṇḍaṃ. **Eṇikūlasminti** ettha “pani-hatāya niccagaṅgāya nāmaṃ”ti keci. “Eṇimigabahulatāya so gaṅgāya tīrappadeso eṇikūlanti vuttan”ti apare. **Gaṅgeyyakoti** gaṅgāsannivāsī.

Baddhacaroti paṭibaddhacariyo. Tenāha “**antevāsiko**” ti. **Yasmā buddho** sabbaññū, tasmā aññāsi, idha mayhaṃ pamuṭṭhañca sabbaṃ jānāsīti adhippāyo. **Sabbaṃ brahmalokaṃ obhāsayaṃto** sabbampimaṃ brahmalokaṃ bhagavā obhāsaṃ abhibhavitvā anaññasādhāraṇaṃ attano obhāsaṃ obhāsento tiṭṭhati.

Bakabrahmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Aññatarabrahmasuttavaṇṇanā

176. Tejokasiṇaparikkammaṃ (1.0244) **katvāti** “tejokasiṇaparikkammajjhānaṃ samāpajjissāmi”ti cittuppādo evettha tejokasiṇaparikkammaṃ. Na hi buddhānaṃ aññesaṃ viya tattha jhānasamāpajjanena parikkamma papaṅco atthi sabbattheva ciṇṇavasībhāvassa paramukkaṃsabhāvappattattā. Tassa kira brahmuno “yathāhaṃ evaṃ mahānubhāvo añño natthi”ti laddhi, yaṃ sandhāya vuttaṃ-“natthi so samaṇo vā brāhmaṇo vā, yo idha āgaccheyyā”ti. Bhagavā tassa taṃ laddhiṃ vissajjetuṃ tejodhātuṃ samāpajjitvā tassa upari ākāse nisīdi. Tena vuttaṃ “**tejodhātuṃ ...pe... tathāgataṃ disvā**” ti. Aṭṭhivedhaṃ viyaṃ vijjhitaḅbo **aṭṭhivedhī**, yathā aṭṭhiṃ vijjhितvā aṭṭhimiñjaṃ āhacca tiṭṭhati, evaṃ vijjhitaḅboti attho. Ayaṃ pana aṭṭhivedhī viya **aṭṭhivedhī**, yathā so laddhiṃ vissajjeti, evaṃ paṭipajjitabboti attho. **Sesānanti** mahākassapamahākappina-anuruddhattherānaṃ.

Aññabrahmasarīravimānālaṅkāradīnaṃ pabhāti brahmānaṃ sarīrappabhā vimā-

nappabhā alaṅkāravatthādīnaṃ pabhāti imasmiṃ brahmaloke imā sabbā pabhā attano pabhassarabhāvena abhibhavantaṃ. **Natthi me sāti** idāni me sā diṭṭhi natthi, “natthi so samaṇo vā brāhmaṇo vā, yo idha āgaccheyyā”ti ayaṃ laddhi natthi. Tenāha “**tatrāssa ...pe... pahīnā**”ti. **Etthāti** etasmiṃ samāgame. Yathā tassa brahmuno sabbaso diṭṭhigataṃ vimuccati dhammacakkhu uppajjati, evaṃ **mahantaṃ dhammadesanaṃ desesi**.

“Ajjāpi te, āvuso”ti-ādinā vuttena **tattakeneva**. **Sarūpena vuttāti** paṭhamena pādena catasso, dutiyena ekanti evaṃ pañca abhiññā sarūpena vuttā. Kasmā ettha dibbasotaṃ nāgatanti? Āha “**tāsaṃ vasena āgatamevā**”ti. Yena imā lokuttarā abhiññā adhigatā, na tassa dibbasotasampādanaṃ bhāriyaṃ paṭipakkhavigamena sukheneva ijghanato.

Aññatarabrahmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Brahmaloкасuttavaṇṇanā

177. Paccekaṃ (1.0245) **dvārabāhanti** paccekaṃ dvārabāhaṃ. Pacceka-saddo cettha āvuttivasena veditabbo; “paccekaṃ paccekan”ti āha “**ekeko ekekan**”ti. Tesu hi eko paccekabrahmā gandhakuṭiyā ekadvārabāhaṃ nissāya ṭhito, aparā aññaṃ. **Paccekabrahmāti** ca ekacārī brahmā, na parisacārī brahmāti attho. Samiddhi nāma sagge sukhupakaraṇehi, brahmānañca jhānaṃ sukhupakaraṇanti **jhānasukhena samiddhoti**. Sampattiyā vepullappattatā brahmānañca abhiññāguṇehi vepullappattīti āha “**phītoti abhiññāpupphehi supupphito**”ti. **Asahantoti** nasahanto narocento.

Satapadanti satasaddo. **Rūpavasenāti** rūpasaddavasena, rūpasaddena saddhinti attho. Tathā **pantivasenāti** etthāpi. **Ekacceti** eke migārī, tesāṃ byagghīnisārūpakānaṃ pañcasatānīti attho. “**Kassa aññaṃ upaṭṭhānaṃ gamissāmī**”ti vimānasampattiyaṃ vimhayakkhiko ahaṅkāravasena vadati. Raṇanti nindanti etehīti **raṇā**, dosā. Virodhipaccayasannipāte vikāruppatti ruppanaṃ rūpassa pavedhanti āha “**sītādīhi ca niccaṃ pavedhitan**”ti. **Sumedho** sundarapañño **so satthā rūpe na ramati**, kiṃ pana mandapañño rūpe saraṇaṃ pavedhitañca apassanto ramaṣīti adhippāyo.

Brahmalokasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Kokālikasuttavaṇṇanā

178. Pamāṇakarānaṃ rāgādīnaṃ abhāvato khīṇāsavo rāgādivasena na sakkā imaṃ pamātunti **appameyyo**, appameyyāni vā cattāri ariyasaccāni vijjhivā ṭhitattā pamitaṃ pameyyaṃ tassa kato parimeyyo natthi. Tenāha “**khīṇāsavo ...pe... dīpe-**

tī”ti. **Tanti** khīṇāsavaṃ. **Pametum** randhagavesī hutvā vajjato paricchinditum. Yathāsabhāvato tassa minane nihīnapaññatāya **avakujjapaññaṃ**.

Kokālikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Katamodakatissasuttavaṇṇanā

179. Kiṃ (1.0246) kusalagavesitāya “kiṃ kusalaṃ akusalan”ti-ādinā kinti suṇāti etāyāti **kissa vā vuccati paññaṃ**.

Katamodakatissasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Turūbrahmasuttavaṇṇanā

180. Ābādho etassa atthīti **ābādhiko**. **Anantarasutteti** anāgatānantare sutte. **Varā-****koti** anuggahavacanameva, na nippariyāyena vuttavacanaṃ. **Piyasīlāti** iminā etasmiṃ atthe niruttinayena “pesalā”ti padasiddhīti dasseti. **Kabarakkhīnī** Ti byādhibalena paribhinnavaṇṇatāya kabarabhūtāni akkhīni. **Yattakanti** yaṃ tvaṃ bhagavato vacanaṃ aññathā karosi, tattakaṃ **tayā aparaddhaṃ**, tassa pamāṇaṃ natthīti attho. Yasmā anāgāmino nāma kāmacchandabyāpādā pahīnā honti, tvañca diṭṭho kāmacchandabyāpādavasena idhāgato, tasmā yāva te idaṃ aparaddhanti ayamevettha attho daṭṭhabbo.

Adiṭṭhippattoti appattadiṭṭhinimitto. **Gilaviso viya** viṣaṃ gilitvā ṭhito viya. **Kuṭhārisa-****disā** mūlapacchindanaṭṭhena. **Uttamattheti** arahatte. **Khīṇāsavoti vadati** sunakkhatto viya acelaṃ korakkhattiyaṃ. **Yo** aggasāvako viya **paṣaṃsitabbo khīṇāsavo**, taṃ “dussīlo ayan”ti yo vā vadati. **Samakova vipākoti** paṣaṃsiyanindā vijjamānaguṇaparidhaṃsanavasena pavattā yāva mahāsāvajjatāya kaṭukataravipākā, tāva nindiyapaṣaṃsāpi mahāsāvajjatāya samavipākā

tattha avijjamānaguṇasamāropanena attano paresaṃ micchāpaṭipattihetubhāvato pasamsiyena tassa samabhāvakaraṇato ca. Lokepi hi ayaṃ pure samaṇagārayho hoti, pageva duppaṭipannaduppaṭipannoti samaṃ karontīti.

Sakenāti attano sāpateyyena. **Ayaṃ appamattako aparādhō** diṭṭhadhammikattā sappatikārattā ca tassa. **Ayaṃ mahantataro kali** katūpacitassa samparāyikattā appatikārattā ca.

“Nirabbudo”ti (1.0247) gaṇanāviseso ekoti āha “**nirabbudagaṇanāyā**”ti, satasa-hassaṃ nirabbudānanti attho. Nirabbudaparigaṇanaṃ pana heṭṭhā vuttameva. **Yamariyagarahī nirayaṃ upetīti** ettha yathāvuttaṃ āyuppamāṇaṃ pākatikena ari-yūpavādinā vuttanti veditabbaṃ. “Aggasāvakānaṃ pana guṇamahantatāya tatopi ativiya mahantatarā evā”ti vadanti.

Turūbrahmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kokālikasuttavaṇṇanā

181. Dve kokālikanāmakā bhikkhū, tato idha adhippetamaṃ niddhāretvā dassetuṃ- “**ko ayaṃ kokāliko**”ti? Pucchā. Suttassa aṭṭhuppattiṃ dassetuṃ- “**kasmā ca upa-saṅkami**”ti? Pucchā. **Ayaṃ kirāti-**ādi yathākkamaṃ tāsamaṃ vissajjanaṃ. Viveka-vāsaṃ vasitukāmatṭā appicchatāya ca **mā kassaci ...pe... vasimsu.**

Pakkamissantīti āghātaṃ uppādesi attano icchāvighātanato. **Therā bhikkhusa-ṅghassa niyyādayimsu** payuttavācāya akatattā therehi ca adīpitattā. **Pubbepi ...pe... maññeti** iminā therānaṃ kohaññe ṭhitabhāvaṃ āsaṅkati avaṇe vaṇaṃ passanto viya, suddhe ādāsatale lekhaṃ uṭṭhāpento viya ca.

Aparajjhivāti bhagavato sammukhā “pāpabhikkhū jātā”ti vatvā. Āha “**saddhāya ākaro pasādāvaho**”ti. Pavattasaddhāyiko vāti atthoti āha “**saddhātabbavacano**”ti.

Pīlakā nāma bāhirato paṭṭhāya aṭṭhiṃ bhindati, imā pana paṭhamameva aṭṭhiṃ bhinditvā uggatā. **Taruṇabeluvamattiyoti** taruṇabillaphalamattiyo. **Visagilitoti** khittapaharaṇo. Tañca baḷisaṃ visasamaññā loke. “Ārakkhadevatānaṃ sutvā”ti padaṃ ānetvā sambandho.

Magadharaṭṭhe (1.0248) saṃvohārato **māgadhako patto**, tena. Tilasakaṭaṃ **tila-vāhā**eti vutto. **Paccitabbatṭhānassāti** nirayadukkhena paccitabbapadesassa. **Etaṃ** “Abbudo”ti nāmaṃ.

Vassagaṇanāti ekato paṭṭhāya dasaguṇitaṃ abbuda-āyumi, tato paraṃ vīsati-guṇaṃ nirabbudādīsū vassagaṇanā veditabbā. **Sabbatthāti** ababādīsū padumapa-riyosānesū sabbesū nirayesu. **Eseva nayoti** heṭṭhimato uparimassa uparimassa vīsati-guṇataṃ atidisati.

Kokālikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavaggo

1. Sanaṅkumārasuttavaṇṇanā

182. Porāṇakattāti nibbattitvā cirakālattā. Jātattā jano, taṃ ito **janeto**, tasmim. **Khattiyo seṭṭho** lokamariyādaparipālanādinā sammāpaṭipattiyam sattaṇaṃ niyojanaena bahukārattā. So hi pare tathā paṭipādentō sayampi tattha patiṭṭhitoyeva hotīti seṭṭho vutto. Paṭipakkhaviijjhanatṭhena pubbenivāsādīnaṃ viditakaraṇatṭhena **vijjāti**. Saddhāhirottappabāhusaccavīriyasatipaṇṇāti ime **satta saddhammā**. Caranti agatapubbaṃ disaṃ etehīti **caraṇāni**, silādayo pannarasa dhammā.

Sanaṅkumārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Devadattasuttavaṇṇanā

183. Appaṇṇatte eva sikkhāpade chejjagāmikammassa katattā salīṅgeneva ca ṭhitattā “devadatto sāsano pakkanto”ti na vattabboti **acirapakkanteti** ettha “sāsano pakkante”ti avatvā “**veḷuvanato** (1.0249) **gayāsisaṃ gate**”ti vuttaṃ. Pakatatto hi bhikkhusaṅghaṃ bhindeyya, na apakatattoti. **Vaḷavāyāti** vaḷavāya kucchiyaṃ jātaṃ.

Devadattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Andhakavindasuttavaṇṇanā

184. Janatanti janānaṃ samūhaṃ, janasaṅghaṃ attho. **Manussānaṃ anupacāreti** yattake kasaṇḍikiccam karontānaṃ saṅgho hoti, ettakaṃ atikkamitvā anupacāre. **Samyojanavippamokkhāti** samyojanavimokkahaṃ. Vivekaratiṃ pavivekasukhahānaṃ alabhanto. **Cittānurakkhaṇatthanti** pubbe maṃ manussā “araṇṇavāsena pavivitto asaṃsaṭṭho āradhaviyō”ti maṇṇimsu, idāni gāmate vasantaṃ disvā gaṇasaṅghaṅkāya nivuṭṭhoti appasādaṃ āpajjissanti. Yadi me idha abhirati natthi, evaṃ santepi idheva vasissāmīti vikkhittacittena hutvā na vasitabbaṃ, ko attho cittavasamaṃ gantvāti adhippāyo. **Satipaṭṭhānaparāyaṇoti** satipaṭṭhānabhāvanārato. Evaṃ hissa gaṇavāsopi pāsamaṃso vivekavāsena vinā samaṅkiccassa asijjhanato.

Vatṭabhayato pamutto ajjhāsayavaseṇāti adhippāyo.

Nisīdi tattha bhikkhūti iminā sattūpaladdhiyā anissitattā yathāruciyā tesam nisajjam dasseti. Tenāha “**iminā**” ti-ādi.

Iminā ca iminā ca ākārena jātanti na anussavadassanametaṃ, na anussavaggaṃ. Takkahetu nayahetu vā na vadāmīti yojanā. Piṭakaṃ gantho sampadīyati etassāti **piṭakasampadānaṃ**, ganthassa uggaṇhanato tena piṭakassa uggaṇhana-kabhāvena, kenaci ganthānusārena evaṃ na vadāmīti attho. Brahmassa seṭṭhassa dhammassa cariyaṃ vācasikaṃ pavattatīti **brahmacariyaṃ**, dhammade-sanā. Bhāvitena maraṇassa sabbaso bhāgena vipphānena **maraṇapariccāgīnaṃ**. **Te ca khīṇajātikāti āha “khīṇāsavānaṃ”** ti.

Dasadhā (1.0250) **dasā** Ti dasakkhattuṃ dasa. **Aññanti** pañcasatādhikasaha-ssato aññaṃ. **Puññabhāginoti** vivaṭṭanissitapuññaṃ bhāgino tassā desanāya ettakā sattā jātāti gaṇetuṃ ahaṃ na sakkomīti dasseti. **Brahmadhammadesa-**nanti brahmunā vuttaṃ āha.

Andhakavindasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Aruṇavatisuttavaṇṇanā

185. Abhibhū sambhavoti tesam dvinnam mahātherānaṃ nāmāni. Tesam vibhāgaṃ dassetuṃ “**tesū**” ti-ādi vuttaṃ. Ete dve tassa bhagavato aggasāvakāti dasseti. **Avajjhāyantīti** heṭṭhā katvā cintenti. **Khiyyanti** taṃ lāmakato cintetabbataṃ pāpenti pāpakataṃ karonti. **Vitthārayantāti** tameva lāmakato cintetabbataṃ vepullaṃ pāpentā. Sabbe pāsaṇḍā attano attano samaye siddhante sabbe deva-manussā attano attano samaye paṭilābhe paṭiladdha-atthe purisakāraṃ vaṇṇaya-ntīti yojanā.

Ārambhavīriyanti maccusenāsaṅkhātakilēsadhunane ārambhavīriyaṃ, yā “ārambhadhātū” ti vuccati. **Nikkamavīriyanti** kosajjapaṭipakkhabhūtaṃ vīriyaṃ, yā “nikkamadhātū” ti vuccati. **Payogaṃ karoṭhāti** paraṃ paraṃ ṭhānaṃ akkamanato tatopi balavataraṃ bhāvanābhīyogaṃ pavattethāti attho. Tenāha “parakkamathā” ti. **Kilesasenā** nāma rāgādikilesasamūho, so maraṇapaccayabhāvato “maccuno senā” ti vuccati. Tañhi sandhāya vuttaṃ “mahāsenena maccunā” ti (ma. ni. 3.272, 275, 276). Khandhānaṃ paṭhamābhiniḍḍanti **jāti**, tadanñam pana tesam paṭipāṭi pavattaṃ **saṃsāro**ti adhippāyenāha “**jātiṅca saṃsāraṅcā**” ti. Yasmā “ekampi jātiṃ dvepi jātiyo” ti-ādīsu tasmim tasmim bhavē ādānanikkhepaparicchinna-khandha-ppavatti “jāti” ti vuccati, sā eva yāva parinibbānā aparāparaṃ pavattamāno saṃsāro “ito cito saṃsaraṇaṃ” ti katvā, tasmā āha “**jātiṅca saṃsāraṅcā**” ti. **Paricchedanti** pariyosānaṃ. Obhāsaṃ pharīti sambandho. **Ālokaṭṭhāne** Ti attanā (1.0 kata-ālokaṭṭhāne. **Ālokakiccaṃ natthīti** andhakāraṭṭhāne ālokaḍḍanaṃ viya ālokaṭṭhāne ālokaḍḍanaṃ natthi. Tasmā tesam sattānaṃ “kiṃ āloko ayaṃ, kassa nu kho ayaṃ āloko” ti? **Vicinantānaṃ** cintentānaṃ. **Sabbeti** saḥassilokadhā-tuyaṃ sabbe devamanussā. **Osāṭāya parisāyāti** dhammassavanatthaṃ sabbosa-

ṭāya paricitaparicchinnāya parisāya. **Saddaṃ suṇiṃsūti** na kevalaṃ saddameva suṇiṃsu, atha kho atthopīti yathādhippeto tesam pakatisavanupacāre viya pākaṭo ahoṣi, tisahasilokadhātuṃ viññāpesīti.

Aruṇavatīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Parinibbānasuttavaṇṇanā

186. Evaṃ taṃ kusiṇārāya hotīti yathā anurodhapurassa thūpārāmo dakkhiṇapacchimadisāyaṃ, evaṃ taṃ uyyānaṃ kusiṇārāya dakkhiṇapacchimadisāyaṃ hoti. **Tasmāti** yasmā nagaraṃ pavisitukāmā uyyānato upecca vattanti gacchanti etenāti **upavattananti** vuccati, tasmā. **Tanti** sālapanṭibhāvena ṭhitaṃ sālavanaṃ. **Antarenāti** vemajjhe. Appamajjanaṃ **appamādo**, so pana atthato ñaṇūpasamhitā sati. Yasmā tattha satiyā byāpāro sātisayo, tasmā “**sati-avippavāsenā**” ti vuttaṃ. **Appamādapadeyeva pakkhipitvā abhāsi** atthato tassa sakalassa buddhavacanaṃ saṅgaṇhanato.

Jhānādīsu citte ca paramukkaṃsagatavasībhāvatāya “ettake kāle ettakā samāpattiyo samāpajjitvā parinibbāyissāmi” ti kālaparicchedaṃ katvā samāpattisamāpajjanaṃ **parinibbānaparikammanti** adhippetam. **Theroti** anuruddhatthero.

Ayampi cāti yathāvuttapañcasatṭhiyā jhānānaṃ samāpannakathāpi saṅkhepakathā eva. Kasmā? Yasmā bhagavā tadā devasikaṃ vaḷaṅjanasamāpattiyo sabbāpi aparihāpetvā samāpajji evāti dassento “**nibbānapuraṃ pavisanto**” ti-ādi-māha. **Catuvīsati ...pe... pavisitvāti** ettha keci tāva āhu (1.0252) “bhagavā devasikaṃ dvādasakoṭisatasahassakkhattuṃ mahākaruṇāsamāpattiṃ samāpajjati, dvādasakoṭisatasahassakkhattumeva phalasaṃpattiṃ samāpajjati, tasmā tadāpi catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhā samāpattiyo samāpajjati. Vuttañhetam bhagavatā ‘tathāgataṃ, bhikkhave, arahantaṃ sammāsambuddhaṃ dve vitakkā bahulaṃ samudācaranti khemo ca vitakko paviveko ca vitakko’ ti (itivu. 38). Khemo hi vitakko bhagavato mahākaruṇāsamāpattiṃ pūretvā ṭhito, pavivekavitakko arahattaphalasaṃpattiṃ. Buddhānaṃ hi bhavaṅgaparivāso lahuko matthakappatto samāpattisu vasībhāvo, tasmā samāpajjanavuṭṭhānāni katipayacittakkhaṇe heva ijhanti. Pañca rūpāvacarasamāpattiyo catasso arūpasamāpattiyo appamaññāsamāpattiyā saddhiṃ nirodhasamāpatti arahattaphalasaṃpatti cāti dvādasatā samāpattiyo bhagavā paccekaṃ divase divase koṭisatasahassakkhattuṃ purebhattam

samāpajjati, tathā pacchābhattanti evaṃ catuvīsati koṭisatasahasasāṅkhā deva-sikaṃ vaḷaṅṅāṇānakakasiṅhasamāpattiyo”ti.

Apare panāhu “yaṃ taṃ bhagavatā abhisambodhidivase pacchimayāme paṭi-ccasamuppādaṅgamukhena paṭilomanayena jarāmaraṇato paṭṭhāya ñāṇaṃ oṭā-retvā anupadadhammavipassanaṃ ārabhantena yathā nāma puriso suviduggaṃ mahāgahanaṃ mahāvanaṃ chindanto antarantarā nisānasilāyaṃ pharasuṃ nisitaṃ karoti, evamevaṃ nisānasilāsadisiyo samāpattiyo antarantarā samāpa-jjivā ñāṇassa tikkhavisadabhāvaṃ sampādetuṃ anulomapaṭilomato paccekaṃ paṭi-ccasamuppādaṅgesu lakkhakoṭisamāpattisamāpajjanavasena sammāsana-ñāṇaṃ pavatteti, tadanusārena bhagavā buddhabhūtopi anulomapaṭilomato paṭi-ccasamuppādaṅgamukhena vipassanāvasena divase divase lakkhakoṭiphala-samāpattiyo samāpajjati, taṃ sandhāya vuttaṃ, ‘catuvīsati koṭisatasahasasāṅkhā samāpattiyo pavisitvā”ti.

Imāni dvepi samanantarāneva Paccavekkaṇāyapi yebhuyyena nānantariyaka-tāya jhānapakkhikabhāvato. Yasmā sabbapacchimaṃ bhavaṅgacittaṃ tato tato (1.0) cavanato “cuti”ti vuccati, tasmā na kevalaṃ ayameva bhagavā, atha kho sabbepi sattā bhavaṅgacitteneva cavantīti dassetuṃ “**ye hi keci**”ti-ādi vuttaṃ. **Dukkhasacce-nāti** dukkhasaccapariyāpanna cuticittena **kālaṃ** kālakiriyaṃ **karonti** pāpuṇanti, kālagamanato vā karonti peccāti.

Paṭibhāgapuggalavirahito Sīlādiguṇehi asadisatāya sadisapuggalarahito. Saṅkhārā vūpasammanti etthāti **vūpasamoti** evaṃ saṅkhātaṃ ñātaṃ kathitaṃ nibbānameva sukhanti. **Lomahaṃsanakoti** lomānaṃ haṭṭhabhāvāpādano. **Bhīṃsa-nakoti** avītarāgānaṃ bhayaṅjanako **āsi** Ahosi. **Sabbākāravaraguṇūpeteti** sabbehi ākāravarehi uttamakāraṇehi sīlādiguṇehi samannāgate. **Asaṅkuṭitenāti** akuṭitena vipphārikābhāvato. **Suvikasitenevāti** pītisomanassayogato suṭṭhu vikasiṇa. **Vedanaṃ adhvāsesi** sabhāvasamudayādito suṭṭhu paññātattā. **Anāvaraṇavi-mokkho sabbaso** nibbidabhāvo. Tenāha “**apaññattibhāvūpagamo**”ti. **Pajjotanibbā-nasadiso**ti padīpassa nibbānasadiso tattha vilīyivā avatṭhānābhāvato.

Parinibbānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsinīyā saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Brahmasaṃyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

7. Brāhmaṇasaṃyuttaṃ

1. Arahantavaggo

1. Dhanañjānisuttavaṇṇanā

187. Dhanañjānigottā Ti (1.0254) ettha pubbapurisato āgatassa kulavaṃsassa nāmābhidhānasaṅkhātamaṃ gaṃ tāyatīti gottamaṃ. (kiṃ pana tanti? Aññakulaparamparaśādhāraṇamaṃ tassa kulassa ādipurisasamudāgataṃ taṃkulapariyāpannasādhāraṇamaṃ sāmāññarūpanti daṭṭhabbamaṃ.) Dhanañjānigottamaṃ etissanti **dhanañjānigottā**. Tassā udānassa kāraṇamaṃ pucchitvā ādito paṭṭhāya vibhāvetumaṃ “**so kirā**”ti-ādi vuttamaṃ. Nānārasabhojanaṃ detīti yojanā. Pañcagorasasampāditamaṃ sālibhattamaṃ sūpasākabyañjanaṃ nānārasamaṃ brāhmaṇabhojanaṃ. **Maṇḍalaggakhagganti** maṇḍalaggasaṅkhātamaṃ khaggamaṃ. Duvidho hi khaggo maṇḍalaggo dīghaggoti. Tattha yassa aggo maṇḍalākārena ṭhito, so maṇḍalaggo. Yassa pana asiputtikā viya dīgho, so dīghaggo.

Sāsanāti anusāsanā. “Namo ...pe... sambuddhassā”ti evamaṃ vuttā **pañcapadikagāthā**. Satthusāsane hi lokiyacchandaṃ anapekkhitvā esā pañcapadikagāthāti daṭṭhabbā. **Okkāvaradharāti** pubbapurisasaṅkhāta-ukkākavaṃsavaradhārikā. **Sakkāti** sakkuṇeyyamaṃ.

Evanti “sace me aṅgamaṅgāni”ti-ādinā iminā pakārena. “Pañca gāthāsātāni pana aṭṭhakathaṃ āruḥhāni, idha pana dve eva uddhaṭā”ti vadanti. **Paharituṃ vāti** ekavārampi hatthena vā pādena vā paharitumpi parāmasitumpi asakkontoti attho. So hi tassā ariyasāvīkāya ānubhāvena attano sāmattihiyena vase vattāpanatthamaṃ santajjitvāpi tadanuvattanto nibbiso ahosi. Tenāha “**bhoti**”ti-ādi.

Tassa brāhmaṇassāti attano sāmīkabrāhmaṇassa. **Upasaṃharantīti** upanenti. **Tasmīṃ samayeti** tasmīṃ dukkhuppattikāle “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti bhagavato (vacanaṃ anussarivā “dasabalassa bhagavato”ti-ādīsu yathāparicitaṃ guṇapadaṃ anussari. Tenāha “**dasabalaṃ sarī**”ti.

Khantisoraṃcārahitatāya **kujjhitvā**. **Bhijjitvāti** saṃyatābhāvato tassa brāhmaṇassa antare mettibhedena bhijjitvā. **Evamevāti** yathā etarahi akāraṇena, evameva aññadāpi akāraṇenāti attho. Nikkāraṇatādīpane **evaṃ**-saddo, **eva**-saddo pana avadhāraṇattho. Nikkāraṇatā ca nāma niratthakatā, niratthakavippalāpabhāvenettha **evaṃ**-saddassa gahaṇe pavatti gavesitabbā. Garahattho vāyamaṃ **evaṃ**-saddo anekatthattā nipātānaṃ. Garahatthattā cassa vasalisaddasannidhānato pākaṭā eva.

Gāmanigamaratṭhapūjitoti iminā gāmanigamaratṭhasāmīkehi pūjitabhāvo dīpito gāmādīnaṃ tesamaṃ vase vattanato. **Asukassa nāma** puggalassa. **Sesanti** abhikkantanti-ādi, yampi caññaṃ idhāgataṃ heṭṭhā vaṇṇitañca.

Dhanañjānisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Akkosasuttavaṇṇanā

188. Bhāradvājova so Ti bhāradvājo nāma eva so brāhmaṇo. Gottavasena hi tayidaṃ nāmaṃ, visesena panetaṃ jātanti dassetuṃ “**pañcamattehi**” ti-ādi vuttaṃ. **Jānikatā** Ti ñātivaggahānikatā. **Pakkho bhinnoti** tato eva ñātipakkho naṭṭho. Yathā domanassito anattamanoti vattabbaṃ labhati, evaṃ kupitoti āha “**domanassena cā**” ti. **Dasahīti** anavasesapariyādānavasena vuttaṃ pañcahi gāthāsatehi akkosanto tathā akkoseyyāti katvā. Tattha pana yena kenaci akkosantopi akkosatiyeva nāma. **Karosi** Mama bhātikassa pabbajjaṃ.

Sambhuñjati sambhogaṃ karoti. Akkosādīhi **ekato bhuñjati**. **Vītharati** Ti byati-hāraṃ karoti, akkosato paccakkosanādinā vinimayaṃ (1.0256) karotīti attho. Tenāha “**katassa paṭikāraṃ karoti**” ti. Assa anussavavasena sutvā “sapati man” ti saññino bhayaṃ uppajjīti yojanā. **Assāti** brāhmaṇassa. **Sutvāti** padaṃ ubhaya-tthāpi yojetabbaṃ “tavevetam brāhmaṇāti sutvā, anussavavasena sutvā” ti ca. Kāmaṃ kisavacchādayo sapaṇaṃ nādaṃsu, devatānaṃyeva hi so attho, sattānaṃ pana tathā saññā uppannā, sopi tathāsaññī ahoṣi. Tenāha “**anussavava-senā**” ti.

Dantassa sabbaso damathaṃ upagatattā. **Nibbisevanassāti** rāgadosādihetuka-vipphandanarahitassa. **Tassevāti** paṭikujjhantasseva puggalassa **tena kodhena pāpaṃ hoti** pāpassa santānantarasaṅkantiyā abhāvato. Keci pana “**tassevāti** tasseva paṭikujjhantapurisassa tena paṭikujjhanena. **Pāpiyoti** paṭikujjhantapuggalassa lāmakataro” ti evamettha atthaṃ vadanti. **Satiyā samannāgato hutvā** paṭisa-ñkhāne ṭhito **adhivāseti**, na saho mūḷho hutvāti adhippāyo. **Ubhinnaṃ tikicchan-tanti** ubhinnaṃ uppannakodhasaṅkhātaṃ kilesabyādhiṃ tikicchantaṃ vūpasamantaṃ taṃ puggalaṃ. **Yo puggalo** Ti-ādinā purimāsu gāthāsu pavattitāni padāni sambandhitvā dasseti. Pañcasu khandhesu yāthāvato vinitā ariyadhammassa kovidā nāma hontīti āha “**dhammassāti pañcakkhandhadhammassā**” ti. Idāni tamatthaṃ paripuṇṇaṃ katvā dassento āha “**catusaccadhammassa vā**” ti.

Akkosasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Asurindakasuttavaṇṇanā

189. Tenevāti bhātupabbajiteneva. **Assevāti** titikkhassa. “**Taṃ jayaṃ hoti**” ti liṅgavipallāsavasena vuttanti āha “**so jayo hoti**” ti, dujjayaṃ kodhaṃ titikkhāya jina-ntassāti adhippāyo. Yasmā titikkhādayo na kodhavasikaṃ dhuraṃ, taṃ pana bālānaṃ maññanāmattanti (1.0257) idha imamatthaṃ vibhāvetuṃ “**katamassā**” ti-ādi vuttaṃ. **Vijānatova jayo** na avijānato titikkhāya abhāvato. Na hi avijānanto andhabālo kodhaṃ vijetuṃ sakkoti. **Kevalaṃ jayaṃ maññati** kilesehi parājito

samānopīti adhippāyo.

Asurindakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Bilaṅgikasuttavaṇṇanā

190. **Suddhanti** kevalaṃ sambhāravirahitaṃ. **Sambhārayuttanti** kaṭukabhaṇḍā-disambhārasahitaṃ. Kañjito nibbattattā **kañjikam**, āranālaṃ, bilaṅganti attho. **Nāmaṃ gahitaṃ** saṅgītikāle “bilaṅgikabhāradvājo”ti visesanavasena. **Tayoti** dhanañjāniyā sāmiko bhāradvājo, akkosakabhāradvājo, asundarikabhāradvājoti ādito tīsu suttesu āgatā tayo. **Meti** mayhaṃ.

Bilaṅgikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Ahimsakasuttavaṇṇanā

191. **Esāti** brāhmaṇo. “**Ahimsako ahan**”ti tadatthaṃ sādhetuṃ icchāya kathe-sīti vuttaṃ “**ahimsakapañhaṃ pucchi**”ti. **Tathā ce assā** Ti yathā te nāmassa attho, tathā cetāṃ bhaveyyāsi anvatthanāmako bhaveyyāsi ahimsako eva siyāti. **Na dukkhāpeti** dukkhamattampi na uppādeti, dukkhato apanetīti attho.

Ahimsakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Jaṭāsuttavaṇṇanā

192. **Jaṭāpañhassāti** “antojaṭā bahijaṭā”ti evaṃ jaṭāpariyāyassa pañhassa.

Jaṭāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Suddhikasuttavaṇṇanā

193. **Suddhikapañhassāti** (1.0258) “nābrāhmaṇo sujhati”ti evaṃ suddhasanni-ssitassa pañhassa. **Sīlasampannoti** pañcavidhaniyamalakkaṇena sīlena sama-nnāgato. **Tapokammanti** anasanapañcātapatappanādiparibhedanatapokammaṃ karontopi. **Vijjāti tayo vedāti** vadanti “tāya idhalokatthaṃ paralokatthaṃ ñāyanti”ti katvā. **Gottacaraṇanti** gottasaṅkhātaṃ caraṇaṃ. **Brāhmaṇo sujhati** jeṭṭhajātikattā. Tathā hi so eva tapaṃ ācarituṃ labhati, na itaro. **Aññā lāmikā pajāti** itaravaṇṇaṃ vadati. **Vacanasahassampīti** gāthānekasahassampi. Anto kilesehi pūtiko sabhā-

vena pūtika. **Kiliṭṭhehi kāyakammādīhi** kāyaduccaritādīhi.

Suddhikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Aggikasuttavaṇṇanā

194. **Aggiparicaraṇavasenā**ti agghihuttajuhanavasena. **Sannihitoti** missībhāvaṃ sampāpito. Tathābhūto ca so sappinā saddhiṃ yojito nāma hotīti āha “**saṃyojito**”ti. **Apāyamaggaṃ okkamati** micchādiṭṭhimicchāsaṅkappādīnaṃ attano santāne samuppādanato. Tenāha “**imaṃ laddhin**”ti-ādi.

Jātiyāti sadosakiriyāparādhassa asambhavena parisuddhāya jātiyā. **Nānappa-kāre** aṭṭhārasavijjāṭṭhānasaññite **ganthe**. **Sutavāti** sutvā niṭṭhaṃ patto aggadakkhiṇeyyattāti adhippāyo.

Pubbenivāsañāṇenāti idaṃ loke sāsane ca niruḥatāvasena vuttaṃ. Aññe hi pubbenivāsaṃ jānantā pubbenivāsañāṇeneva jānanti, bhagavā pana sabbaññutaññāṇenapi jānāti. **Dibbena cakkhunāti** etthāpi eseva nayo. Sabbaso jāti khīyati ete nāti **jātikkhayo**, aggamaggo (1.0259), tena pattabbattā āpannattā ca jātikkhayo arahattaṃ. **Jānitvā vositavosānoti** vijānitabbaṃ catusaccadhammaṃ maggañāṇena jānitvā soḷasannampi kiccānaṃ vositavosāno.

Uppattiṃ dīpetvāti pāyasadānassa āgamaṃ pakāsetvā. **Gāthāhi abhigītanti** dvīhi gāthāhi mayā abhigītaṃ. **Abhuñjitabbanti** bhuñjituṃ na yuttaṃ. “Abhojaneyyan”ti kasmā vuttaṃ, nanu bhagavato ajjhāsayo accantameva suddhoti? Sacca-metaṃ, brāhmaṇo pana pubbe adātukāmo pacchā gāthā sutvā dhammadesanāya muduhadayo hutvā dātukāmo ahosi, tasmā taṃ bhikkhūnaṃ anāgate diṭṭhānugati-āpajjanatthaṃ paṭikkhipi. Tathā hi anantarasutte kasibhāradvājasutte ca evameva paṭipajji. Tenāha “**tvam brāhmaṇā**”ti-ādi. **Kilañjamhi ...pe... pakāsītāti** etena gāthaṃ uddesaṭṭhāneva ṭhapetvā bhagavā brāhmaṇassa vitthārena dhammaṃ desesīti dasseti. **Gāyanenāti** gāyanakena, gānena vā. **Atthañca dhammañcāti** sadevakassa lokassa hitañceva tassa kāraṇaṃca. **Sampassantānanti** sammadeva passantānaṃ. **Dhammoti** paveṇi-āgato cārittadhammo na hoti. Bhojanesu ukkaṃsagataṃ dassetuṃ “**sudhābhojanan**”ti āha. **Dhamme satīti** ariyānaṃ ācāradhamme sati taṃ ālambitvā jīvantānaṃ etadeva seṭṭhanti “somaṃ bhuñjeyya pāyasan”ti taṃ ārabba kathāya uppannattā.

Sallakkheti ayaṃ brāhmaṇo. **Sesā** paccayā **niddosā** te ārabba kathāya appavattitattā. **Kukkuccavūpasantanti** agghi-āhitapadassa viya saddasiddhi veditabbā. **Annena pānenāti** lakkhaṇavacanametam yathā “kākehi sappi rakkhitaṃ”ti. Tenāha “**desanāmettan**”ti. **Bahusassaphaladāyakaṃ sukhettaṃ viya paṭiyattanti** sammā kasanabijana-udakānayanāpanayanādinā susajjitaṃ khettaṃ viya silādiguṇavisesasampādanena paṭiyattaṃ puññakkhettaṃ etaṃ.

Aggikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Sundarikasuttavaṇṇanā

195. Ānetvā (1.0260) hunitabbato āhuti. Sappimadhupāyasādihi aggim juhoti etthāti **aggihuttam**, sādhiṭṭhānaṃ veditabbam. Tenāha “**agyāyatanan**” ti-ādi. **Suviso-dhito cassāti** nihīnajātikānaṃ anena suṭṭhu visodhito ca bhavye. “Me” ti padaṃ ānetvā sambandho.

Aphalam karotīti ito paṭṭhāya yāva **demīti** padaṃ. Tāva anantarasuttavaṇṇanāya āgatasadisamevāti peyyālavasena ṭhapesi, na sappisaṅkhāraṭṭhapanam. **Himapā-tassa ca sītavātassa ca paṭibāhanatthanti** akāraṇametanti taṃ anādiyitvā añña-meva sukāraṇam dassetuṃ “**paṭibalovā**” ti-ādi vuttam. **Sañjānitvā** Ti “nāyam brāhmaṇo” ti sañjānitvā.

Nīcakesantanti rassakesantaṃ. Brāhmaṇānaṃ suddhi-atthā sikhāti āha “**pavattamattampi, sikham adisvā**” ti, “paramahaṃsaparikkhādīnā” ti keci.

Akāraṇam dakkhiṇeyyabhāvassa jāti adakkhiṇeyyabhāvahetūnaṃ pāpadhammānaṃ apaṭikkhepabhāvato. **Etanti** silādibhedam caraṇam. **Dakkhiṇeyyabhāvassa kāraṇam** adakkhiṇeyyabhāvakārapāpadhammānaṃ tadaṅgādivasena pajahanato. **Assāti** brāhmaṇassa. **Tamatthanti** taṃ dakkhiṇeyyabhāvassa kāraṇatāsaṅkhātamattaṃ upamāya vibhāvento. **Sālādikaṭṭhā jātovāti** sālādivisuddhakaṭṭhāva jāto. Sāpānadoṇi-ādi-avisuddhakaṭṭhā jāto aggikiccaṃ na ca na karoti. **Evanti** yathā aggi yato kutoci jātopi aggikiccaṃ karotiyeva, evaṃ caṇḍālakulādīsu jātopi dakkhiṇeyyo na na hoti guṇasampadāvasena ariyānaṃ vaṃse pajātattāti āha “**guṇasampattiyā jātimā**” ti. Dhitiyā guṇasampattiyā pamukhabhāvaṃ dassetuṃ “**so hī**” ti-ādi vuttam. Tattha **dhitiyāti** vīriyena. Tañhi anuppannānaṃ kusalahammānaṃ uppādanaparibrūhanehi te dhāreti. **Hiriyā dose nisedheti**, sammadeva pāpānaṃ jigucchane sati tesam pavattiyā avasaro eva natthi. **Mona-dhammena** ñāṇasaṅkhātena ottappadhammena. **Kāraṇākāraṇajānanakoti** tesam tesam (1.0261) dhammānaṃ yathābhūtaṃ ṭhānaṃ, pāpadhammānaṃ vā vipakārasabhāvaṭṭhānaṃ jānanako.

Paramatthasaccena nibbānena ārammaṇapaccayabhūtena ariyamaggena **danto**. **Indriyadamenāti** tato eva ariyena indriyasamvarena upagato. Vidanti tehi saccānīti **vedā**. **Maggavedānaṃ antanti** ariyaphalam. **Kilesānaṃ antanti** tesam anuppādanirodhaṭṭhānaṃ. **Yaññoti** aggaphalam. **Niratthakanti** aphalam tesam anāgamana, āgatānampi aggadakkhiṇeyyābhāvato. **Juhati** deti.

Suyiṭṭhanti sudānaṃ aggadakkhiṇeyyalābhena. **Suhutanti** tasseva vevacanaṃ. Atha vā **suyiṭṭhanti** suṭṭhu sammadeva yiṭṭham sāre upanītaṃ mama idaṃ deyyavattu. **Suhutanti** etthāpi eseva nayo.

Upahaṭamatteti brāhmaṇena “bhuñjatu bhavan” ti upanītamatte. **Nibbattitojamevāti** savatthukaṃ aggahetvā vatthuto vivecita-ojameva. **Tena taṃ sukhumattaṃ gatanti** taṃ habyasesam sabbaso sukhumabhāvaṃ gatanti ojāya anoḷārikatāya purimākāreneva paññāyamānataṃ sandhāya vuttam, na pana ojāya eva kevalāya gahaṇam sandhāya. Sā hi avinibbhogavuttitāya visuṃ gaṇhituṃ na sakkā, tasmā devatāhipi savatthukā gayhati. **Manussānaṃ vatthūti** karajakāyamāha. Oḷārikavattutāya devānaṃ viya gahaṇī na tikkhāti dibbojasammissatāya sammā pariṇāmaṃ na gacchati. Sukhumāpi samānā dibbojā tena pāyasena missitā oḷārikasa-

mmissatāya sukhumavatthukānaṃ devānaṃ sukhadā na hotīti imamatthaṃ dasseti “**goyūse panā**”ti-ādinā. Paribhogavatthuno oḷārikatāya vā devānaṃ dukkaraṃ sammā pariṇāmetuṃ, dibbojāya garutarabhāvena manussānaṃ. Tenāha bhagavā “**na khvāhan**”ti-ādi. Samāpatticittasamuṭṭhitā tejodhātu jhānānu-bhāvasantejitā tikkhatarā hotīti vuttaṃ “**aṭṭha ...pe... pariṇāmeyyā**”ti. Bhagavato pana suddheneva pariṇamatīti vuttaṃ “**pākatikenevā**”ti, jhānānubhāvappattena jhānena vinā sabhāvasiddheneva.

“Appaharite”ti ettha appa-saddo “appiccho”ti-ādīsu viya abhāvatthoti āha “**appahariteti aharite**”ti. **Pātisatepi** pāyase. **Na āluḷatīti** na āvilaṃ hoti. **Anāgantāva gaccheyya** “attanāpi (1.0262) na paribhuñji, aññesaṃ na dāpesi, kevalaṃ pāyasaṃ nāsesī”ti domanassappatto.

Dāru samādahāno Ti dāruhariddi dārusmiṃ tassa dahanto. **Yadīti**-ādi dārujhāpanassa bahiddhabhāvasādhanāṃ asuddhahetūnaṃ paṭipakkhābhāvato tassa. **Khandhādīsu kusalāti** tesu sabhāvato samudayato atthaṅgamato assādato ādīnavato nissaraṇato jānanato chekā paṇḍitā. **Ñāṇajotinti** ñāṇamayaṃ jotim. **Jālemīti** pajjalitaṃ karomi. **Niccaṃ pajjalitaggi** sabbatthakameva vigatasammohandhakāratāya ekobhāsabhāvato. Sabbaso vikkhepābhāvato **niccasamāhitatto**. **Evaṃ vadatīti** caritaṃ brahmacariyaṃ gahetvā carāmīti evaṃ vattamānaṃ viya vadati āsannaṃ hadaye ṭhapetvā.

Khāribhāroti khāribhārasadiso. Tenāha “**yathā**”ti-ādi. **Khandhena vayhamānoti** kāje pakkhipitvā khandhena vayhamāno. **Pathaviyā saddhiṃ phuseti** bhārassa garukabhāvena kājassa pariṇāmanena. Mānena attano jāti-ādīni paggaṇhato aññassa tāni na sahatīti āha- “**tattha tattha issaṃ uppādentō**”ti, tattha tattha jāti-ādīmānavatthusmiṃ garutaraggahaṇena saṃsīdeyyāti adhippāyo. **Kodho dhūmoti** yathāpi bhāsu aggī dhūmena upakkiliṭṭho, evaṃ kodhena upakkiliṭṭho. **Ñāṇaggīti** tassa kodho dhūmo. Musāvādo va **mosavajjaṃ**. Yathā ñāṇe sati musāvādo natthi, evaṃ musāvāde sati ñāṇampīti tena taṃ nirodhitāṃ viya hotīti āha- “**musāvādena paṭicchannaṃ ñāṇan**”ti. Yathā sujāya vinā brāhmaṇānaṃ yāgo na ijhatī, evaṃ pahūtajivhāya vinā satthu dhammayāgo na ijhatīti jivhā sujāpariyāyā vuttā. Joti ṭhiyati etthāti **jotiṭṭhānaṃ** vedi, yaṃ aggikuṇḍaṃ. **Sattānaṃ hadayaṃ jotiṭṭhānaṃ** ñāṇaggino tattha samujjalanato. **Attāti cittaṃ** “āhito ahaṃ māno etthā”ti katvā.

Dhammo rahadoti assaddhiyādi-ālasiyābhāvato kilesamalapakkhālanato paramagginibbutāvahanato ariyamaggadhammo anāvilo rahado. **Heṭṭhupariyavālu-kāti** viparivattitavālukā hutvā. **Āluḷatī** (1.0263) ākulajātā. **Paṇḍitānaṃ pasatthoti** paṇḍitānaṃ purato seṭṭho. Seṭṭhabhāvena santo pāsaṃso hutvā kilese bhindati samucchindatīti sabbhīti vuccati. Tenāha “**uttamaṭṭhenā**”ti. Tathā cāha bhagavā “**maggānaṭṭhaṅgiko seṭṭho**”ti (dha. pa. 273).

Vacīsaccanti iminā “caturaṅgasamannāgatā vācā suparisuddhā hotī”ti sammā-vācaṃ dasseti. Saccasaṃyamapadehi dassitā maggadhammā idha “dhammo”ti adhippetāti āha- “**dhammoti iminā ...pe... dasseti**”ti. **Maggasaccaṃ gahitaṃ** anantaragāthāya anekehi visesetvā vuttattā. **Atthatoti** pubbaṅgamattādi-atthato. Tāya hi sakiccaṃ karontiyā itare sabbepi tadanuvattikā honti. **Taggatikkattāti** sammādi-

t̥hiyā upakārahabhāvena tāya samānagatikattā. Ārammaṇañhi vitakkenāhaṭaṃ paññā vicinituṃ sakkoti. Tathā hi so paññākkhandhena saṅgahaṃ gato. **Dhammoti** sabhāvato samādhi gahito, itare dve tadupakārattā. Tathā hi “evaṃdhammā te bhagavanto”ti-ādīsu (dī. ni. 2.13; ma. ni. 3.197; saṃ. ni. 5.378) samādhi “dhammo”ti vutto. **Paramatthasaccaṃ gahitaṃ** sabbesaṃ seṭṭhabhāvato. Yathāha- “yāvatā, bhikkhave, dhammā saṅkhatā vā asaṅkhatā vā, virāgo tesāṃ aggamakkhāyati”ti (itivu. 90; a. ni. 4.34). **Atthatoti** tato eva paramatthato, anantaraṃ vuccamānānaṃ vā maggadhammānaṃ ārammaṇabhāvato. **Pañcaṅgāni gahitāni** tāsāṃ maggabhāvato. **Tīṇi** aṅgāni. **Brahmacariyaṃ nāmāti** Etaṃ nibbānagāmi uttamaṭṭhena maggabrahmacariyaṃ nāma. **Majjhe sitāti** līnuddhaccādi-antadvayavivajjanena majjhe majjhimapapaṭipadābhāvanaṃ nissitā. Sassatucchedaggaṇaṃ hettha padhānatāya nidassanamattaṃ. **Seṭṭhappattīti** seṭṭhabhāvappatti. **Ta-kāro padasandhikaroti** “sa ujubhūtesū”ti vattabbe majjhe ta-kāro padasandhikaro, “sa dujjubhūtesūti keci paṭhanti, tesāṃ da-kāro padasandhikaro. Sa-iti sundariko brāhmaṇo vuttoti katvā āha “sa tvan”ti, so tvanti attho. Dhammo sāriyo paridhānabhūtā alaṅkāra etassāti **dhammasārī**. Atha vā dhammehi sāritavāti **dhammasārī**, tehi sāretvā ṭhitavāti attho. Tenāha “kusaladhammehī”ti-ādi.

Sundarikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Bahudhītarasuttavaṇṇanā

196. Samantatoti (1.0264) dakkhiṇavāmānaṃ vasena samantato. **Ūrubaddhāsa-**nanti ūrūnaṃ bandhanavasena nisajjanaṃ. Dvinnaṃ ūrūnaṃ aññamaññabandhanavasena ābhujitākāraṃ sandhāyāha “**ābhujitvāti bandhitvā**” ti. Heṭṭhimakāyassa anujukaṃ ṭhapanam nisajjāvacaṇeneva bodhitanti “ujuṃ kāyaṃ” ti ettha kā-saddo uparimakāyavisayoti āha “**uparimaṃ sarīraṃ ujukaṃ ṭhapetvā**” ti. Taṃ pana ujukaṭṭhapanam sarūpato payojanato ca dassetuṃ “**aṭṭhārasā**” ti-ādi vuttaṃ. **Parimukhanti** ettha **pari-**saddo abhisaddena samānatthoti āha “**kammaṭṭhānābhi-**mukhan” ti, bahiddhā puthuttārammaṇato nivāretvā kammaṭṭhānaṃyeva purekkhatoti attho. **Pariggahaṭṭho** “pariṇāyikā” ti-ādīsu viya. **Mukhanti niyyānaṭṭho** “suññata-vimokkhamukhan” ti-ādīsu viya. Paṭipakkhato niggamanaṭṭho hi niyyānaṭṭho, tasmā **pariggahitaniyyānanti** sabbathā gahitasammosaṃ pariccattasammosaṃ **satim katvā** paramaṃ satinepakkaṃ upaṭṭhapetvāti attho. **Chabbaṇṇā ...pe...** **nisīdi** brāhmaṇassa pasādasañjānanatthaṃ. **Aṭavimukhā caramānāti** gocaraṃ gaṇhantā.

Ajjasatṭhinti ajja channaṃ pūraṇī satṭhī divasavutti, ajja ādiṃ katvā cha divaseti attho. Accantasamyoge cetaṃ upayogavacanaṃ. **Ajja chadivasamattakāti** ajjato chaṭṭhadivasamattakā. **Lāmakāti** nihīnā nipphalā. Tenāha “**tilakhāṇukā**” ti-ādi.

Ussāhenāti uddhaṃ uddhaṃ pasārena abhibhavanena. Taṃ pana nesaṃ abhibhavanaṃ dassetuṃ “**kaṇṇanaṅguṭṭhādīni**” ti-ādīmāha.

“**Uppāṭakapāṇakā**” ti tacamaṃ uppāṭetvā viya khādakapāṇakā ūkāmaṅgulādayo.

Kaḷārapiṅgalāti nikkhantapiṅgalakkhikā, **kaḷārapiṅgalāti** vā rattagattā ca piṅgalacakkhukā ca. **Tilakāhatāti** āhatatilakā, tilappamaṇehi bindūhi samantato santhata-sarīrā.

Paṭigāthāhi brāhmaṇassa dhammadesanaṃ vaḍḍhesīti pakatiyā tassa attanā kathetabbaṃ dhammadesanaṃ pabbajjāguṇakittanavasena sattahi vaḍḍhesi. **Pabbajitvāti** (1.0265) iṇāyikānaṃ attano palibodhaṃ tathā tathā jānāpetvā pabbajitvā.

Yathā ca tattha bhagavā paṭipajji, taṃ dassetuṃ “**puna divase**” ti-ādi vuttaṃ.

Taṃ taṃ kulagharaṃ pesetvāti taṃ taṃ tassa brāhmaṇassa dhītaraṃ tassa tassānucchavikassa brāhmaṇassa dento taṃ taṃ kulagharaṃ pesetvā brāhmaṇadhamme garukaraṇābhāvato.

“Natṭhe mate pabbajite, napuṃsakepi bhattari;

itthiyā patiseṭṭhāya, na añño pati icchiyo” ti.-

Ayañhi brāhmaṇadhammo. **Ayyikaṭṭhāneti** mātāmahitṭhāne ṭhapesi satthu cittārā-dhanavasenaṃti.

Bahudhītarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Upāsakavaggo

1. Kasibhāradvājasuttavaṇṇanā

197. **Dakkhiṇāgirisminti** dakkhiṇāgirijanapade, tasmim̐ dakkhiṇāgirijanapade dakkhiṇāgirivihāre. **Khandhesu ṭhapetvā yuge yottehīti** yottarajjūhi yuttāni payojitāni icceva attho.

Paṭhamadivaseti vapanadivasesu paṭhamadivase āradhdhdivase. Pañcaṅgānipi paripuṇṇāni, pageva itaraṅgānīti dassetuṃ “**paripuṇṇapañcaṅgā**” icceva vuttaṃ. Haritālamanosilā-añjanehi uratthanādīsu ṭhapitattā ābhāya ujjalagattā. **Avasesā** balībaddā. Kilantagoṇaṃ mocetvā akilantassa yojanaṃ **kilantaparivattanaṃ**.

Sīhakuṇḍalānīti sīhamukhakuṇḍalāni. **Brahmaveṭṭhananti** brahmuno veṭṭhanasadisāṃ, assanakhaveṭṭhanasadisanti attho.

Buddhānaṃ (1.0266) kiccāni kālavasena vibhattāni **pañca kiccāni bhavanti**. **Purebhattakiccanti** bhattato pubbe buddhena kātābbakiccaṃ. **Vītināmetvāti** phala-samāpattiyā kālaṃ vītināmetvā. **Kadāci ekotiādi** tesāṃ tesāṃ vineyyānaṃ vinayānānurūpapaṭipattidassanaṃ. **Pakatiyāti** pakatibuddhavesena. Buddhānaṃ hi rūpakāyassa asīti-anubyañjanapaṭimaṇḍita-bāttiṃsamahāpurisa-lakkhaṇa-kāyappa-bhā-byāmapabbhā-ketumālāvicittatā buddhaveso. **Kadāci anekehi pāṭihāriyehi vattamānehīti** iminā pāramīnaṃ nissandabhūtāni pāṭihāriyāni rucivaseneva pakāsanakāni bhavanti, na sabbadāti dasseti. Evañca katvā “**indakhīlassa anto ṭhapitamatte dakkhiṇapāde**” ti-ādivacanaṃ samatthitaṃ hoti. Bhagavato kāye pītara-smīnaṃ yebhuyyatāya “**suvaṇṇarasasiñcanāni viyā**” ti vatvā kāyamhi nīlādīrasmihi taṃ taṃ pītamiṣṣitaṃ sandhāya “**vicitrapaṭaparikkhittāni viya cā**” ti vuttaṃ. **Madhurenākārena saddaṃ karonti** tuṭṭharavaravanato.

Tatthāti vihāre. **Gandhamaṇḍalamāḷeti** hatthena kataparibhaṇḍe samosaritagandhapupphadāme maṇḍalamāḷe.

Upaṭṭhāneti pamukhe. “**Ovadati**” ti vatvā tatthovādaṃ sāmāññato dassetuṃ, “**bhikkhave**” ti-ādi vuttaṃ. **Sampattīti** cakkhādi-indriyapāripūri ceva hatthādisampadā ca. **Samassāsita-kāyo** kilamathavinodanena. “**Taṅca kho samāpajjane-nā**” ti vadanti. **Dutiyabhāgeti** iminā aparabhāgaṃ tayo bhāge katvā tattha purimabhāgaṃ seyyanisajjāvasena samāpattīhi vītināmetīti dasseti. **Lokanti** rājagahādīsu yaṃ tadā upanissāya viharati, tattha aññattha vā bujjanakaṃ vineyyasattalokaṃ buddhacakkhunā voloketi. **Kālayuttanti** tesāṃ indriyaparipākakālānurūpaṃ. **Samayayuttanti** tasseva vevacanaṃ. **Samayayuttanti** vā tehi ājānitabbavisesapaṭilābhānurūpaṃ.

Paṭisallīnoti kālaparicchedaṃ katvā samāpattiṃ samāpanno. **Adhippāyaṃ sampādentō** taṃ avirādhento, ajjhāsayanurūpanti attho.

Sakala ...pe... devatāyoti ettha lokadhātusākalyaṃ daṭṭhabbaṃ, na devatāsākalyaṃ. Na hi mahāsamaye viya sabbadā majjhimayāme dasasahassacakkavāḷe (1.0267) sabbattha sabbā devatā satthu samīpaṃ upagacchanti. **Kilāsubhāvo** kila-

matho.

Vihāracīvaraparivattanavasenāti vihāre nivatthanivāsanaparivattanavasena. **Ādi-
yitvā**ti pārupanavasena gahetvā. Tenāha “**dhāretvā**”ti. **Bhikkhācāranti**
bhikkhattham caritabbaṭṭhānam.

Atirocamānanti taṃ taṃ atikkamitvā samantato sabbadisāsu virocāmānam. **Sari-
rappabhanti** attano sarīrappabham. **Jaṅgamam viya padumasaranti** ratanamaya-
kiṅjakkham rajatamayakaṇṇikam samantato samphullitakañcanapadumam sañcā-
rimasaram viya. **Gaganatalanti** abbhamaḥikādi-upakkilesavigamena suvisu-
ddha-ākāsatalam viya. Tampi hi tārāgaṇakiraṇajālasamujjalatāya samantato viro-
cati. **Kanakasikharanti** kanakagirisikharam. **Siriyā jalamānanti** sabbaso anava-
jjāya sabbākārena paripuṇṇakāyatāya anaññasādhāraṇāya rūpakāyasiriyā samu-
jjalam, yassā rucirabhāvo viddhe vigatavalāhake puṇṇamāsiyam paripuṇṇakala-
manomamaṇḍalam candamaṇḍalam atirocati, pabhassarabhāvo sahasaramsiki-
raṇatejojālasamujjalam sūriyamaṇḍalam abhibhavati, hemasamujjalabhāvo tadu-
bhaye abhibhuyya pavattamānam ekakkaṇe dasasahasilokadhātuvijjotanasa-
mattha-mahābrahmuno pabhāsamudayaṃ abhivihacca bhāsati tapati virocati.

Samantapāsādiketi samantato pasādāvahe. Tañca kho sabbaso saritabbatā-
yāti āha “**pasādaniye**”ti. **Uttamadamathasamathamuppatteti** kāyavācāhi anu-
ttaram dantabhāvañceva anuttaram cittavūpasamañca sampatte. **Appasādenā**ti
pasādābhāvena, pasādapaṭikkhepena vā assaddhiyena. **Ubhayathāpi** noti appa-
sādo macchariyanti ubhayathāpi no eva, atha kho anattamanatāya upārambhā-
dhippāyena apasādentō, bhagavato mukhato kiñci desetukāmo vā evamāha.
Tattha kāraṇam dassentō “**bhagavato panā**”ti-ādimāha. **Atittanti** tittim aga-
cchantam. **Kammabhaṅganti** kammahāniṃ.

Tikkhapañño esa brāhmaṇo, tathā hi na cirasseva arahattam sacchikarissati.
Kathāpavattanatthampi evamāha- “evaṃ aham imassa kañci dhammam sotum (1.02
labhissāmi”ti. **Veneyyavasenā**ti attano kasanakāribhāvakittanamukhena vineta-
bbapuggalavasena.

Oḷārikānīti pākatikāni. “Esa uttamadakkhiṇeyyo”ti **sañjātabahumāno**. Pāḷiyam
“**yugam vā naṅgalam vā**”ti **vā**-saddo avuttavikappattho. Tena bijādiṃ saṅgaṇhāti,
tasmā bijam vā īsam vā pariggahayottāni vāti ayamattho dassito hoti. Tathā hi
bhagavā brāhmaṇassa paṭivacanam dento “**saddhā bijan**”ti-ādimāha. **Pubbadha-
mmasabhāgatāyā**ti paṭhamam gahitadhammasabhāgatāya. Yam panettha
vattabham, taṃ aṭṭhakathāruḷhameva gahetabbañca saddato atthāpattito vā idha
daṭṭhabbam. **Buddhānam ānubhāvo** ayam, yadidaṃ pasaṅgāgatadhammam-
ukhena desanam ārabhitvā veneyyavinayanam.

Ananusandhikāti pucchānusandhivasena ananusandhikā. **Evanti** idāni vucca-
mānākārena. **Etthāti** etissā desanāya. **Soti** bhagavā. **Tassāti** brāhmaṇassa. **Anuka-
mpāyāti** asabbaññū hi satipi anukampāya pucchitamatte tiṭṭheyya, tathā jānantopi
ananukampako, bhagavā pana ubhayadhammapāripūriyā “idaṃ apucchitan”ti
aparihāpetvā katheti. **Samūlanti**-ādinā saṅkhepena vuttamattham vivaranto “**tatthā**”-
ti-ādimāha. Tattha bijassa kasiyā mūlabhāvo nānantariyato tappamaṇavidhānato

cāti āha “**tasmim̐ ...pe... kattabbato**”ti. Tena anvayato byatirekato ca bījassa kasiyā mūlabhāvaṃ vibhāveti. **Kusalā**ti iminā akusalā tato aññathāpi karonti, taṃ pana appamāṇanti dasseti.

Tassāti brāhmaṇassa bījaṭṭhāniyassa dhammassa ca **upakārabhāvato**. **Dhamma-sambandhasamatthabhāvato**ti tathā vuttadhammassa phalena sambandhituṃ yojetuṃ samatthabhāvato. **Tapo vuṭṭhī**ti vuttavacanaṃ sandhāya vuttaṃ. Saṅkhepato vuttamatthaṃ pākaṭaṃ kātuṃ “**ayaṃ hī**”ti-ādi vuttaṃ. Kassakassa upakā-rassa bījassa anantaraṃ vuṭṭhi vuccamānā aṭṭhāne vuttā nāma na hoti. Kasmā? Bījassa vappakāle anurūpāya vuṭṭhiyā icchitabbato, tasmā avasāne majjhe vā vuccamānāya dhammasambandhasamatthatā tassā vibhāvitā na siyā. **Attano avī-saye**Ti jhānādi-uttarimanussadhamme. **Pacchāpī**ti kasisambhārakathanato pacchāpi. **Vatṭabbo**Ti ekantena vatṭabbo. **Tadanantaramyevā**ti bījānantaramyeva. **Vuccamānā** vuṭṭhi **samatthā hoti** (1.0269), bījassa phalena sambandhane sama-tthāti dīpitā hoti anantaravacaneneva tassā āsanna-upakārattadīpanato.

Sampasādalakkhaṇāti pasīditabbe vatthusmiṃ sammadeva pasīdanalakkhaṇā. **Okappanalakkhaṇā**ti saddheyyavatthuno

evametanti pakkhandanalakkhaṇā. **Mūlabījanti**-ādīsu mūlameva bījaṃ mūlabījaṃ. Esa nayo sesesupi bījagāmassa adhippetattā. Bhūtagāmo pana mūlaṃ bījaṃ eta-ssāti mūlabījanti-ādinā veditabbo. **Bījabījanti** pañcamaṃ pana paccayantarasama-vāye sadisaphaluppattiyā visesakāraṇabhāvato virūhanasamatthe sārāphale niruḷho bījasaddo tadatthasiddhiyā mūlādīsupi kesuci pavattatīti tato nivattanatthaṃ ekena bīja-saddena visesetvā vuttaṃ “**bījabījan**”ti “dukkhadukkhaṃ rūparūpan”ti ca yathā. Evampi iminā atthena imassapi nippariyāyova bījabhāvoti dassento āha “**taṃ sabbampi ...pe... gacchatī**”ti.

Idāni kathaṅci vattabbe saddhāya opammatte bīje saddhāya bījabhāvaṃ vibhāvetuṃ “**tattha yathā**”ti-ādi āradhamaṃ. Kāmaṃ saddhūpanisaṃ sīlaṃ, tathāpi samādhissa viya sabbesampi anavajjadhammānaṃ ādimūlabhāvato saddhāyapi patiṭṭhā hotīti āha “**heṭṭhā sīlamūlena patiṭṭhātī**”ti. Yasmā sabbasseva puggalassa saddhāvasena samathavipassanārambho, tasmā sā “**upari samathavipassana-ṅkuraṃ utṭhāpetī**”ti vuttā. **Tanti** dhaññabījaṃ. **Pathaviraṣaṃ āporasanti** sasambhārapathavī-āpesu labbhamānaṃ rasaṃ. **Gahetvāti** paccayaparamparāya gahetvā. **Dhaññaparipākagahaṇatthanti** dhaññaparipākanibbatti-atthaṃ. **Rasanti** saddhāsīlamūlahetusamathavipassanābhāvanārasaṃ ādiyivā. **Ariyamagganālenāti** ariyamaggasotena **ariyaphaladhaññaparipākagahaṇatthanti** ariyaphalameva dhanāyitabbato dhaññaṃ tassa nibbatti-atthaṃ. Dhaññanāḷaṃ nāma kaṇḍassa nissaya-bhūto pacchimadeso, **kaṇḍo** tabbhantaro taṃnissayoyeva daṇḍo. **Pasavo** nāma pupphaṃ. **Vuddhinti** avayavapāripūrivaseṇa vuddhiṃ. **Virūḷhinti** mūlasantānadaḷhatāya viruḷhataṃ. **Vepullanti** pattanāḷādīhi vipulabhāvaṃ. **Khīraṃ janetvāti** taruṇasalāṭukabhāvappattiyā taṇḍulassa bījassa bījabhūtaṃ khīraṃ uppādetvā. **Esāti** saddhā. **Patiṭṭhahitvāti** kammaṃ pathākaṃ kammaṃ pathasammādiṭṭhisahitena ādito pavattasīlamattena patiṭṭhahitvā. **Vuddhinti**-ādīsu suparisuddhāhi sīlacittavisuddhīhi vuddhiṃ, diṭṭhikaṅkhāvitaraṇavisuddhīhi **virūḷhiṃ**. Maggāmaggaṇipadāñāṇadassanavisuddhīhi **vepullaṃ** patvā. **Ñāṇadassanavisuddhikhīranti** (1.0270) sādurasasuvisuddhibhāvato ñāṇadassanavisuddhisāṅkhātaṃ khīraṃ janetvā. **Aneka ...pe... phalanti** anekapaṭisambhidā-anekābhiññāṇaparipuṇṇaṃ arahattaphalasīsaṃ nipphādeti.

Bījakiccakaraṇatoti bījakiccassa karaṇato. Yañhi taṃsadisassa visadisassa ca attano phalassa patiṭṭhāpanasambandhananipphādanasaṅkhātaṃ bījassa kiccaṃ, tassa karaṇato nibbattanato “**evaṃ saddhā bījakiccan**”ti vuttaṃ. Iminā anaññasādhāraṇaṃ saddhāya kusaladhammānaṃ bījabhāvaṃ dasseti. **Sā cāti**-ādinā tavevatthaṃ samattheti. Idāni tattha āgamaṃ dassento “**saddhājāto**”ti-ādimāha. Tena yathā sappurisūpanissayassa saddhammassavanassa ca, evaṃ anavasesāya sammāpaṭipattiyā saddhā mūlakāraṇanti dasseti.

Indriyaṣaṃvaro vīriyaṅca akusaladhamme, dukkarakārikā dhutaṅgaṅca akusaladhamme ceva kāyaṅca tapati vibādhatīti **tapoti** vuccati. **Indriyaṣaṃvaro adhippeto** Vīriyassa dhorayabhāvena gayhamānattā, itaresaṃ vuṭṭhibhāvassa anuyuñjamānattā. Ādi-saddena kalalaṅgāravuṭṭhi-ādīnaṃ saṅgaho. **Samanuggahitanti** upagataṃ. Viruhanāmilāyananipphattivacanehi dhaññabījasantānassa viya tesamaṃ

vuddhiyā saddhābijasantānassa tapovuṭṭhiyā ādimajjhapariyosānesu upakāratam dasseti.

Purimapadesupīti api-Saddena parapadesupīti attho daṭṭhabbo “hirī me isā, mano me yottan”ti icchittā, “sati me”ti ettha me-saddo ānetvā yojetabbo. **Udakampi tāva dātabbam hoti** naditaḷākādito ānetvā. **Vīriyabalībadde** catubbidhe yojetvā. **Niccakālam** atthīti vacanaseso.

Saha vipassanāya maggapaññā adhippetā amatapphalāya kasiyā adhippetattā. **Vipassanā paññā cāti** duvidhāpi paññā upanissayā hoti viṣiṭṭhabhāvato. Tenāha “**yathā hī**”ti-ādi. **Paññāti** pakārehi jānātīti paññā. Paññavataṃ paññā purato hoti yonisomanasikārassa visesapaccayabhāvato, saha-jātādhipatisu ca ukkaṭṭhabhāvato. **Sirīti** sobhaggaṃ. **Sataṃ dhammā** saddhādayo, **anvāyikāti** anugāmino. **Īsā-baddhā hotīti** hirisaṅkhāta-īsāya baddhā hoti (1.0271), paññāya kadāci appayogato manosīsenā samādhi idha vuttoti āha “**manosaṅkhātassa samādhiyottassā**”-ti. **Samaṃ** upanetvā bandhitvā baddharajjukattā **samādhiyottam**. **Ekato gamananti** linaccāraddhasaṅkhātaṃ ekapassato gamanaṃ vāreti. Majjhimāya vipassanāvīthiyā paṭipādanato kāyādīsu subhasukhaniccattabhāvavigamane paññāya visesapaccayā satīti vuttaṃ- “**satiyuttā paññā**”ti tassā sativippayogāsabbhāvato. Santatighanādīnaṃ ayaṃ viseso- purimapacchimānaṃ dhammānaṃ nirantara-tāya ekībhūtānaṃ viya pavatti **santatighanātā**, ekasamūhavasena ekībhūtānamiva pavatti **samūhaghanātā**, dubbiññeyyakiccabhedavasena ekībhūtānamiva pavatti. **Kiccaghanātā**, ekārammaṇavasena ekībhūtānamiva pavatti **ārammaṇaghanātā**. Sabbesaṃ, sabbāni vā kilesānaṃ mūlasantānakāni **sabba ...pe... santānakāni**. Anuppayogo hi attho. **Padāletīti** bhindati samucchindati. **Sā ca kho** “padāleti”ti vuttā **lokuttarāva** paññā anusayappahānassa adhippetattā. Santatighanādibhedanā pana lokiyāpi hoti vipassanāvasena ghanavinibbhogassa nipphādanato. Tenāha “**itarā pana lokikāpi siyā**”ti.

Hiriyatīti lajjati, jigucchati attho. Tasmā “**pāpakehi dhammehī**”ti nissakkavacanaṃ daṭṭhabbam, hetumhi vā karaṇavacanaṃ. **Ottappampi gahitameva**, na hi lajjanaṃ nibbhayaṃ pāpabhayaṃ vā alajjanaṃ atthīti. **Rukkhalaṭṭhīti** rukkhadaṇḍo. Tena padesena kasanato visesato naṅgalanti vuccatīti āha “**īsā yuganaṅgalaṃ dhāreti**”ti. Kāmaṃ paññārahitā hirī atthi, hirirahitā pana paññā natthevāti āha “**hiri ...pe... abhāvato**”ti. Sandhiṭṭhāne kampanābhāvato **acalam**. Thirabhāvena **asithilam**. Hiripaṭibaddhapaññā paṭipakkhavasena ca asithilabhāvena ca **acalā asithilāti** āha “**abbokiṇṇā ahirikenā**”ti. Nāḷiyā minamānapuriso viya ārammaṇaṃ munāti paricchedato jānātīti **mano**. **Manosīsenāti** manaso apadesena. **Tamsampayuttoti** iminā kuntasahacaraṇato puriso kunto viya manasahacaraṇasamādhi “mano”ti vuttoti dasseti. **Sārathināti** kassakena. So hi idha balībaddānaṃ sārāṇato pācanato “sārathī”ti adhippeto. **Ekābandhananti** ekābaddhakaraṇaṃ. **Sakakicce**ti sakakiccena yutte. Tena hi isādīsu (1.0272) yathārahaṃ bandhitvā ekābaddhesu katesu naṅgalesu kiccaṃ ijhati, no aññathāti taṃ “**sakakicce paṭipādeti**”ti vuttaṃ. **Avikkhepasabhāvenāti** attano avikkhepasabhāvena. **Bandhitvāti** saha-jātādhipaccayabhāvena attanā sambandhitvā. **Sakakicce**ti hirī-ādīhi yathāsakaṃ kattabbe

kiċċe.

Cirakatādimatthanti cirabhāsitampi atthaṃ. **Sarati** anussarati kāyādiṃ asubhā-dito nijjhāyati. **Phāletīti** padāleti. Pājenti gamentīti taṃ **pājanaṃ**. **Idha** imasmiṃ sutte “**pācanan**” ti **vuttaṃ** ja-kārassa ca-kāraṃ katvā. **Phālapācananti** imamatthaṃ dassetuṃ “**yathā hi brāhmaṇa ...pe... sati**” ti **vuttaṃ**. Idāni tamatthaṃ vitthārato dassento “**tattha yathā**” ti-ādimāha. **Naṅgalaṃ anurakkhati** bhijjanaphālanato. **Purato cassa gacchatīti** assa naṅgalassa kassane bhūmiyā vilikhane purato gacchati pubbaṅgamā hoti. **Gatīyoti** pavattiyo. **Samanvesamānāti** saraṇavasena gavesamānā. **Ārammaṇe vā** kāyādiċe **upaṭṭhāpayamānā** asubhādivasena **paññāna-ṅgalaṃ rakkhati**. Sabhāvāsabhāvūpagame phālo viya naṅgalassa “**ārakkhā**” ti **vuttā** “sabbānatthato sati rakkhati” ti katvā. Tathā hesā ārakkhapaccupaṭṭhānā. Cirakatacirabhāsītānaṃ asammussanavasena sati paññānaṅgalassa purato hotīti vatvā tassa puratobhāvaṃ dassetuṃ “**sati ...pe... no pamuṭṭhe**” ti āha. **Satiparicīti** satiyā paṭṭhāpīte. “Upaṭṭhāpīte” tipi pāṭho, ayamevattho. **Saṃsīdituṃ na detīti** sakicċakiriyyāya saṃsīdanaṃ kātuṃ na deti. Kosajjasāṅkhātāṃ saṃsīdanaṃ **kosajjasāṃsīdanaṃ**.

Pātimokkhasaṃvarasīlaṃ vuttaṃ kāyikavācasikaṃ saṃyamassa kathitattā. **Āhāre udare yatoti** paribhuñjitabba-āhāre saṃyatabhāvadassanena paribhuñjitabbatāya catūsupi paccayesu saṃyatabhāvo dīpitoti āha “**āhāramukhenā**” ti-ādi. Saṃyatabhāvo cettha paccayahetu anesanābhāvoti **vuttaṃ** “**nirupakkilesoti attho**” ti. Bhojanasaddo āhāraparibhoge niruḥhoti katvā **vuttaṃ** “**bhojane mattaññutāmukhenā**” ti. Paribhuñjanaṭṭhena pana bhojanasaddamukhenāti vutte adhippetattho labbhatva. **Tenāti** kāyaguttāti-ādivacanena. **Na vilumpantīti** “**dīpetī**” ti padaṃ ānetvā sambandho.

Dvīhākārehīti (1.0273) adīṭṭhādīnaṃ adīṭṭhādivasena dīṭṭhādīnañca dīṭṭhādivase-nāti evaṃ dvīppakārehi. **Avisaṃvādanaṃ** avitathakathanāṃ. **Chedanaṃ** mūlappadesa nīkantaṃ. **Lunanaṃ** yattha katthaci chedanaṃ. **Uppāṭanaṃ** ummūlanaṃ. **Asitenāti** dattena, lāyitenāti attho. **Visaṃvādanasaṅkhātānaṃ tiṇānaṃ**, aṭṭhannaṃ anariyavohārānanti attho. **Yathābhūtaññānanti** nāma rūpaparicchedakaññānaṃ. **Saccanti veditabbaṃ** aviparītavuttikattā “**chedakaṃ**” chindanaṃ. **Niddānanti** niddāyakaṃ. Idameva saccaṃ moghamaññanti dīṭṭhi “**dīṭṭhisaccan**” ti vuccati. **Dvīsu vikappesūti** bhāvakkattusādhanavasena dvīsu vikappesu. “Niddānan” ti upayogavaseneva attho.

Sīlameva “soraccan” ti vuttaṃ “pāṇātipātādīhi suṭṭhu oratassa kamman” ti katvā. Saṅkhārādukkhādīnaṃ abhāvato sundarabhāvato sundare nibbāne ārammaṇakaraṇavasena ratattā surato, arahā. Tassa bhāvo **soraccaṃ**, arahattaṃ. **Appamocanameva** accantāya pamocanaṃ na hoti.

Yadaggena vipassanāya paññāya taṃsahagatavīriyassa ca naṅgaladhoraḥatā, tathāpavattakusalabhāvanāya ca kasibhāvo ca, tadaggena tato puretaraṃ pavatta-paññāvīriyapāramīnaṃ naṅgaladhoraḥatā, tathāpavattakusalabhāvanāya ca kasibhāvo veditabboti dassento “**yathā hī**” ti-ādimāha. Dhuraṃ vahatīti **dhorayhaṃ**. **Yathāvuttaṃ ghananti** asmimānādibhedāṃ ghanāṃ. Vahitabbā ādibhūtā dhurā

etesam atthiti dhurā, purimadhuravāhakā. Tamūlakā aparam dhuram vahantā dhorayhā. **Dhurā ca dhorayhā ca dhuradhorayham** ekattavasena. **Vahantanti** kasanena pavattantam.

Kāmayogādīhi **yogehi khemattā** Anupaddavattā. **Tam** nibbānam **adhikicca** uddissa. **Vāhiyati** vipassanāya sahatam. **Abhimukham vāhiyati** maggapariyāpannam. **Khettakoṭinti** khattamariyādam. **Diṭṭhekaṭṭheti** diṭṭhiyā sahatēkaṭṭhe pahānekaṭṭhe ca. **Oḷāriketi** uparimaggavajjhe upādāya vuttam, aññathā dassana-pahātabbāpi dutiyamaggavajjhehi oḷārikāti. **Aṇusahagateti** aṇubhūte. Idam heṭṭhi-mamaggavajjhe upādāya vuttam. **Sabbakilese** avasiṭṭhasabbakilese **pajahantam anivattantam gacchati** puna pahātabbatāya abhāvato. **Anivattantanti** na nivattantam, yathā nivattanam na (1.0274) hoti, evam gacchatīti attho. Tenāha “**nivattanarahitan**” ti-ādi. **Etam pana** tava dhuradhorayham.

Evamesā kasīti yathāvuttassa paccāmasanam. Tenāha “**nigamanam karonto**” ti. Vuttasseva hi atthassa puna vacanam. **Paññānaṅgalena satiphālam ākoṭevāti** paññāsaṅkhātena naṅgalena saddhim satiphālassa ekābaddhabhāvakarāna ākoṭevā. **Kaṭṭhāti** ettha “kasi” ti padam ānetvā sambandhitabham “kaṭṭhā kasi” ti. **Kammapariyosānanti** yathāvuttakasikammassa pariyosānabhūtam. Yadi pi pubbe “paññā me yuganaṅgalan” ti-ādinā attuddesikavasenāyam amatapphalā kasi dassitā, mahākāruṇikassa pana bhagavato desanā sabbassapi sattanikāyassa sādharāṇā evāti dassento “**sā kho panesā**” ti-ādimāha.

Divaseyevāti tamdivase eva. **ĀdimāhāTi**

ettha ādi-saddena kathāpariyosāne pāṭhapadeso gahitoti tadaññaṃ “evaṃ vutte”-
ti-ādipāṭhaṃ sandhāya “tato parañcā” ti āha.

Kasibhāradvājasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Udayasuttavaṇṇanā

198. **Etam vuttanti** “odanena pūresi”ti etam vacanaṃ vuttaṃ. “**Gahetuṃ samattho nāma nāhosīti** bhagavato adhiṭṭhānabalenā”ti vadanti. **Tam** brāhmaṇaṃ vinetukāmatāya kira bhagavā tathā akāsi.

Upārambhabhayenāti parūpavādabhayena. **Avatvāva nivatto** “abbhāgatopi pāsaṇḍo vācāmattenapi na pūjetabbo”ti brāhmaṇadhamme vuttattā. **Pakkantoti** brāhmaṇassa dhammaṃ avatvā pakkanto brāhmaṇassa na tāva ñāṇaṃ paripakkanti. **Etam vacanaṃ ...pe... magamāsi** “punappunañceva vapanti bijan”ti-ādinā dhammaṃ kathetuṃ avassaṃ ākaṅkhanto. Pakārato kassatīti **pakaṭṭhako**, rasataṅhāya pakaṭṭhoti attho. Tenāha “**rasagiddho**”ti.

“Punappunañceva vapanti bijan”ti imaṃ desanaṃ ārabhīti sambandho. **Bijanti** ca iti-saddo nidassanattho vā. Tena avayavena samudāyaṃ nidasseti. **Osakka-sīti** saṅkocasi. **Vuttanti** vapanam kataṃ. Tasmā vuttaṃ “**alamettāvatā**”ti. “**Vassitvā**”ti vuṭṭhiṃ pavattetvā.

Desanā ...pe... dasseti Brāhmaṇena vuttaṃ ayuttavacanaṃ parivaṭṭentopi divase divase bhikkhācariyā nāma bhikkhūnaṃ kāyagatā vuttīti. Khīraṃ hatthena nayantīti vā **khīranikā**. **Kilamatīti** taṃtaṃkiccakaraṇavasena khijjati. **Phandatīti** anattasamāyogavasena vipphandati. **Apunabbhavāyāti** āyatim anuppattiyā. **Maggo nāmāti** upāyo nāma nibbānaṃ, tasmim laddhe punabbhavābhāvato. “Punappunan”ti vacanaṃ upādāya bijavapanādayo punappunadhammā nāma jātāti āha “**soḷasa punappunadhamme desentenā**”ti.

Udayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Devahitasuttavaṇṇanā

199. **Udaravātehi** vātakatavijjhanatodanādivasena aparāparaṃ vattamānehi udaravātehi, tassa vā vikārehi. Nibaddhupaṭṭhākakāle pana dhammaḥḍāgārikova. **Araññanti** bhagavato bhikkhūnañca vasanaṭṭhānabhūtaṃ tapovanaṃ. Tam **niddhūmaṃ hoti** udakatāpanassapi akaraṇato. **Tasmā** Ti yasmā tassa uṇhodakavikkiṇanacariyāya jīvikākappanaṃ hoti, tasmā.

Vattametaṃ tassa patikāratthaṃ parikathādīnampi kātuṃ labbhanato. Idāni tattha kāraṇampi savisayaṃ dassetuṃ “**vaṇṇam hi**”ti-ādi vuttaṃ. Bhagavā hi āyasmato upavāṇassa devahitabrāhmaṇassa taṃ sambhāvitaṃ bhavissati (1.0276)

tikicchāpaṭiyattaṃ, tāya ca attano rogassa vūpasamaṇaṃ, tappasaṅgena ca deva-
hitabrāhmaṇo mama santikaṃ āgantvā dhammassavanena saraṇesu sīlesu ca
paṭiṭṭhahissatīti sabbamidaṃ ṅatvā evaṃ “**in̄gha me tvaṃ, upavāṇa, uṇhodakaṃ
jānāhī**” ti avoca. **Āgamaṇiyappaṭipadaṃ** pubbabhāgappaṭipadaṃ pubbabhāgappa-
ṭipattiṃ **kathetuṃ vaṭṭati** anuttarimanussadhammattā. **Sadevakena lokenā**ti anava-
sesato lokassa gahaṇaṃ. Phalavisesākāṅkhāya pūjetabbāti pūjanīyā, te eva idha
“**pūjaneyyā**” ti vuttā. Tathā ādarena pūjetabbatāya sakkāriyā, ā-kārassa rassattaṃ,
ri-saddassa ca re-ādesaṃ katvā “**sakkareyyā**” ti vuttaṃ. “**Apacayeyyā**” ti vattabbe
ya-kāralopaṃ katvā “**apaceyyā**” ti vuttaṃ. **Tesanti** sadevakena pūjaneyyādīnaṃ.
Haritunti netuṃ.

Ettakenapīti upasaṅkamanādinā ettakena appamattakenapi katavattena **ayaṃ
kitti ...pe... somanassajāto**.

Yajamānassāti deyyadhammaṃ dentassa. Dakkhiṇāya ijjhanaṃ nāma vipula-
phalabhāvoti āha “**mahapphalo hoti**” ti. **Viditanti** paṭividdhapaccakkhataṃ. **Ājānā-
tīti** vutthabhavādiṃ pariyādāya jānāti paṭivijjhati. **Jānitvāti** cattāri saccāni maggapa-
ṭipāṭiyā paṭivijjhitvā. Aggappattatāya **katakiccatam patto**. Brāhmaṇena attanā kato
kāro ca bhagavato eva paccupaṭṭhātīti taṃ dassento “**iminā khīṇāsava yajanākā-
rena yajantassā**” ti vuttaṃ.

Devahitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Mahāsālasuttavaṇṇanā

200. Yasmā tassa brāhmaṇassa anissayassa jiṇṇabhāvena visesato kāyo
lūkho jāto, jiṇṇapilotikakhaṇḍehi saṅghaṭitaṃ pāvuraṇaṃ, tasmā “**lūkhapāvura-
ṇo**” ti padassa “**jiṇṇapāvuraṇo**” ti attho vutto. **Pāṭiyekanti** puttesu ekameko ekame-
kāya vācāya visuṃ visuṃ.

Sampucchanaṃ (1.0277) nāma idha sammantananti āha “**saddhiṃ mantayitvā**” -
ti. **Nandissanti** abhinandiṃ. Atītatthe hi idaṃ anāgatavacanaṃ. Tenāha “**nandijāto
...pe... ahosin**” ti. **Bhussantāti** nibbhussanavasena ravantā.

Vayogatanti pacchimavayaṃ upagataṃ. So pana yasmā purime dve vaye ati-
kkamavasena gato. Pacchimaṃ ekadesato atikkamanavasena, tasmā vuttaṃ-
“**tayo vaye gataṃ atikkantaṃ pacchimavaye ṭhitan**” ti.

Nipparibhogoti jiṇṇabhāvena javaparakkamahāniyā aparibhogo na bhuñjitabbo.
Khādanā apaniyatīti yavasam adadantā tato nīharanti nāma. **Theroti** vuḍḍho.

Anassavāti na vacanakarā. **Appatissāti** patissayarahitā. **Avasavattinoti** na
mayhaṃ vasena vattanakā. **Sundarataroti** upatthambhakāribhāvena sundarataro.

Puratoti upatthambhakabhāvena purato katvā. **Udake paṭiṭṭham labhati** tattha
paṭiṭṭhato thirapaṭiṭṭhabhāvato. Addhapaṭiṭṭho hi daṇḍo daṇḍadharapurisassa
paṭiṭṭham labhāpeti.

Brāhmaṇiyoti attano brāhmaṇiyo. **Pāṭiyekanti** “asukassa gehe asukassa gehe”-

ti evaṃ uddesikaṃ katvā viṣuṃ viṣuṃ. **Mā niyyādehi, amhākaṃ ruccanaṭṭhānamevāti** tava puttānaṃ gehesu yaṃ amhākaṃ ruccanaṭṭhānaṃ. Tatthameva gamissāmāti sabbesampi etesaṃ anuggahaṃ kātukāmo bhagavā evamāha.

Tato paṭṭhāyāti sotāpattiphalapaṭilābhato paṭṭhāya. Yadatthaṃ mayaṃ imassa brāhmaṇassa mahāsampattidānādinā anuggaho kato, so cassa puttaparijana-ssapi attho siddhoti satthā na sabbakālaṃ tassa brāhmaṇassa puttānaṃ gehaṃ agamāsi, te eva pana kālena kālaṃ satthu santikaṃ gantvā yathāvibhavaṃ sakkā-rasammānaṃ akaṃsūti adhippāyo.

Mahāsālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Mānatthaddhasuttavaṇṇanā

201. Mānena (1.0278) **thaddhoti** “ayaṃ kho”ti-ādinā paggahitena mānena thaddho bajjhitacitto thaddha-ayosālāko viya kassacipi anonato. **Na kiñci jānāti** loke paṭisanthāramattassapi ajānanato.

Abbhutavittajātāti sañjāta-abbhutavittā. Vittam vitṭiti ca tuṭṭhipariyāyā. **Abhūtapubbāyāti** yā tassā parisāya vitti tadā bhūtā, sā ito pubbe abhūtā. Tenāha “**abhūta ...pe... samannāgatā**”ti. **Assa puggalassāti** anena puggalena. **Apacitā** Ti paramanipaccena pūjanīyasāmaññato tattha attano pakkhipanaṃ idha desanākosallaṃ.

Mānatthaddhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Paccaṇīkasuttavaṇṇanā

202. “Sabbaṃ setan”ti kenaci **vutte** tassa **paccaṇīkaṃ karontasseva assa** brāhmaṇassa. **Vinetvāti** vināsetvā. **Suṇātīti atthoti** “suṇāti”ti kiriyāpadaṃ āharitvā gāthāya attho veditabbo “jaññā subhāsitan”ti vuttattā. Na hi asutvā desitaṃ jānituṃ sakkonti.

Paccaṇīkasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Vanakammikasuttavaṇṇanā

203. Vanakamme niyutto, kiriyamānena vanakammaṃ etassa atthīti **vanakammiko**. **Imasmim vanasaṇḍeti** imasmim evaṃmahante vanasaṇḍe. Na me vanasmim karaṇīyamatthi yathā, “brāhmaṇa, tuyhan”ti adhippāyo. Itaraṃ pana yaṃ mahākilesavanaṃ, taṃ maggañāṇapharasunā samādhimayasilāyaṃ sunisitenā sabbaso (1.0279) ucchinnamūlaṃ, tato eva **nibbanatho** nikkilesagahano. Vivekābhiratiyā ekako abhirato paṭipakkhavigamena. Tenāha “**aratim ...pe... jahitvā**”ti.

Vanakammikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Kaṭṭhahārasuttavaṇṇanā

204. Dhammantevāsikā Ti kiñcipi dhanam adatvā kevalam antevāsikā. Tenāha “**veyyāvaccam katvā sippuggaṇhanakā**” ti. **Gambhīrasabhāveti** samantato dūrato gahanasacchannavipulatararukkhaḡacchalatāya ca, tadā himapiṇḡasinnabhāvena mayūrayānehi patiṭṭhātum asakkuṇeyyatāya ca gambhīrabhāve.

Bahubheraveti bahubhayānake. **Aniñjamānenāti** itthambhūtatthe karaṇavacanaṃ. **Atisundaram vatāti** evaṃ sante nāma arañṇe evaṃ niccalakāyo nisinno jhāyanto ativiya sundarañca jhānam jhāyasīti vadati.

Accherarūpanti acchariyabhāvaṃ. **Seṭṭhappattiyāti** seṭṭhabhāvappattiyā. “Lokādhipatisahabyataṃ ākaṅkhamāno” ti iminā brāhmaṇo lokādhipatisahayogaṃ pucchati, “kasmā bhavan” ti-ādinā pana tadañṇavisesākaṅkham pucchatīti āha “**aparenapi ākārena pucchati**” ti.

Kaṅkhāti taṇhā abhikkhaṇavasena pavattā. **Anekasabhāvesūti** rūpādivasena ajjhattikādivasena evaṃ nānāsabhāvesu ārammaṇesu. Assādarāgo lobho abhijjhāti **nānappakārā**. **Sesakilesā vā** diṭṭhimānadosādayo. **Niccakālam avassitā** sattānam avassayabhāvattā. **Pajappāpanavasena**ti pakārehi taṇhāyanavasena. **Nirantāti** antarahitā niravasesā.

Anupagamanoti anupādāno. **Sabbaññutaññānam dīpeti**, tassa hi vasena eva nānāsabhāvesu bhagavā samantacakkhunā passatīti “**sabbe ...pe... dassano**” ti (1.0 vuccati. **Arahattam sandhāyāha**, tañhi nipariyāyato “anuttaran” ti vuccati.

Kaṭṭhahārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Mātuposakasuttavaṇṇanā

205. Itoti manussattabhāvato. **Paṭigantvā**ti abhigantvā. Sagge hi nibbattanto kammaphalena dhammatāvasena paṭisandhikālato paṭṭhāya abhirativasena abhiramati eva nāmāti.

Mātuposakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Bhikkhakasuttavaṇṇanā

206. Virūpaṃ gandhaṃ pasavatīti **visso**, duggandho. **Bāhitvā**ti attano santānato bahikatvā nīharitvā. Taṃ pana anavasesato pajahananti āha “**aggamaggena jahitvā**”ti. Saṅkhāyati sammadeva paricchindati etāyāti **saṅkhā**, ñāṇanti āha “**saṅkhāyāti ñāṇenā**”ti. **Bhinnakilesattā**ti niruttinayena bhikkhusaddasiddhimāha.

Bhikkhakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

207. **Pacceṭī**ti pattiyāyati saddahati. Tathābhūto ca tamatthaṃ nikāmento nāma hotīti vuttaṃ “**icchati pattheti**”ti. **Sādhu**, bhanteti ettha **sādhu**-saddo āyācanattho, na abhinandanatthoti “**āyācamāno āhā**”ti vatvā āyācane kāraṇaṃ dassento “**therassa kirā**”ti-ādimāha. Udakasuddhiko na ekaṃsena apāyūpago, laddhiyā pana (1.0281) sāvajjakilesabhūtabhāvato āyācati. Aññaṃ kāraṇaṃ apadisanto “**apicā**”ti-ādimāha. Phalabhūto attho etassāti **atthavasam**, kāraṇanti āha “**atthāni-saṃsam atthakāraṇan**”ti. **Papañcasūdaniyaṃ** pana phaleneva araṇiyato attho, kāraṇanti katvā “attho eva atthavaso, tasmā **dve atthavaseti** dve atthe dve kāraṇānī”ti vuttaṃ.

Saṅgāravasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Khomadussasuttavaṇṇanā

208. Evaṃladdhanāmaṃ piṇḍāya pāvisīti yojanā. **Evamevanti** kenaci animanti-tena sayameva upasaṅkamante. **Aphāsukadhātukanti** ayuttarūpaṃ. **Sabhādhammanti** sabhāya caritabbaṃ cārittadhammaṃ. **Asañcāletvā**ti āsanato avuṭṭhāpetvā. **Ujukameva āgacchati** lokagganāyako bhagavā sabbasattuttamo attano uttaritarassa abhāvato lokassa apacitiṃ na dasseti. Ye sabbaso saṃkilese pajahanti, teva paṇḍite “santo”ti dasseti “**ete**”ti-ādinā.

Khomadussasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Brāhmaṇasaṃyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

8. Vaṅgīsaṃyuttaṃ

1. Nikkhantasuttavaṇṇanā

209. **Āḷaviyanti** (1.0282) āḷavinagarasamīpe. **Aggacetiye**ti gotamakacetiyaḍihi uttamacetiye. Taṃ kira bhūmirāmaṇeyyakabhāvena manuññatāya padhānayutta-tādisampattiyā ca itaracetiyeḥi seṭṭhasammataṃ. **Kappattherenā**ti “kappo”ti gottato āgatanāmo thero, saḥassapurāṇajaṭilānaṃ abbhantare ayaṃ mahāthero. **Ohīnakoti** thesesu gāmaṃ piṇḍāya pavittṭhesu vihāre eva avahīnako ṭhito. Tattha kāraṇamāha “**vihārapālo**”ti-ādi. **Samalaṅkarivā**ti samaṃ alaṅkārena alaṅkarivā. **Kusalacittaṃ viddhaṃseti** Pavattituṃ appadānavasena. **Etasminti** etasmiṃ rāge uppanne. “Ekasmin”ti vā pāṭho, ekasmiṃ visabhāgavatthuke rāge uppanne. **Dhammo vā**ti mama citte uppajjanakato añño dhammo vā. Yena kāraṇena paro anabhiratiṃ vinodetvā idāneva abhiratiṃ uppādeyya, taṃ kāraṇaṃ kuto labbhāti yojanā, taṃ kāraṇaṃ natthīti attho, tassa abhāvakāraṇavacanaṃ.

Anagāriyanti agāravirahato anagāraṃ pabbajjā. Tattha niyuttattā anagāriyaṃ ka-kārassa ya-kāraṃ katvā, pabbajjanti attho. **Ādhāvanti**ti hadayaṃ abhibhavitvā dhāvanti. **Uggatānanti** uḷārānaṃ puttā. Tenāha “**mahesakkhā rājaññabhūtā**”ti. **Uttamappamāṇanti** saḥassapalaṃ **samantā**ti samantato. **Parikireyyunti** vijjheyyuṃ. **Etasmā saḥassā**ti yathāvuttā dhanuggahasahassato. **Atirekatarā** anekasahassā. **Itthiyo** olokanasitalapitaroditasare khipantiyo. **Neva maṃ byādhayissanti** neva maṃ nijjhāyissanti. “Byādhayissati”ti pāṭhoti vuttaṃ “**cāletuṃ na sakkhissatīti attho**”ti. **Dhamme samhīti** sake santike patiṭṭhite sāsanaḍhamme. Tenāha “**anabhiratiṃ vinodetvā**”ti-ādi.

Magganti “maggo”ti vattabbe liṅgavipallāsenā vuttaṃ. Tenāha “**so hi nibbānassa pubbhāgamaggo**”ti.

Nikkhantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Aratisuttavaṇṇanā

210. Vihāragaruko (1.0283) kiresa theroti etena thero attano saddhivihārikaṃ vaṅgīsaṃ ovadituṃ anavasaro. Tena antarantarā tassa cittaṃ rāgo anuddhamsetīti dasseti. **Sāsane aratinti** silaparipūraṇe samathavipassanābhāvanāya ca anabhiraṭṭiṃ. **Kāmaguṇesu ca ratinti** pañcasu kāmakoṭṭhāsesu assādaṃ. **Pāpavita-kkanti** kāmasaṅkappaṃ. **Sabbākārenāti** sabbe tadaṅgavikkhambhanasamucchiṇdanākārena. Yathā mahantaṃ araṅṅaṃ vanathanti, evaṃ mahantaṃ kilesa-vanaṃ “**vanathan**” ti vuttaṃ.

Pathaviñca vehāsanti bhummatthe paccattavacanaṃ, tasmā pathaviyaṃ ākāse cāti attho. Tenāha “**pathaviṭṭhitan**” ti-ādi. **Jagatīti** ca pathaviyā vevacanaṃ. Tenāha “**antopathaviyan**” ti. **Parijīratīti** sabbaso jaraṃ pāpuṇāti. **Samāgantvā** Ti ñāṇena samāgantvāti attho. Tenāha “**mutattāti viññātatabhāvā**” ti.

Paṭighapadena gandharasā gahitā ghānajivhānaṃ paṭihanavasesa pavattanaṭo. **Mutapadena phoṭṭhabbārammaṇaṃ gahitaṃ** mutvā gahetabbato. **Na lippa-tīti** na makkhīyati.

Saṭṭhi-saddo cha-saddena samānatthoti “**saṭṭhinissitā**” ti padassa “**cha-āramma-ṇanissitā**” ti attho vutto. **Puthū adhammavitakkāti** rūpavitakkādivasena bahū nānā-vitakkā micchāsaṅkappā. **Janatāya nivīṭṭhāti** mahājane paṭiṭṭhitā. **Tesaṃ vasenāti** tesampi micchāvitakkānaṃ vasena. **Na kathaci ārammaṇe**. **Kilesavaggagatoti** kilesasaṅgaṇikaṃ upagato na bhavēyya, kilesavitakkā na uppādetabbāti attho. **Duṭṭhullavacanaṃ** kāmapaṭisaṃyuttakathā.

Dabbajātikoti dabbarūpo. **Nepakkenāti** kosallena. **Nibbānaṃ paṭiccāti** asaṅkhatadhātuṃ ārammaṇavasesa paṭicca. **Parinibbānakālanti** anupādisesanibbāna-kālaṃ.

Aratisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Pesalasuttavaṇṇanā

211. Etesanti (1.0284) etesaṃ mahallakānaṃ. **Na pāḷi āgacchati** appaguṇabhā-vato. Na ca pāḷi upaṭṭhāti, ekāya pāḷiyā sati pāḷigatiyā tathā tathā upaṭṭhānampi nesaṃ natthīti vadati. **Na aṭṭhakathāti** etthāpi eseva nayo. Sithiladhanitāditaṃtaṃ byañjanabuddhiṃ ahāpetvā uccāraṇaṃ **padabyañjanamadhuratā**. **Atikkamivā maññati** aññe bhikkhū. Hiḷanavasesa abhibhavitvā paṭibhānasutena attānaṃ pasaṃsati sambhāveti. Mānassa pavattitāya sahaṅgatanissayādipaccayadhammā taṃsahabhadhammā. Mānavasesa **vippaṭisārī ahuvā**. Mā ahoṣīti yojanā. **Vaṇṇa-bhaṇananti** parehi kiriyamānaṃ guṇābhittavaṃ. **Akhiloti** pañcacetokhilarahito. **Nissesamṃ navavidhanti** navavidhampi mānaṃ kassaci ekadesassapi asesato. **Vijjā-yāti** aggamaggavijjāya. Accantameva **samitatāya** vūpasamitatāya **samitāvī**.

Pesalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Ānandasuttavaṇṇanā

212. Rāgoti ettha āyasmato vaṅgīssassa rāgassa uppattiyā kāraṇaṃ vibhāvetuṃ “**āyasmā ānando**”ti-ādi vuttaṃ. Tanti ānandattheraṃ. **Ārammaṇaṃ pariggahe-**tunti kāyavedanādibhedāṃ ārammaṇaṃ satigocaraṃ. Asubhadukkhādito, rūpādi-ekekameva vā chaḷārammaṇaṃ aniccadukkhādito pariggaṇhituṃ paricchijja jānituṃ. **Itthirūpārammaṇeti** itthisantāne rūpasabhāve ārammaṇe.

Nibbāpananti nibbāpayati etenāti nibbāpanaṃ. **Vipallāsenāti** asubhe “subhan”-ti vipallāsabhāvahetu. **Rāgaṭṭhāniyanti** rāgupattihetu. **Iṭṭhārammaṇanti** subhārammaṇaṃ. Ettha ca iṭṭhārammaṇasīsena tatha iṭṭhākāraggaṇaṃ vadati. Tañhi vajjanīyaṃ. **Paratoti** avasavattanatthena aññato. Saṅkhārā hi “mā bhijantū”ti icchitāpi bhijanteva, tasmā te avasavattittā paro nāma, sā ca nesāṃ paratā aniccadassanena pākaṭā hotīti vuttaṃ “**parato passāti aniccato passā**”ti. Kāmaṃ vipassanā saṅkhāranimittaṃ na (1.0285) pariccajati saṅkhāre ārabba vattanato, yesāṃ pana nimittānaṃ aggahaṇena animittāti gahituṃ arahati, taṃ dassetuṃ “**niccādīnaṃ nimittānaṃ**”ti-ādi vuttaṃ. Salakkhaṇa-sāmaññalakkhaṇa-dassanavasena mānassa dassanābhisamayo, vipassanāya pahānābhisamayo. “Maggenā”ti vadanti, maggeneva pana asammohato pariññāpaṭivedhavasena dassanābhisamayo, pahānapaṭivedhavasena pahānābhisamayo. **Rāgādisantatāyāti** rāgādīnaṃ samucchadavasena paṭippassaddhivasena vūpasametabbato santabhāvena.

Ānandasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Subhāsitasuttavaṇṇanā

213. Aṅgīyanti hetubhāvena āgamabhāvena avayavabhāvena vā ñāyantīti **aṅgāni**, kāraṇāni, avayavā vāti āha “**aṅgehīti kāraṇehi, avayavehi vā**”ti. Viratiyo subhāsitaṃ vācāya pubbaṃ paṭiṭṭhitā hontīti musāvādāveramaṇi-ādayo tassā visesahetūti āha “**musāvādā ...pe... kāraṇāni**”ti. Yasmā ariyavohārā visesato cetanāsbhāvā, tasmā vacīsucaritasamudāyassa saccavācādayo aṅgabhūtāti āha “**saccavacanādayo cattāro avayavā**”ti. **Nissakkavacananti** hetumhi nissakkavacanaṃ. Tenāha “**samanu-āgatā pavattā**”ti. Vācā hi tāya viratiyā sammā anurūpato āgatā pavattāti “sammānāgatā”ti vuccati. **Karaṇavacananti** sahayoge karaṇavacanaṃ. Tenāha “**yuttā**”ti. Sahajātāpi hi cetanā yathāsammādināya viratiyā sammā anurūpato yuttāti vatttuṃ arahati.

Samullapanavācāti saddavācā, sā vuccatīti **vācā** nāma. Viññatti pana vuccati etāyāti **vācā** nāma, tathā virati cetanāvācā. **Na sā idha adhippetāti** sā cetanāvācā

viññattivācā viya idha imasmiṃ sutte na adhippetā “subhāsītā hotī”ti vacanato.
Tenāha “**abhāsītabbato**”ti. Suṭṭhu

bhāsītāti sammā ñāyena bhāsītā vacīsucaritabhāvato. **Atthāvahatanti** hitāvaha-kālaṃ pati āha. **Kāraṇasuddhinti** (1.0286) yonisomanasikārena kāraṇavisuddhiṃ. **Dosābhāvanti** agatigamanādidosābhāvaṃ. Rāgadosādivinimuttañhi taṃ bhāsato anurodhavirodhavivajjanato agatigamaṇaṃ dūrasamugghāṭitamevāti. **Anuvādavi-muttāti** apavādavirahitā. **Sabbākārasampattiṃ dīpeti**, asati hi sabbākārasampa-tiyaṃ anuvajjatāpi.

Kiñcāpi pubbe dhammādhiṭṭhānā desanā āradhā, puggalajjhāsayato pana **puggalādhiṭṭhānāya ...pe... vacanametaṃ**. Kāmañcetta “**aññataraniddosavacana-n**”ti avisesato vuttaṃ, “dhammaṃyeva bhāsati”ti-ādinā pana adhammadosādira-hitāya vācāya vuccamānattā idhāpi subhāsītā vācā adhippetāti. “Subhāsitaṃyevā”-ti avadhāraṇena nivattitaṃ sarūpato dasseti “**no dubbhāsitan**”ti iminā. Tenāha “**tasseva vācaṅgassa paṭipakkhabhāsananivāraṇan**”ti. Paṭiyogīnivattanatto hi eva-saddo, tena piṣuṇavācāpaṭikkhepo dassito. “Subhāsitan”ti vā iminā catu-bbidhaṃ vacīsucaritaṃ gahitanti “**no dubbhāsitanti iminā micchāvācappahānaṃ dīpeti**”ti vuttaṃ. Sabbavacīsucaritasādhāraṇavacanañhi subhāsitanti. Tena para-bhedanādikāṃ asabbhādikañca bodhisattānaṃ vacanaṃ apisuṇādivisayanti daṭṭhabbaṃ. **Bhāsitabbavacanalakkhaṇanti** bhāsitabbassa vacanassa sabhāvala-kkhaṇaṃ dīpeti ānetvā sambandho. Yadi evaṃ nanu abhāsitabbāṃ paṭhamaṃ vatvā bhāsitabbāṃ pacchā vattabbaṃ yathā “vāmaṃ muñca, dakkhiṇaṃ gaṇhā”ti āha “**aṅgaparidīpanatthaṃ panā**”ti-ādi.

Paṭhamenāti “subhāsitan”ti padena. **Dhammato anapetanti** attano paresaṅca hitasukhāvahadhammato anapetaṃ. **Mantāvacananti** mantāya pavattetabbava-canaṃ. Paññavā avikiṇṇavāco hi na ca anattāvahaṃ vācaṃ bhāsati. **Itarehi dvīhīti** tatiyacatutthapadehi. “**Imehi khoti-ādīnīti** karaṇe etaṃ upayogavacanan”ti keci. **Taṃ vācanti** yathāvuttaṃ caturaṅgikaṃ. Yañca vācaṃ maññantīti sambandho. **Aññeti** ito bāhirakā ñāyavādino akkharacintakā ca. “Paṭiññāhetu-udā-haraṇūpanayanigamaṇāni avayavā vākyassā”ti vadanti. **Nāmādīhīti** nāmākhyāta-padehi. **Liṅgaṃ** itthiliṅgādi **vacanaṃ** ekavacanādi. Paṭhamādi **vibhatti** atītādi **kālaṃ**. **Kattā sampadānaṃ (1.0287) apādānaṃ karaṇaṃ adhikaraṇaṃ kammañca kārakaṃ**. **Sampattīhi samannāgatanti** ete avayavādi ke sampādetvā vuttaṃ. **Taṃ paṭisedhetīti** taṃ yathāvuttavisesampi vācaṃ “imehi kho”ti vadanto bhagavā paṭi-sedheti. **Kho**-saddo hettha avadhāraṇattho. Tenāha “**avayavādi**”ti-ādi. Yā kāci asabhāvaniruttillakkhaṇā. Sā milakkhubhāsā. **Sīhaḷakenevāti** sīhaḷabhāsāya pari-yāpanna vacanena. **Arahattaṃ pāpuṇiṃsūti** saṃsāre ativiya sañjātasamvegā tannissaraṇe ninnapoṇamaṇasā hutvā vipassanaṃ ussukkāpetvā maggapaṭipā-ṭiyā arahattaṃ pāpuṇiṃsu.

Pātova phullitakokanadanti pātova saṃphullapadumaṃ. **Bhijjiyateti** nibbhijjiyati nibbhiggo jāyati. **Manussattaṃ gatāti** manussattabhāvaṃ upagatā.

Buddhantareti buddhuppādantare dvinnaṃ buddhuppādānaṃ antarā. Tadā hi paccekabuddhānaṃ sāsane, na buddhasāsane dippamāne.

Jarāya parimadditanti yathā hatthacaraṇādi-aṅgāni sithilāni honti, cakkhādīni indriyāni savisayaggahaṇe asamatthāni honti, yobbanāṃ sabbaso vigataṃ, kāya-

balaṃ apagataṃ, satimatidhiti-ādayo vippayuttā, pubbe attano ovādapaṭikarā puttadārādayopi apasādakā, parehi vuṭṭhāpanīyasamvesanīyatā punadeva bālabhāvappatti ca honti, evaṃ jarāya sabbaso vimadditaṃ. **Etanti** sarīraṃ vadati. **Milātachavicammanissitanti** jīṇṇabhāvena appamaṃsalohitattā milātehi gatayobbanehi dhammehi sannissitaṃ. **Ghāsamāmisanti** ghāsabhūtaṃ āmisaṃ maccunā gilitvā viya patiṭṭhapetabbato. Kesalomādinānākuṇapapūritaṃ. Tato eva **asucibhājanaṃ etaṃ**. Sabbathāpi nissāratāya **kadalikkhandhasamaṃ**.

Anucchavikāhīti sammāsambuddhassa anurūpāhi. **Na tāpeyyāti** cittañca kāyañca na tāpeyya. Tāpanā cettha sampati āyati ca visādanā. **Na bādheyyāti** “**nābhibhaveyyā**” ti padassa atthadassanaṃ. **Apisuṇavācāvasenāti** sabbaso pahīnapisuṇavācatāvasena. **Pāpānīti** lāmakāni nikiṭṭhakāni. Tenāha “**appiyāni**” ti-ādi. **Anādāyāti** aggahetvā.

Sādhubhāvenāti (1.0288) niddosamadhurabhāvena. **Amatasadisāti** sadise tabbohāroti, kāraṇe vāyaṃ kāriyavohāroti āha “**nibbānāmatapaccayattā vā**” ti. Paccayavasena hi sā tadā dassanappavatti. **Cariyāti** cārittaṃ. **Porāṇā** nāma paṭhamakappikā, buddhādayo vā ariyā.

Patiṭṭhitāti niccalabhāvena aṭṭhiṃ katvā paccayāyattabhāvato avisaṃvādanakā. Ubhayathā paṭipattiṃ āha “**attano ca paresaṅca atthe patiṭṭhitā**” ti. **Atthe** Diṭṭhadhammikasamparāyikādihite patiṭṭhitattā eva **dhamme** avihiṃsādiddhamme patiṭṭhitā. **Anuparodhakaranti** etena hitapariyāyoyaṃ attha-saddoti dasseti. **Dhammiki**nti dhammato anapetaṃ, atthadhammūpasamaṃ hitaṃ vā.

Nibbānappattiyāti nibbānappattiyatthaṃ. **Dukkhassa antakiriyāya** antakaraṇatthaṃ. Yasmā buddho khemāya bhāsati, tasmā khemuppattihetuyā **khemā**, tasmā sā sabbavācānaṃ uttamāti evampettha attho daṭṭhabbo. **Mantāvacaṇavase-**nāti sabbadosarahitavasena.

Subhāsitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sāriputtasuttavaṇṇanā

214. Vākkaraṇacāturiyato vacanaguṇahetūnaṃ pūriyā pūre bhavāti porī, tāya **poriyā**. Tenāha “**akkharādiparipuṇṇāyā**” ti. **Avibaddhāyāti** pittādīhi na vibaddhāya anupaddutāya. Tenāha “**apalibuddhāyā**” ti-ādi. **Niddosāyāti** atthato byañjanato vigatadosāya. **Akkhalitapadabyañjanāyā** Ti agalitapadabyañjanāya, **atthassa viññāpaniyāti** diṭṭhadhammikādi-atthassa bodhane pariyattāya. **Bhikkhunanti** gāthāsukhatthaṃ rassaṃ katvā vuttaṃ.

“**Saṃkhittenapi deseti, vitthārenapi bhāsati**” ti nayidaṃ paṭhamaṃ uddisitvā tassa atthassa kittanavasena pavattitaṃ vacanaṃ sandhāya vuttaṃ. Sā hi vitthāradesanā eva hoti. Yā pana desanā kadāci dhammapaṭiggāhakānaṃ ajjhāsaya-vasena (1.0289) saṃkhitteneva dassetvā nikkhipati, yā ca kadāci vitthārena, tadubhayaṃ sandhāya vuttaṃ. Tenāha “**cattārimāni**” ti-ādi. Sabhāvamadhuro paccaya-

vasena madhurataro hotīti dassetuṃ “**yathā**” ti-ādi vuttaṃ. Vividhākāraṃ katvā dhammaṃ kathetuṃ paṭibhātīti **paṭibhānaṃ**, desanāpakāraññaṃ. Tenāha “**samuddato**” ti-ādi. **Odahantīti** avajānana vasena gamenti.

Sāriputtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Pavāraṇāsuttavaṇṇanā

215. Tasmim ahūTi tasmim ahanīti āha “**tasmim divase**” ti. **Anasanenāti** sabbaso āhārassa abhuñjana. Sāsanikasīlena bāhiraka-anasanena vā upetā hutvāti yojanā. **Vā**-saddena khīrapānamadhusāyanādīnipi saṅgaṇhāti. Pakārehi diṭṭhādīhi vāreti kāyakammādike sarāpeti gārayhe karoti etāyāti **pavāraṇā**, paṭipattivisodhanāya attano attano vajjasodhanāya okāsadānaṃ. Yasmā yebhuyyena vassaṃvuṭṭhehi kātubbā esā visuddhidesanā, tasmā vuttaṃ “**vassaṃvuṭṭhapavāraṇāya. Visuddhipavāraṇātipi etissāva nāman**” ti. Tadā tassa bhikkhusaṅghassa tuṅhībhāvassa anavasesatāyapi vaṇṇaṃ dassetuṃ pāḷiyaṃ “**tuṅhībhūtan**” ti vuttanti āha “**yato yato ...pe... natthī**” ti. Hatthassa kukkucātā asaṃyamo asampajaññakiriyā **hatthakukkuccaṃ**. Tathā **pādakukkuccaṃ** veditabbaṃ, **vā**-saddo avuttavikkappattho, tena tadaññesamabhāvo vibhāvīti daṭṭhabbaṃ.

Pañcapasādehīti pañcavaṇṇehi pasādehi. **Vossaggattho** yathāruci kiriyāya vossajjanaṃ. **Pucchanattheti** paṭikkhepamukheneva pucchanatthe **nakāro, me kiñci** kiriyāṃ vā vācasikaṃ vā na garahatha, kiṃ nu garahatha kāyavācāhīti attho. Keci “**dvārānevā**” ti dvārasīsenā dvārappavattacariyaṃ vadanti. Visuddhipavāraṇāya adhippetattā yena pavāritaṃ, teneva visuddhīti ñāyati, yena na pavāritaṃ. Kiṃ nu taṃ avisuddhanti siyā kassaci puthujjanassa āsaṅkā? Tannivāraṇatthamāha “**no aparisuddhattā**” ti. **Manodvāraṃ** (1.0290) **parisuddhaṃ** asucikāraka-upakkilesānaṃ dūrikatattā. **Idāni** etarāhi buddhakāle. **Etthāti** manodvāraparisuddhiyaṃ.

Kāyavacīsamācāraparisuddhiyā paveditāya manosamācāraparisuddhi atthato paveditāva hotīti “**kāyikaṃ vā vācasikaṃ vā**” iccevāha. Tathā hi vuttaṃ “**kāyikaṃ vā vācasikaṃ vāti idaṃ catunnaṃ arakkhiyataṃ sandhāya thero āhā**” ti. “**Bhikkhave, pavāremi vo**” ti bhikkhusaṅghavisayattā pavāraṇāya tatha bhikkhusaṅghena vattabbaṃ paṭivacanaṃ dento dhammasenāpati “**bhikkhusaṅghassa bhāraṃ vahanto**” ti vutto. Tenāha “**na kho mayaṃ, bhante**” ti-ādi. **Arakkhiyānīti** parānuvādato na bhāyitabbāni suparisuddhabhāvato.

“**Anuppannassā**” ti idaṃ adhippāyikavacanaṃ tadadhippāyaṃ vivaranto “**kassapasammāsambuddhato paṭṭhāyā**” ti-ādimāha. **Kassapasammāsambuddhato** Ti vibhatte nissakkaṃ, tasmā kassapasammāsambuddhato oranti atthoti. **Aññenāti** ito bhagavato aññena. **Anuppāditapubbassāti** parasantāne na uppāditapubbassa. Sasantāne pana paccekabuddhānaṃ vasena na uppāditoti na sakkā vattaṃ. **Samanu-āgatāti** sammā anu upagatā. **Bhagavato sīlādayo guṇāti** buddhabhūtassa guṇā

adhippetāti āha “**arahattamaggameva nissāya āgatā**” ti. **Sabbaguṇāti** dasabalañā-
ṇādayo sabbe buddhaguṇā. **Bhanteti** ettha **itisaddo ādi-attho**. Tena “imesaṃ pana
...pe... vācasikaṃ vā” ti yāvāyaṃ pāḷipadeso, taṃ sabbam gaṇhāti. Tenāha “**idaṃ
thero ...pe... pavārento āhā**” ti.

Yaṃ attano puññānubhāvasiddhaṃ cakkaratanaṃ nippariyāyato tena pava-
ttitaṃ nāma, na itaranti paṭhamanayo vutto. Yasmā pavattitasseva anupavattanaṃ,
paṭhamanayo ca taṃsadise tabbohāravasena vuttoti taṃ anādiyitvā dutiyanayo
vutto. **Dasavidhanti** antojanasmiṃ, balakāye rakkhāvaraṇaguttiyā saṃvidhānaṃ,
khattiyesu anuyuttesu, brāhmaṇagahapatikesu, negamajānapadesu, samaṇabrā-
hmaṇesu, migapakkhīsu adhammacārapaṭikkhepo, adhanānaṃ dhanānuppa-
dānaṃ, samaṇabrāhmaṇe upasaṅkamitvā pañhapucchananti evaṃ dasavidhaṃ.
Tattha gahapatike pakkhijāte ca visuṃ katvā gahaṇavasena **dvādasavidhaṃ**.
Cakkavattivattanti cakkavattibhāvāvahaṃ vattaṃ. Yasmā yāthāvato (1.0291)
pavattitaṃ, tadanurūpakaṃ pana ñāyena yuttakena pavattitaṃ nāma hotīti āha
“**sammā nayena hetunā kāraṇenā**” ti. **Ubhatobhāgavimuttāti** ubhayabhāgehi ubha-
yabhāgato vimuttāti ayamettha atthoti dasseti “**dvīhi bhāgehi vimuttā, arūpā ...pe...
nāmakāyato**” ti iminā. **Tevijjādibhāvanti** tevijjachaḷabhiññacatuppaṭisambhida-
bhāvaṃ. Paññāvimuttā hi taṃ tividhaṃ appattā kevalaṃ paññāya eva vimuttā.

Visuddhatthāyāti visuddhipavāraṇatthāya. Saṃyojanaṭṭhena **saṃyojanasa-
ṅkhāte ceva** bandhanaṭṭhena **bandhanasaṅkhāte ca**. **Vijitasāṅgāmanti** yathā rāgā-
dayo puna na sīsaṃ ukkhipanti, evaṃ ariyamaggasenāya vasena vijitasāṅgāmaṃ.
Tenāha “**vijitarāgadosamohasaṅgāman**” ti. **Mārabalassāti** mārasenāya, mārasa
vā sāmattiya. **Veneyyasatthanti** vinetabbajanasamūhaṃ. Sakaṭādisatthasa-
bhāgato

vineyyova satthoti taṃ veneyyasatthaṃ. Sīlasārādi-abhāvato **antotuccho**.

Pavāraṇāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Parosahassasuttavaṇṇanā

216. Sahassato paraṃ aḍḍhateyyabhikkhusataṃ tadā bhagavantaṃ payirupāsatīti āha “**parosahassanti atirekasahassan**” ti. **Nibbāne kutoci bhayaṃ natthīti** kutoci kāraṇato nibbāne bhayaṃ natthi asaṅkhatabhāvena sabbaso khemattā. Tenāha bhagavā- “khemañca vo, bhikkhave, dhammaṃ desessāmi khemagāminiñca paṭipadan” ti-ādi (saṃ. ni. 4.379-408). Na kutoci bhayaṃ etasmiṃ adhigateti **akutobhayaṃ**, nibbānaṃ. Tenāha “**nibbānappattassā**” ti-ādi. **Vipassito paṭṭhāyāti** amhākaṃ bhagavato nāmasena isīnaṃ sattamabhāvadassanattaṃ vuttaṃ. Te hi tattha tattha sutte bahuso kittitā. **Isīnanti** vā paccekabuddhasāvaka-bāhira-ka-isīnaṃ sattamo uttaro seṭṭhoti attho.

Aṭṭhuppattivasenāti (1.0292) kāraṇasamuṭṭhānavasena. Tadassa aṭṭhuppattiṃ vibhāvetuṃ “**saṅghamajjhe**” ti-ādi vuttaṃ. Paṭibhānasampannavācāya aññe īsati abhibhavatīti **vaṅgīso**. Tenāha “**paṭibhānasampattin**” ti-ādi.

Kilesummujjanasatānīti rāgādikilesānaṃ rajjanadussanādinayehi savisaye ayoniso uṭṭhānāni. Yadi anekāni satāni, atha kasmā “ummaggapathan” ti? Vuttanti āha “**vaṭṭapathattā pana pathan**” ti. Rāgadosamohamānadiṭṭhivasena **rāgakhilādīni pañcakhilāni**. **Vibhajantanti** vibhajanavasena kathentaṃ. **Vibhajitvāti** ñāṇena vivecetvā.

Amate akkhātetīti amatāvahe dhamme desite. **Dhammassa passitāro** saccasampāvedhena. **Asaṃhīrā** diṭṭhivātehi.

Ativijjhivāti paṭivijjhivā. **Atikkamabhūtanti** atikkamanatṭhena bhūtaṃ. **Dasaddhānanti** dasannaṃ upaḍḍhānaṃ. Tenāha “**pañcannan**” ti. **Jānantenāti** dhammassa sudullabhataṃ jānantena.

Parosahassasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Koṇḍaññasuttavaṇṇanā

217. **Evaṃgahitanāmo** Ti “aññāsi vata, bho, koṇḍañño” ti satthu vacanaṃ nissāya bhikkhūhi aññehi koṇḍaññanāmakehi visesanattaṃ evaṃgahitanāmo. Dvādasannaṃ saṃvaccharānaṃ vasena **cirassaṃ**. **Chaddantabhavaneti** chaddantanāgarājabhavanatṭhāne. **Paññavā mahāsāvako** rattaññutāya. “**Dasasahassacakkavāḷe devamanussānanti** dasasahassacakkavāḷe devānaṃ, imasmiṃ cakkavāḷe devamanussānañcāti evaṃ dasasahassacakkavāḷe devamanussānan” ti vadanti. **Agganti-ādito**. **Tatthāti** mandākinitire.

Vassaggenāti vassapaṭipāṭiyā. **Tanti** aññāsikoṇḍaññattheraṃ. Mahābrahmānaṃ viya lokiyamanussā harāyanti. Pāmokkhabhūto āyasmā (1.0293) thero antaranārā tattha tattha janapade vasitvā tadanukkamena mandākinitiraṃ upagato, tasmā vuttaṃ- “**icchāmahaṃ, bhante, janapade vasitun**” ti.

Ānubhāvasampannā dibbāyukā te hatthināgāti vuttaṃ “**pubbe paccekabuddhānaṃ pāricariyāya kataparicayā**” ti. Therassa sañcaraṇaṭṭhāne āvaraṇasākhāharitvā apanetvā. **Mukhodakañceva dantakaṭṭhañca ṭhapetī**ti saḷaladevadārukaṭṭhādīni aññamaññaṃ ghaṃsitvā aggim nibbattetvā jāletvā tattha pāsāṇakhaṇḍāni tāpetvā tāni daṇḍakehi vaṭṭetvā taḷākāsu udakasoṇḍīsu khipitvā udakassa tattabhāvaṃ ṇatvā nāgalatādantakaṭṭhaṃ upanento mukhodakañca ṭhapeti. **Vattaṃ karotī**ti antokuṭiyā bahi ca pamukhepi aṅgaṇepi sākhaḅhaṅgehi sammajjanto vakkhamānanayena āhāraṃ upanento vattaṃ karoti.

Paṭiṭṭhappamāṇeti kaṭippamāṇe, ayameva vā pāṭho **tāva mahantamevā**ti yāva mahantaṃ setapadumavanaṃ, tāva mahantameva. Eseva nayo **rattakumudavanā**-dīsu. **Khādantā** manussā. **Pakkapayoghanikā viyā**ti supakkapayoghanaṃ viya. Ghanabhāvena pana pakkhattakhuddamadhu viya hoti. Tenāha “**etaṃ pokkharamadhu nāmā**” ti. **Muḷālanti** setapadumānaṃ mūlaṃ. **Bhisanti** tesamyeva kandaṃ. **Ekasmim pabbeti** ekekasmim pabbantare. **Pādaghaṭakanti** doṇassa catubhāgo saṅghānato khuddako, tasmā **pādaghaṭakappamāṇanti** tumbamattaṃ. **Soṇḍi-āvāṭeti** khuddakasoṇḍiyo ceva khuddaka-āvāṭe ca.

Etaṃ bhojananti yathāvuttaṃ nirudakapāyasabhojanaṃ. **Keci sañjānanti** ye therā vuḍḍhatarā. **Keci na sañjānanti** ye navā acirapabbajitā.

Buddhānubuddhoti buddhassa anubuddho. **Bāḷhavīriyoti** catunnaṃ sammappa-dhānānaṃ vasena ciranicitavīriyo. **Tiṇṇaṃ vivekānanti** kāyacitta-upadhivivekānaṃ lābhīti yojanā. **Catasso vadati** vaṅgīsatthero sayamṇaṭṭhānaṃ, na sesābhī-ññānaṃ abhāvatoti āha “**itarā**” ti-ādi. **Parisā sannisīdi** nissaddabhāvena tuṅhī aho-sīti attho. **Anujānāpesīti** paṭhamaṃ attanā ṇātaṃ upaṭṭhitaṃ attano parinibbāna-kālaṃ anu pacchā satthāraṃ jānāpesīti evaṃ ettha attho daṭṭhabbo.

Tanti (1.0294) āsāḷhipuṇṇamāya isipatane yaṃ dassanaṃ, yaṃ vā dukkaracariyāyaṃ tumhākaṃ upaṭṭhānaṃ ādito dassanaṃ, taṃ, bhante, paṭhamadassanaṃ. **Onatavinatā**ti heṭṭhā upari ca onatā vinatā. **Kampetvā**ti thokaṃ cāletvā dassa-natthaṃ **ekaninnādo** tesam hatthināgānañceva nāgayakkhakumbhaṇḍānaṃ deva-tānañca saddena. Brahmāno devānaṃ adamsūti sambandho.

Sajjhāyamakamsu pasādaniyesu pasādavasena sannipatitaparīsāya pasādajana-natthaṃ **bhagavati nikkhamitvā**ti bhagavati gandhakuṭito nikkhamitvā. **Dharatiye-vā**ti aduṭṭhataṃ patvā tiṭṭhateva.

Koṇḍaññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Moggallānasuttavaṇṇanā

218. Paccavekkhatīti tesam ariyānaṃ cittaṃ attano ñāṇacakkhunā pati avekkhati paccavekkhati. **Pabbatassā**ti isigilipabbatassa. **Dukkhapāraṃ gatanti** vaṭṭa-dukkhassa pāraṃ pariyantaṃ gataṃ. **Sabbaguṇasampannanti** sabbehi buddhaguṇehi ca sāvakaḡuṇehi ca paripuṇṇaṃ. **Anekākārasampannanti** rūpaghosalūkhadhammappamaṇikānaṃ sattānaṃ tehi tehi ākārehi sabbesaṅca anekehi anantā-parimeyyehi pasīditabbākārehi samannāgataṃ. Te pana ākāra yasmā anaññasādhāraṇā buddhaguṇā eva, tasmā āha “**anekehi guṇehi samannāgatan**” ti.

Moggallānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Gaggarāsuttavaṇṇanā

219. Teti te devamanusse. “**Sarīravaṇṇenā**ti sarīre chavivaṇṇenā” ti vadanti. **Sarīravaṇṇenā**ti vā dhammarūpakāyaguṇena. “Yasasā” tipi pāṭho, so evattho. **Vigatamaloti** abbhāmahikādīhi vigatūpakkilesa (1.0295). Bhāṇu vuccati pabhā, sātisayo bhāṇu etassa atthīti **bhāṇumā**. Sūriyoti āha “**ādicco viyā**” ti.

Gaggarāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Vaṅgīsasuttavaṇṇanā

220. So kira vicaratīti sambandho. “Yathāyaṃ dīpo jambudīpoti jambunā paññāto, evāhampi tena jambunā paññāyissan” ti **jambusākhāṃ pariharitvā**. **Vādaṃ katvā**ti “imasmim vāde sace te parājayo hoti, tvaṃ me dāso hohi. Sace me parājayo, ahaṃ te bhariyā” ti evaṃ katikaṃ katvā. **Vāde jayaparājayānubhāvenā**ti tathāpavattite vāde paribbājakassa jayānubhāvena ceva attano parājayena ca. **Vayaṃ āgammā**ti sippuggahaṇavayaṃ āgamma. **Vijjanti** mantāṃ.

Nibbattagativbhāvanavasena chavasīsabhāvaṃ dūseti vināsetīti **chavadūsakaṃ sippaṃ**, tathāpavattaṃ mantapadaṃ. **Attano ānubhāvenā**ti niraye nibbattasattassa sīsaṃ yattha katthaci ṭṭhitāṃ buddhānubhāvena ānetvā dassetvā. **Khīṇāsavassa sīsanti** paramappicchatāya kañcīpi ajānāpetvā araññaṃ pavisitvā parinibbutassa khīṇāsavassa chaḍḍitaṃ sīsakaṭāhaṃ. **Dassesīti** attano ānubhāvena ānetvā dassesi.

“**Tumhe, bho gotama, jānāthā**” ti kāmaṃ vaṅgīso nibbattaṭṭhānaṃ sandhāya pucchati, bhagavā pana anupādisesanibbānaṃ sandhāya “**āma, vaṅgīsa ...pe... gatim jānāmi**” ti āha. Vuttañhetāṃ “nibbānaṃ arahato gatī” ti. Vaṅgīso sayāṃ mantabalena gatipariyāpannassa gatim jānanto bhagavantampi “ayampi tathā” ti maññaṃ māno “**mantena jānāsi, bho gotamā**” ti āha. Bhagavā attano buddhaññaṃ meva mantāṃ katvā dīpento “**āma, vaṅgīsa, ekena manteneva jānāmi**” ti āha. Mudhā eva dātabbanti **amūliko**. Anantarahitāya bhūmiyā sayanaṃ **thaṇḍilaseyyā**.

Ādi-saddena sāyatatiyaṃ udakorohaṇabhūmiharaṇādiṃ saṅgaṇhāti. So taṃ ...pe... arahattaṃ pāpuṇīti iminā vaṅgīsatthero pabbajitvā na cirasseva sukhāya paṭipadāya arahattaṃ patto viya dissati, na kho panetaṃ (1.0296) evaṃ datṭhabbaṃ, āyatiṃ thero pabbajitvā samathavipassanāsu kammaṃ ārabhitvāpi dukkhāya paṭipadāya tādisaṃ kālaṃ vītināmetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tenāha-

“Nikkhantaṃ vata maṃ santaṃ, agārasmānagāriyaṃ;

vitakkā upadhāvanti, pagabbhā kaṇhato ime”. (saṃ. ni. 1.209; theragā. 1218).

Āyasmato vaṅgīsassa anabhirati uppannā hoti, rāgo cittaṃ anuddhaṃseti, “kāmarāgena ḍayhāmi, cittaṃ me pariḍayhatī”ti-ādi (theragā. 1232).

Vimuttisukhanti sabbaso kilesavimuttiyaṃ nibbāne ca uppannaṃ sampati-arahattaphalasukhaṃ **paṭisaṃvedentoti** yathāparicchinnaṃ kālaṃ pati sammadeva vedento anubhavanto. Kavinā kataṃ, tato vā āgataṃ, tassa vā idanti kāveyaṃ, tadevettha “**kāveyyan**”ti vuttaṃ. **Ye niyāmagataddasāti** ye bhikkhū ariyā buddhānaṃ sāvakā phalaṭṭhabhāvena niyāmagatā ceva maggaṭṭhabhāvena niyāmadasā ca. **Niyāmoti** hi sammattaniyāmo adhippeto. **Su-āgamananti** mama imassa satthuno santike āgamaṇaṃ upagamaṇaṃ, imasmiṅca dhammavinaye āgamaṇaṃ pabbajanaṃ upasampadā sundaraṃ āgamaṇaṃ. Tattha kāraṇamāha “**tisso vijjā**”ti-ādi. **Avuttampi** gāthāya atthato gahitameva therassa chaḷabhiññabhāvato.

Vaṅgīsasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Vaṅgīsasamṃyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

9. Vanasaṃyuttaṃ

1. Vivekasuttavaṇṇanā

221. Saṃvejetukāmāti (1.0297) atthato saṃvegaṃ uppādetukāmā. Tathābhūtā naṃ kilesasaṅgaṇikādito vivecetukāmā nāma hotīti vuttaṃ “**vivekaṃ paṭipajjāpetukāmā**”ti. **Bāhiresū**ti gocarajjhataṭṭo bahibhūtesu. **Puthuttārammaṇesū**ti rūpādinaṃ nārammaṇesu. **Caratī**ti pavattati. **Tvaṃ janoti** tvaṃ attano kilesehi jananato visuṃ jāto tādisse eva aññasmīṃ jane imaṃ ayonisomanasikāravasena pavattamānaṃ chandarāgaṃ vinayassu vinodehi. **Sataṃ taṃ sārayāmaseti** niyyānikasāsane pabbajitvā satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā araññavāsena ca satimantaṃ paṇḍitaṃ taṃ mayampi yathā-uppannaṃ vitakkaṃ vinodanāya sārayāma, sataṃ vā sappurisānaṃ kilesavigamanadhammaṃ paṭipajjitvā vasantaṃ taṃ sārayāma vaṭṭadukkhaṃ. **Pātālanti** mohapātālaṃ kilesarajo, tadeva “pātālan”ti vuttaṃ. **Mā avaharī**ti heṭṭhā duggatisotaṃ mā upanesi. **Sitanti** sambandhaṃ. Tenāha “**sarīralaggan**”ti. **Vivekamāpannoti** kilesavivekaṃ samathavipassanābhāvanamāpanno. **Uttamavīriyanti** ussoḥhilakkhaṇappattaṃ vīriyaṃ, catubbidhaṃ samappadhānavīriyaṃ vā sampattaṃ. **Paggayhāti** āropetvā. **Paramavivekanti** paramaṃ samucchavedavivekaṃ.

Vivekasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Upaṭṭhānasuttavaṇṇanā

222. Kāyadaratho hotiyeva niyameṇa, na cittadaratho tassa maggeneva samuggahāṭitattā.

Jarāturoti jarābhibhavanena āturoyeva. Padadvayepi eseva nayo. Upariṭṭhatāya parito dīghaputhulatāya ativiya vijjhatīti sattisallaggahaṇaṃ. Evaṃ hissa taṇhāsallassa sadisatā. Avijjāya pana sammohāpādanena (1.0298) dukkhāpādanena ca visasadisatā. **Ruppatoti** vikāraṃ āpādiyamānassa pīḷiyamānassāti atthoti āha “**ghaṭṭiyamānassā**”ti.

Pabbajitanti sasantānato pabbajitaṃ vā rāgādimalato pabbajitaṃ vā. **Tasmāti** yasmā therassevetaṃ vacanaṃ, tasmā **ayaṃ** idāni vuccamāno **ettha** gāthāya attho. **Devatāya** hīti-ādi vuttasseva atthassa pākaṭakaraṇaṃ. **Etthāti** sesagāthāsu. Atthassa vuttanayattā “**anuttānapadavaṇṇanā**”ti āha. **Vinayāti** hetumhi nissakka-vacananti tassa hetumhi karaṇavacanena atthamāha “**vinayenā**”ti. Tathā “**samati-kkamā**”ti etthāpi. **Paramaparisuddhaṃ** saṃkilesasamucchindanato. **Āraddhavīriyanti** sambhāvitavīriyaṃ. Sambhāvanañcassa paggaṇhanaṃ paripūraṇaṇcāti āha “**paggaḥhitavīriyaṃ paripuṇṇavīriyan**”ti.

Upaṭṭhānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Kassapagottasuttavaṇṇanā

223. Chetanti migānaṃ jīvitaṃ chetaṃ. Tenāha “**migaluddakan**”ti. **Rohitami-**
ganti lohitavaṇṇaṃ khuddakamigaṃ, “mahārohitamigan”ti keci. Satthu santike
kammaṭṭhānaṃ gahetvā tassa janapadassa sulabhabhikkhatāya tattha gantvā
viharatīti imamatthaṃ sandhāya “**paṭhamasutte vuttanayenevā**”ti vuttaṃ. Ayaṃ
pana thero pañcābhiñño vipassanākammiko. **Ṭhatvāti** padānubandhanavasena
gamaṇaṃ upacchinditvā therassa āsannaṭṭhāne ṭhatvā. Tassa vacanaṃ **sotaṃ**
āraddho. Aṅguṭṭhakaṃ jālāpesīti adhiṭṭhānabalena daṇḍadīpikaṃ viya attano
aṅguṭṭhakaṃ jālāpesi. **Akkhīhipi passati** aṅguṭṭhakaṃ jālamānaṃ. **Kaṇṇehipi**
Suṇāti tena vuccamānaṃ dhammaṃ ekadesena. Cittaṃ panassa dhāvatīti
sambandho. **Etassapīti** luddakassapi.

Appapaññanti ettha **appa**-saddo “appaharite”ti-ādīsu viya abhāvatthoti āha
“**nippaññan**”ti. **Kāraṇajānanasamatthenāti** iminā kāraṇena sattānaṃ sukhaṃ,
iminā dukkhanti evaṃ samācaramānena kāraṇaṃ jānituṃ (1.0299) samatthena
kammassakatañāṇasampayuttacittenāti attho. **Suṇātīti** kevalaṃ savanamattava-
sena suṇāti, na tadatthavasena. Tenāha “**atthamassa na jānāti**”ti. **Kāraṇarūpānīti**
sabhāvakāraṇāni. **Kiṃ me imināti?** “Idaṃ papañcan”ti pahāya. **Vīriyaṃ pagga-**
yhāTi catubbidhaṃ sammappadhānaṃ vīriyaṃ paggaṇhitvā.

Kassapagottasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Sambahulasuttavaṇṇanā

224. Sambahulāti suttantanayena sambahulā. Suttante sajjhāyimsūti **suttantikā**.
Vinayaṃ dhārentīti **vinayadharā. Yuñjantī**Ti vāsadhure yogaṃ karonti. **Ghaṭentīti**
tattha vāyāmaṃ karonti. Karontānaṃyeva aruṇo uggacchatīti sambandho.

Kometi kiṃ ime? Tenāha “**kahaṃ ime**”ti? Vajjibhūmiṃ vajjiraṭṭhaṃ gatāti **vajji-**
bhūmiyā. Tenāha “vajjiraṭṭhābhimukhā gatā”ti. Natthi etesaṃ nīkebhaṃ nibaddha-
nivāsaṭṭhānanti **aniketā** tenāha “**agehā**”ti. Utu eva sappāyaṃ, utuvasena vā kāya-
cittānaṃ kallattā sappāyaṃ. Esa nayo sesesupi.

Sambahulasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Ānandasuttavaṇṇanā

225. Ativelanti atibahukālaṃ. Bhikkhunā nāma upagatānaṃ upanisinnakathā-
mattaṃ vatvā ganthadhurehi vāsadhurehi vā yuttapayuttacittena bhavitabbaṃ,
nāivelamaṃ tesamaṃ saññattibahulena. Thero pana tadā kenaci kāraṇena bahuvelaṃ
gihisaññattibahulo ahosi, taṃ sandhāya vuttaṃ “ativelan”ti-ādi. Idāni tamatthaṃ
vibhāvetuṃ “**bhagavati**”ti-ādi vuttaṃ. **Tanti** taṃ tādīsaṃ saññāpanaṃ sandhāya
etaṃ “ativilaṃ gihisaññattibahulo”ti vacanaṃ vuttaṃ. **Bhikkhusaṅghassa kathaṃ**

sutvāti saṅghassa (1.0300) majjhe nisīditvā therena kathitattā vuttaṃ. **Satthusāsa-**nanti piṭakattayaṃ vadati.

Pasakkiyāti upasakkitvā gantvā. Taṃ pana tattha ajjhogāhanaṃ hotīti āha “**pavisitvā**” ti. Saṅkhāradukkhato nibbinnahadayassa sabbasaṅkhāraviniṣṣaṭṭaṃ nibbānaṃ yāthāvato paccavekkhantassa sammadeva samassāsakaraṃ hutvā upaṭṭhahantaṃ taṃ upari adhigamāya ussukkaṃ karonto nibbānaṃ hadaye nikkhipati nāmāti āha- “**nibbānaṃ ...pe... opeti nāmā**” ti. Nibbānaṃ ...pe... ārammaṇato opeti nāmāti ānetvā sambandho. Atthavirahitā “**biḷibiḷi**” ti pavattakiriyaṃ biḷikā, ayaṃ pana gihisaññattikathā therassa attano sāmaññattha-asādhanaṃ devatāya biḷikā viyāti **biḷibiḷikā**ti vuttā.

Ānandasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Anuruddhasuttavaṇṇanā

226. Anantare attabhāveti atītānantare devattabhāve. Thero hi tāvatimsadevalokā cavitvā idhūpapanno. **Aggamahesī**ti kāci paricārikā devadhītā cittapaṇidhānamattena idānipi devakāye bhavissati upacitakusaladhammattāti maññamānā tasmim vattamānaṃ viya kathenti “**sobhasī**” ti āha. Evaṃ atītampissa dibbasotaṃ paccuppannaṃ viya maññeyya nāticirakālattāti dassento “**pubbepi sobhasī**” ti āha. Sugatinirayādiduggatiyā vasena duggatā etarahīti adhippāyo. **Paṭipattiduggatiyā** kāmesu sammucchitabhāvato.

Paṭiṭṭhahantoti nivisanto. **Aṭṭhahi kāraṇehī**ti cirakālaparibhāvanāya viruḷhamūlehi ayonisomanasikārādipaccayamūlakehi vuccamānehi aṭṭhahi kāraṇehi. **Ratto rāgavasenā**ti sabhāvato saṅkappato ca yathāsamīhite iṭṭhākāre sakkāye sañjātarāgavasā ratto gidḍho gadhito. **Paṭiṭṭhātī**ti oruyha tiṭṭhati. **Duṭṭho dosavasenā**ti (1.0301) sabhāvato saṅkappato ca yathāsamīhite aniṭṭhākāre sakkāye sañjātadosavasena duṭṭho rupitacitto. **Mūḷho mohavasenā**ti asamapekkhanena mūḷho muyhanavasena. **Vinibaddhoti** ahaṃkārena visesato nibandhanaṃ mānavatthusmim bandhito. **Mānavasenā**ti tena tena maññanākārena. **Parāmaṭṭhoti** dhammasabhāvaṃ niccādivasena parato āmaṭṭho. **Diṭṭhivasenā**ti micchādassanavasena. **Thāmagatoti** rāgādikilesavasena thāmaṃ thirabhāvaṃ upagato. **Anusayavase-**nāti maggena appahīnatāya anu anu sātāne sayanavasena. Appahīnaṭṭho hi tesam anusayaṭṭho. **Aniṭṭhaṅgatoti** saṃsayito. **Vikkhepagatoti** vikkhittabhāvaṃ upagato. **Uddhaccavasenā**ti cittassa uddhatabhāvavasena. **Tāpī**ti tāpi devakaññāyo. **Evaṃ paṭiṭṭhitāvā**ti yathāvuttanayena rattabhāvādinā sakkāyasmim paṭiṭṭhitā eva. **Naradevānanti** purisabhūta devānaṃ.

Paṭigantunti apekkhāvasena tato apagantaṃ apekkhaṃ vissajjentaṃ. **Dussan-**ntanti dasantaṃ, “vatthan” ti keci. **Sūciṃ yojetvā**ti sibbanasuttana sūciṃ yojetvā pāse ca pavesetvā. Manāpakāye devanikāye jātā **manāpakāyikā**. Tesam pabhāvaṃ dassentaṃ “**manasā**” ti-ādi vuttaṃ. **Samajjanti** saṃhitaṃ. **Gamanabhā-**

vanti gamanajjhāsayam. **Vikkhīnoti** vicchindanavasena khīṇo. Devatānam uttari-manussadhammārocane doso natthīti tāsam puna anāgamanattham arahattam byākāsi.

Anuruddhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Nāgadattasuttavaṇṇanā

227. Atikālenāti ativiya pubbaṅhakālena, kālassevāti attho. **Koṭisammuñjanīyāti** sammuñjanikoṭiyā, sammuñjanīyā ekadesenevāti attho. Iminā sammajjane amanāpakāritam dasseti. **Majjhanhike vītivatteti** gihisaṃsaggavasena kālam vītināmento majjhanhe bahuvītivatte. **Aññehi bhikkhūhīti** nātikālam pavīṭṭhehi. Nissakkavacanañcetaṃ. **Bhāyāmi nāgadattanti** tassa paṭipattim bhāyitabbaṃ katvā devatā vadantī (1.0302) paṭipattiyam niyojēti. **Suppagabbhanti** kāyapāgabbīyādīhi ativiya samannāgataṃ.

Nāgadattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Kulagharaṇīsuttavaṇṇanā

228. Ogāhappattoti vissāsavasena anuppavesam patto. **Aññataram kulanti** tasmim kule jāyampatim sandhāya vadati. “**Bahūpakāram me etaṃ kulam** ciraṃ sappāyāhārādānādinā; tasmā idhāham aggadakkhiṇeyyo jāto; imesaṃyeva deyyadhammapaṭiggaṇhanena puññaṃ vaḍḍhessāmī”ti cintesi. Tenāha “**aññattha gantvā kiṃ karissāmī**”ti-ādi. **Sāti** devatā. **Ubhopeteti** taṃ bhikkhuñca gharaṇiñca sandhāya vadati. **Paṭigādhaḥappattāti** paṭigādham pattā aññaṃaññasmim patīṭṭhita-vissāseṇa.

Vissamappattivasena santiṭṭhanti etthāti **saṅghānam**, vissamanatṭhānam. **Samā-gantvāti** sannipatitvā. Paṭiññūdāharaṇehi mantayatīti **mantanam**, ñāpakaṃ kāraṇam. **Paṭilomasaddāti** paṭilomabhāvena patitattā asaccavibhāvanā paṭikūlasaddā. **Tena kāraṇenāti** tena kāraṇapaṭirūpakena micchāvacanena. **Na maṅkuhotabbaṃ** akāraḥabhāvato. **Saddena paritassatīti** parehi attani payuttamicchāsadda-mattena paritassanasīlo. **Vataṃ na sampajjatīti** yathāsamādinnavataṃ lahucittatāya na pāripūrim gacchati. **Sampannavatoti** paripuññasīlādivataguṇo

Kulagharaṇīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vajjiputtasuttavaṇṇanā

229. Vajjiraṭṭhe rājaputtoti vajjiraṭṭhe jātasamvaddho vajjirājaputto. Sabbaratticā-roti chaṇasampattiyā ito cito carantehi anubhavitabbanakkhattamaho. Tenāha “**kattikanakkhattaṃ ghoṣetvā**” ti-ādi. **Ekābaddhaṃ hotīti** yasmā cātumahārājika-devā tasmim divase nakkhattaṃ (1.0303) ghoṣetvā attano puññānubhāvassiddhāya dibbasampattiyā mahantaṃ nakkhattakīlāsukhaṃ anubhavanti, tasmā taṃ tehi ekābaddhaṃ viya hoti. **Bheri-āditūriyānanti** bherimudīṅgasāṅkhapaṇavavīṇā-ditūriyānaṃ. **Tālitānanti** āraddhalayānurūpaṃ paḥāṇaṃ. **Vīṇādīnanti** vīṇāveṇugomukhī-ādīnaṃ. **Vāditānanti** yathāraddhamucchanānurūpaṃ saṅghaṭṭitānaṃ. **Abhāsī**ti tena saddena ākaḍḍhiyamānahadayo ayoniso ummujjitvā “mahatī vata me jānī”ti anutthunanto abhāsī. **Chaḍḍitadārukaṃ viyāti** vane chaḍḍitaniratthakakalīṅgamaṃ viya. **Lāmakataroti** nihīnataro. Devatā paṭhamappitaṃ āṇiṃ paṭāṇiyā nīharanti viya tena bhikkhunā vuttamatthaṃ apanenti “tassa te bahukā pihayanti”-ti avocāti vuttanti dassento “**thero**”ti-ādimāha. Saggamaṃ gacchantānaṃ yathā nera-yikā pihayanti, evamaṃ sammāpaṭipannassa tuyhaṃ bahū pihayanti, tasmā tvaṃ “pāpiyo”ti attānaṃ mā maññitthāti adhippāyo.

Vajjiputtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Sajjhāyasuttavaṇṇanā

230. Nissaraṇapariyattivasenāti addhā imaṃ pariyaṭṭiṃ nissāya vaṭṭadukkhato nissarituṃ labbhāti evamaṃ nissaraṇapariyattivasena. **Sajjhāyanatoti** vimuttāyatana-sīse ṭhatvā sajjhāyanato. Idāni tassa nissaraṇapariyattivasena sajjhāyanakaraṇaṃ, paṭipattivasena vattapaṭivattakaraṇaṃ, vipassanābhāvanañca dassetuṃ “**so kirā**”-ti-ādi vuttaṃ. Arahattaṃ pattadivase paṭipattikittanāya purimadivasesupi tathā paṭipajji, vipassanaṃ pana ussukkāpetuṃ nāsakkhīti dasseti. **Kālaṃ ativatteti**ti idaṃ “**saṅkasāyati**”ti padassa atthavacanaṃ. **Therassa**ti sajjhāyakattherassa.

Dhammapadānīti silādidhammakhandhadīpakāni padāni. Tenāha “**sabbampi buddhavacanaṃ adhippetan**”ti. Na gaṇhāsī uddesanti adhippāyo. Pāḷiyaṃ “bhikkhūhi samvasanto”ti iminā tesamaṃ dhammassavanatthāyapi dhammo pariya-puṇitabboti dasseti. Virajjati etenāti **virāgo**, ariyamaggo. **Jānitvāti** pariññābhisamayavasena diṭṭhasutādiṃ yāthāvato jānitvā paṭivijjhivā. **Vissajjananti** (1.0304) pahānaṃ. **Na buddhavacanaṃ** vissajjanaṃ. Bhaṇḍāgārikapariyattiyāpi anuññā-tattā pageva nissaraṇatthāya, tattha pana mattā jānitabbāti dassento “**ettāvatā**”-ti-ādimāha.

Sajjhāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Akusalavitakkasuttavaṇṇanā

231. Akusale vitakketi akosallasambhūtatthēna akusale micchāvitakke. Yoni vuccati upāyo, tasmā asubhādike subhādivasena manasikāro ayonisomanasikāroti āha “**anupāyamanasikārenā**” ti. **Pāsādikakammaṭṭhānanti** pasādāvahaṃ buddhānussati-ādikammaṭṭhānaṃ. **Balavapītiñca sukhañcāti** nīvaraṇavikkhambhanato balavantaṃ upacārajjhānasahagataṃ pītiñca sukhañca.

Akusalavitakkasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Majjhanhikasuttavaṇṇanā

232. Nandanavaggeti nandanavaggavaṇṇanāyaṃ tattha idhāpi gāthāya visesābhāvato. Yadi evaṃ kasmā tattha saṅgītaṃ idha gahitanti? Devatāpaṭisaṃyuttataṃ upādāya devatāsaṃyutte saṅgahitampi aṭṭhuppattiyā paṭisaṃyuttattā idha gahitaṃ.

Majjhanhikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Pākatindriyasuttavaṇṇanā

233. Terasame yaṃ vattabbaṃ, taṃ vitthāritamevāti yojanā. **Jantudevaputtasutteti** jantudevaputtasuttasaṃvaṇṇanāya. “Tattha saṅgītaṃ idhāpi” ti-ādi anantarasuttavaṇṇanāyaṃ vuttanayameva.

Pākatindriyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Gandhatthenasuttavaṇṇanā

234. Gandhārammaṇaṃ (1.0305) **upanijjhāyatīti** gandhasaṅkhātaṃ ārammaṇaṃ upecca nijjhāyati, rūpārammaṇena viya viññāṇena rūpaṃ, gandhārammaṇena taṃ upecca nijjhāyati paccakkhato, yāthāvato sabhāvato paṭivijjhatīti attho. **Upasiṅghissatīti** taṇhāvasena upagantvā siṅghissati.

Ekaṅgametaṃ theyyānanti ārammaṇavasena theyyavatthūsu vibhajiyamānesu ekamaṅgametaṃ gandhārammaṇanti āha “**thenitabbānan**” ti-ādi. Ojāpekkhāya theyyāya pavattamānāya dhammārammaṇatāpi tassā siyā, sā pana na madhurā theyyakatā cāti “**pañcakotṭhāsānan**” ti vuttaṃ. Kāmañca taṃ gandhārammaṇaṃ kenaci pariggahitaṃ na hotīti ādiyitum sakkā, satthārā pana ananuññātattā na yutto tassa paribhogo. Yaṃ pana tena bhikkhunā vuttaṃ “**na harāmi na bhañjāmi**” ti, tassapi ayameva parihāro. Vaṇṇiyati phalaṃ etenāti **vaṇṇaṃ**, kāraṇanti vuttaṃ “**vaṇṇenāti kāraṇenā**” ti.

Tasminti tasmim bhikkhusmim. **Ākiṇṇakammantoti** taṇhādiṭṭhi-ādivasena akusalakammanto diṭṭhimohataṇhādivasena ādito paṭṭhāya kusalakammānaṃ paṭikkhepanato. Diṭṭhivasena ca kathinakakkaḷakharigatattā “**akhiṇṇakammanto kakkaḷakammanto**” ti vuttaṃ.

Ākiṇṇaluddoti ākiṇṇo hutvā kakkaḷo. Tenāha “**bahupāpo**” ti-ādi. **Makkhitoti** litto. **Tanti** devatācodanaṃ. **Tasmā** Ti atikkamma ṭhitattā “**tvañcārahāmi vattave**” ti evamāha.

Gavesantassa attano santāne uppādanavasena pariyesantassa. Anekayojanāyāmaṃvitthāraṃ gaganatalaṃ byāpetvā uppannavalāhakakūṭappamāṇaṃ viya. **Suddhoti** silena parisuddho ayanti jānāsi. **Sugatinti** sundaranibbattiṃ. Tena nibbānassapi saṅgaho siddho.

Gandhatthenasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Vanasaṃyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

10. Yakkhasaṃyuttaṃ

1. Indakasuttavaṇṇanā

235. Attano (1.0306) pariṇāyakattena indo nāma mahesakkho, indoti samaññā assāti katvā “indako” tipi vuccati, tassa **indakassa**. Indakūṭe pabbate nivasatīti indakūṭanivāsī, tassa **indakūṭanivāsino**. Balikammehi yajitabbato pūjitabbato yakkho, tassa **yakkhassa**. Indassa nivāsaṭṭhānabhūtaṃ kūṭaṃ indakūṭanti **yakkhato kūṭena nāmaṃ laddhaṃ**. Indakūṭo indo uttarapadalopena yathā “kelāsakūṭo kelāso” ti. Indo yakkhoti **kūṭato yakkhena nāmaṃ laddhaṃ**. Na cettha itarītanissayadoso aññamaññūpalakkhaṇabhāvato yathā taṃ “kāyakammaṭṭhānan” ti. **Rūpanti** sakalaṃ rūpakkhandhamāha, na rūpāyatananti. Imaṃ sarīraṃ pecca ayaṃ kinti paṭilabhatīti codeti.

Kuto āgacchatīti parādhārarūpe jīve attani mātukucchimokkante rūpassa sambhavoti kuto nāma ṭhānato āgacchati. Tenāha “**imāni ca aṭṭhīni imā ca maṃsa-pesiyo**” ti-ādi. **Kathaṃ nvayanti** ayaṃ kucchisaṅkhāte gabbhare kathaṃ sajjatīti pucchati. “Sihānaṃva nadantānaṃ, dāṭhīnaṃ girigabbhare” ti-ādinā (theragā. nidānagāthā) gabbharo ca kucchivācako āgato. Tenāha “**gabbharasminti mātukucchi-smiṃ**” ti. **Puggalavādīti** attavādudupādāno. Yathā hi macchamaṃsaṃ bhuttaṃ pheṇaṃ viya hutvā vilīyati, na ca paññāyati sattabhāvena appavattanato, eva-

mevaṃ yadi mātukucchismiṃ gabbhabhāvena uppannaṃ rūpaṃ satto na bhaveyya no vaḍḍheyya, vilīyitvā gaccheyya, paññāyati ca taṃ rūpaṃ, tasmā jīvoti imāya **laddhiyā**. **Evamāhāti** “rūpaṃ ...pe... gabbharasmin”ti evamavoca. **Paṭhamanti** etesaṃ pañcannaṃ paṭhamaṃ. Tenāha “**paṭhamena paṭisandhiviññā-ṇena saddhin**”ti. “**Jāti-uṇṇaṃsūhīti** jāti-eḷakāya uṇṇaṃsūhī”ti vadanti. “Gabbhaṃ phāletvā gahita-uṇṇā **jāti-uṇṇā**. Tassā aṃsūhi **tīhi katasuttage**”ti saṃyuttabhāṇa-kānaṃ adhippāyo.

Anāviloti accho, suppasannoti attho. **Evaṃvaṇṇappaṭibhāganti** vuttappamāṇasa-ṇṭhānasamparicchinnaṃ. **Kalalaṃ sampavuccatīti** attabhāvo bhūtopādārūpasa-ṅkhāto (1.0307) santānavasena pavattamāno kalalaṃ nāmāti kathiyati.

Kalalāti yathāvuttakalalarūpahetu taṃ nissāya paccayaṃ katvā. **Maṃsadhovana-udakavaṇṇanti** vaṇṇato maṃsadhovana-udakavaṇṇaṃ, saṇṭhānato pana vilī-natipusadisam.

Paripakkanti paripākakalalabhāvato paripākaṃ gataṃ superipākaṃ gataṃ. **Samūhatanti** samūhabhūtaṃ saṅgataṃ. **Vivaṭṭamānanti** pariṇamantaṃ. **Tabbhā-vanti** karaṇe etaṃ upayogavacanaṃ, tabbhāvena pariṇamantanti attho. Nissakke vā upayogavacanaṃ, tabbhāvato kalalabhāvato kalalaṃ vipariṇamantaṃ. **Abbudaṃ nāma jāyati**, abbudaṃ nāma sampajjatīti attho.

Vilīnatipusadisā saṇṭhānavasena, vaṇṇavasena pana sitā arattāva hotīti vadanti. **Maṇḍanti** dārikānaṃ tathā piḷanato nibbattamaricapakkassa sārabhūtaṃ rasaṃ. **Sabbabhāgehi mucchatīti** so maṇḍo kapāle alaggo hutvā tassa sabbabhā-gehi mucchitvā piṇḍito hutvā tiṭṭhati. **Evarūpā pesi hotīti** sā pesi gabbhāsaye katthaci alaggā yathāvuttamaṇḍo viya piṇḍito hutvā tiṭṭhati. Tenāha “**vilīnatipusadi-sā**”ti.

Pesi nibbattatīti ettha **pesīti** nissakke paccattavacananti āha “**tato pesito**”ti.

Ghanassa saṇṭhānaṃ. Nibbattaṃ kamma-paccayāti taṃsaṇṭhānaṃ rūpadhammanibbattiyā jāyati. “Jarāmaraṇaṃ aniccaṃ saṅkhataṃ paṭiccasamuppan”ti (saṃ. ni. 2.20) hi vuttaṃ.

Piḷakāti piḷakasadisā maṃsapiṇḍā jāyanti.

Sattamādīnīti ādi-saddena aṭṭhamasattāhato paṭṭhāya yāva ekacattālīsā catu-ttiṃsa sattāhāni saṅgaṇhāti. Pariṇatakālanti gabbhassa pariṇatakālaṃ. Navamā-sato bahi paripakko nāma hoti kesalomādinibbattito. Tenāha “**dvācattālīse sattāhe etāni jāyanti**”ti.

Tassāti (1.0308) gabbhaseyyakasattassa. **Mātu-udarapaṭalena ekābaddho hoti** yato mātārā paribhutta-āhāro āmāsāye patiṭṭhite gabbhassa nābhinaḷānusārena gabbhagatassa sarīraṃ sampatvā āhāra-kiccaṃ karoti. **Āhārasamuṭṭhānarūpaṃ samuṭṭhāpetīti** gabbhagatassa kāye ojāya paccayo hoti. Sā ca taṃ paccayaṃ labhitvā ojaṭṭhamakaṃ rūpaṃ samuṭṭhāpeti. Evaṃ mātārā paribhutta-āhārapaccaya-ena gabbhagato dasa māse yāpeti attano nābhinaḷānusāragateneva tena yāva āhārasamuṭṭhānasattāho, tato paṭṭhāya āharaṇato. Keci pana “mātārā

paribhutta-āhāro bāhiravaggo viya tassa kāyaṃ abhisanneti parisanneti, tena so yāpeti”ti vadanti. Kucchigataṃ udarapaṭalena tirohitattā bahi ṭhitanti vattabbataṃ na arahatīti “**kucchiyā abbhantaragato**”ti āha. **Mātukucchigato naroti** mātu tirokucchigato. **Evam khoti** iminā yathāvuttākārena ayaṃ satto ...pe... nibbattati, tasmā rūpaṃ na jīvo. Na hi diṭṭhigatassa sattāhakkamena vuḍḍhippatto icchito aniccatāpattito.

Indakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sakkanāmasuttavaṇṇanā

236. Sakkanāmakoti baliputto viya sakkassa vasena gahitanāmo. “Eso kirā”ti pāṭho. “Eko kirā”tipi likhanti. Mārassa pakkhe gato **mārapakkhiko**. **Yadaññanti** ettha **yanti** kiriyāparāmasanaṃ, tasmā yaṃ aññassa anusāsaṃ, taṃ samaṇassa na sādḥūti yojanā. **Kāraṇenāti** kāraṇamattena saṃvāso jāyati. **Yena kenaci** gahaṭṭhena vā pabbajitena vā. **Taṃ** kāraṇantaraṃ samāgataṃ purisaṃ **sappañño** sambuddho **anukampitum nārahati** visesādḥigamābhāvā, sati pana tasmim savi-sesaṃ pasādo hotīti. **Manasā ce ...pe... na tena hoti saṃyutto** sinehavasena anukampā anuddayā tassā asaṃkiliṭṭhasabhāvattā.

Sakkanāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sūcilomasuttavaṇṇanā

237. Gayāya (1.0309) avidūre bhavo gāmo “gayā”ti vuttoti āha “**gayāyan**”ti, tenāha “**gayāya avidūre nivīṭṭhagāmaṃ upanisāyāti attho**”ti. Gocaragāmanida-ssanaṃ hetamaṃ. **Idaṃ upari idaṃ heṭṭhāti natthi** uppaṭipāṭiyo mañcapādānaṃ dvīsu passesu dīghabhāvena. Balikammatthāya kataṃ devatādhiṭṭhānanti adhippāyena **devaṭṭhāne ṭhapenti**. Aṭṭhapādamañcasadiso kira so heṭṭhupari-parivattetabbato. Kathinasibbanasūci **kathinasūci**. **Apaccattharivāti** kiñci saṅghikasenāsanassa upari paṭicchadanaṃ apaccattharivā. **Gavacchivijjhitaṃ viyāti** tehi sūcilomehi gavacchijālaṃ viya gataṃ sabbaso samohataṃ.

Idhāpi “kharasarīro”ti vatvā kharasarīraṃ kathinasūcisadisatāya lomassāti tassa tathābhāvassa kāraṇaṃ dassento “**so kirā**”ti-ādimāha. **Attano hatthehīti** saṅghikatelasammakkhitehi attano sarīraṃ makkhesi. **Itīti** vuttākārena.

Samāgamatṭhānanti yakkhasannipātaṭṭhānaṃ. **Soti** sūcilomo yakkho. **Manti** ca tameva vadati.

Uṭṭhāpetvāti uddhaggā katvā. **Apanāmesīti** yathā so attano kāyaṃ upanetuṃ na sakkoti, tathā karonto thokaṃ apanāmesi. **Amanuññoti** pharusatikkhatāya na manuñño. **Cittaṃ vā te khipissāmīti** mayhaṃ ānubhāvena tava cittavikkhepaṃ vā

karissāmi. Yathā pana so cittavikkhepaṃ kareyya, taṃ dassetuṃ “**yesañhī**” ti-ādi vuttaṃ. **Bheravaṃ vā**ti vuttākārena aññathā vā bhayānakaṃ dassanamatteneva sattānaṃ bhayaṃ chambhitattaṃ lomahaṃsaṃ uppādetuṃ samatthaṃ. “Kathe-
ntānaṃyevā” ti vā pāṭho. Taṃ dvīsu pādesu gahetvā pāraṃ gaṅgāya khipissāmi
yojanā.

Kutonidānāti kasmā kāraṇā? Aṭṭhakathāyaṃ pana samāsapadametaṃ, vibha-
tti-alopena niddesoti dassetuṃ “**kiṃnidānā kiṃpaccayā**” ti? Attho vutto. **Cittaṃ**
ossajantīti kusalacittaṃ pavattituṃ appadānavasena (1.0310) purato khipanti. **Kuto**
samuṭṭhāyāti micchāvitakkānaṃ samuṭṭhānaṃ pucchati?

Kāmarāgādayo subhanimittādisu ayonisomanasikārahetū. Kāmo pana ayoniso-
manasikāro ca niyakajjhatapariyāpannoti āha “**ayaṃ attabhāvo nidānaṃ etesanti**
itonidānā” ti-ādi. **Evamevā**ti aṭṭhakathāyaṃ kiṭṭhāpasutakumārakā viya micchāvi-
takkā daṭṭhabbā, tesamṃ uppattiṭṭhānabhūto loko viya ayaṃ attabhāvaloko. Tehi
ossajiyamānaṃ dhaṅkaṃ viya cittaṃ, tassa pāde baddhadīghasuttakaṃ viya taṃ
dūrānubandhaṃ saṃyojananti evaṃ upamāya saṃsandanaṃ daṭṭhabbaṃ.

Pāpavitakkānaṃ taṃsampayuttakilesānañca taṇhā visesapaccayo tadabhā-
vena tesamṃ abhāvatoti āha “**taṇhāsinehato jātā**” ti. Attabhāvapariyāpannattā
“**attani sambhūtā**” ti vuttaṃ. Tena nesamṃ anaññahetukataṃ dasseti, **nigrodhasseva**
khandhajātīti iminā pana puthubhāvañca, **visattā**ti-ādinā dubbinissaṭatañca. **Vatthu-**
kāmesu rūpārammaṇādisu puthūsu. **Puthū kilesakāmā** kāmarūpataṇhādayo. **Tehi**
kilesakāmehi karaṇabhūtehi. **Attabhāvaṃ** khandhapañcakaṃ. **Ye** vipassanāya
yuttapayuttā yāthāvato **jānanti**.

Yatoti paccatte nissakkavacananti āha “**yaṃ nidānamassā**” ti. “Vinodenti” ti kattu-
niddesena yena na vinodenti, taṃ kāraṇaṃ bādhitamevāti āha “**maggasaccena**
vinodenti” ti. Vinodanañcettha santānato nīharaṇaṃ bahikaraṇaṃ sabbaso
pahānaṃ, pahīne ca tasmimṃ kilese oghaṃ tarantīti dassento “**duttaran**” ti-ādimāha.
Etasmimṃ adhigate na puna bhavoti **apunabbhavo**, **nibbānanti** āha “**apunabbhava-**
ñkhātassā” ti-ādi. Yasmā ettha “ye naṃ pajānanti, yatonidānan” ti padadvayena
dukkhasamudayasaccāni, vinodanaggahaṇena maggasaccaṃ, apunabbhavagga-
haṇena nirodhasaccaṃ pakāsitaṃ, tasmā vuttaṃ “**cattāri saccāni pakāsento**” ti.

Tasmimyevāti yattha ṭhito “rāgo ca doso cā” ti-ādinā pañhaṃ pucchi, tasmimṃ-
yeva padese ṭhito. **Desanānusārenā**ti satthu sāmukkaṃsikkadhammadesanāya
anussaraṇena. **Nānaṃ pesetvā**ti vipassanāpaṭipāṭiyā (1.0311) nibbānaṃ pati anu-
bodhañānaṃ pesetvā pavattetvā. **Sotāpattiphale patitṭhitoti** sahasanayapaṭima-
ṇḍitassa paṭhamamaggassa adhigamena paṭhamaphale patitṭhito paṭilabhatīti
yojanā. **Na kiliṭṭhattabhāve tiṭṭhanti** mahānubhāvattā ariyadhammassa. **Setakaṇḍu-**
pīlakasūciyo Ti setabhāvaṃ patvā kaṇḍupīlakā lomasūciyo **sabbā** anavasesā **patitā**
paribhaṭṭhā apagatā. **Bhummadevatāparihāranti** bhummadevattabhāvanti.

Sūcilomasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Maṇibhaddasuttavaṇṇanā

238. Sukhaṃ paṭilabhatīti diṭṭhadhammikādibhedamaṃ sukhaṃ adhigacchati. **Nicca-meva seyyo** satimato āyatimaṃ hitacaraṇato. Maṇibhaddo “satimāpuggalo satokāri sampati veraṃ nappasavati”ti adhippāyena “verā ca parimuccati”ti āha. Bhagavā pana satimantatāsiddhiyā veraparimuccanaṃ na accantikaṃ, nāpi ekantikaṃ paṭipakkhena parato ca appahīnattāti taṃ nisedhento “**verā ca na parimuccati**”ti vatvā, yaṃ accantikaṃ ekantikañca parassa vasena veraparimuccanaṃ, taṃ dassento “**yassā**”ti gāthamāha. **Karuṇāyāti** appanāppattāya karuṇāya. **Karuṇāpubbabhāgeti** karuṇābhāvanāya vasena uppāditapaṭhamajjhānūpacāre. **Soti** karuṇābhāvanaṃ bhāvento puggalo. **Mettaṃsoti** mettacittaṃ aṃso eko kusalakoṭṭhāso etassāti mettaṃso. **Tassa kenacīti** tassa arahato karuṇāya mettābhāvanāya ca sātisayattā tadabhāvena kenaci puggalena saddhimaṃ verappasaṅgo nāma natthi. Iminā khīṇāsavepi mettākaruṇābhāvanārahite koci attano cittadosena veraṃ kareyya, na pana tasmimaṃ mettākaruṇācetovimuttisamannāgate koci veraṃ kareyya. Evaṃ mahiddhikā brahmavihārabhāvanāti dasseti.

Maṇibhaddasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sānusuttavaṇṇanā

239. Yakkhena (1.0312) **gahito hotīti** yakkhena anupaviṭṭho hoti. Tassa yakkhagahaṇassa kāraṇaṃ mūlato pabhuti vitthārato dassetuṃ “**so**”ti-ādimāha. Tassa antimabhavikattā ādito paṭṭhāya adhisīlasikkhāya sakkaccaṃ pūraṇanti dasseti “**so pabbajitakālato**”ti-ādinā. **Paccāhāranti** paṭikkhepaṃ. **Imasmiṃ sarabhaññeti** imasmiṃ mama dhammabhaṇane. **Pattinti** pattidānaṃ. **Piyā honti**, tenāha bhagavā “ākaṅkheyya ce, bhikkhave, bhikkhu ‘sabrahmacārīnaṃ piyo ca assaṃ manāpo ca garu ca bhāvaniyo cā’ti, sīlesvevassa paripūrakāri”ti (ma. ni. 1.65). Tathā cāha “**tasmimaṃ sāmaṇere**”ti-ādi.

Vuḍḍhimanvāyāti yobbanappattiyā aṅgapaccaṅgānaṃ parivuḍḍhimāgama. Kāmasambhogasamatthatāvasena **paripakkindriyo**. **Anuyojetvāvāti** vissajjetvāva, gihibhāve vā anuyojetvāva. “Pubbe tuyhaṃ putto sīlavā kalyāṇadhammo lajjī kukkuccako sikkhākāmoti sambhāvito, idāni tato aññathā jāto”ti ghosanāvasena **devatānaṃ antare māheva me lajjaṃ uppādeyya**.

Pāṭihāriyapakkhañcāti cātuddasīpañcadasī-aṭṭhamīnaṃ yathākkamaṃ ādito antato ādi-antato ca pavesananikkhamanavasena uposathasīlassa paṭi paṭi abhimukhaṃ paccāvahitabbapakkhañca. **Terasiyāpīti** paraṃ sattamīnavamīsūpīti attho. Pavesabhūtañhi uposathasīlassa sattamīsu samādinnaṃ sīlaṃ paṭipadaṃ, navamīsu nikkhamabhūtanti ācariyā. Porāṇaṭṭhakathāyaṃ pana paccuggamanā-nugamanapariyāyena vuttanti āha “**manussā**”ti-ādi. **Aḍḍhamāsanti** sakalakālapakkhaṃ. Evañhi vassavāsassa anugamaṃ gataṃ hoti. **Suṭṭhu samāgatanti**

suparisuddham sampannam katvā attano santānam āgataṃ. Taṃ pana attano cittaena samam pakārehi yuttam hotīti āha “**sampayuttan**” ti. Arahantānam anukaraṇena **seṭṭhacariyam**. “**Na te hi yakkhā kīlanti**” ti attano puttassa kāye adhimuccanam attano kīlanam viya hotīti katvā āha.

Upāsikā (1.0313) yathāvutta-uposathasīlena sīlavatī, sāmaṇero pana attano sāmaṇerasīlena sīlavā. **Uppatitvāti** ākāse uppativā. **Mokkho natthi** dukkhāva-hassa kammassa katūpacitattā.

Duvidhepi kāmeti vatthukāmakilesakāme. Kilesakāmam pariccajanto eva hi vatthukāme pariccajati nāma. **Vibbhamanavasena āgacchati** bhikkhāya āhiṇḍanā-dipabbajitakiccato. **Uppabbajitvā** vigatasīlassa jīvato ānāpānamattena **jīvantopi so matakova**. Vuttañhetam “maraṇañhetam, sunakkhatta, ariyassa vinaye, yo sikkham paccakkhāya hīnāyāvattatī” ti (ma. ni. 3.45).

Uṇhaṭṭhenāti sapariḷāhaṭṭhena. **Abhidhāvathāti** abhidhāvattīti imasmim abhidhāvanakicce bhaddam te hotūti vatvā gihibhāvāya abhidhāvatha. **Nīharitvāti** nikkhāmetvā. Ekādasahi aggīhi ādittattā **mahāḍāhasadise**. **Sallakkhetvāti** gihibhāve ādīnavam, pabbajjāya ānisaṃsañca sallakkhetvā. **Hirottappam paṭilabhivā** “Mama uppabbajitukāmatam sabrahmacārino jānissanti” ti. Catunnam parisānam cittasānkhobhavasena **sakalajambudīpam khobhetvā**.

Sānusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Piyaṅkarasuttavaṇṇanā

240. Paccanteti pariyante. **Pāṭiyekkanti** saṅgītikāle visum. Yamakavaggādikā brāhmaṇavaggapariyosānā chabbīsati vaggā etissāti **chabbīsativaggā, tantīti** pāḷi. Uccārapassāvādi evarūpam **dubbhojanam**, “asucijegucchabhāvena duṭṭhu bhojanan” ti katvā, dubbhojanaggahaṇena vā vantagabbhamalādīni atidisati. **Chavi-ādīni chetvāti** chavi-ādīni ativijjha ativiya pavisitvā. **Aṭṭhimiñjam āhacca aṭṭhāsi** pītisamu-ṭṭhāna-uḷāroḷārarūpappavattiyā. Tenāha “**hadayaṅgamanīyo hutvā**” ti.

Dhammatāya (1.0314) **samādiṇṇanti** kassaci santike aggahetvā sayameva tasmim̐ khaṇe saṃyatā homāti yathāsaṃyatā. **Tatīyapadenāti** “sikkhema susīlyan”-ti iminā padena. **Sesāti** vuttāvasesā. **Tisso** adinnādānamicchācārasurāpānaviratiyo. **Gahitā** gobalībaddañāyena. Chātakaṃ dubbhikkhañca etthāti **chātakadubbhikkhā**, jighacchādubbhikkhābahulāyāti attho. **Pisācayakkhayoniyāti** pettivisaya-sadisayakkhayoniyā api nāma muccemāti yojanā.

Piyaṅkarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Punabbasusuttavaṇṇanā

241. Vasanaṭṭhānaggahaṇena rattiṭṭhānādivāṭṭhānādayo saṅgaṇhāti. **Dvādasaha-****tthamattameva gaṇhāti** pakatisañcaraṇūpacāramattabyāpanato. **Yathāparisanti** parisānurūpaṃ, yattha yattha parisā tiṭṭhati, taṃ taṃ ṭhānaṃ gacchati parisapariyantikattā. Satthu mukhavikārābhāvato pavesānuññaṃ sallakkhentī “nūna ayaṃ katādhikārā bhavissati”ti anumānasiddhaṃ **upanissayaṃ disvā**. **Ekībhāvagamane-****nāti** hatthapāsūpagamanena parisāya missībhāvappattiyā. **Puttakāti** puttaputtiyo. Anukampāyañhi **ka-saddo**.

Nibbānārammaṇena ariyamaggena muñciyamānā ganthā “**nibbānaṃ āgama-****pamuccanti**”ti vuttā. **Velātikkantāti** pamāṇato paricchindituṃ na sakkāti āha “**pamā-****ṇātikkantā**”ti. **Piyāyanāti** āsīsanā. Āsīsaṃ pemavasena pemavatthuno esanā patthanāva hotīti āha “**magganā patthanā**”ti. **Tatoti** piyaputtādito. **Pāṇinanti** sāmī-atthe puthuvacanaṃ dukkhasaddāpekkhaṃ. **Ke mocetīti** mocanakiriyāya kammaṃ pucchati? Ibhāro pana atthavasena vibhattivipariṇāmoti “**pāṇineti āha-****ritvā vattabban**”ti āha. **Abhisambudhanti** abhisambudhanto. Tenāha “**abhisambu-****ddho**”ti. **Saddhammassāti** upayogatthe sāmivacananti āha “**saddhamameva ajā-****nitvā**”ti.

Puttassa anumodanaṃ karontīti puttassa paṭipatti-anumodanaṃ karontī. **Ugga-****tāti** ettha kalale vaṭṭadukkhe nimujjamānā tato sīsaṃ ukkhipituṃ asakkonti (1.0315) ajja buddhānubhāvena paññāsīsaṃ ukkhipitā uggatā. Puna vinipātābhāvato sammadeva uggatattā **samuggatā**. Tathābhūtā sāsānepi uggatā samuggatā jātā. **Catusaccapaṭivedhabhāvanti** catusaccapaṭivedhassa atthibhāvaṃ. **Kaṇḍuka-****cchu-ādīti ādi-saddena** jeguccha-asātādiṃ saṅgaṇhāti. **Dibbasampattiṃ paṭila-****bhati** pavattiyāṃ sampattidāyino kammaṃ katokāsattā. **Tuṇhī uttarike hohīti** mātu-vacanaṃ sampaṭicchitvā tassa visesādhigamassa avibandhakaraṇasammāpayogena yathāladdhavisēsāya mātuyā vasena yasmā dhītā diṭṭhadhammikasa-

Punabbasusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Sudattasuttavaṇṇanā

242. Karaṇīyenā Ti ettha **karaṇīyanti** vāṇijjakammaṃ adhippetanti taṃ vivaranto “**anāthapiṇḍiko cā**” ti-ādimāha. **Vikkīyatīti** vikkayaṃ gacchati. **Tatheva karotīti** yathā rājagahaseṭṭhinā sāvattiṃ gantvā kataṃ, tatheva rājagahaṃ gantvā karoti. **Svāyanti** anāthapiṇḍiko.

Taṃ divasanti yaṃ divasaṃ anāthapiṇḍiko, gahapati, rājagahasamīpaṃ upagato, taṃ divasaṃ. **Paṇṇanti** sāsanaṃ. **Na suṇīti** asuṇanto “paṇṇaṃ na suṇī” ti vutto. Dhammagāravena hi so seṭṭhi aññaṃ kiccaṃ tiṇāyapi na maññi. Tenāha “**dhammassavanatthāyā**” ti-ādi. **Dārakarūpānanti** dārakānaṃ. Anattantarakaro hi **rūpa-Saddo** yathā “gorūpānaṃ” ti. **Pañcavaṇṇanti** khuddikādibhedaṃ pañcappa-kāraṃ pītiṃ paṭilabhi. Anukkamena hi tā etassa sambhavanti. “**Sīsena uṭṭhāya ...pe... gacchatī**” ti padaṃ pītisamuṭṭhānarūpavasena lakkhetvā vuttaṃ.

Sivathikāya vasatīti sivathikāya samīpe vasati. Susānassāsannaṭṭhāne hi so vihāro. **Athassāti** athassa anāthapiṇḍikassa “akālo ...pe... upasaṅkamissāmī” ti etaṃ ahosi. **Buddhagatāya satiyāti** (1.0316) aññaṃ kiñci acintetvā buddhagatāya eva satiyā sayanavaragato nipajji. Tena vuttaṃ “**taṃ divasan**” ti-ādi.

Balavappasādoti buddhārammaṇā balavatī saddhā. **Pīti-ālokoti** purimabuddhesu cirakālaṃ paricayaṃ gatassa balavato pasādassa vasena “buddho” ti nāmaṃ savanamattena uppānāya uḷārāya pītiyā samuṭṭhāpito vipassanobhāsa-sadiso sātisayo āloko hoti citta-paccaya-utusamuṭṭhāno. Tenāha “**sabbatamaṃ viga-cchi**” ti-ādi. “Devatā hi katā” tipi vadanti, purimo evettha yutto.

Amanussāti adhigatavisesā devatā. Tā hi seṭṭhissa sampattiṃ paccakkhato passimṣu. Tenāha “**ayaṃ mahāseṭṭhi**” ti-ādi. **Allasarīranti** tāvadeva chaḍḍitaṃ acchinnaṃ vā kaḷevaraṃ. **Aparampīti** mataṃ kuthitakuṇapaṃ. **Parikirimṣūti** samantato osaritā ahesuṃ. **Āloko antaradhāyī** pīti-vegassa mandabhāvena taṃsamuṭṭhānarūpānaṃ dubbalabhāvato.

Imināvāti adhikārena sahasapadena eva sambandhitabbāni. Padaṃ vītiharati etthāti **padavītihāro**, padavītihāraṭṭhānaṃ. **Samagamane**ti dutavilambitaṃ akatvā samagamane. **Tatoti** tesu soḷasabhāgesu. **Eko koṭṭhāsoti** yathāvuttaṃ padavītihārapadesaṃ soḷasadhā bhinnassa eko bhāgo. **Pavattacetanāti** yathāvuttakalāsa-ṅkhātassa padesassa laṅghanadhāvanapavattacetanā. Padaṃ vā vītiharati ete-nāti **padavītihāro**, tathāpavattā kusalacetanā. “Tassā phalaṃ soḷasadhā katvā” ti vadanti. Patiṭṭhahantassa vasena gahitanti yojanā. Vivaṭṭanissitāya eva ratanattayapūjāya dhammassavanassa sikkhāpadasamādānassa saraṇagamanassa ca atthāya gacchatopi vasena vaṭṭati. Paṭhamaṃ vuttagamaṃ lokuttaravisesādhi-gamassa ekantikāṃ, dutiyaṃ anekantikanti “**vaṭṭatiyevā**” ti sāsāṅkavacanaṃ.

Soti anāthapiṇḍiko seṭṭhi. **Anuyuttāti** anugāmino sahāyā. Teva sandhāya vadati. “Sivako amanusso” ti apare. Na kevalaṃ “anuyuttāpi me atthi, kasmā bhāyāmi” ti evaṃ sūro ahosi? Atha kho buddhagatāya tikkhavisadasabhāvena sabbāṃ pari-ssayaṃ madditvāpi (1.0317) agamāsīti dassetuṃ “**apicā**” ti-ādi vuttaṃ. Pakkhandana-lakkhaṇā hi saddhā, tāya yuttako sappurisopi saddhammaguṇavasena sabbāṃ

parissayaṃ madditvā pakkhandatīti daṭṭhabbaṃ.

Sabbakāmasamiddhatā pariccāgasīlatā uḷārajjhāsayatā paradukkhāpanayakāmatā paresaṃ hitesitā parasampattipamodanāti evamādināṃ mahāguṇānaṃ vasena niccakālaṃ anāthānaṃ piṇḍadāyakattā “anāthapiṇḍiko”ti evaṃ **uppannaṃ nāmaṃ. Evamāhāti** “ehi sudattā”ti evaṃ āha.

Kilesaparinibbānenāti sabbaso rāgādikilesavūpasamena. **Kilesavūpasamanti** sabbaso sabbesaṃ kilesānaṃ vūpasamaṃ aggamaggena patvā. **Anupubbika-thanti** dānādikathaṃ. Sā hi anupubbena kathetabbattā “anupubbikathā”ti vuccati. Taṃ sandhāya vuttaṃ- “atha kho bhagavā anupubbiṃ kathaṃ kathesi. Seyyathidaṃ- dānakathaṃ sīlakathaṃ saggakathaṃ kāmānaṃ ādinavaṃ okāraṃ saṃkilesaṃ nekkhamme ānisaṃsaṃ pakāsesī”ti (cūḷava. 305). **Matthaketi** anupubbikathāya upari parato. **Cattāri saccāni pakāsesīti** yathā mahāseṭṭhi sahasanayapaṭimaṇḍite sotāpattiphale patiṭṭhāti, evaṃ pavattinivattiyo saha hetunā vibhājanto cattāri ariyasaccāni pakāsesīti.

Sudattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Paṭhamasukkāsutavaṇṇanā

243. Rathikanti racchaṃ. **Gahetvāti** gantvā. **Siṅghāṭakanti** aññattha tikoṇā racchā vuccati. Idha pana “catukkaṃ”ti vuttaṃ. “**Madhupīkā**”ti ettha **madhu**-saddena madhuviseso vuccatīti āha “**gandhamadhupānaṃ pītā viyā**”ti. Sāmañña-jotānā hi visese tiṭṭhatīti **gandhamadhūti** ca ativiya madhuro madaniyo eko madhuviseso. Tenāha “**asaññī hutvā sayatevā**”ti.

Na paṭivānīyaṃ (1.0318) na apanetabbanti **appaṭivānīyaṃ**. Tenāha “**bāhirakañhī**”ti-ādi. Yaṃ kiñci santapaṇītabhāvāvahaṃ na secananti **asecanakaṃ**. Tato eva **anāsittakaṃ**. **Ojavantanti** bahusammata-ojavantasadisatāya ojavantaṃ. Tenāha “**yathā hī**”ti-ādi. **Dhammatāyā**ti attano sabhāvene va. **Madhuro** lṭṭho. **Pivantī viyāti** sukkāya bhikkhuniyā upanīyamānaṃ saddhammāmatarasāṃ attano sotañjaliṃ pūretvā odahantīva. Valāhakato āgataṃ **valāhakaṃ**.

Paṭhamasukkāsutavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Dutiyasukkāsutavaṇṇanā

244. Bahuṃ vata puññaṃ pasavati sabbaganthavimuttiyā sīlasamannāgatena aggadakkhiṇeyyāya sukkāya theriyā bhojanassa dinnattā.

Dutiyasukkāsutavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Cīrāsuttavaṇṇanā

245. Ekādasamaṃ uttānameva dasamena sadisattā. Tattha hi bhojanaṃ upāsa-kassa ābhataṃ, idha cīvaradānanti ayameva viseso.

Cīrāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Āḷavakasuttavaṇṇanā

246. Āḷaviyanti itthiliṅgavasena taṃ raṭṭhampi nagarampi vuccati. Raṭṭhe adhi-ppetepi na ettha bahuvacanaṃ tathāruḷhiyā abhāvato. **Tañca bhavananti** tañca āḷavakassa yakkhassa bhavanaṃ. **Tatthāti** āḷavakassa bhavane. “Atha kho āḷa-vako yakkho yena bhagavā tenupasaṅkami”ti **ettha** tasmim̐ pāṭhapadese. **Ayama-nupubbikathāti** ayaṃ idāni vuccamānā anupubbato āgatā kathā. Āḷaviyā issaroti āḷavo, **āḷavakoti** ca (1.0319) rājā vutto. Kadāci corapaṭibāhanatthaṃ, kadāci ussā-hasattivibhāvanavasena paṭirājanisedhanatthaṃ, kadāci lakkhayogyaviniyogava-sena byāyāmakaraṇatthañca. Migānaṃ vananato vasanato vānato vā “migavā”ti laddhasamaññaṃ **migavaṃ**. **Tassevāti** rañño eva. **Migoti** eko eṇimigo. **Tiyoja-nanti** accantasamyoge upayogavacanaṃ. **Udakaṃ viya pavisitvā ṭhitanti** yathā parissamappatto udakaṃ pavisitvā ṭhito nirassāso hoti, evaṃ viya ṭhitaṃ. **Mūlanti** samīpaṃ. Yakkhaṃ disvāva rañño bhayaṃ chambhitattaṃ ūrutthambhaṃ ahosi, tasmā rājā palāyituṃ nāsakkhi. Tena vuttaṃ “**khādituṃ upagato**”ti. Atha rājā dvidhā chinnaṃ migam̐ datvā attānaṃ mocetukāmo ahosi. Yakkho “nanu mama hatthagatakālato paṭṭhāya migopi mama santako, tattha kinnāma te kerāṭiyamidaṃ datvā attano mocanan”ti rājānaṃ na muñci. Atha rājā tassa tādisaṃ paṭiññātaṃ akāsi. Tena vuttaṃ “**rājā tena saddhin**”ti-ādi. **Bhavanaṃ anupagatanti** idaṃ mama bhavanaṃ anupagataṃ. **Ananuññātanti** upagatena sāmibhūtena ananuññātañca. Etena upagataṃ taṃ, idāni tādiseṇa anuññātañca khādituṃ labhāmīti dasseti.

Maccupatheti maccugocare. Āsannamaraṇatāya evamāhaṃsu.

Taṃ āḷavakakumāraṃ ādāya pakkamiṃsūti yojanā. Tassa rañño mahesī āḷavakakumārassa mātāti vuttā. Devisahassānaṃ vippalapantīnanti vacanaṃ pariṇāmettabbaṃ.

Desanāpariyosāneti yakkhaṃ dametvā paccāgantvā nagaradvārasamīpe rukkhamūle nisinnena bhagavatā sarājikāya mahatiyā parisāya desitadesanāya pariyosāne. **Soti** bhagavā. **Bhavane evāti** vimāne eva. **Bhagavāpi passati** pakati-cakkhunāva nigrodhassa upari nibbattatā.

Tatrāti tasmim̐ “rosetukāmatāyā”ti vacane. **Tesanti** sātāgirihemavatānaṃ. Kāla-dīpadesakulajanetti-āyuppamāṇavisayaṃ **pañcamahāviloḷitaṃ**. “**Sītaṃ byapagataṃ hoti, uḥhañca upasammati**”ti-ādinā (bu. vaṃ. 2.83) āgatāni **dvattiṃsa pubbanimittāni**. Kaṭippadesavatthikosakaṇṇato **tidhā**. **Saddoti** āḷavakassa ugghositasaddo.

Iminā (1.0320) pasaṅgena sakalajambudīpaṃ byāpetvā pavatte aparepi tayo sadde yathā ete, evaṃ āḷavakassa ugghositasaddopīti dassetuṃ “**cattāro**”ti-ādi vuttaṃ. **Osakkanteti** parihāyamāne.

Cuṇṇentāti cuṇṇetuṃ samatthataṃ sandhāya vuttaṃ, na pana cuṇṇanavasena vuttaṃ. Tenāha “**mā kassaci**”ti-ādi. **Ussāvabindumattampīti** ussāvapatanama-ttampi. **Khurappaṃ** sallaṃ.

Seṭṭhānīti ajeyyena appaṭihatabhāvena uttamāni. **Dussāvudhanti** āvudhakiccarakaṃ uttariyaṃ dussaṃ. Imāni kira sakkādīnaṃ puññānubhāvena nibbattāni appaṭihatappabhāvāni paṭipakkhavidhamanayuttāni avajjhāni āvudhāni. Tenāha “**yadi hī**”ti-ādi.

Asanivicakkaṃ viyāti asanimaṇḍalaṃ viya.

Pittanti alagaddapittaṃ. **Bhindeyyāti** āsiñceyya. **Sukhanti** sukaraṃ. **Mudubhūta-cittavavattānākaraṇatthanti** mudubhūtaṃ attano citte vavattānassa karaṇatthaṃ.

Evaṃ vutteti “na khvāhan”ti evaṃ vutte. Bhagavato sāsane ṭhite payirupāsivā uggahitaṃ bhagavantaṃ payirupāsivā uggahitameva nāmāti āha “**kassapaṃ ...pe. uggahesun**”ti. **Putṭhapañhāti** sammāsambuddhena putṭhapañhā. Yasmā buddhavisaye putṭhapañhā, tasmā buddhavisayāva honti.

Paṭisedhetvāti vācāya asakkuṇeyyabhāveneva paṭisedhetvā. “Yadākaṅkhasi”ti padasandhivasena niddesoti āha “**yadi ākaṅkhasi**”ti. Tena tuyhaṃ pucchāṃ tava sutvā vissajjessanti dasseti. Tenāha “**na me**”ti-ādi. Dutiyavikappe **da-kāro** padasandhikaroti āha “**yaṃ ākaṅkhasi**”ti. “Puccha, āvuso, sutvā jānissāmī”ti avatvā sabbaññubuddhassa aniyametvā vacanaṃ sabbavisayaṃ hotīti āha “**sabbaṃ te**”ti-ādi.

Kiṃ sūti ettha kinti pucchāyaṃ, **sūti** saṃsaye, kiṃ nūti attho? **Idhāti** imasmim̐ loke. **Tasmā vittanti** yasmā vittikaraṇato vittaṃ. **Sukatanti** suṭṭhu sakkaccaṃ kataṃ. **Sukhanti** iṭṭhaphalaṃ. Tattha yaṃ padhānaṃ, taṃ dassetuṃ “**kāyikacetasikaṃ sātān**”ti-ādi vuttaṃ. Nissandaphalañhi taggahaṇena gahitameva (1.0321) hoti. **Appetīti** pāpeti. Atisayatthajotano tara-saddoti āha “**atisayena sādū**”ti. Rasasaññitāya iṭṭhānaṃ rāgādiddhammānaṃ. **Kena pakārenāti** kathaṃ-saddassa atthamāha. **Kathamjivinti** yadi samāsapadametaṃ, “kathan”ti sānunāsikā katāti āha “**gāthāba-**

ndhasukhatthan” ti-ādi.

Saddhīdha vittanti ekadesena samudāyadassanaṃ samuddapabbatanida-ssanaṃ viya. **Iti-saddo ādi-attho** daṭṭhabbo. “Vittikaraṇato vittan” ti vuttamatthaṃ sandhāya hetūpamāhi yojetvā dassetuṃ “**yathā hī**” ti-ādi vuttaṃ. Tena sukhāvahanato, dukkhapaṭibāhanato, dāliddiyūpasamanato, ratanapaṭilābhahetuto, lokasantati-āvahanato ca saddhā vittaṃ yathā taṃ hiraññasuvaṇṇādīni. Tenāha “**evan**” ti-ādi. Nanu cetanā sammādiṭṭhi-ādayo ca sātisayaṃ vipākasukhaṃ āvahanti, taṃ kathaṃ saddhā āvahatīti? Saddhādhurabhāvasabhāvato. Tenāha “**saddhādhurena paṭipannānan**” ti. Tassa ca sesapadesupi yojetabbaṃ.

Idāni yaṃ hiraññasuvaṇṇādi saddhāvittassa opammaṃ, taṃ hīnaṃ, saddhāvittameva uttamanti pāḷiyaṃ seṭṭhaggahaṇaṃ katanti dassetuṃ “**yasmā panā**” ti-ādi vuttaṃ. Paralokaṃ gataṃ anugacchatīti **anugāmikaṃ**. Aññehi na sādharmaṇanti **anaññasādhāraṇaṃ**. **Sabbasampattihetū**ti sabbāsaṃ sīlasampadādīnaṃ lokiyalokuttarānaṃ sampattīnaṃ hetu. **Anatthāya hoti** anupāyapaṭipattito. **Tasmā** anugāmikattā. Anaññasādhāraṇattā sabbasampattihetubhāvato hiraññādivittanidānattā ca **saddhāvittameva seṭṭhaṃ**. Ukkatṭhaparicchedadesanā yathā “sathā devamanu-ssānan” ti.

“**Dasakusaladhammo**” ti iminā ekaccānaṃyeva dānādidhammānaṃ saṅgaho, na sabbesanti asaṅgahitasāṅgaṇhanatthaṃ “**dānasīlabhāvanādhammo vā**” ti vuttaṃ. “**Sukhan**” ti tividhassapi sukhasa sādharmaṇaggahaṇametanti taṃ savisesaladdhaṃ puggalavasena dassento “**soṇaseṭṭhi ...pe... āvahati**” ti āha. Yo so padumavatiyā deviyā putto mahāpadumo nāma rājā dibbasukhasadisāṃ rajjasukhamanubhavitvā pacchā paccekabuddho hutvā nibbānasukhamanubhavi, taṃ nidassanabhāvena gahetvā āha “**mahāpadumādīnaṃ viya nibbānasukhañca āvahati**” ti.

Atthuddhāranayena (1.0322) saccasaddaṃ saṃvaṇṇento “**anekesu atthesu dissati**” ti āha. **Vācāsacce** dissati saccasaddo “bhaṇe” ti vuttattāti adhippāyo. **Viratisacce** dissati. Veramaṇīsu hi paṭiṭṭhitā samaṇabrāhmaṇā “**sacce ṭhitā**” ti vuccanti. Attākārampi vatthuṃ idameva saccaṃ moghamaññanti pavattiyākāraṃ upādāya diṭṭhi eva saccanti diṭṭhisaccaṃ, tasmim **diṭṭhisacce** dissatīti yojanā. **Brāhmaṇasa-ccānī**ti paramatthabrahmānaṃ saccāni, yāni “sabbe pāṇā avajjhā, sabbe kāmā aniccā, sabbe bhavā aniccā, nāhaṃ kvacani kassaci kiñcanatasmin” ti-ādinā (a. ni. 4.185) catukkanipāte āgatāni. Paramatthabhūtaṃ saccaṃ nibbānaṃ. **Abbhantaram katvāti** antogadhameva katvā, tehi saddhinti attho paramatthasaccānampi sādutarattā. **Yassānubhāvenāti** yassa vācāsaccassa ānubhāvena.

Udakamhi dhāvatiti udakapiṭṭhiyaṃ abhijjamānāyaṃ pathaviyā viya dhāvati gacchati mahākappinarājā viya. **Visampi saccena hananti paṇḍitāti** kaṇhadīpāyanādayo viya. **Saccenā** Ti macchajātaka bodhisattassa viya saccena **devo thanayaṃ pavassati**. **Sacce ṭhitāti** viratisacce vācāsacce ca ṭhitā tayopi bodhisattā. **Nibbutinti** nibbānaṃ patthayanti. **Sādutaranti** sātataṃ iṭṭhataravipākadānato.

Rasānanti niddhāraṇatthe sāmivacanaṃ. Niddhāraṇaṃ koci kutoci kenaci imanti kassaci vacanaṃ na sādhetīti dassento “**ye ime**” ti-ādimāha. Tena hi

nibbānaṃ rasasamudāyato sādutaratāvīsesena niddhāriyati. Tattha ye ime vuccanti yojanā. **Sāyanīyadhammā**ti jivhāya sāyitabbā dhammā. Rasāyatanaṃ rasoti āha “**mūlaraso khandharaso**”ti-ādi. **Phalarasanti** phalassa rasaṃ, phalaṃ piḷetvā tāpetvā gahetabbarasanti attho. **Arasarūpoti** ācārahitasabhāvo. Rūpassa assādanavasena uppajjanakasukhadhammā **rūparasā**. Esa nayo **saddarasā**disu. **Saddarasoti** byañjanasambhūto raso. **Vimuttirasoti** vimuttisampattiko raso. **Attharasoti** atthassa paṭivijjanavasena uppajjanakasukhaṃ attharaso, tathā **dhammaraso veditabbo**. **Rūpācārā**ti-ādisu rasaggahaṇena phalarasaṃ vadati. So hi phalassa rūpo ca, rasitabbato āsādetabbato raso cāti “**rūparaso**”ti vuccati. **Ācāro** (1.0323) pana sāmaggīrasahetutāya “**raso**”ti vutto. **Saccaṃ have**ti ettha **have**ti ekaṃsatthe nipāto, ekaṃsattho ca avadhāraṇamevāti āha “**saccameva sādutaran**”ti-ādi. **Sarīramupabrūhenti**, na cittaṃ. Nanu ca sukhuṃpattipayojanattā cittampi upabrūhenti? Na, sukhasa sarīrabrūhanaṃ paṭicca uppannattā. **Viratisaccavācā**ti saccavīsesena sampajjanaṃ vadati. **Cittamupabrūhenti** padālikāya virativācāya saccarase sati samathavipassanādīhi citta-paribrūhanassa sambhavato maggaphalāni-saṃsaṃ gaṇhāti. **Asaṃkilesikañca sukhamāvahati** vivaṭṭasannissitattā. **Vimuttirasoti** phalasukhaṃ vadati nibbānasukhampi vā. **Paramatthasaccaraso** nāma nibbānaraso. Tathā hi taṃ “accutirasaṃ assāsakaraṇarasaṃ”tipi vuccati. Tena **paribhāvītattā**ti vimuttirasassa sādutarabhāvadassanattaṃ. Evaṃ santepi “vimuttirasa-paribhāvītattā”ti etena kāmaṃ vimuttiraso vā paramatthasaccaraso vā sādutararasaṃti dasseti. **Tadadhigamūpāyabhūtanti** tassa paramatthasaccassa adhigamūpāyabhūtaṃ. **Atthañca dhammañcā**ti phalañca kāraṇaṃ nissāya pavattito attharasā dhammarasā ca sādū, tatopi paramatthasaccameva sādurasanti adhippāyo.

Lokuttaraṃ lokiyañca atthaṃ ajānanto **andho**, lokiyatthameva jānanto **ekacakkhu**, ubhayaṃ jānanto **dvicakkhu**. Parahitaṃ atthitañca ajānanto **andho**, atthitameva jānanto **ekacakkhu**, ubhayatthaṃ jānanto **dvicakkhu**. So dvicakkhupuggalo **paññā-jīvi**. Taṃ pana gahaṭṭhapabbajitavasena vibhajivā dassetuṃ “**gahaṭṭho vā**”ti-ādi vuttaṃ. Gahaṭṭhapaṭipadaṃ ārādhettvā cāti yojanā. **Ārādhettvāti** ca sādhetvāti attho.

Purimanayenevāti kassapasammāsambuddhavissajjanayeneva. **Kiñcāpīti** anujānanasandassanattaṃ nipāto. Kiṃ anujānāti? Gāthāya catūhi padehi vuttasu atthesu ekassa atthassa siddhiyaṃ itaresampi siddhiṃ anujānāti. Tenāha “**yo catubbidhamoghaṃ ...pe... parisujjhati**”ti. Kiṃ sandasseti? Yesaṃ pāpadhammānaṃ balavabhāvena oghataraṇādi na sijjhati, tesāṃ paṭipakkhānaṃ nissāndehavasena sandassanaṃ. Tenāha “**evaṃ santepī**”ti-ādi. **Oghataraṇanti** oghataraṇapaṭipattiṃ. **Asaddahantoti** evaṃ paṭipajjanto (1.0324) imāya paṭipattiyā oghaṃ taratīti na saddahanto. **Na pakkhandatīti** pakkhandanalakkhaṇāya saddhāya na ugghāṭiyatīti na otarati. **Cittavossaggenā**ti yathākāmācāravasena cittassa vossajjanena. **Pamatto** Pamādaṃ āpanno. **Tatthevā**ti kāmesu eva. **Visattattā** laggattā. **Vokiṇṇoti** visevito. **Tasmāti** vuttassa catubbidhassapi atthassa hetubhāvena paccāmasanaṃ. **Tappaṭipakkhanti** assaddhiyādīnaṃ paṭipakkhaṃ saddhādīnaṃ okāsattā.

Etāyāti gāthāyaṃ iminā padenāti sambandho. Sappurisasamaṃsevo saddhamma-ssavanaṃ yonisomanasikāro dhammānudhammapaṭipattīti imesaṃ sotāpattimaggādhigamassa aṅgānaṃ āsanna-kāraṇaṃ saddhindriyanti āha “**sotāpattiyaṅgapadattānaṃ saddhindriyaṃ**” ti. Vuttañhetuṃ- “saddhājāto upasaṅkamati, upasaṅkamanto payirupāsati, payirupāsanto sotaṃ odahati, ohitasoto dhammaṃ suṇāti-ti-ādi (ma. ni. 2.183, 432). Diṭṭhogaṃ tarati etenāti **diṭṭhogaṃ taranaṃ**, diṭṭhogaṃ taranaṃ. Kāmañcetta “tarati oghaṃ” ti vuttaṃ, vattamānasamīpepi pana vattamānaṃ viya voharaṇaṃ yuttaṃ diṭṭhogaṃ taranaṃ tiṇṇabhāvassa ekantikattāti “**sotāpannañca pakāseti**” ti vuttaṃ. Esa nayo sesesupi. Diṭṭhivicikicchādipaṭipattantarāyakaṇaṃ pāpadhammānaṃ samucchinnatā **sotāpanno ...pe... appamādena samannāgato**. “**Sotāpatti ...pe... tarati**” ti ettake vutte sakideva imassa lokassa āgamanampi gahitaṃ siyāti tannivattanaṃ “**ārādhetaṃ ...pe... avasesaṃ**” ti vuttaṃ. Nanu “avasesaṃ” ti vuttatā sotāpattimaggena atinṇaṃ anavasesaṃ bhavoghavatthu gahitameva siyāti? Na, upari dvīhi maggehi taritabbānaṃ tesāṃ parato dvinnaṃ pahānavasena vuccamānattā. Apavādivisayampi pariharati-“evaṃ esā codanā attano visaye na paṭiṭṭhāti” ti. Anādikālabhāvattā kāmasaññāya kāmogharaṇaṃ mahatā eva vīriyena

sādhettabbanti āha “**vīriyenā**” ti. **Tatiyaṃ maggaṃ ārādhettvā**. Kāmoghassa vatthu **kāmoghavatthu**, kāmaguṇehi saddhiṃ sabbo kāmabhavo. **Kāmoghasaññitanti** kāmoghasañkhātaṃ. Kāmanatṭhena kāmo ca so dukkho cāti **kāmadukkhaṃ**. Assādanatṭhena kāmo eva saññāti kāmasaññā, sabbaso samucchinnattā vigatā kāmasaññā etissāti **vigatakāmasaññā** (1.0325). Sabbesaṃ rāgādimalānaṃ mūlabhūtattā sattasantānassa visesato malīnasabhāvāpādanato paramaṃ ukkaṃsagataṃ malanti **paramamalaṃ**, avijjā. Tenāha bhagavā- “avijjāparamaṃ malan” ti (dha. pa. 243).

Paññāpadaṃ gahetvāti yathāvuttaṃ paññāpadaṃ hadaye ṭhapetvā. Tappasaṅgena attano paṭibhānena sabbehi viya uggahitaniyāmena. **Sabbatthevāti** pañcasupi ṭhānesu. **Atthayuttipucchāti** paññādi-atthasamadhigamassa yuttiyā kāraṇassa pucchā. Tenāha “**ayaṃ hi**” ti-ādi. **Paññādi-atthaṃ ñatvāti** paññādhana-kittimitta-abhisamparāyasañkhātaṃ atthaṃ sarūpato saccapaṭivedhanipphādanena ñāṇena jānitvā. Nanu esa lokuttaraṃ sotāpattimaggaphalapaññaṃ tadadhigamūpāyaṃ lokiyapaññañca abhibhavitvā ṭhito, so kasmā tattha atthayuttiṃ pucchati? Saccametam, upari pana samādhissa yuttiṃ pucchitukāmo paññāya seṭṭhabhāvato, tassa ca ekadeseneva adhigatattā tameva ādiṃ katvā pucchati. “**Kāya yuttiyā**” ti-ādi atthavaṇṇanaṃ atidissati “**esa nayo dhanādīsū**” ti. Tatthāpi atthayuttipucchābhāvo pana “sabbatthevā” ti iminā vibhavitoti.

Saddhāsussūsā-appamāda-uṭṭhānasañkhātehi **catūhi kāraṇehi**. **Kāyasucaritā-dibhedena** ājivaṭṭhamakasīlabhūtena. Samathavipassanābhūtena nippariyāyena bodhipakkhiye eva gaṇhanto “**aparabhāge**” ti āha. Pariyāyabodhipakkhiyā pana visesato vuṭṭhānagāminivipassanākālepi labbhanti. **Pubbabhāgeti** vā taruṇavipassanākālaṃ. Tato pubbasādhanañca sandhāya “**aparabhāge**” ti punāha, tato paranti attho. **Dhammanti** paṭipattidhammaṃ. Na saddhāmattakeneva paññaṃ labhatīti yojanā. Yadi evaṃ kasmā “saddahāno” ti vuttanti āha “**yasmā panā**” ti-ādi. **Kim vuttaṃ hotīti**-ādinā vuttameva atthaṃ vivarati. Na kevalaṃ sussūsāmatte paññāpaṭilābho, atha kho appamādena paññaṃ labhatīti dassetuṃ pāḷiyaṃ “appamatto vicakkhaṇo” ti vuttanti tadatthaṃ dassento “**evan**” ti-ādimāha.

Idāni saddhādīnaṃ paññāpaṭilābhassa taṃtaṃvisesapaccayāni nīharitvā dassetuṃ “**evan**” ti vuttaṃ. **Sussūsāyā** Ti sotukāmatāya. Sā atthato (1.0326) upasañkamanādi. **Paññādhigamūpāyanti** pariyaṭṭidhammāha. Tenāha “**suṇāti**” ti. **Gahitaṃ na pamussati**, sati-avippavāsakkhaṇo hi appamādoti. Na kevalaṃ yāthāvato gahaṇakosallameva vicakkhaṇatā, atha kho yāthāvato paññāsampavedhanañcāti āha “**vitthārikaṃ karoti**” ti. Idāni paññāpaṭilābhahetuṃ matthakaṃ pāpetvā dassetuṃ “**sussūsāya vā**” ti-ādi vuttaṃ. **Atthamupaparikkhatīti** sutakātaṃ dhammānaṃ pāḷi-atthūpaparikkhāpubbakaṃ rūpārūpavibhāgaṃ paramatthaṃ salakkhaṇato sāmāññalakkhaṇato ca upaparikkhati vīmaṃsati. **Anupubbenāti** evaṃ ñātapariññaṃ patvā tīraṇapariññāya tato anukkamena tīraṇapariññaṃ pahānapariññañca matthakaṃ pāpento maggappaṭipāṭiyā paramatthasaccabhūtaṃ nibbānaṃ sacchikaroti.

Imāni saddhādīni cattāri kāraṇāni matthakaṃ pāpetvā dassento āha “**desakālā-**

dīni ahāpetvā”ti. Yasmiṃ dese yasmiṃ kāle ye ca sahāyake nissāya yaṃ kiccaṃ tiretabbaṃ, tāni desakālādīni anatikkamitvā attano abhivuḍḍhiṃ icchantena “ayaṃ nāma deso, yatthāhaṃ etarahi vasāmi, ayaṃ kālo, ime mittā, ime amittā, ime āya-vayā, ahañca ediso jāti-kula-padesa-balabhoga-parivārādīhi, taṃ kiccaṃ idāni āra-ddhabbaṃ, idāni nāraddhabban”ti sabbaṃ upaparikkhitvā paṭipajjitabbaṃ. Evaṃ paṭipajjanto hi lokiyassa dhanassa paṭirūpādhigamūpāyaṃ karoti nāma. Lokuttarassa pana sīlavisodhanādivasena veditabbaṃ. Vahitabbabhāvena dhuro viyāti dhuro, bhāro. Idha pana dhurasampaggaho uttarapadalopena dhuro, vīriyaṃ. So sātisayo etassa atthīti **dhuravā**. “Uṭṭhātā”ti padena kāyikavīriyassa vakkhamānattā “**cetasikavīriyavasenā**”ti visesitaṃ. **Anikkhattadhuro** dhorayabhāvato. **Tiṇā bhiyyo na maññatīti** tiṇaṃ viya paribhavanto atibhuyya vattatīti attho. **Ādinā nayanāti** ettha **ādi**-saddena-

“Karaṃ purisakiccāni, so sukhā na vihāyati; (dī. ni. 3.253);

“na divā soppasīlena, rattimuṭṭhānadessinā;

niccaṃ mattenā soḍḍena, sakkā āvasituṃ gharan”ti ca. (dī. ni. 3.253);-

Evaṃādīnaṃ (1.0327) saṅgaho. **Asithilaparakkamo** analasabhāvato. **Ekamūsikāyāti** ekāya matamūsikāya. **Nacirassevāti** caturmāsabbhantareyeva. **Catusatasahasasaṅkhaṃ cūlantevāsī viyāti** kākaṇikaḍḍhakahāpaṇa-soḷasa-kahāpaṇa-catuvīsati-kahāpaṇa-sataharaṅakkamena dve satasahassāni, cūlakamahāseṭṭhino dhītu-lābhavasena dve satasahassānīti evaṃ catusatasahasasaṅkhaṃ dhanam eka-mūlena yathā cūlantevāsī vindi, evaṃ aññopi patirūpakārī dhuravā uṭṭhātā vindate dhanam. Ayañca attho cūlakaseṭṭhijātakena dīpetabbo. Vuttañhetam-

“Appakenapi medhāvī, pābhatena vicakkaṇo;

samuṭṭhāpeti attānaṃ, aṇuṃ aggimva sandhaman”ti. (jā. 1.1.4);

Vattam katvāti adhiṭṭhānavattam katvā. “Saccavādī bhūtavādī”ti kittim pappotīti yojanā. **icchitapatthitanti** yehi mittam icchati, tehi itaram patthitam. **Mittāni ganthātīti** mittabhāvaṃ ghaṭeti. Dānassa piyabhāvakaraṇato “**dadam piyo hotī**”ti vuttam. Yaṃ dānaṃ ekantato mittabhāvāvahaṃ, taṃ dassento “**duddadam vā dadam taṃ ganthatī**”ti āha. **Dadanti** ca lakkhaṇavacanametanti āha “**dānamukhena vā**”ti-ādi.

Ālavakassa ajjhāsayānurūpaṃ **gahatṭhavasena vissajjento**. Saddhā etassa atthīti saddho, tassa **saddhassa**. **Ghamesinoti** gharāvāsasaṅkhātam gharam esantassa. Gharāvāsasannissitattā “gharan”ti kāmaguṇā vuccantīti āha “**pañca kāmaguṇe**”ti. “Ete caturo dhammā”ti-ādinā gahitā anantaragāthāya vuttadhammā evāti dassento “**vuttappakāram saccan**”ti-ādimāha. Tattha “ime kusalā, ime akusalā”ti-ādinā te atthe yāthāvato dhāraṇato upadhāraṇato **dhammo**. Saññā cittacetasikānaṃ dhāraṇaṃ, avicchedato sandhāraṇato kusalasantānaṃ dhāretīti **dhiti**, vīriyaṃ. Cajati etenāti **cāgo**, dānaṃ. Paccayavekallato phaluppādanasamatthatāvasena **santi**.

Aññepīti ito yathāvuttadhammasamudāyato aññepi dhammā yadi santi, te dhamme pucchassūti. Kilese, kāyavācādike vā dametīti **damo** (1.0328), paññā. Uṭṭhahati ussahati etenāti **uṭṭhānaṃ**, vīriyaṃ. **Etthāti** etissā pucchāya. **Saddhinti** saṅkhepato bhāvatthapadānaṃ bandhanena saha. **Ekamekaṃ padanti** paññādi-

kamekekaṃ padaṃ. “Paññā imasmiṃ ṭhāne paññāti dhammoti ca āgatā”ti-ādinā paññādi-atthassa uddharaṇaṃ **atthuddhāro**. Tassa tassa atthassa “paññā pajānānā”ti-ādinā (dha. sa. 16) vevacanapadānaṃ uddharaṇaṃ **paduddhāro**. Pajānātīti paññā, dhāretīti dhammo, dametīti damoti evaṃ padassa kathaṇaṃ **padavaṇṇanā**.

Ajjāti vā etarahi. **Yathāvuttena pakārenāti** “saddahāno arahatan”ti-ādinā vuttapakārena. Saccasampañivedhāvagahaṇaṃ vā yathāvuttena pakārena diṭṭhasaccatāya idhalokaparalokatthaṃ yāthāvato jānanto. Evañca yakkho satthu desanā-nubhāvasiddhaṃ pañhaṃ pucchanena attano paṭilābhasampattiṃ vibhāvento “kathaṃsu labhate paññan”ti-ādimāhāti ācariyā. **Samparāyikoti** ettha **ca-saddo** luttaniddiṭṭho, tena “diṭṭhadhammiko cā”ti ayamatto vutto evāti dassento “**yo attho ...pe... dasseti**”ti āha. Arīyati phalaṃ etasmāti **attho**, kāraṇaṃ. **Vicakkhaṇe** sapayojanatāya.

Tassa ñāṇassāti tassa atthassa āvibhāvanassa ñāṇassa. Guṇavisesehi ca sadisassapi aññassa abhāvato **aggadakkhiṇeyyo buddho** bhagavā. Tenāha-

“Nayimasmiṃ loke parasmim vā pana,
buddhena seṭṭhova samova vijjati;
āhuneyyānaṃ paramāhutiṃ gato,
puññatthikānaṃ vipulaphalesinan”ti. (vi. va. 1047);

Sahitapaṭipattinti paññāsaṅgāhikaṃ attano paṭipattiṃ. Sundarā bodhi subodhi, buddhassa subodhi buddhasubodhi, sā eva **buddhasubodhitā**. Dhammassava-natthaṃ sannipatitadevatāhi **saṅghuṭṭhasādhukārasadduṭṭhānañca**.

Satapuññalakkhaṇanti satahassakappe puññasambhārassa katattā tesam puññānaṃ vasena satapuññalakkhaṇaṃ anekapuññanibbattalakkhaṇaṃ. Abhinda-yatāya sabbehi aṅgehi samupetaṃ samannāgataṃ. Katapuññabhāvaṃ byañjenti byañjanāni (1.0329), aṅgapaccaṅgāni. Tesam paripuṇṇattā **paripuṇṇabyañjanaṃ**. **Taṃ yakkho ...pe... pūresīti** gāthāpūraṇatthameva hi bhagavā tathārūpāni akāsi. **Abyādhitāti** arogā. “Abyathitā”ti keci paṭhanti, sayasantāsarahitāti attho.

“Hatthayo”ti vattabbe “**hatthako**”ti vuttaṃ. **Āḷavinagaranti** āḷavinagaravāsino vadati. Bhavati hi tatraṭṭhatāya taṃ-saddo yathā “gāmo āgato, mañcā ukkuṭṭhiṃ karonti”ti. **Ekakolāhalena** vattamānena.

Sampiṇḍitvāti sannipatitvā. Kāmaṃ sambhāro tena katoti natthi, yuddhatthaṃ pana bahuso ussāhassa katattā “**yuddhamādiṃ katvā**”ti vuttaṃ. **Tameva āḷavaka-suttaṃ kathesi** tassā eva desanāya sannipatitaparīsāya sappāyattā. Tenāha “**kathā-pari ...pe... ahoṣi**”ti. **Catūhi vatthūhīti** catūhi saṅgahavatthūhi. **Parisanti** attano parisam. “**Itarañcā**”tipi vadanti.

Āḷavakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Yakkhasaṃyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

11. Sakkasaṃyuttaṃ

1. Paṭhamavaggo

1. Suvīrasuttavaṇṇanā

247. **Abhiyaṃsūti** (1.0330) yuddhasajjābhimukhā hutvā gacchiṃsu. **Tatrāti** tasmim̐ asurānaṃ abhiyāne **ayaṃ** dāni vuccamānā anupubbato kathā. **Tettiṃsa purise gahetvā** Ti tettiṃsa purise puññakiriyāya sahāyabhūte gahetvā. “Yāvajīvaṃ mātāpitubharo assan”ti-ādinā samādināni **satta vatapadāni pūretvā. Adhigaṇhantaṃ** abhibhavantaṃ. **Puttahaṭṭāyāti** hataputtāya. Sā surā na hoti, na suraṃ pivimhāti adhippāyo. **Tato**

disvāti parasenāya upagacchantiyā uṭṭhitarajamattampi disvā ṭhitopi taṃ rajadhajaṃ disvā bhīrubhāvena **palāyanadhammo**.

Yassa (1.0332) dhajaggaparittassa. **Ānubhāvo vattati** Asammukhībhūtāhipi devatāhi sirasā sampañcchitabbato. **Corabhayādīhīti ādi**-saddena rogabhayādīnañceva vaṭṭadukkhassa ca saṅgaho daṭṭhabbo vidhinā bhāvite parittassa atthe upacārajjhānādīnampi ijghanato.

Dīghavāpīnāmake gāme cetiyaṃ **dīghavāpicetiyam**. **Muddhavedikā** nāma hammiyaṃ parikkhipitvā katavedikā. Buddhagataṃ satim upaṭṭhapetvā parittarakkhaguttiṃ āha. Parittassa ānubhāvena **dve iṭṭhakā ...pe... aṭṭhaṃsu**. Tathā hi **tasmiṃ nisseṇiyaṃ ṭhite ...pe... aṭṭhaṃsūti**.

Dhajaggasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Vepacittisuttavaṇṇanā

250. “Mahānubhāvatāya asurānaṃ cittavepanena vepacittī”ti vadanti. Isīhi pana abhayaṃ yācite “bhayameva dadāmi”ti vatvā tehi “akkhayaṃ hotu te bhayan”ti abhisapavasena vuttakālato paṭṭhāya vepanacittatāya **“vepacittī”**ti vuccati, yaṃ lokiyā “pulomo”ti ca vadanti. Nipātapadānīpi kānici atthavisesajotakāni hontīti āha **“nipātamattan”**ti hetu-atthādīnamettha asambhavato. **Tanti** sakkaṃ devānamindaṃ. **Kaṅṭhe pañcamehīti** kaṅṭhabandhanapañcamehi, vibhatti-alopena niddeso. **Cittenevāti** “imaṃ bandhāmi, ayaṃ bajjhatū”ti uppannacitteneva. **Bajjhati** Baddho hoti, ayaṃ devānubhāvo. **Muccatīti** ethāpi eseva nayo. **Dasahīti** “corosī”-ti-ādīnā idha vuttehi dasahi. Tenāha **“imehī”**ti. Nibbattitvā cirakālataṃ upādāya khamṣanavasena vadati **“jarasakkā”**ti. **Na taṃ** akkosam **manasi karoti** dīgharattaṃ khantisoraccesu niruḷha-ajjhāsayattā. **Mahāpaṭiggahaṇanti** mahantaṃ upasamabyañjanaṃ. **Assāti** vepacittassa.

Paṭisaṃyujeti paṭisattu hutvā saṃyuddham kareyya. Tenāha **“paṭipphareyyā”**ti. **Upasamaṃ ...pe... maññe** upasameneva paccatthikassa nāyakabhūtassa kodhassa (1.0333) paṭisedhanato. Tādise hi kodho paṭikiriyaṃ alabhanto anupādāno viya jātavedo vūpasammati. **Yadā**-saddo hetu-attho, na kālatthoti āha **“yasmā taṃ maññati”**ti. **Tāvadeva dve gāvo yujjhanteti** tasmiṃyeva khaṇe dvīsu goṇesu yujjhantesu.

Khantito uttaritaro añño attho na vijjati anantareva assa virodham anattaṃ paṭibāhitvā diṭṭhadhammikassa ceva samparāyikassa ca saṃvidhānato. **Taṃ khantiṃ paramaṃ āhu** seṭṭhabalaṃ virodhapaccayaṃ abhibhuyya pavattanato. Bālayogato bālo, tassa balaṃ **bālābalaṃ**, aññāṇanti āha **“bālābalaṃ nāma aññāṇabalan”**ti. **Taṃ yassa balanti** taṃ aññāṇabalaṃ yassa puggalassa balaṃ, **abalameva taṃ** paññābalena viddhamsetabbato. **Paṭivattā na vijjatīti** dhammaṭṭhaṃ paṭippharitvā abhibhavitvā pavattā natthi. Paṭivacanamattaṃ pana koci vadeyyāpi, taṃ akāraṇanti dassento **“paṭippharitvā vā”**ti-ādīmāha. **Bālābalanti** “paṭi-

ppharitvā”ti vacanassa kāraṇavacanaṃ. **Tasseva puggalassa** paṭikujjhanakassa. Nānattāvitakkanato **ubhinnaṃ atthaṃ. Tikicchanti** anattapaṭibāhanamukhena paṇḍitakiccakaraṇena paṭisedhentaṃ. “Bālo ayan”ti evaṃ paññapetuṃ hetuphalānaṃ anavabodhato **catusaccadhamme achekāti.**

Vepacittisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Subhāsitaḥayasuttavaṇṇanā

251. “Chekatāyā”ti vatvā tassa vattuṃ chekabhāvaṃ dassetuṃ **“evaṃ kirassā”**-ti-ādimāha. **Gāhanti** laddhiṃ. **Mocetvāti** yassa puna “coro”ti uttari vattuṃ na sakkoti, evaṃ vimocetvāti paṭhamaṃ vattuṃ na sakkā. **Garūti** bhāriyaṃ, dukkharanti attho. **Pacchāti** “parassā”ti vutto so kiñci paṭhamaṃ vadanto attano adhippāyaṃ pavedeti nāma, taṃ yathāsatti viditamano tassa uttari vattuṃ sakkoti. Tenāha **“parassa vacanaṃ anugantvā pana pacchā sukhaṃ vattun”**ti. Api ca asurindena “hotu, devānaminda, subhāsitena jayo”ti paṭhamaṃ vuttaṃ, viseso ca pubbaṃ upanentaṃ anuvattati. Vacasi kusalo sakko devarājā taṃ visesaṃ teneva pubbaṃ upanayāpento upalāpanavasena “tumhe (1.0334) khvetthā”ti-ādimāha. **Pubbadevāti** sakkapamukhāya devaparisāya loke pubbeva uppannattā “pubbadevā”ti pasamsavacanaṃ. Vepacittiṃ sandhāya “tumhe”ti “pubbadevā”ti ca vuttattā **“tumhākaṃ tāva paveṇi-āgataṃ bhaṇathā”**ti vuttaṃ. Gāraṇaṭṭhāniyattā vepacittino bahuvacanaḥpayogo. Daṇḍena avacāro avacaraṇaṃ daṇḍāvacaro, natthi ettha vutto daṇḍāvacaroti **adaṇḍāvacarā,** Sakkena vuttā gāthāyo.

Subhāsitaḥayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Kulāvakasuttavaṇṇanā

252. Rathasaddoti rathālaṅkārabhūtānaṃ kiṅkiṇikajālādīnaṃ saddo. Tathā **dhajasaddo. Ājānīyasaddoti** ājānīyānaṃ hasitasaddo ca. **Karuṇāsamāvajjitahadayoti** pāṇānaṃ anuparodhena paṇāmitacitto. **Īsāmukhenāti** rathakapparamukhena. **Puññapaccayanibbattoti** uḷāraṃ suvipulaṃ puññaṃ paccayaṃ katvā nibbatto. **Na sajjati** katthaci appaṭighaṭṭanena gacchanto. **Simbalivanenāti** simbalivanamaḥjehena. **Vibhaggaṃ nimmathanti** ito cito vibhaggañceva niravasesato mathitañca hoti.

Kulāvakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Nadubbhiyasuttavaṇṇanā

253. Supaccatthikoti suṭṭhu ativiya paccatthiko paṭisattu. **Gahitosīti** devapāsena bandhitvā gahito asi. **Baddhova ahosi** sakkassa puññānubhāvena. Cetiyarājā kira imasmimḥ kappe tato pubbe kenaci avuttapubbaṃ kharamusāvādaṃ abhāsi, tāva-deva virajjhivā mahāpathaviyā vivare dine nipatitvā avīci-aggijālānamindanama-hosi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “**cetiyarañño pāpaṃ sandhāyā**” ti. **Mahāpāpānīti** mahantāni garutarāni pāpāni. Tathā hi vepacittino sapatthakaraṇe nidassanabhā-vena etāni aṭṭhakathāyaṃ āgatānīti.

Nadubbhiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Verocana-asurindasuttavaṇṇanā

254. Dvārapālarūpakāni (1.0335) **viyāti** dvārapālākārena katapaṭimāyo viya. **Vāyametheva**, na antarā saṃkocaṃ āpajjeyyāti adhippāyo. **Nipphannasobhane-sūti** nipphannabhāvena sundaresu. Sabbe hi anipphannā atthā na sobhanti. **Kicca-jātāti** vippakatabhāvena sañjātakiccā. **Akiccajātoti** asañjātakicco kiccarahito nāma natthi gamanaṭṭhitasayanānisajjādivasena uppajjanakadukkhavinodanabhāvato. **Samyogaparamātveva sambhogā** Ti imesaṃ sattānaṃ saṃbhuñjitabbavatthūni nāma pakatiyā virodhasīlānīpi asaṃyogena vā asundarānīpi, tāni abhisāṅkharāṇa-pacanasamyojanaparamāni veditabbāni tathā sati sambhogārahabhāvūpagama-nato. Tenāha “**pārivāsika-odanādīni**” ti-ādi. Uṇhāpetvā paribhuñjitabbayutte pari-bhajjitvāti adhippāyo.

Verocana-asurindasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Araññāyatana-isisuttavaṇṇanā

255. Jāmātikā vuccati dhītipati, sasuro bhariyāya pitā, tasmā ime antaravattino dve janā sakkavepacittino sujāya vasena **jāmātikasasurā**. “**Ciradikkhitānan**” ti dikkhitvā pabbajitvā cirakālānaṃ vatasamādānavasena ito bāhirakānaṃ pabbajitā-nanti āha “**cirasamādinnavatānan**” ti. **Ito paṭikkamāti** ito yathāṭṭhitatṭhānato apehi apakkama. **Na paṭikkūlasaññino** guṇe gāravayogato. Devā hi yebhuyyena “mayaṃ pubbe guṇavante payirupāsivā tesāṃ ovāde ṭhatvā puññāni upacinitvā idhūpapannā” ti guṇavantesu ādarabhāvaṃ upaṭṭhapenti.

Araññāyatana-isisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Samuddakasuttavaṇṇanā

256. Cakkavāḷamahāsamuddapiṭṭhiyanti (1.0336) cakkavāḷapabbatapādasa-
mantā mahāsamuddatīrapīṭṭhiyaṃ. Yatheva sinerusamīpe mahāsamuddo anupu-
bbaninno anupubbapoṇo anupubbapabbhāro, evaṃ yebhuyyena cakkavāḷapāda-
samīpepi. Tenāha “**rajatapaṭṭavaṇṇe vālukapuline**”ti. **Vuttappakārāsūti** anantara-
sutte vuttappakārāsu. **Assamapadenāti** assamapadavemajjhena. **Evaṃ cintayim-**
sūti “yaṃ nūna mayan”ti-ādinā yathā pāliyaṃ āgataṃ, evaṃ mantayim-su.

Icchitakaroti yadicchitakaraṇaṃ. **Duṭṭhānanti** durāsayānaṃ. Te pana duṭṭhajjhā-
sayā viruddhā hontīti āha “**duṭṭhānaṃ viruddhānaṃ**”ti. **Pavuttanti** bijaṃ sandhāya
vapitaṃ. Tenāha “**khetto patiṭṭhāpitaṃ**”ti.

Sāyamāsabhattanti sāyaṃ asitabbabhojanaṃ. Yathāvāraṃ bhakkhitametāṃ
devānaṃ viya sukhumāṃ guruvāsaṅca na hotīti “**bhattaṃ**”ti vuttaṃ. **Gelaññajā-**
tanti sañjātagelaññaṃ. **Vepatīti** kampati pavedhati.

Samuddakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavaggo

1. Vatapadasuttavaṇṇanā

257. Samādātābbato **vatāni**, aññamaññaṃ asaṅkarasabhāvena pabbajitābbato
padāni, tato eva asaṃkiṇṇabhāgāti katvā “**vatakoṭṭhāsāni**”ti vuttaṃ. **Samattānīti**
puññavisesatāya pujjabhavaphalanibbattanena kittisaññānena ca samaṃ attāni
samattāni. **Paripuṇṇānīti** akhaṇḍādibhāvena sabbaso puṇṇāni. **Samādinnaṇīti**
tatha sakkaccakāritāya sammā ādinnāni. **Mātulānīti** pitubhaginī, na yā kāci mātu-
lassa bhariyā kulajetṭhakānaṃ adhippetattā, bhariyāpi vā mātulasambandhato
gahetabbā, tathā sati mahāpitubharyādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo.

Ādi-saddena (1.0337) jetṭhabhaginīnaṃ saṅgaho. **Apacitikārakoti** tesāṃ paccu-
ṭṭhānakaro. Yo koci dadantopi sāpekkho deti, so muttacāgo na hoti, ayaṃ pana na
evanti “**muttacāgo hoti**”ti vuttaṃ. **Vissatṭhacāgoti** nirapekkhapariccāgoti attho.
Yathā pāṇātipātabahulo “**lohitapāṇī**”ti vuccati, tathā dānabahulo “**payatapāṇī**”ti
vuttoti āha “**deyyadhammadānatthāya sadā dhotahattho**”ti. **Vossaggaratoti** deyya-
dhammassa pariccajane abhirato. **Parehi yācitabbārahoti** parehi yācituṃ yutto
icchitassa atthassa tāvadeva vissajjanato. **Dāneneva yuttoti** sabbakālaṃ dāne-
neva yutto abhiṇhaṃ pavattamahādānattā. **Dāne ca saṃvibhāge cāti** parassa

sampuṇṇaṃ katvā pariccajanasaṅkhāte dāne ca attanā paribhuñjitabbato saṃvibhajanasaṅkhāte saṃvibhāge ca **rato** abhirato.

Vatapadasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sakkanāmasuttavaṇṇanā

258. Manussabhūtoti manussesu bhūto, manussattaṃ vā patto. **Āvasathanti** nivāsaṭṭhānaṃ kāretvā adāsi, tasmā vāsaṃ adāsīti **vāsavo**. Attha-saddo idha kāraṇapariyāyoti āha “**sahassampi kāraṇānan**”ti. Svāyamattho heṭṭhā vibhāvitova. **Vinichinati**, tasmā sahassaṃ paññā-akkhīni etassāti **sahassakkho**. Maghaṃ vuccati dhanam, taṃ pana saddhāsaṅkhātaṃ maghaṃ assa atthīti **maghavā**. Pure dānaṃ dadātīti **purindado** anunāsikalopaṃ akatvā. Puññāni kātuṃ sakkotīti **sakko**.

Sakkanāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Mahālisuttavaṇṇanā

259. Soti sakko devarājā. Bahuvacane vattabbe ekavacanaṃ vuttaṃ. Vuccatīti vacanaṃ, attho. Tasmā **bahuvacaneti** bahumhi attheti attho (1.0338). Yathā paṭipajjanto anukkamena te dhamme samādiyitvā sakko sakkattaṃ ajjhagā, taṃ paṭipattiṃ dassetuṃ “**sakko kirā**”ti-ādi vuttaṃ. **Anantareti** sakkabhāvassa atītānantare attabhāve. **Taṃ sabbanti** sakkassa maghamāṇavakāle sammāpaṭipattiṃ, tāya sakkabhāvūpagamanañcāti taṃ sabbaṃ. **Vutto**, tasmā tattha vuttanayeneva veditabboti adhippāyo.

Mahālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Daliddasuttavaṇṇanā

260. Manussadaliddoti manussesu duggato. **Manussakāruññatanti** manussesu paramanihīnataṃ. **Manussakapaṇoti** manussesu vā paramanihīno. **Tasmiṃ ṭhāneti** tassa devaputtassa tasmiṃ uppajjanaṭṭhāne. **Lāmakato cintentīti** tassa purimavatthuṃ nissāya hīnato cintenti. **Kathentīti** tameva paresaṃ kathenti. **Vitthārentīti** vuttamatthaṃ vitthārikaṃ karonti. Sabbadā paricchijja parivārasampanno hutvā aḍḍhaṭṭharatane hatthikkhandhe mahaccarājānubhāvena nisinnattā **janakāyena samullokiyamāno**. **Avalambantīti** olambanti. **Vandanamattaṃ vā nāhosi**, aññadatthu paccekabuddhato attano samānādarakiriyaṃ paccāsīsati. Tena vuttaṃ “**so**”ti-ādi. **Kvāyanti** ko ayanti byāpannavasena vadati. Kāḷarattehi suttehi

sibbitattā vaṇṇavikāraṃ disvā “**kuṭṭhicīvarāni pāruto**” ti āha. **Mahāniraye nibbattivā mahādukkhaṃ paccanubhoti.** Tadanurūpapāpakammaṃ vipākāvasesena laddhokāseṇa **rājagahe ...pe... paṭisandhiṃ gaṇhi.** Kāmañca ettha paṭisandhiggaḥaṇaṃ kusalakammeneva, tassa pana akusalakammaṃ vipākino balavabhāvato vuttaṃ “**vipākāvasesenā**” ti. Tenāha “**gahitakālato ...pe... nikkhanto**” ti. Bhikkhāya caritaṃ samatthakālato paṭṭhāya rogassa balavatāya **maṃsāni ...pe... patanti.** **Ñāṇaṃ pesetvā**ti vipassanāpaṭipāṭiyā bhāvanāñāṇaṃ nibbānaṃ paṭipe-setvā pavattetvā. Indriyānaṃ paripakkattā satthu desanāvīlāsena **sotāpatti-phale patiṭṭhito.** **Cumbaṇanti** pādacumbaṇaṃ. Kuṭṭhino hi sakalapādatalaṃ mā rujīti cumbaṇaṃ (1.0339) katvā taṃ pādāle bandhitvā gacchanti, **mattikapātiṃ bhinditvā viya** tathā nihīnāmanussattabhāvato cavitvā **suvanṇapātiṃ paṭilabhanto viya** devatabhāvaṃ gaṇhanto cuticittato dutiyacittavāre ādānacittakkaṇe devaloke nibbato.

Maggenāgatāti maggādhigamanena āgatā uppanā. **Ariyakantasīlanti** ariyānaṃ kantaṃ manāpaṃ manoramaṃ sīladhammaṃ. Ariyānaṃ adhicitā-adhipaññā-sikkhā viya adhisīlasikkhāpi sabbā ativiya kantā evāti āha “**kiñcāpī**” ti-ādi. **Imasmiṃ panattheti** imasmiṃ sotāpannaṃ bhavaśākhāte atthe niddhāretvā vuccamāne. **Pañcasīlāpi** yasmā diṭṭhi viya bhavantarepi **appahīnaṃ.**

Daliddasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Rāmaṇeyyakasuttavaṇṇanā

261. Āramanti ettha sattāti **ārāmā**, manoramā upavanādayo. Te eva cetenti ettha saddhāya attano pītisomanassaṃ sandhahantīti **cetiya**ti ca vuccanti. **Manu-ssaramaṇiyabhāvassā**ti manussānaṃ āramaṇiyabhāvassa. Tassa pana sīlādiguṇavasena acinteyyāparimeyyānubhāvātāpi hotīti bhagavā “**nāgghanti soḷasin**” ti avoca. Acetanāya bhūmiyā ramaṇiyatā nāma guṇavisitṭhānaṃ ariyānaṃ sevana-vasena veditabbāti vuttaṃ “**idāni ...pe... gāme vāti-ādimāhā**” ti.

Rāmaṇeyyakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Yajamānasuttavaṇṇanā

262. **Yajantānanti** dakkhiṇeyyaṃ uddissa dentānaṃ. Aṭṭhuppattiko suttanikkhepoti dassetvā atthavaṇṇanaṃ kātuṃ “**tadā kirā**” ti-ādi vuttaṃ. **Agganti** seṭṭhaṃ. Tehi tehi vā yathā laddhasappi-ādayo mā nassantu, aggabhāvena gahitāni sappi-ādīni kevalaṃ aggimhi jhāpanena, devā (1.0340) manussā micchāgāhena mā nassantu. **Takkenā**ti takkamattena. “**Kathemā**” ti amhe maññatha, idāni passatha, paccakkhato ayaṃ vo ...pe... āgacchatīti āhaṃsūti yojanā.

Upadhivipākanti upadhīsu vā vipaccati, upadhayo vā vipākā etassāti upadhivipākam. **Vipphāravantaṃ hoti** Vipulapakkhātāya. **Bhikkhusaṅghassa adamsu** “sammāsambuddhena mahābrahmunā ca evaṃ ovādo dinno”ti.

Yajamānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Buddhavandanāsuttavaṇṇanā

263. Uṭṭhahāti uṭṭhānaṃ kāyikavīriyaṃ karohi. Tenāha “**vicara, loke**”ti. Cetasikavīriyaṃ pana bhagavatā matthakaṃ pāpitameva. Tenāha “**vijitasāṅgāmā**”ti. **Dvādasayojanikassa** uccabhāvena. Vitthārato pana āyāmato ca anekayojanasatasahasaparimāṇacakkavāḷaṃ atibyāpetvā ṭhitassa. **Pannabhārāti** pātītabhāra. Nikkhepitabbato bhārāti āha “**oropitakhandhā**”ti-ādi. Te hi taṃsamaṅgino puggalassa sampātanaṭṭhena **bhārā** nāma. Vuttañhetam “bhārā have pañcakkhandhā”ti (saṃ. ni. 3.22). Tadekadesā ca **kilesābhisāṅkhārā**. **Pannarasāya puṇṇamāya rattinti** yathā pannarasapuṇṇamāya rattiyaṃ paripuṇṇakāle upakkilesavimutto cando sobhati, evaṃ tava cittaṃ sabbaso upakkilesavimuttaṃ sobhatīti adhippāyo.

Buddhavandanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Gahaṭṭhavandanāsuttavaṇṇanā

264. Puthuddisāti bahudisā. Kā pana tāti āha “**catasso disā catasso anudisā cā**”-ti. Anudisāgahaṇena cettha uddham adhopi gayhatīti ca dasseti. **Bhūmivāsinoti** bhūmipaṭibaddhavuttino. Etena rukkhapabbatanivāsinopi gahitā honti. **Cirarattasamāhitacitte** Ti upacārappanājhānāni (1.0341) uppādetvā aparihīnajjhānatāya cirakālam samāhitacitte. **Āpāṇakoṭikanti** jīvitapariyantaṃ yāvajīvaṃ. **Evamādīti ādi**-saddena avasesapuññakiriyavattūni saṅgaṇhāti. Niccasīlavasena **pañcahi**, niyamasīlavasena **dasahi**. **Pi**-saddena tato katipayehi uposathasīlavasena aṭṭhahipīti dasseti. **Dhammikehīti** dhammato anapetehi. **Pamukhoti** pamokkho.

Gahaṭṭhavandanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Sathāravandanāsuttavaṇṇanā

265. Brahmajāṇukoti dakkhiṇajāṇumaṇḍalam pathaviyaṃ ṭhapetvā vandamāno brahmajāṇuko nāma tathābhūto hutvā. Yajitabbato **yakkho**, pūjanīyo. Evaṃ pūjāvisesayogato sakkoti āha “**so yakkhoti so sakko**”ti. Sakkassa namakkārabhājanabhūtañhi pucchanto mātali “**ko nāma so yakkho**”ti āha. **Guṇanemittakehīti** guṇahe-

tukehi anantāni hi buddhānaṃ nāmāni, tāni ca kho sabbānipi guṇanemittakāneva.

Anantaguṇattā. Vuttañhetam-

“Asaṅkhyeyyāni nāmāni, saguṇena mahesino;
guṇena nāmamuddheyyaṃ, api nāmasahassato” ti.-

Tasmā **anomanā**manti paripuṇṇaguṇanāmanti attho. **Samatikkamenā**ti sammā samucchindanavasena atikkamanena. Kilesārīnaṃ apetaçayoti **apacayo**, so āramitabbaṭṭhena ārāmo etesanti **apacayārāmā**. Tenāha “**vaṭṭaviddhamṣane ratā**” ti.

Satthāravandanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Saṅghavandanāsuttavaṇṇanā

266. Pūtimhi dehe **mātu sarīre** sayanato, **attano eva vā** pūtidehaṃ **sarīraṃ** tasmim̐ ṭhitatāya **avattharivā sayanato pūtidehasayā**ti (1.0342) yojanā. **Kuṇapamheteti** ete manussā asuciduggandhajegucchapaṭikkūle mātukucchisaṅkhāte kuṇapasmim̐ dasa māse nimuggā. Tesam̐ kinnāma tvam̐ pihayasīti yojanā. **Etesam̐ etaṃ vihayāmī**ti etesam̐ isīnaṃ etaṃ sammāpaṭipattim̐ vihayāmi. Idāni taṃ paṭipattim̐ dassetuṃ “**na te sam̐ koṭṭhe openti**” ti vuttaṃ. **Dhaññaṃ koṭṭhe na pakkhipanti** pakkhipitabbassa ca abhāvato. Tenāha “**na hi etesam̐ dhaññaṃ**” ti. **Paresam̐ niṭṭhitanti** paresam̐ gahitaṃ santakaṃ tesam̐ pākāya niṭṭhitaṃ. **Bhikkhācāravattenā**ti piṇḍācariyāya. **Esamānā** pariyesantā. **Evam̐ pariyiṭṭhena**. Yāpenti, na esanti anesanaṃ. **Susamādinna**sundaravatāti suṭṭhu samādinna sobhanavatā.

Evam̐ subhāsitabhāsinoti ganthadhuravipassanādhurānaṃ vasena guṇaparimāṇasubhāsitasseva bhāsanasilā. Ariyena tuṇhībhūtena **tuṇhībhūtā**. Tato eva manassa sātisaṃ **samañcarā**. Gahitadaṇḍesu parāmāsādipayuttesu daṇḍādānādi hetu uppajjanakakilesapariḷāhābhāvato **nibbutā**. Tenāha “**vissatṭhadāṇḍā**” ti. **Sādānesū**ti sabhavādānesu. **Anādānā**ti tabbira hitā. Tenāha “**bhavayonī**” ti-ādi.

Saṅghavandanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyavaggo

1. Chetvāsuttavaṇṇanā

267. **Vuttatthameva** heṭṭhā devaputtasaṃyuttavaṇṇanāyaṃ.

Chetvāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Dubbaṅṅiyasuttavaṅṅanā

268. **Dubbaṅṅo** (1.0343) duddasiko virūpavaṅṅo. **Okoṭimakoti** rassabhāvena avarakoṭimako. **Sakkena gahitanā mamevetam**, na pana so tathārūpo koci yakkho. Tenāha “**eko rūpāvacarabrahmā**”ti. Yadi evaṃ kasmā so tathārūpo hutvā āgatoti āha “**sakko kirā**”ti. Kathaṃ panettha ñāyati “so eko rūpāvacarabrahmā, na paneso avaruddhakayakkho”ti yuttiṃ dassento “**avaruddhakayakkhā panā**”ti-ādīmāha. **Devānaṃ vacanaṃ sutvā. Pharusenāti** pharusasamācārena. “Ko nāma mayhaṃ āsane sannisinno”ti akkhantiṃ anuppādentō **khantiyaṃ thatvā. Balavacittikāraṇti** garutaraṃ sakkārabahumānaṃ. **Nīcavuttiyāti** paramanipaccakāre suvūpasamane ca dassiyamāne. Sakkassa tāya eva ācārasampattiyā **sakkāsane thātum**, attano ca āvikātum **asakkonto antaradhāyi. Upahatacittomhīti** khantimettānuddayāsabbhāvato parasmimṃ upahatacittomhīti sakko attano sabhāvaṃ vadati. **Kodhavase vattetunti** kodhena attano vase nibbattetum na sukaromhi, atha kho kodhaṃ mayhaṃ vase na vattemīti adhippāyo. **Ciraṃ na kujjhāmīti** yadi me kadāci kodho uppajjeyya, taṃ kodhaṃ anuvattento cirakālaṃ na kujjhāmi. **Na upanayhāmīti** anto sace me kodho uppajjeyya, khippameva ca naṃ paṭivineyyanti taṃ me pubbeva vataṃ paripūritaṃ.

Dubbaṅṅiyasuttavaṅṅanā niṭṭhitā.

3. Sambarimāyāsuttavaṅṅanā

269. **Ābādhikoti** ābādho assa atthīti ābādhiko. **Vācesīti** sikkhāpesi. Sambaro nāma asuramāyāya ādipuriso purātano asurindo. Taṃ sandhāyāha “**yathā sambaro**”ti-ādi. **Evaṃ paccati** aññopi māyāvī māyaṃ payojetvā. Upavādantarāyo nāma khamāpane sati vigacchati, pākatikameva hotīti āha “**evamassa phāsu** (1.0344) **bhaveyyā**”ti. **Tenāti** vepacittinā sambaravijjāya adānena vañcitattā. **Tathā akatvāti** isīnaṃ santikaṃ netvā khamāpanavasena kātabbaṃ akatvā.

Sambarimāyāsuttavaṅṅanā niṭṭhitā.

4. Accayasuttavaṅṅanā

270. **Sampayoesunti** aññamaññaṃ vācasikaṃ pharusaṃ payojesuṃ. Tenāha “**kalahaṃ akaṃsū**”ti, vivādaṃ akaṃsūti attho. **Atikkammavacananti** vacīsaṃvaraṃ atikkamitvā vacanaṃ. Yasmā accaye desiyamāne taṃ khīṇayati aññamaññassa khamamānassa khamanaṃ paṭiggaṇhato, tasmā vuttaṃ “**nappaṭiggaṇhātīti na**

khamatī”ti. Tumhākaṃ vase vattatu, visevitaṃ akatvā yathākāmakaraṇīyo hotu. Mittadhammo idha uttarapadalopena “mitto”ti vuttoti āha “**mittadhamme**”ti. **Karaṇa-vacananti** “mittehī”ti karaṇavacanaṃ bhummatthe. Tenāha “**mittesū**”ti. Yathā nibbattasabhāvassa bhāvato aññathattaṃ **jarā**, evaṃ mittabhāvato vuttavipariyāyo amittadhammo jarāpariyāyena vutto. **Agārayhaṃ anavajjaṃ sabbaso pahīna-kilesaṃ. Tenāha “khīṇāsavapuggalaṃ”**ti.

Accayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Akkodhasuttavaṇṇanā

271. Kodho tumhe mā abhibhavīti ettha kodhena anabhibhavanīyattaṃ khanti-mettākaruṇāditappaṭipakkhadhammaparibrūhanena. Tathā hi taṃsamaṅgino kodho abhibhuyyatīti āha “**tumheva kodhaṃ abhibhavatha. Kujjhantānaṃ mā paṭi-kujjhithā**”ti. **Paṭipadāti** esā paṭipatti. **Mettā**Ti appanāppattā mettā. Tadupacāro **mettāpubbabhāgo**. Na vihiṃsati kiñci etāyāti **avihimsā**. **Karuṇāti** appanāppattakarūṇā veditabbā. Tadupacāro (1.0345) **karuṇāpubbabhāgo**. **Lāmakajananti** khanti-ādīsu yonisomanasikārābhāvena gārayhasamācārasamāyogena ca nihīnaṃ janaṃ. Paccayaparisuddhiyā **kodho** Abhimaddamāno puggalaṃ **abhimaddati**, tassa so paṭisaṅkhānabhāvanābalehi sammadeva pahātabboti.

Akkodhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Sakkasaṃyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

Niṭṭhitā ca sāratthappakāsiniyā

Saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya sagāthāvaggavaṇṇanā.

Paṭhamo bhāgo niṭṭhito.